

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
στη Φορολογική και Χρηματοοικονομική Διοίκηση
Στρατηγικών Αποφάσεων**

Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων

Διπλωματική Εργασία

**Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ
ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΩΝ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΩΝ**

**της
ΠΑΥΛΙΔΟΥ ΟΛΓΑΣ του ΣΩΚΡΑΤΗ**

**Υποβλήθηκε ως απαιτούμενο για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη
Φορολογική και Χρηματοοικονομική Διοίκηση Στρατηγικών Αποφάσεων**

Φεβρουάριος 2021

Ευχαριστίες

Οφείλω μεγάλη ευγνωμοσύνη και ένα μεγάλο ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου, στη μητέρα μου, που της αφιερώνω την παρούσα εργασία, Μαρία Παυλίδου για την υποστήριξή της, καθώς επίσης και στην οικογένειά μου, την Υπατία Κωνσταντινίδου και τον Ιωάννη Παυλίδη και σε λίγους καλούς φίλους και ιδιαιτέρως στη Δρα Ρωξάνη Χριστοδολάρα, που ήταν δίπλα μου, κατά τη διάρκεια της συγγραφής της διπλωματικής μου.

Και φυσικά θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον καθηγητή μου, κύριο Σουμπενιώτη Δημήτριο, επιβλέποντα της Διπλωματικής μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Φορολογική, Λογιστική & Χρηματοοικονομική Διοίκηση Στρατηγικών Αποφάσεων» στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, για την αμέριστη βοήθειά του και καθοδήγηση κατά τη διάρκεια της συγγραφής της. Με το μοναδικό τρόπο διδασκαλίας του και με το λόγο του, καθλώνει και εμπνέει το ακροατήριό του. Ένας λόγος, που χρησιμοποιεί το ενθύμημα και την επαγωγή, όπως και ο ρητορικός.

Περίληψη

Καθημερινά χρησιμοποιούμε το λόγο, ενίοτε το ρητορικό και διαπραγματευόμαστε. Η ρητορική τέχνη είναι η τέχνη του λόγου και γεννήθηκε ως επακόλουθο της ανάγκης των πολιτών, που αποζητούσαν τη δικαιοσύνη, για υπεράσπιση στο δικαστήριο, ιδιαίτερα μετά την κατάλυση της τυραννίας. Μετέπειτα καλλιεργήθηκε από αυτούς που ανέλαβαν να διδάξουν τη ρητορική τέχνη, σε αυτούς που δε διέθεταν φυσική ευγλωττία.

Διαπραγμάτευση είναι η συζήτηση αντιπαραθέσεων, ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες πλευρές, προκειμένου να δοθούν κοινώς αποδεκτές λύσεις. Και είναι κάτι πραγματικά δύσκολο, το να πάρει κάποιος μία απόφαση που να είναι και η σωστή και ακόμα δυσκολότερο να υπάρξει κάποια συμφωνία καθώς αυτό αποτελεί συνισταμένη πολλών παραγόντων.

Η σύζευξη της ρητορικής τέχνης με κάθε είδους διαπραγματεύσεις, όπως και με τις εταιρικές γίνεται μέσω της πειθούς, με τη χρήση του λόγου και της γραφής. Η οικοδόμηση του λόγου είναι αρωγή στην καταλληλότερη και αποτελεσματικότερη επιχειρηματολογία.

Η ρητορική και οι διαπραγματεύσεις έχουν πολλά κοινά. Ένας δεινός ρήτορας είναι και καλός διαπραγματευτής. Δεν ισχύει όμως και το αντίθετο. Ένας διαπραγματευτής αν δεν είναι και καλός ρήτορας μειονεκτεί, καθώς δεν είναι σε θέση να πείσει το συνομιλητή του. Η ρητορική σαφώς υπερέχει, και αποτελεί το απαραίτητο μέσο βελτίωσης και ανάπτυξης των διαπραγματεύσεων.

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	ii
Περίληψη	iii
Πίνακας Περιεχομένων	iv
Προοίμιο	1
A. Κεφάλαιο	2
A.1 Η γέννηση και ενηλικίωση της ρητορικής	2
A.2 Γνωριμία με τη Ρητορεία	3
A.3 Οι διαφορές ανάμεσα σε ρητορεία και ρητορική	3
A.4 Γνωριμία με τη Ρητορική	4
B. Κεφάλαιο	5
B.1 Η Ρητορική Τέχνη	5
B.2 Αποδείξεις-αλήθεια	6
B.3 Ενθύμημα και επαγωγή	7
B.4 Είδη ρητορείας	9
B.5 Αρετή	9
B.6 Έπαινος και ψόγος	10
B.7 Ύφος	11
Γ. Κεφάλαιο. Κανόνας των δέκα Αττικών ρητόρων	12
Γ.1 Αντιφών	12
Γ.2 Ανδοκίδης	13
Γ.3 Λυσίας	14
Γ.4 Ισαίος	15
Γ.5 Ισοκράτης	16
Γ.6 Υπερείδης	17
Γ.7 Λυκούργος	18
Γ.8 Αισχίνης	18
Γ.9 Δημοσθένης	19
Γ.10 Δείναρχος	21
Δ. Κεφάλαιο. Εγκωμιαστικοί-επαινετικοί λόγοι	21

Ε. Κεφάλαιο. Παρουσίαση εγκωμίων	22
E.1 ^A Γοργίας ο Λεοντίνος	23
E.1 ^B ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΓΟΡΓΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ</i>	24
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	27
E.2 ^A Συνέσιος	32
E.2 ^B ΦΑΛΑΚΡΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΣΥΝΕΣΙΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ</i>	33
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	34
E.3 ^A Μάριος Πλωρίτης	47
E.3 ^B ΨΕΥΔΟΥΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ</i>	49
E.4 ^A Λουκιανός ο Σαμοσατεύς	53
E.4 ^B ΜΥΓΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ <i>ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ</i>	54
E.5 ΟΝΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ</i>	58
ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ	85
E.6 ^A Μιχαήλ Ψελλός	88
E.6 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗΝ ΨΕΙΡΑ <i>ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ</i>	89
E.7 ^A Τάσης Παπαϊωάννου	90
E.7 ^B ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΒΟΤΣΑΛΟΥ <i>ΤΑΣΗΣ ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ</i>	91
E.8 ^A Νίκος Δήμου	94
E.8 ^B ΤΡΑΠΕΖΙΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟ <i>ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ</i>	95
E.9 ^A Karl Heinrich Marx	99
E.9 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ <i>KARL MARX</i>	100
E.10 ^A James C. Scott	103
E.10 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΣΑΣΤΟΥΣ <i>JAMES C. SCOTT</i>	103
E.11 ^A Raoul Vaneigem	119
E.11 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΕΚΛΕΠΤΥΣΜΕΝΗΣ ΤΕΜΠΕΛΙΑΣ <i>VANEIGEM RAOUL</i>	120
E.12 ^A Bertolt Brecht	137
E.12 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ <i>BERTOLT BRECHT</i>	139
E.13 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ <i>BERTOLT BRECHT</i>	139
E.14 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗ ΜΑΘΗΣΗ <i>BERTOLT BRECHT</i>	140
E.15 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗΝ ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ <i>BERTOLT BRECHT</i>	141
E.16 ^A Paul Celan	145
E.16 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΑΣΗΣ <i>PAUL CELAN</i>	146

E.17 ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΥΑΓΟΡΑ <i>ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ</i>	147
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	152
E.18 ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑ ΣΤΟ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟ <i>ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ΑΡΧ. ΚΕΙΜ</i>	156
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	162
E.19 ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ</i>	169
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	172
E.20 ^A Θεόδωρος Γαζής ο Θεσσαλονικεύς.....	176
E.20 ^B ΚΥΝΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΖΗΣ</i>	177
E.21 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟ <i>ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΟΣ</i>	177
E.22 ^A Διονύσης Τζαρέλλας	187
E.22 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΒΙΑΣ <i>ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ</i>	187
E.23 ^A Νίκος Τσούλιας.....	193
E.23 ^B ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ΤΣΟΥΛΙΑΣ ΝΙΚΟΣ</i>	193
E.24 ^A Desiderius Erasmus Roterodamus.....	196
E.24 ^B ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ <i>ERASMUS DESIDERIUS</i>	198
E.25 ^A Alain Badiou	208
E.25 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ <i>BADIOU ALAIN</i>	208
E.26 ΕΓΚΩΜΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ <i>BADIOU ALAIN, TRUONG NICOLAS</i>	211
E.27 ^A Philippe Brenot.....	215
E.27 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΝ ΑΥΝΑΝΙΣΜΟ <i>BRENOT PHILIPPE</i>	216
E.28 ^A François Jullien	217
E.28 ^B ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΑΠΡΑΞΙΑΣ Ή ΕΥΚΟΛΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ <i>JULLIEN FRANCOIS</i>	218
E.29 ^A Matthieu Pigasse	220
E.29 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΜΗ ΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ <i>PIGASSE MATTHIEU</i>	220
E.30 ^A Jules Régis Debray.....	224
E.30 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ <i>DEBRAY REGIS</i>	225
E.31 ^A Jun'ichirō Tanizaki	229
E.31 ^B ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΣΚΙΑΣ <i>TANIZAKI JUNICHIRO</i>	230
E.32 ^A Antonio Tabucchi.....	234
E.32 ^B ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ <i>TABUCCHI ANTONIO</i>	235
E.33 ^A Charles Pierre Baudelaire.....	235
E.33 ^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΙΓΙΑΖ <i>BAUDELAIRE CHARLES</i>	236

ΣΤ	Κεφάλαιο. Η τέχνη της πειθούς.....	237
ΣΤ.1	Η εύρεσις	239
ΣΤ.2	Η τάξις	240
ΣΤ.3	Η λέξις	241
ΣΤ.4	Η μνήμη	243
ΣΤ.5	Η υπόκρισις	243
Z	Κεφάλαιο. Διαπραγμάτευση.....	244
Z.1	Στρατηγικές των Διαπραγματεύσεων.....	246
Z.2	Οι δέκα χρυσοί κανόνες των διαπραγματεύσεων.....	248
Z.3	Οι φάσεις των Διαπραγματεύσεων	249
Z.4	Τακτικές των Διαπραγματεύσεων	252
H	Κεφάλαιο. Επίλογος	257
	Βιβλιογραφία.....	260
Ένθετο.	Η εικόνα της ρητορικής.....	264

Προοίμιο

Η παρούσα διπλωματική εργασία αφορά τη ρητορική ή η εργασία έχει ρητορικό χαρακτήρα; Ποια είναι η σημασία της ρητορικής τέχνης; Όταν αποκαλούμε κάποιον ρήτορα εννοούμε αυτόν που έχει ευχέρεια χειρισμού του λόγου, τον εύγλωττο. Ο ρήτορας χειρίζεται το λόγο, ή μήπως ασκεί ένα είδος χειραγώγησης και χειρίζεται με μέσον την τέχνη του, τους ανθρώπους; Είθισται η ρητορική δεινότητα να είναι προσόν για έναν πολιτικό ή δικηγόρο.

Έχει διττή έννοια. Ρήτορας είναι αυτός που κρύβει την αλήθεια; Μπορεί κάποιες φορές, όχι πάντα, αυτά που αναφέρει να μην είναι αληθινά. Ο κύριος σκοπός του όμως πάντα είναι να τα παρουσιάσει ως αληθινά και να πείσει το ακροατήριό του. Δεν αφήνει όμως αμέτοχο και παθητικό δέκτη το ακροατήριό. Η ρητορική μπορεί και να χαράζει, να διανθίζει καινούργια μονοπάτια για την αντίληψη του βιώματος του συνομιλητή. Η ενσυναίσθηση εμπνέει ασφάλεια στον άλλο, δίνει αίσθημα εμπιστοσύνης και κατανόησης ενσυναίσθητικά, ώστε να συνδεθεί μαζί του και όχι απαραίτητα για να τον εκμεταλλευτεί. Παρέχει κατανόηση στις ανάγκες και τα θέλω του.

Η Ρητορική, εκτός από τη διαχρονική της αξία λόγω της μεγάλης διαδρομής που έχει κάνει ανά τους αιώνες, στις ημέρες μας έχει ζωντανή, ενεργή κι εξελισσόμενη παρουσία. Τελευταία χρησιμοποιείται κι εφαρμόζεται σε όλους τους τομείς. Η Ρητορική διδασκαλία είναι μία εξάσκηση στο νου και στο πνεύμα. Είναι σαν τη προπόνηση. Όσο περισσότερο εξασκείται κανείς, τόσο αποτελεσματικότερος και δυνατότερος γίνεται. Νους υγιής εν σώματι υγιεί. Και δεν είναι μόνο ανάγκη, αλλά και δημιουργική επιλογή να τη χρησιμοποιεί ο άνθρωπος καθημερινά στη ζωή του.

Στην παρούσα εργασία, στο **πρώτο κεφάλαιο** παρουσιάζεται η γέννηση της ρητορικής τέχνης, στο **δεύτερο κεφάλαιο** γίνεται η γνωριμία με τη ρητορική τέχνη και στο **τρίτο κεφάλαιο** θα συστηθούμε με τους σημαντικότερους από τους αρχαίους ρήτορες. Κατόπιν στο **τέταρτο κεφάλαιο** γίνεται η εισαγωγική γνωριμία με τους Εγκωμιαστικούς - Επαινετικούς λόγους. Στο **πέμπτο κεφάλαιο** παρουσιάζονται όλα τα εγκώμια από την αρχαιότητα έως σήμερα, κατά κύριο λόγο αυτούσια και όπου

χρειάζεται συνοδεύονται από τη μετάφρασή τους. Από τα εγκώμια που είναι βιβλία παρουσιάζεται η περίληψη του εξωφύλλου του βιβλίου μαζί με δημοσιευμένες κριτικές. Στο **έκτο κεφάλαιο** αναλύεται η τέχνη της πειθούς και στο **έβδομο κεφάλαιο** παρουσιάζονται οι εταιρικές διαπραγματεύσεις. Και τέλος στο **όγδοο κεφάλαιο, στον επίλογο**, γίνεται η εισαγωγή της ρητορικής τέχνης στις εταιρικές διαπραγματεύσεις και με την ευόδωση της γνωριμίας τους, η σύζευξή τους.

➤ Α. Κεφάλαιο

A.1 Η γέννηση και ενηλικίωση της ρητορικής

Η ρητορική γεννήθηκε στην Ευρώπη, στις Συρακούσες της Σικελίας, λόγω των μεταβολών και διαταραχών στο πολιτικοκοινωνικό της γίγνεσθαι. Καταρχάς διαπιστώθηκε η ανάγκη των πολιτών, που αποζητούσαν τη δικαιοσύνη, για υπεράσπιση στο δικαστήριο, ιδιαίτερα μετά την κατάλυση της τυραννίας. Στις αίθουσες του δικαστηρίου αναλάμβαναν την υπεράσπισή τους, οι ρήτορες, άτομα με ικανότητα στη χρήση του λόγου και πειθώ. Ο Κόραξ ο Συρακούσιος ήταν ο πρώτος που συνέταξε δικανικούς λόγους και κανόνες ρητορικής και εισέπραττε δίδακτρα διδάσκοντας τη ρητορική.

Η ρητορική καλλιεργήθηκε από τα μέσα του 5ου αι. π. Χ., εξελίχθηκε και έφτασε στο απόγειό της στην Αθήνα. Σ αυτό συνετέλεσαν συγκεκριμένες συνθήκες. Ιδιαίτερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο και μετά, υπήρχε πνευματική άνθηση χάρη στο ρόλο που έπαιξε το πολίτευμα της δημοκρατίας και τα βασικά του όργανα, η Εκκλησία του Δήμου και η Βουλή των Πεντακοσίων. Οι ειδικοί γνώστες των νόμων και ικανοί στη ρητορική, ανέλαβαν να διδάξουν τη ρητορική τέχνη σε αυτούς που δε διέθεταν φυσική ευγλωττία. Ο πρώτος ρητοροδιδάσκαλος και ιδρυτής της σχολής ρητορικής στην Αθήνα ήταν ο Γοργίας ο Λεοντίνος. Ο λόγος του, που ήταν υπερβολικός στη χρήση ισόμετρων προτάσεων, αντιθέσεων, συντακτικών αντιστοιχιών και ποιητικών επινοήσεων, είναι γνωστός ως «Γοργία σχήματα». Τον 4ο αι. π. Χ. η

Αθήνα μεταμορφώθηκε σε ρητοροδιδασκαλείο και η ρητορική έγινε ουσιαστικό στοιχείο της εκπαίδευσης.

A.2 Γνωριμία με τη Ρητορεία

Ρητορεία είναι η εκφώνηση του προφορικού λόγου μπροστά σε ακροατήριο με ευφράδεια, ευγλωττία και δομή. Με ένα μυστήριο τρόπο το ακροατήριο μαγεύεται και καθηλώνεται ακαριαία, καθώς ο εκφωνημένος λόγος απαιτεί ενθουσιασμό (εν-θεό-ποιούμε). Τα άτομα που ήταν προικισμένα με αυτό το χάρισμα έχαιραν θαυμασμού, όπως ο Σόλων, ο Κλεισθένης, ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης και κυρίως ο Περικλής.

Είναι ευχάριστο να εκφράζονται οι σκέψεις μέσω του προφορικού λόγου, με αμεσότητα, καθαρότητα και παραστατικότητα, χαρακτήρες που του προσδίδουν χάρη και απλότητα. Ο ομιλητής διεισδύει στην καρδιά, την ψυχή και το μυαλό του ακροατηρίου και αποστέλλει μήνυμα ευδιάκριτο με τρόπο ευχάριστο και πειστικό. Η Ρητορεία και ο γραπτός λόγος είναι αδέλφια.

Ο όρος ρητορεία στα νέα ελληνικά όμως μπορεί να δηλώνει και κάποια ειρωνική διάθεση του ομιλητή, ειδικά εάν μιλάει με στόμφο και πομπώδεις εκφράσεις, με κύριο στόχο οι μεγαλοστομίες να αποπροσανατολίσουν το ακροατήριο, για να κερδίσει τις εντυπώσεις.

A.3 Οι διαφορές είναι ευκρινείς ανάμεσα σε ρητορεία και ρητορική

Συχνά η ρητορική και η ρητορεία συγχέονται. Ο όρος ρητορική τέχνη σημαίνει τη μέθοδο της σύνθεσης του λόγου, με βάση ορισμένους κανόνες. Ενώ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο όρος ρητορεία σημαίνει την ευγλωττία του ρήτορα και είναι η προσπάθεια εφαρμογής της ρητορικής τέχνης, οι λόγοι αυτών που την εφαρμόζουν, οι ίδιοι οι ρήτορες.

Σε κάθε περίπτωση, *ρητορική* και *ρητορεία* είναι η θεωρία και η πράξη αντίστοιχα και αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Οι Ρωμαίοι, ήταν καλοί μαθητές των Ελλήνων, και χάρη στη μεθοδικότητά τους, ήταν αυτοί που διέκριναν τους ρητοροδιδάσκαλους από τους ρήτορες, τους καθαρούς ομιλητές.

A.4 Γνωριμία με τη Ρητορική

Ετυμολογικά η λέξη Ρητορική προέρχεται από το έρῶ =έρῶ, ρήσις: η μέθοδος, ή η τέχνη της σύνθεσης λόγων, η τέχνη του λόγου «ευ λέγειν», η έντεχνη ρητορεία. Η λέξη τέχνη στην αρχαιότητα δήλωνε επιδεξιότητα για εκτέλεση κάποιας δραστηριότητας, για τη δημιουργία έργου με βάσει ορισμένους κανόνες (γραμματική, ρητορική, ναυπηγική, αρχιτεκτονική τέχνη κ.ά.). Η Αναγεννησιακή αναπαράσταση της Ρητορικής συμβολίζεται με μία γυναίκα που κρατάει το σπαθί ως σύμβολο της δύναμης του λόγου.

Αναπτύχθηκε με την οργάνωση της κοινωνίας και είναι στενά συνδεδεμένη με την πολιτική ελευθερία και τη δημοκρατία. Η Ρητορική γεννήθηκε από την ανάγκη των ανθρώπων να μιλήσουν, να επικοινωνήσουν, να ανταλλάξουν ιδέες και πληροφορίες, αλλά και να ψυχαγωγηθούν και να εκπαιδευτούν.

Ο άνθρωπος, από τη φύση του περίεργος, παρατηρεί τον εαυτό του και το περιβάλλον του και μέσα από αυτή την επεξεργασία που κάνει μαθαίνει τον εαυτό του, αυτοπροσδιορίζεται και διαμορφώνει τη στάση του απέναντι στη ζωή. Τα μέσα έκφρασης του ανθρώπου είναι το Αίσθημα, η Σκέψη, το Συναίσθημα και ο Λόγος με το τελευταίο να είναι το ισχυρότερο όπλο του.

Η ενασχόληση με την Ρητορική είναι μεγαλειώδης δύναμη στα χέρια μας. Έχουμε βαριά κληρονομιά από τους προγόνους μας, που ασχολήθηκαν με αυτά που εκφράζει η ρητορική, την Αλήθεια, τις Ιδέες και το Ιδεώδες. Λάτρεις της Ρητορικής ήταν ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας και ο Πλούταρχος και πολέμιοι της κενής ρητορείας και του ψεύδους. Σύμφωνα με την κλασική παιδεία στην Αρχαιότητα υπήρχαν τρία βασικά μαθήματα, η Γραμματική, η Λογική και η Ρητορική.

Με δεδομένο ότι η ρητορική δεινότητα μπορεί να αποκτηθεί με τη σπουδή και τη μελέτη, η τέχνη της ρητορικής είχε ακριβώς σκοπό να διδάξει, σε όσους δε διέθεταν έμφυτη ευγλωττία, τα μέσα με τα οποία ο λόγος τους θα μπορούσε να γίνει πιο τεχνικός και κατάλληλος να τέρψει και να πείσει τους ακροατές. Με την καλλιέργεια του προφορικού λόγου εκφράζεται και μεταφέρεται σωστά στον τελικό αποδέκτη το μήνυμά μας.

Η δημόσια ομιλία για διάφορα θέματα ενέχει δυσκολίες, μπορεί όμως ο ομιλητής να προετοιμαστεί καταλλήλως, με το να διδαχθεί τη ρητορική δηλαδή την ευγλωττία, τους συλλογισμούς και τα επιχειρήματα. Ο ρήτορας χρειάζεται να εκπαιδευτεί για να αποκτήσει κριτική ικανότητα και να μπορεί να διακρίνει την ορθή επιχειρηματολογία. Ο ρήτορας εκτίθεται μπροστά στο κοινό και είναι βασικό να είναι δεξιότεχνης του λόγου για να έχει αυτοπεποίθηση και να μπορέσει να το δείξει αυτό και στο ακροατήριο του.

Στις μέρες μας η ρητορική, ως μία πολυσύνθετη τεχνική σπουδή, ασχολείται με τη σύνθεση του προφορικού και γραπτού λόγου στις σύγχρονες μορφές εκφοράς του, για να μπορέσει με τη χρήση της πειθούς και των επιχειρημάτων να φτάσει στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

➤ **B. Κεφάλαιο**

B.1 Η Ρητορική Τέχνη

Η ρητορική τέχνη είναι ανάλογη με τη διαλεκτική γιατί έχουν κοινό γνώμονα τη λογική. Δεν ασχολούνται με κάποια συγκεκριμένη επιστήμη, οπότε δε χρειάζεται εξειδίκευση. Και οι δυο ασχολούνται με θέματα που είναι γνώριμα και που όλοι μπορούν να συμμετέχουν με επιχειρήματα, για να τεκμηριώσουν την άποψή τους. Είναι σημαντικό να προσδιορίσουμε τις περιοχές από τις οποίες αντλούμε τα επιχειρήματά μας, άλλες περιοχές είναι οι “ειδικοί τόποι” που εφαρμόζονται σε κάθε επιμέρους επιστημονικό κλάδο και άλλες οι “κοινοί τόποι” που εφαρμόζονται σε όλους τους επιστημονικούς κλάδους.

Ο ρητορικός λόγος αποτελείται από τον ομιλητή, το θέμα στο οποίο αναφέρεται και τέλος το άτομο στο οποίο απευθύνεται. Έτσι ο ακροατής μπορεί να θαυμάσει τη ρητορική δεινότητα του ρήτορα, ο οποίος μπορεί να τον καθηλώσει και να τον πείσει με το λόγο του.

Η ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας για κάποιους είναι έμφυτη, ενώ κάποιοι χρειάζεται να την καλλιεργήσουν. Υπάρχει πολιτική και δικανική ρητορεία. Η πρώτη είναι ευγενέστερη και πολυτιμότερη για έναν πολίτη συγκριτικά με τη δικανική αγόρευση, στην οποία είναι ωφέλιμο ο ομιλητής να κερδίσει τον ακροατή, αλλά το σημαντικότερο είναι να τηρείται μια αρχή σύμφωνα με τους κανόνες και τους ισχύοντες νόμους. Η αγόρευση πρέπει να είναι πάντα μέσα στο θέμα και να μη δημιουργεί ασαφείς εντυπώσεις.

B.2 Αποδείξεις-αλήθεια

Είναι ορατό ότι ένα σύστημα που ρυθμίζεται από τους κανόνες της τέχνης διψάει για αποδείξεις. Η πίστη ότι κάτι έχει επιστημονικά τεκμηριωθεί είναι η ρητορική απόδειξη. Εξετάζονται οι συλλογισμοί για να επέλθει η τεκμηρίωση της ρητορικής απόδειξης. Χρειάζεται ικανότητα, γιατί δεν είναι πάντα ευδιάκριτη η διαφορά ανάμεσα στο αληθές και το αληθοφανές και οι άνθρωποι έχουν αυτή τη φυσική ικανότητα και ευτυχώς τις περισσότερες φορές φθάνουν στην αλήθεια.

Η ρητορική τέχνη βοηθάει στην εξεύρεση ενός ανωτέρου σκοπού, που είναι η αλήθεια. Ο επιστημονικός λόγος και η λογική απόδειξη, που πρέπει να στηρίζονται σε γενικώς αποδεκτές αρχές, είναι χρήσιμα εργαλεία στην επικοινωνία με το πλήθος.

Ο ικανός ρήτορας πρέπει να μπορεί να έχει την ικανότητα να αποδεικνύει και τα αντίθετα, όχι για να πείσει για το άδικο ή το κακό. Αλλά για να ελίσσεται και να ξεφεύγει από τα πλαστά επιχειρήματα, που χρησιμοποιούνται με δόλιο τρόπο. Μόνο η ρητορική και η διαλεκτική ασχολούνται με τα αντίθετα. Βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου, που τον ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα όντα του Θεού, είναι η υπεράσπιση του εαυτού του με τη βοήθεια του λόγου έναντι της βοήθειας του σώματος.

Με καλή χρήση του λόγου υπάρχει μέγιστη ωφέλεια, ενώ σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να προκύψει μέγιστο πλήγμα. Σκοπός της ρητορικής είναι να επισημάνει τα υπάρχοντα μέσα της πειθούς και όχι απλά να πείθει, να αποκαλύπτει τα πραγματικά και φαινομενικά μέσα της πειθούς. Μετράει τόσο η ικανότητα για πειθώ όσο και η πρόθεση.

Οι αποδείξεις μπορεί να υπάρχουν και να χρειάζεται να βρεθούν και να έλθουν στο φως, αλλά μπορεί και να προσπαθήσει κάποιος να τις κατασκευάσει. Το σημαντικότερο ρόλο στην πειθώ του ρήτορα παίζει το *ήθος* του. Το ήθος κάποιου τον καθιστά αξιόπιστο και άξιο εμπιστοσύνης και αυτό εξαλείφει κάθε περιθώριο αμφιβολίας. Επίσης δεν μπορεί να μη δοθεί βαρύτητα στην προσπάθεια του ρήτορα να προκαλέσει με τον λόγο του έντονα *συναίσθημα*τα, γιατί ανάλογα με την ψυχική μας διάθεση παίρνουμε διαφορετικές αποφάσεις, άλλες αν είμαστε χαρούμενοι και άλλες αν είμαστε λυπημένοι ή οργισμένοι.

Ο καλός ρήτορας παρατηρεί και μελετά χαρακτήρες, αρετές, πάθη, συγκινήσεις, συναίσθημα, καθώς και τις αιτίες και τον τρόπο που δημιουργήθηκαν και η μελέτη του αυτή τον καθιστά καθοδηγητή. Κατευθύνει, προτρέπει ή αποτρέπει με το λόγο του.

B.3 Ενθύμημα και επαγωγή

Η ρητορική σχετίζεται με τη Διαλεκτική, την Ηθική και την Πολιτική. Ο ικανός για να πλέκει συλλογισμούς ασκεί πειθώ. *Ενθύμημα είναι ο ρητορικός συλλογισμός*, παρουσιάζεται στη δικανική ρητορική και προκαλεί περισσότερο ενθουσιασμό στους ακροατές και *η ρητορική επαγωγή είναι το παράδειγμα που χρησιμοποιείται στη συμβουλευτική*. Οι ρήτορες προσπαθούν οι συλλογισμοί τους να μην είναι μεγάλοι σε έκταση, γιατί το ακροατήριο δε θα είναι σε θέση να καταλάβει την αλληλουχία των συλλογισμών, καθώς δεν έχει την απαραίτητη μόρφωση, με αποτέλεσμα την κούραση και τη διάσπαση της προσοχής του. Συνήθως οι ρήτορες πείθουν πιο εύκολα χρησιμοποιώντας παραδείγματα. Μ αυτόν τον τρόπο γίνονται πιο κατανοητοί. Ο πιο απλός λόγος τους διευκολύνει κάποιον να τον θυμηθεί και να χρησιμοποιήσει το ίδιο

παράδειγμα με τη σειρά του, για να το μεταφέρει, εξηγήσει και τελικά να πείσει κάποιον άλλο. Τα παραδείγματα χαράσσονται πιο εύκολα στη μνήμη. Αναφέρει παραδείγματα που έχουν συμβεί ή βρίσκει παραδείγματα, όπως μύθους. Δείγματα αυτών είναι οι μύθοι του Αισώπου και οι παραβολές που ήταν η προσφιλή μέθοδος του Σωκράτη. Μεταφορά του λόγου πιο εύκολα επιτυγχάνεται με μια εικόνα ή ακόμα και με μια παρομοίωση. Η εικόνα παράγεται από την αναλυτική περιγραφή. Μια εικόνα μπορεί να συνοψίσει χίλιες λέξεις. Η παρομοίωση προέρχεται μέσα από τη σύγκριση για να δώσει έμφαση υπερβάλλοντας. Το γνωμικό είναι μία βεβαίωση για όσα αναφέρονται σε ανθρώπινες πράξεις και λειτουργεί ως συμβουλή, ως παράδειγμα ή ως αποφυγή. Αν προστεθεί η αιτία στο γνωμικό γίνεται ενθύμημα, που είναι ο συλλογισμός. Τα ενθυμήματα μπορεί να είναι αποδεικτικά, που προέρχονται από αδιαμφισβήτητα στοιχεία ή αναιρετικά που αμφισβητούνται.

Ένας ρήτορας για να πείσει το κοινό του, εκτός από τις αποδείξεις χρειάζεται να έχει φρόνηση, αρετή και εύνοια. Χωρίς φρόνηση δεν μπορεί να κρίνει σωστά, δε θα έχει ορθή γνώμη. Χωρίς την αρετή θα διέπεται από κακία ο λόγος του κι ας είναι σωστή η γνώμη του. Και τέλος χωρίς εύνοια δε διάκειται φιλικώς, δεν είναι αμερόληπτος.

Οι ρήτορες χρησιμοποιούν και το συλλογισμό και την επαγωγή, ανάλογα με την κλίση που έχουν. Οι λόγοι με τα ενθυμήματα είναι πιο επιδοκιμαστικοί και εγκεκριμένοι. Οι συλλογισμοί και τα συμπεράσματα επέρχονται μετά από λογική επεξεργασία. Χρησιμοποιούνται κοινά στοιχεία σκέψης. Η ρητορική δεν ασχολείται με το τι φαίνεται αληθινό μόνο σε ατομικό επίπεδο, αλλά γενικότερα. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες. Η ρητορική ασχολείται με οτιδήποτε απασχολεί τη σκέψη μας. Τα ενθυμήματα προέρχονται από πιθανότητες και ενδείξεις. Αναγκαίες είναι οι ενδείξεις για έναν λογικό συλλογισμό και ονομάζονται τεκμήρια. Σύμφωνα με την αρχαία γλώσσα, οι λέξεις *τεκμάρ* και *πέρας*, είχαν την ίδια σημασία που είναι το αδιάσειστο στοιχείο, η απόδειξη και το συμπέρασμα μαζί. Ο ρήτορας αποφεύγει να προκαλέσει λύπη ή χαρά. Οτιδήποτε πέρα των αποδείξεων και τεκμηρίων είναι περιττό.

B.4 Είδη ρητορείας

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τρία είδη ρητορείας: το *Πολιτικόν* ή *Δημηγορικόν* ή *Συμβουλευτικόν*, το *Δικανικόν* και το *Επιδεικτικόν* ή *Πανηγυρικόν*.

Ο ρητορικός λόγος χαρακτηρίζεται συμβουλευτικός, όταν έχει σκοπό να συμβουλεύει ή να αποτρέπει, όταν ασχολείται με το δίκαιο και το έντιμο και δείχνει το ενδεχόμενο να συμβεί κάτι μελλοντικά. Δικανικός χαρακτηρίζεται ο λόγος που κατηγορεί ή απολογείται για το δίκαιο και το άδικο και αναφέρεται σε παρελθοντικά γεγονότα. Και τέλος χαρακτηρίζεται επιδεικτικός ο λόγος που αποσκοπεί στον έπαινο για το έντιμο ή στον ψόγο για το αισχρό και χαρακτηρίζεται από την υπερβολή.

B.5 Αρετή

Οι συμβουλευτικοί ρήτορες ασχολούνταν με θέματα που αφορούσαν τους πόρους, τον πόλεμο και την ειρήνη, την άμυνα της χώρας, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές και τη νομοθεσία. Εξυμνούσαν την *αρετή* που είναι ευεργετική δύναμη για όλους και σε όλες τις περιπτώσεις. Ετυμολογικά σήμαινε υπεροχή και τέλεια εκδήλωση μιας κύριας ιδιότητας προσώπου, ζώου ή πράγματος, το άριστο. Στη φιλοσοφία περιορίστηκε στην ηθική αξία.

Μέρη της αρετής είναι η δικαιοσύνη, η ανδρεία, η εγκράτεια, η μεγαλοπρέπεια, η μεγαλοψυχία, η γενναιοδωρία, η πραότητα, η φρόνηση και η σοφία. Καθώς μιλούσε ο ρήτορας έβρισκε τα μέσα για να εμπνεύσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του και κατ' επέκταση και στους άλλους σχετικά με την αρετή.

Δικαιοσύνη είναι η αρετή σύμφωνα με την οποία ο καθένας ενεργεί με βάση το νόμο, το αντίθετο γίνεται στην περίπτωση της αδικίας. Ανδρεία είναι η ικανότητα να κατορθώσει κάποιος λαμπρό έργο στον κίνδυνο. Το αντίθετο είναι η δειλία. Η εγκράτεια είναι η αρετή, στην οποία οι άνθρωποι πρέπει να συγκρατούνται και να περιορίζουν τις σωματικές τους απολαύσεις, σύμφωνα με το νόμο. Το αντίθετο είναι η ακολασία. Γενναιοδωρία είναι η αρετή του να βοηθάει κανείς με την περιουσία του το συνάνθρωπο.

Το αντίθετο είναι η φιλαργυρία. Μεγαλοφυχία είναι η αρετή, κινούμενος από την οποία προβαίνει κανείς σε μεγάλες δαπάνες, για να έχει ένα αξιόλογο και μεγαλειώδες αποτέλεσμα. Το αντίθετο είναι η μικροπρέπεια. Και τέλος η φρόνηση είναι η αρετή σύμφωνα με την οποία έχει κάποιος σωστή κρίση, για το καλό και το κακό.

B.6 Έπαινος και ψόγος

Ο ρήτορας στον *έπαινο* και στον *ψόγο* χρησιμοποιεί συγγενικές έννοιες σαν να μιλάει για τις ίδιες έννοιες. Για παράδειγμα, αυτόν που φέρεται με οργή και μανία τον ονομάζει ειλικρινή, τον αυθάδη τον παρουσιάζει ως μεγαλοπρεπή και επιβλητικό και τον άσωτο ως γενναιόδωρο.

Αυτή είναι η έννοια των εγκωμίων. Ο έπαινος αντικατοπτρίζει το μέγεθος της αρετής που αναφέρεται στα κατορθώματα. Εγκωμιάζουμε τους ανθρώπους που έχουν δράση, που αποδεικνύουν την αρετή με τα έργα τους. Ο έπαινος και οι συμβουλές μοιάζουν. Αν αλλάξει η διατύπωση στις συμβουλές γίνονται εγκώμια. Όπως για παράδειγμα δεν πρέπει να υπερηφανεύεται κάποιος για αγαθά που γίνονται κατά τύχη, αλλά μόνο για ότι κατορθώνει μόνος του. Οι ωραιότερες πράξεις επιβραβεύονται με τιμές, παρά με χρήματα.

Επίσης ο ρήτορας πρέπει να δώσει έμφαση στον τρόπο που έγινε μία πράξη, για να αποδώσει το μέγεθός της ως κατόρθωμα που το έπραξε κάποιος μόνος ή πρώτος απ' όλους και να υπογραμμίζει, αν το έκανε παραπάνω από μία φορά και ότι δεν οφείλεται στην τύχη, αλλά στην ικανότητά του. Ο ρήτορας πρέπει να δείξει αν οι τιμητικές διακρίσεις του αναφερόμενου υποκειμένου, έχουν επινοηθεί προς τιμή του.

Απαραίτητο στοιχείο στον έπαινο είναι η σύγκριση με τους καλύτερους, ώστε να τον δείξει σπουδαιότερο απ' όλους. Ο έπαινος αποτυπώνεται με υπερβολή, προσδίδει υπεροχή και αυτό δείχνει αρετή. Οι πράξεις είναι υπαρκτές και αδιαμφισβήτητες. Το μόνο που χρειάζεται είναι να τις στολίσουμε και να τις τονίσουμε με την ανάλογη λαμπρότητα. Έτσι συντίθενται τα εγκώμια. Όταν γνωρίζουμε τον έπαινο λοιπόν γνωρίζουμε και το αντίθετο, που είναι ο ψόγος.

B.7 Ύφος

Κοινός τόπος του ρητορικού λόγου, που καθορίζει όλα τα είδη του, είναι το μέγεθος. Οι ρήτορες έχουν την τάση να υπερβάλλουν ή να μειώνουν στο λόγο τους.

Στο ρητορικό λόγο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο το ύφος και η διατύπωση, με ποιο τρόπο χρησιμοποιείται στην εκφώνηση ενός λόγου ο τόνος της φωνής προκειμένου να εκφράσει *συναισθήματα*. Άλλοτε είναι δυνατός ή αδύνατος ή εκφωνείται με τόνο βαρύ ή οξύ.

Στη ρητορική τέχνη, για να είναι ξεκάθαρη μία έννοια και για να υπάρχει σαφήνεια, προσδίδει διαφορά το ύφος και ο τρόπος που θα εκφραστεί ο ρήτορας. Το ύφος γίνεται η δύναμη του λόγου περισσότερο παρά το ίδιο το νόημα που εκφράζει. Απευθύνεται πιο ισχυρά στην τέρψη του ακροατή. Κάτι που ξεφεύγει από το συνηθισμένο φαντάζει μεγαλοπρεπέστερο. Η καλλιπέεια για παράδειγμα στην ποίηση είναι ένα κόσμημα και της ταιριάζει απόλυτα.

Ο λόγος πρέπει να έχει φυσικότητα και ροή σαν γάργαρα νερό, ώστε να χαίρεται όποιος τον ακούει. Ο επιτηδευμένος λόγος δεν πείθει, όσο και να κρύβεται πίσω από ωραίες λέξεις προσπαθώντας να εξαπατήσει και αργά ή γρήγορα γίνεται αντιληπτός. Η σκέψη και το συναίσθημα όμως παρασύρονται από το πάθος του ρήτορα, κι ας μη λείει κάτι σπουδαίο.

Εκ προοιμίου ο ρήτορας πρέπει να προδιαθέτει ευμενώς τον ακροατή, να επιστήσει την προσοχή του και να τον καταστήσει ευάγωγο διεγείροντας τον με την ιδέα ότι θα μιλήσει για κάτι που είναι ευχάριστο, ενδιαφέρον και αξιοθαύμαστο, καθ' όλη τη διάρκεια, όχι μόνο στο προοίμιο. Γιατί στην εισαγωγή το πιθανότερο είναι ότι θα υπάρχει ισχυρότερος αντίκτυπος του λόγου, όλοι στην αρχή ακούν με περισσότερη προσοχή. Αυτό θα γίνει προσπάθεια και αυτής της εργασίας, προσδοκώντας να κερδίσει το ενδιαφέρον των αναγνωστών.

➤ Γ. Κεφάλαιο. Κανόνες των δέκα Αττικών ρητόρων

Οι Σοφιστές ήταν αυτοί που αναλάμβαναν να διδάξουν τη ρητορεία ιδιωτικά και, για αυτή την υπηρεσία που παρείχαν, πληρώνονταν αδρά. Τα πρώτα δείγματα πρακτικής ρητορείας τα βρίσκουμε στον Όμηρο. Η *Πολύμνια* ήταν η Μούσα της Ρητορικής. Οι πρώτοι που μάζεψαν υλικό που χρησιμοποιήθηκε ως εγχειρίδιο Ρητορικής, για να διδάξουν αυτή την τέχνη, ήταν ο Κόραξ και ο Τεισίας.

Με ιδιαίτερο τρόπο εξάσκησε την Ρητορική ο *Σωκράτης*. Χρησιμοποίησε το Ρητορικό Ερώτημα προσπαθώντας να αιφνιδιάσει αρχικά το συνομιλητή του και μετέπειτα να του δώσει τροφή για συλλογισμό και προβληματισμό για το καλό, το δίκαιο, το αληθές, το χρήσιμο και όλα αυτά φυσικά με απώτερο σκοπό, το γενικό καλό. Με αυτό τον τρόπο πολλές φορές άλλαζε η αρχική θέση του συνομιλητή του και γεννιόταν η αλήθεια, γι' αυτό και αυτή η μέθοδος ονομάστηκε η *Μαιευτική* του Σωκράτη.

Από τους ρήτορες αυτοί που διακρίθηκαν στην Αθήνα ήταν πολλοί, αλλά σύμφωνα με τους Αλεξανδρινούς φιλολόγους ξεχώρισαν δέκα για τη ρητορική τους δεινότητα. Τους κατέταξαν σε μία λίστα που είναι γνωστή ως «*Κανόνες των δέκα Αττικών ρητόρων*», που διασώθηκε χάρη στον Καικίλιο.

Σύμφωνα με τον κανόνα οι ρήτορες αυτοί ήταν:

Αντιφών, Ανδοκίδης, Λυσίας, Ισαίος, Ισοκράτης, Υπερείδης, Λυκούργος, Αισχίνης, Δημοσθένης, Δείναρχος. Μόνο Ισαίος και Δείναρχος δεν ήταν από Αθήνα.

Γ.1 Αντιφών

Ο **Αντιφών** (480-411 π. Χ.) ήταν από την Αθήνα από το δήμο Ραμνούντα. Το επάγγελμα του ήταν λογογράφος και υπήρξε μεγάλος

ρητοροδιδάσκαλος, σύμφωνα με τον Πλάτωνα. Ο Θουκυδίδης υπήρξε ένας από τους μαθητές του και το αρχαϊκό ύφος που συναντάται και στους δύο, είναι παρόμοιο. Συμμετείχε στην κυβέρνηση των ολιγαρχικών και αυτό υπήρξε μοιραίο, γιατί ήταν η αιτία, που καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε.

Χαρακτηριστικό του ήταν η χρήση τολμηρών εκφράσεων. Ασχολήθηκε με τους δικανικούς λόγους και από το έργο του διασώθηκαν τρεις: *Περί του Ηρώδου φόνου*, *Περί του χορευτού* και *Κατηγορία φαρμακείας κατά μητρυιάς*, καθώς επίσης και τρεις *Τετραλογίες* που αναφέρονται σε υποθέσεις ανθρωποκτονίας.

Γ.2 Ανδοκίδης

Ο **Ανδοκίδης** (440-390 π. Χ.), ήταν από την Αθήνα από το δήμο Κυδαθηναίων, με ευγενική καταγωγή. Του ασκήθηκε κατηγορία για ανάμειξη στη βέβηλη πράξη των Ερμοκοπιδών και αυτό έγινε η αιτία να καταδικαστεί σε ατιμία, που αυτό σήμαινε στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων. Φυλακίστηκε, αλλά γλίτωσε από βέβαιο θάνατο, προδίδοντας τους συνεργούς του. Χάρη στην αμνηστία του Θρασύβουλου (403 π. Χ) επέστρεψε στην Αθήνα, μετά από την εξορία στην οποία είχε υποβληθεί.

Από το έργο του διασώθηκαν τέσσερις λόγοι του: ο *Περί της εαυτού καθόδου*, στο οποίο ζητάει να επιστρέψει στην Αθήνα, ο *Περί των Μυστηρίων*, στον οποίο υπερασπίζεται τον εαυτό του στην «επί ασεβεία» καταγγελία, ο *Περί της προς Λακεδαιμονίους ειρήνης*, στον οποίο προσπαθεί να συναφθεί ειρήνη με τους Σπαρτιάτες, και ο *Κατά Αλκιβιάδου*, που αποτελεί το κατηγορητήριο για τον Αλκιβιάδη.

Στα έργα του Ανδοκίδη το ύφος είναι απλό, αφηγηματικό με έντονο ιστορικό ενδιαφέρον, όπως φαίνεται από την αναφορά του στην υπόθεση του ακρωτηριασμού των Ερμών, κάτι που είναι ο συνδεδετικός κρίκος με την ιστοριογραφία του Θουκυδίδη.

Γ.3 Λυσίας

Ο **Λυσίας** (ίσως 444-380/375 π. Χ.), ήταν γιος του Κέφαλου, πλούσιου μετοίκου επιχειρηματία από τις Συρακούσες. Θεωρείται ο χαρισματικότερος των ρητόρων και ήταν φίλος του Περικλή και του Σωκράτη. Το 404 π. Χ., στην εποχή των Τριάκοντα Τυράννων θανατώθηκε ο αδελφός του Πολέμαρχος. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δημεύτηκε η περιουσία της οικογένειας και έτσι για βιοποριστικούς λόγους ο Λυσίας εργάστηκε ως λογογράφος. Από τους 233 λόγους που έγραψε μόνο οι 35 σώθηκαν. Εκτός από έναν επιδεικτικό λόγο τον *Ολυμπιακό* και τον *Επιτάφιο*, όλοι οι άλλοι λόγοι του είναι δικανικοί. Όταν επικράτησε η δημοκρατία εκφώνησε στο δικαστήριο (403 π. Χ.), τον σπουδαιότερο από τους λόγους του, τον *Κατά Ερατοσθένους*, για την τιμωρία του τυράννου Ερατοσθένη, του φερόμενου ως υπευθύνου για το φόνο του Πολέμαρχου, του αδερφού του. Τα τελευταία λόγια αυτού του έργου είναι τα πιο γνωστά: «Έχετε ακούσει, έχετε δει, έχετε υποφέρει, κατέχετε τα γεγονότα. Δικάστε». Η ετυμολογία των ενόρκων, παρέμεινε άγνωστη.

Αξιοσημείωτος είναι ο λόγος του *Υπέρ αδυνάτου*, έχει θέμα την υπεράσπιση ενός πτωχού και ανάπηρου γέροντα, που κατηγορήθηκε άδικα και έπρεπε να συνεχίσει να εισπράττει χρηματικό βοήθημα από την πόλη. Ένας από τους ξεχωριστούς λόγους του Λυσία είναι ο *Υπέρ Μαντίθεου* σχετικά με την κατηγορία της έμμεσης στήριξης του Μαντίθεου στους Τριάκοντα

Τυράννους. Και ο λόγος ήταν επειδή το ιππικό που υπηρέτησε ο Μαντίθεος δέκεται φιλικά στους τυράννους.

Πολύ γνωστοί επίσης λόγοι του Λυσία είναι ο *Επιτάφιος*, σχετικά με τους νεκρούς του Κορινθιακού πολέμου (392 π. Χ.), ο *Κατά σιτοπωλών*, όπου κατηγορεί για αισχροκέρδεια κάποιους σταρέμπορους που αγόραζαν μεγάλες ποσότητες, με απώτερο σκοπό να ανεβάσουν επίτηδες αργότερα τις τιμές, και η «*Υπέρ του Έρατοσθένης φόνου απολογία*», όπου ένας αγρότης, ο Ευφίλητος, κατηγορείται ότι παγίδευσε και έστειλε στο σπίτι του τον εραστή της γυναίκας του, Έρατοσθένη, για να μπορέσει να τους πιάσει στο κρεβάτι και με σκοπό να τον σκοτώσει. Όπως είναι φυσικό αυτό το αρνείται κατηγορηματικά στην απολογία του.

Ο Λυσίας θεωρείται ο πιο αξιόλογος ρήτορας μετά το Δημοσθένη. Χρησιμοποιεί με άριστο τρόπο την αττική διάλεκτο. Το λεξιλόγιό του απλό, χαρακτηρίζεται από ακρίβεια και φυσικότητα, χωρίς υπερβολές. Μέσα από τους λόγους του ασχολείται με πολλά καίρια θέματα, που αποκαλύπτουν τις αντιλήψεις και τα προβλήματα της καθημερινής και της δημόσιας ζωής, που μαρτυρούν τη ζωή της Αθήνας στην εποχή του.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Λυσία όσον αφορά το λόγο του είναι σαφήνεια, πειστικότητα, συντομία, λιτότητα και περιεκτικότητα.

Γ.4 Ισαίος

Ο **Ισαίος** (420-350 π. Χ. περ.), κατάγονταν από τη Χαλκίδα. Ήταν μαθητής του Ισοκράτη και αποτέλεσε το πρότυπο του Δημοσθένη, μιας και ήταν ο δάσκαλός του, όσον αφορά τη σαφήνεια και πειστικότητα του λόγου του, που είναι κοινά γνωρίσματα και στο λόγο του Λυσία. Μέσα από τους λόγους του αντλούμε πληροφορίες για τη ζωή και πιο πολύ για τη νομοθεσία των αρχαίων Αθηναίων, καθώς όλοι αναφέρονται σε κληρονομικές υποθέσεις,

όπως το *Περί του Κλεωνόμου κλήρου*. Από τα έργα του διασώθηκαν 10 λόγοι ολόκληροι και αποσπάσματα από άλλους δύο.

Γ.5 Ισοκράτης

Ο **Ισοκράτης** (436-338 π. Χ.), ήταν από την Αθήνα από το δήμο της Ερχείας, είχε κοντά του τους καλύτερους δασκάλους τον Πρόδικο, το Γοργία, το Πρωταγόρα και ίσως το Σωκράτη. Ο Πελοποννησιακός πόλεμος ήταν η αιτία να χαθεί η οικογενειακή του περιουσία και ο Ισοκράτης, για βιοποριστικούς λόγους, έγινε λογογράφος και, στη συνέχεια, άνοιξε σχολή ρητορικής στη Χίο και μετέπειτα στην Αθήνα, με μαθητές που διακρίθηκαν ως ρήτορες.

Διασώθηκαν 21 λόγοι και 9 επιστολές από το έργο του. Έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την πολιτική, την εξωτερική πολιτική, το πολίτευμα και τα κοινά. Θέλοντας να διαφοροποιήσει τη θέση του επειδή κάποιοι τον θεωρούσαν σοφιστή, στο έργο *«Κατά των Σοφιστών»* ο Ισοκράτης επιτίθεται στους Σοφιστές για τη διδασκαλία τους, θεωρώντας ότι η ρητορική ικανότητα είναι μια μορφή γνώσης. Είναι η έννοια της γνώσης της αλήθειας αυτού που αποκαλεί «ιδέες». Κατά τον Ισοκράτη ο μαθητής πρέπει να χρησιμοποιεί το λόγο με ευπρέπεια και ο λόγος να αποτελεί κόσμημα για να προσδώσει καλύτερο ύφος στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Άλλα έργα του είναι: η *Ελένη*, στο οποίο την εγκωμιάζει για την ομορφιά της, ο *Βούσιρις*, επικριτικό έργο προς αυτόν που υπερασπίστηκε τον Βούσιρη, ο *Περί ειρήνης*, όπου μιλά για την ανάγκη ειρήνης μεταξύ Αθηναίων και των συμμάχων τους, ο *Αρεοπαγίτικος*, στον οποίο εξυμνεί τη δημοκρατία, ο *Ευαγόρας* και ο *Πρός Νικοκλέα λόγος* και οι δύο *«Κυπριακοί λόγοι»*, που περιγράφουν τον ιδανικό ηγεμόνα, ο *Προς Δημόνικον*, συμβουλευτικός λόγος, προς το γιο φίλου του για το πως πρέπει να ζει. Ο *Περί αντιδόσεως λόγος* είναι απολογητικός για τη ζωή και το έργο του,

μετά από πρόκληση που δέχτηκε για ανταλλαγή περιουσίας. Τέλος, ο Παναθηναϊκός, αποτελεί ένα εγκώμιο για την Αθήνα.

Ο Πανηγυρικός, ήταν ένας ύμνος για το μεγαλείο της Αθήνας, έχοντας στόχο, με επικεφαλής το βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο, τη συνένωση όλων των Ελλήνων κατά των Περσών. Με τη μάχη της Χαιρώνειας έχασε τις ελπίδες του για την πολυπόθητη συνένωση και αυτό έγινε αιτία, επειδή σταμάτησε να τρώει, να έρθει το τέλος, για το ρήτορα. Μετά θάνατον το όνειρό του το εκπλήρωσε ο Μέγας Αλέξανδρος.

Ο Ισοκράτης ασχολήθηκε με την επιδεικτική ρητορεία δίνοντας έμφαση στο ύφος και στην γραπτή διαπραγμάτευση, εξελίσσοντας την. Το χαρακτηριστικό του γνώρισμα ήταν η σαφήνεια και η τελειότητα της δομής.

Γ.6 Υπερείδης

Ο Υπερείδης (390-322 π. Χ.), κατάγονταν από την Αθήνα. Έχοντας τον Ισοκράτη δάσκαλο επηρεάστηκε και από μικρός έδειξε ενδιαφέρον για την πολιτική και αργότερα έγινε λογογράφος και πολιτικός. Οι Μακεδόνες κέρδισαν τους Αθηναίους, στην Κρανώννα της Θεσσαλίας και ως ένας από τους υπευθύνους της αντιμακεδονικής παράταξης, συνελήφθη, βασανίστηκε και πέθανε.

Διασώθηκαν αποσπάσματα από 6 λόγους του. Δύο από αυτά είναι ο λόγος *Υπὲρ Ευξενίππου απολογία*, απολογητικός λόγος για προδοσία και ο *Επιτάφιος*.

Ο λόγος του Υπερείδη χαρακτηρίζεται από ειρωνεία, σαρκασμό και ευφυΐα.

Γ.7 Λυκούργος

Ο **Λυκούργος** (390-324 π. Χ.), είχε πολλά κοινά με τον Υπερείδη αφού κι αυτός ήταν από την Αθήνα και είχε δάσκαλο τον Ισοκράτη και τον Πλάτωνα και ήταν μέλος της αντιμακεδονικής παράταξης. Είχε στενή συνεργασία με το Δημοσθένη και ήταν υπεύθυνος δημοσίων έργων στην Αθήνα.

Από τα έργα του διασώθηκε μόνο ένας λόγος δικανικός, ο *Κατά Λεωκράτους*, που τον εκφώνησε ο ίδιος στο δικαστήριο. Ο Λεωκράτης κατηγορείται για προδοσία, αλλά ο Λυκούργος δε στηρίχτηκε μόνο σε νομικά επιχειρήματα, εστίαζε περισσότερο στην ηθική.

Ο Λυκούργος ζούσε ασκητικά, με προσήλωση στην πατρίδα, στη θρησκεία και στην οικογένεια και υπήρξε αμείλικτος τιμωρός σε καθένα που θα παρέκκλινε από την ηθική και το νόμο.

Γ.8 Αισχίνης

Ο **Αισχίνης** (390-322 π. Χ.), κατάγονταν από την Αθήνα από φτωχή οικογένεια. Σύμφωνα με κάποια μαρτυρία λέγεται ότι μαθήτευσε στον Ισοκράτη. Ασχολήθηκε με την πολιτική και ήταν ρήτορας και πολιτικός. Είχε εχθρικές σχέσεις με το Δημοσθένη, κι αυτό γιατί ο Αισχίνης ήταν υπέρμαχος των Μακεδόνων, μιας και πίστευε ότι η μακεδονική δύναμη ήταν ακαταμάχητη.

Το έργο του που διασώθηκε είναι τρεις δικανικοί λόγοι, έχοντας αντίπαλο το Δημοσθένη: *Ο Κατά Τιμάρχου* και *ο Περί της Παραπρεσβείας*, με κοινό θέμα και στους δύο τη διαπραγμάτευση με το Φίλιππο για τους όρους ειρήνης και τέλος *ο Κατά Κτησιφώντος* ενάντια στον Κτησιφώντα που πρότεινε να τιμηθεί ο Δημοσθένης με χρυσό στεφάνι, για τη συμβολή του στην ανακατασκευή των τειχών. Μετά την ήττα του στη δίκη, ο Αισχίνης κατέφυγε στην Έφεσο για να μη δει το Δημοσθένη να παίρνει το στεφάνι και με τη ελπίδα της στήριξης του από τον Αλέξανδρο. Δεν πήγαν τα πράγματα όπως

τα περίμενε και εγκαταστάθηκε έτσι στη Ρόδο, κάνοντας μαθήματα ρητορικής μέχρι το θάνατό του.

Ο λόγος του Αισχίνη διακρίνεται για τη σαφήνεια, την ευθυμία και τη γοητεία του.

Γ.9 Δημοσθένης

Ο **Δημοσθένης** (384-322 π. Χ.), ήταν από την Αθήνα από το δήμο Παιανίας. Λάτρευε το Θουκυδίδη και είχε δάσκαλο τον Ισαίο. Έχασε τον πατέρα του σε νεαρή ηλικία και οι κηδεμόνες του στάθηκαν ανάξιοι να διαχειριστούν την περιουσία του. Έτσι όταν ενηλικιώθηκε άρχισε δικαστική πάλη μαζί τους και ήταν η αφορμή για τα πρώτα βήματά του στη ρητορική. Παρόλο που κέρδισε τη δίκη δεν πήρε πίσω την περιουσία του. Για να ζήσει έγραφε λόγους και πληρώνονταν γι' αυτό.

Είχε κάποιο πρόβλημα στην ομιλία και αυτό τον έκανε να αισθάνεται άσχημα. Είχε προσπαθήσει να μιλήσει στην εκκλησία του δήμου, αλλά λόγω του προβλήματος δεν τα κατάφερε, με αποτέλεσμα να αισθανθεί ταπείνωση. Με την ισχυρή θέληση και την επιμονή που τον διακατείχε μπόρεσε και το ξεπέρασε.

Από τα έργα του σώζονται 27 δικανικοί λόγοι και 11 συμβουλευτικοί. Οραματίζονταν την Αθήνα την εποχή του Περικλή και ήταν υπερασπιστής της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Από τους λόγους του φαίνεται ξεκάθαρα η μεγάλη αγάπη του για την Αθήνα. Οπότε ήταν λογικό να αναπτύξει πολιτική δράση ενάντια των Μακεδόνων και δεν άλλαξε τη στάση του μέχρι το τέλος του, ούτε όταν ο Μέγας Αλέξανδρος είχε κατακτήσει όλο τον κόσμο.

Από τα έργα του ξεχώρισαν ο *Περί ατελείας προς Λεπτίνην*, στον οποίο προτείνει να ευεργετηθούν από τις ατέλειες (μειώσεις φόρων) περισσότεροι πολίτες, ο *Κατά Τιμοκράτους*, ένας λόγος ενάντια στην αισχροκέρδεια και ειδική μεταχείριση πλουσίων εις βάρος του δημοσίου, ο *Περί των Συμμοριών*, προτρεπτικός για τους συμπολίτες του να είναι ετοιμοπόλεμοι εναντίον του Φιλίππου και ο *Επιτάφιος*, επικήδειος λόγος για αυτούς που χάθηκαν στη μάχη της Χαιρώνειας, στην οποία πολέμησε και ο ίδιος.

Η αντίθεση του προς το Φίλιππο φαίνεται και στους 3 *Ολυνθιακούς λόγους του*, που προτείνει στους κατοίκους της Ολύνθου, πόλης στη Χαλκιδική, να πάρουν ενισχύσεις για να αντισταθούν στο Φίλιππο. Το ίδιο ύφος έχουν και οι 4 *Φιλιππικοί λόγοι* για συνένωση των πόλεων κρατών της νότιας Ελλάδας εναντίον του Φιλίππου.

Σημαντικοί επίσης είναι οι λόγοι του *Περί της ειρήνης*, *Περί της Παραπρεσβείας*, *Υπέρ Μεγαλοπολιτών* και *Υπέρ της Ροδίων Ελευθερίας*.

Ο *Υπέρ Κτησιφώντος περί του στεφάνου*, αναδεικνύει τη ρητορική δεινότητα του Δημοσθένη, που κάνει τον απολογισμό του και την εχθρότητα του απέναντι στον Αισχίνη, για τον έκλυτο βίο του και τις πολιτικές του πεποιθήσεις.

Το τέλος του Λαμιακού πολέμου, σήμανε και το τέλος για το ρήτορα. Καταδικάστηκε σε θάνατο αλλά πρόλαβε να διαφύγει στην Καλαυρία και πριν τη σύλληψη του αυτοκτόνησε με δηλητήριο. Μέχρι το τέλος του αγωνίζονταν κατά του Φιλίππου.

Ο λόγος του Δημοσθένη ήταν φλογερός, προσεγμένος και καλοδουλεμένος μέχρι την παραμικρή του λεπτομέρεια. Οι υπερβολές, οι εικόνες, το πάθος, η πειστικότητα και η γλωσσική απλότητα τον κάνουν

μοναδικό. Δίκαια θεωρείται ως ο μεγαλύτερος πολιτικός ρήτορας όλων των αιώνων.

Γ.10 Δείναρχος

Ο **Δείναρχος** (360-292 π. Χ.), με καταγωγή από την Κόρινθο, έζησε στην Αθήνα και εργαζόταν ως λογογράφος.

Προσπαθούσε να μιμηθεί, τον πολιτικό του αντίπαλο το Δημοσθένη, χωρίς μεγάλη επιτυχία. Από τα έργα του διασώθηκαν μόνο *ο Κατά Δημοσθένους*, *ο Κατά Αριστογείτονος* και *ο Κατά Φιλοκλέους*, με κοινό θέμα την υπόθεση δωροδοκίας του ταμιά του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Αρπάλου.

➤ Δ. Κεφάλαιο. Εγκωμιαστικοί-επαινετικοί λόγοι

Οι σοφιστές ήταν αυτοί που χρησιμοποιούσαν στη διδασκαλία τους επιδεικτικούς λόγους, αποσκοπώντας είτε στον έπαινο, είτε στον ψόγο. Όσον αφορά τον επαινετικό λόγο, πρώτη φορά εντοπίζεται σε επιτάφιους λόγους.

Τα εγκώμια γράφτηκαν από τους σοφιστές, άλλοτε για να πλαισιώνουν θεσμικές τελετές και άλλοτε οι επαινετικοί λόγοι είχαν παράδοση θεματολογία.

Ο Αριστοτέλης διακρίνει τρία είδη ρητορείας τον Πολιτικόν ή Δημηγορικόν ή Συμβουλευτικόν, το Δικανικόν και τον Επιδεικτικόν ή Πανηγυρικόν λόγον. Διαιρεί την επιδεικτική ρητορεία όσον αφορά τον έπαινο και την επίδειξη, για να δημιουργήσει την ιδέα του εγκωμίου.

Το *Encomium* είναι μια λατινική λέξη που προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό εγκώμιο (ἐγκώμιον), που σημαίνει «τον έπαινο ενός ατόμου ή ενός πράγματος».

Επίδειξη σημαίνει έκθεση. Ο ρήτορας "δείχνει" το ταλέντο του κάνοντας διάλεξη. Για να δώσει το μέτρο της ρητορικής του δεινότητας επέλεγε το πιο ασήμαντο θέμα και από τα φτιασίδια που του έβαζε το μεταμόρφωνε στο σημαντικότερο. Όσο πιο ταπεινό

το θέμα, τόσο περισσότερο έπρεπε να βάλει τα δυνατά του ο ρήτορας, για να γίνει πειστικός και φυσικά τόσο πιο λαμπρό το αποτέλεσμα και η δόξα.

Μέσα από έναν επιδεικτικό λόγο εκτός από το να εντυπωσιάσει ο ρήτορας, μπορούσε να εκφράσει τις ιδέες του και να "περάσει" κάποια μηνύματα, πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, ηθικά κ.α. επηρεάζοντας την κοινή γνώμη. Έδινε επιχειρήματα, συμβουλές και τροφή για σκέψη και ανάλυση.

Επιδεικτικοί λόγοι εκφωνούνταν και σε γιορτές όπως στους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες με μεγάλο κοινό, με εμφανή πολιτικό ρόλο ή μπορούσαν να περιορίζονται σε μικρότερο κοινό. Ήταν ένα είδος διαφήμισης για τον ίδιο το ρήτορα. Καθιερώθηκαν στους Ολυμπιακούς αγώνες, με κοινό τόπο την ομόνοια, από την εποχή του Γοργία ως του Ισοκράτη, ο οποίος συνέθεσε ένα πρότυπο Ολυμπιακού λόγου, τον Πανηγυρικό. Σύμφωνα με τον ίδιο, η επιδεικτική ρητορική συμβάλλει στη ρητορική εκπαίδευση, καθώς δείχνει μεθόδους επιχειρηματολογίας, με αποτέλεσμα τη βελτίωση των ικανοτήτων του μελλοντικού ρήτορα.

Ο Αριστοτέλης θέλοντας να επαινέσει τον Ισοκράτη, για τα ένθετα εγκώμια στους ρητορικούς λόγους του, τον θεωρεί ως παράδειγμα μίμησης, όταν στη "Ρητορική" του διατυπώνει τη θέση ότι τους επιδεικτικούς λόγους πρέπει οι ρήτορες, όπως ακριβώς πράττει ο Ισοκράτης, να τους διανθίζουν με εγκωμιαστικά επεισόδια (Έν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς δεῖ τὸν λόγον ἐπεισοδιοῦν ἐπαίνοις, οἷον Ἴσοκράτης ποιεῖ· ἀεὶ γάρ τινα εἰσάγει).

➤ Ε. Κεφάλαιο. Παρουσίαση εγκωμίων

Παρακάτω παρουσιάζονται εγκώμια αρχαίων ρητόρων, τα έργα είναι αυτούσια ή μεταφρασμένα, όπως σώζονται στις μέρες μας. Αξίζει μαζί με τα εγκώμια να γίνει μία γνωριμία και με τους συγγραφείς (ρήτορες) τους.

Ε.1^Α Γοργίας ο Λεοντίνος

Ο Γοργίας ο Λεοντίνος (περίπου 483 π. Χ.- περίπου 375 π. Χ.), πήρε το όνομά του από τον τόπο γέννησης του, που ήταν οι Λεοντίνοι, αρχαία ελληνική αποικία, στην Σικελία στη Μεγάλη Ελλάδα. Υπήρξε από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της ρητορικής τέχνης και σύγχρονος του Πρωταγόρα και του Σωκράτη. Επηρεάστηκε σημαντικά από τον ελεατικό στοχασμό και τον Εμπεδοκλή, παρόλο που το ύφος του ήταν αντιθετικό, με αλληλοαποκειόμενες απόψεις. Στο απόγειο της δόξας του βρίσκεται στην Αθήνα και αποτελεί το βασικό συντελεστή στη διαμόρφωση της αττικής πεζογραφίας και ποίησης. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στη Λάρισα, όπου και πέθανε, από βαθιά γεράματα και με πλήρη πνευματική διαύγεια, ως το τέλος του.

Ο λόγος του διακρίνεται από υπερβολική χρήση ισόμετρων προτάσεων, παρηχήσεων, αντιθέσεων, συντακτικών αντιστοιχιών και ποιητικών επινοήσεων, οι οποίες αποκλήθηκαν «Γοργίεια σχήματα».

Οι επιδεικτικοί λόγοι του λειτούργησαν ως πρότυπα για την εποχή του και ως υπόδειγμα για μίμηση προκειμένου να γράψουν τους λόγους τους, όσοι ασκούσαν ή διδάσκονταν τη ρητορική. Το βασικότερο για το ρητορικό λόγο, σύμφωνα με το Γοργία, ήταν να δημιουργεί πειθώ και έτσι με τρόπο πειστικό να πετυχαίνει αυτό που επιδίωκε.

Διασώθηκαν ακέραιοι δύο σύντομοι λόγοι του:

Η *Υπέρ Παλαμήδους Απολογία*, στην οποία υποδεικνύει ότι η κρίση στην κατηγορία της «εσχάτης προδοσίας» δεν στηρίζεται σε αποδείξεις ή υπαρκτά γεγονότα και Το *Ελένης εγκώμιον*, στο οποίο αποδεικνύει, ότι είναι άδικη η αποδοκιμασία κατά της Ελένης. Υποστηρίζει ότι οι κρίσεις μας βασίζονται συνήθως σε αλληλοαναιρούμενες αντιλήψεις και στην υποκειμενική γνώμη του καθενός για την πραγματικότητα και όχι στην αντικειμενική αλήθεια, γιατί η απόλυτη γνώση δεν υπάρχει. Το εγκώμιο παρουσιάζεται ευθύς αμέσως.

E.1^B ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΓΟΡΓΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«[1] Κόσμος πόλει μὲν εὐανδρία, σώματι δὲ κάλλος, ψυχῇ δὲ σοφία, πράγματι δὲ ἀρετή, λόγῳ δὲ ἀλήθεια· τὰ δὲ ἐναντία τούτων ἀκοσμία. ἄνδρα δὲ καὶ γυναῖκα καὶ λόγον καὶ ἔργον καὶ πόλιν καὶ πρᾶγμα χρῆ τὸ μὲν ἄξιον ἐπαίνου ἐπαίνῳ τιμᾶν, τῷ δὲ ἀναξίῳ μῶμον ἐπιθεῖναι· ἴση γὰρ ἀμαρτία καὶ ἀμαθία μέμφεσθαί τε τὰ ἐπαινετὰ καὶ ἐπαινεῖν τὰ μωμητὰ. [2] τοῦ δ' αὐτοῦ ἀνδρὸς λέξαι τε τὸ δέον ὀρθῶς καὶ ἐλέγξαι τοὺς μεμφομένους Ἑλένην, γυναῖκα περὶ ἧς ὁμόφωνος καὶ ὁμόψυχος γέγονεν ἢ τε τῶν ποιητῶν ἀκουσάντων πίστις ἢ τε τοῦ ὀνόματος φήμη, ὃ τῶν συμφορῶν μνήμη γέγονεν. ἐγὼ δὲ βούλομαι λογισμὸν τινα τῷ λόγῳ δοῦς τὴν μὲν κακῶς ἀκούουσιν παῦσαι τῆς αἰτίας, τοὺς δὲ μεμφομένους ψευδομένους ἐπιδειξάτω καὶ δεῖξας τάληθές [ἢ] παῦσαι τῆς ἀμαθίας.

[3] ὅτι μὲν οὖν φύσει καὶ γένει τὰ πρῶτα τῶν πρώτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἢ γυνὴ περὶ ἧς ὁδε ὁ λόγος, οὐκ ἄδηλον, οὐδὲ ὀλίγοις. δῆλον γὰρ ὡς μητρὸς μὲν Λήδας, πατρὸς δὲ τοῦ μὲν γενομένου θεοῦ, τοῦ δὲ λεγομένου θνητοῦ, Τυνδάρεω καὶ Διός, ὧν ὁ μὲν διὰ τὸ εἶναι ἔδοξεν, ὁ δὲ διὰ τὸ φάναι ἐλέχθη. καὶ ἦν ὁ μὲν ἀνδρῶν κράτιστος ὁ δὲ πάντων τύραννος. [4] ἐκ τοιούτων δὲ γενομένη ἔσχε τὸ ἰσόθεον κάλλος, ὃ λαβοῦσα καὶ οὐ λαθοῦσα ἔσχε· πλείστας δὲ πλείστοις ἐπιθυμίας ἔρωτος ἐνειργάσατο, ἐνὶ δὲ σώματι πολλὰ σώματα συνήγαγεν ἀνδρῶν ἐπὶ μεγάλοις μέγα φρονούντων, ὧν οἱ μὲν πλούτου μεγέθη, οἱ δὲ εὐγενείας παλαιᾶς εὐδοξίαν, οἱ δὲ ἀλκῆς οἰκείας εὐεξίαν, οἱ δὲ σοφίας ἐπικτήτου δύναμιν ἔσχον· καὶ ἦκον ἅπαντες ὑπ' ἔρωτός τε φιλονίκου φιλοτιμίας τε ἀνικῆτου. [5] ὅστις μὲν οὖν καὶ δι' ὃ τι καὶ ὅπως ἀπέπλησε τὸν ἔρωτα τὴν Ἑλένην λαβών, οὐ λέξω· τὸ γὰρ τοῖς εἰδόσιν ἂ ἴσασι λέγειν πίστιν μὲν ἔχει, τέρψιν δὲ οὐ φέρει. τὸν χρόνον δὲ τῷ λόγῳ τὸν τότε νῦν ὑπερβάς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ μέλλοντος λόγου προβήσομαι, καὶ προθήσομαι τὰς αἰτίας, δι' ἧς εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὸν τῆς Ἑλένης εἰς τὴν Τροίαν στόλον.

[6] ἢ γὰρ Τύχης βουλήμασι καὶ θεῶν βουλευμάσι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσμασιν ἔπραξεν ἢ ἔπραξεν, ἢ βία ἀρπασθεῖσα, ἢ λόγοις πεισθεῖσα, <ἢ ὄψει ἐρασθεῖσα>. εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ πρῶτον, ἄξιός αἰτιᾶσθαι ὁ αἴτιος μόνος· θεοῦ γὰρ προθυμίαν ἀνθρωπίνῃ προμηθία ἀδύνατον κωλύειν. πέφυκε γὰρ οὐ τὸ κρεῖσσον ὑπὸ τοῦ ἥσσονος κωλύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἥσσον ὑπὸ τοῦ κρεῖσσονος ἄρχεσθαι καὶ ἄγεσθαι, καὶ τὸ μὲν κρεῖσσον ἠγεῖσθαι, τὸ δὲ ἥσσον

ἔπεσθαι. θεὸς δ' ἀνθρώπου κρεῖσσον καὶ βία καὶ σοφία καὶ τοῖς ἄλλοις. εἰ οὖν τῇ Τύχῃ καὶ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀναθετέον, ἢ τὴν Ἑλένην τῆς δυσκλείας ἀπολυτέον.

[7] εἰ δὲ βία ἠρπάσθη καὶ ἀνόμως ἐβιάσθη καὶ ἀδίκως ὑβρίσθη, δῆλον ὅτι ὁ «μὲν» ἀρπάσας ὡς ὑβρίσας ἠδίκησεν, ἢ δὲ ἀρπασθεῖσα ὡς ὑβρισθεῖσα ἐδυστύχησεν. ἄξιός οὖν ὁ μὲν ἐπιχειρήσας βάρβαρος βάρβαρον ἐπιχείρημα καὶ λόγῳ καὶ νόμῳ καὶ ἔργῳ λόγῳ μὲν αἰτίας, νόμῳ δὲ ἀτιμίας, ἔργῳ δὲ ζημίας τυχεῖν· ἢ δὲ βιασθεῖσα καὶ τῆς πατρίδος στερηθεῖσα καὶ τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἐλεηθεῖ μᾶλλον ἢ κακολογηθεῖ; ὁ μὲν γὰρ ἔδρασε δεινά, ἢ δὲ ἔπαθε· δίκαιον οὖν τὴν μὲν οἰκτίρειν, τὸν δὲ μισῆσαι.

[8] εἰ δὲ λόγος ὁ πείσας καὶ τὴν ψυχὴν ἀπατήσας, οὐδὲ πρὸς τοῦτο χαλεπὸν ἀπολογήσασθαι καὶ τὴν αἰτίαν ἀπολύσασθαι ὧδε. λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς σμικροτάτῳ σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ θειότατα ἔργα ἀποτελεῖ· δύναται γὰρ καὶ φόβον παῦσαι καὶ λύπην ἀφελεῖν καὶ χαρὰν ἐνεργάσασθαι καὶ ἔλεον ἐπαυξῆσαι. ταῦτα δὲ ὡς οὕτως ἔχει δεῖξω· [9] δεῖ δὲ καὶ δόξῃ δεῖξαι τοῖς ἀκούουσι· τὴν ποιήσιν ἅπασαν καὶ νομίζω καὶ ὀνομάζω λόγον ἔχοντα μέτρον· ἢς τοὺς ἀκούοντας εἰσῆλθε καὶ φρίκη περίφοβος καὶ ἔλεος πολύδακρυς καὶ πόθος φιλοπενθής, ἐπ' ἄλλοτριῶν τε πραγμάτων καὶ σωμάτων εὐτυχίαις καὶ δυσπραγίαις ἰδίῳ τι πάθημα διὰ τῶν λόγων ἔπαθεν ἢ ψυχῇ. φέρε δὴ πρὸς ἄλλον ἀπ' ἄλλου μεταστῶ λόγον. [10] αἱ γὰρ ἔνθεοι διὰ λόγων ἐπωδαὶ ἐπαγωγὸι ἠδονῆς, ἀπαγωγὸι λύπης γίνονται· συγγινομένη γὰρ τῇ δόξῃ τῆς ψυχῆς ἢ δύναμις τῆς ἐπωδῆς ἔθελξε καὶ ἔπεισε καὶ μετέστησεν αὐτὴν γοητεία. γοητείας δὲ καὶ μαγείας δισσαὶ τέχναι εὗρηνται, αἱ εἰσι ψυχῆς ἀμαρτήματα καὶ δόξης ἀπατήματα. [11] ὅσοι δὲ ὅσους περὶ ὅσων καὶ ἔπεισαν καὶ πείθουσι δὲ ψευδῆ λόγον πλάσαντες. εἰ μὲν γὰρ πάντες περὶ πάντων εἶχον τῶν «τε» παροιχομένων μνήμην τῶν τε παρόντων «ἐννοίαν» τῶν τε μελλόντων πρόνοιαν, οὐκ ἂν ὁμοίως [ὁμοίος ἦν] ὁ λόγος ἠπάτα. νῦν δὲ οὐτε μνησθῆναι τὸ παροιχόμενον οὐτε σκέψασθαι τὸ παρὸν οὐτεμαντεύσασθαι τὸ μέλλον εὐπόρως ἔχει· ὥστε περὶ τῶν πλείστων οἱ πλείστοι τὴν δόξαν σύμβουλον τῇ ψυχῇ παρέχονται. ἢ δὲ δόξα σφαιερὰ καὶ ἀβέβαιος οὕσα σφαιεραῖς καὶ ἀβεβαίαις εὐτυχίαις περιβάλλει τοὺς αὐτῇ χρωμένους. [12] τίς οὖν αἰτία κωλύει καὶ τὴν Ἑλένην νομίσει ἐλθεῖν ὁμοίως ἄκουσαν οὕσαν ὥσπερ εἰ βιατήρων βία ἠρπάσθη; ἢ γὰρ τῆς πειθοῦς ἔξις, καίτοι εἰ ἀνάγκης εἶδος ἔχει μὲν οὐ, τὴν δὲ δύναμιν τὴν αὐτὴν ἔχει. λόγος γὰρ

ψυχὴν ὁ πείσας, ἦν ἔπεισεν, ἠνάγκασε καὶ πιθέσθαι τοῖς λεγομένοις καὶ συναινέσαι τοῖς ποιουμένοις. ὁ μὲν οὖν πείσας ὡς ἀναγκάσας ἀδικεῖ, ἡ δὲ πεισθεῖσα ὡς ἀναγκασθεῖσα τῷ λόγῳ μάτην ἀκούει κακῶς. [13] ὅτι δ' ἡ πειθὼ προσιούσα τῷ λόγῳ καὶ τὴν ψυχὴν ἐτυπώσατο ὅπως ἐβούλετο, χρὴ μαθεῖν πρῶτον μὲν τοὺς τῶν μετεωρολόγων λόγους, οἵτινες δόξαν ἀντὶ δόξης τὴν μὲν ἀφελόμενοι τὴν δ' ἐνεργασάμενοι τὰ ἄπιστα καὶ ἄδηλα φαίνεσθαι τοῖς τῆς δόξης ὄμμασιν ἐποίησαν· δευτέρον δὲ τοὺς ἀναγκαίους διὰ λόγων ἀγῶνας, ἐν οἷς εἷς λόγος πολὺν ὄχλον ἔτερψε καὶ ἔπεισε τέχνη γραφεῖς, οὐκ ἀληθεία λεχθεῖς· τρίτον <δὲ> φιλοσόφων λόγων ἀμίλλας, ἐν αἷς δείκνυται καὶ γνώμης τάχος ὡς εὐμετάβολον ποιοῦν τὴν τῆς δόξης πίστιν. [14] τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἔχει ἢ τε τοῦ λόγου δύναμις πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς τάξιν ἢ τε τῶν φαρμάκων τάξις πρὸς τὴν τῶν σωμάτων φύσιν. ὥσπερ γὰρ τῶν φαρμάκων ἄλλους ἄλλα χυμοὺς ἐκ τοῦ σώματος ἐξάγει, καὶ τὰ μὲν νόσου τὰ δὲ βίου παύει, οὕτω καὶ τῶν λόγων οἱ μὲν ἐλύπησαν, οἱ δὲ ἔτερψαν, οἱ δὲ ἐφόβησαν, οἱ δὲ εἰς θάρσος κατέστησαν τοὺς ἀκούοντας, οἱ δὲ πειθοῖ τινι κακῇ τὴν ψυχὴν ἐφαρμάκευσαν καὶ ἐξεγοήτευσαν.

[15] καὶ ὅτι μὲν, εἰ λόγῳ ἐπίεσθη, οὐκ ἠδίκησεν ἀλλ' ἠτύχησεν, εἴρηται· τὴν δὲ τετάρτην αἰτίαν τῷ τετάρτῳ λόγῳ διέξειμι. εἰ γὰρ ἔρωσ ἦν ὁ ταῦτα πάντα πράξας, οὐ χαλεπῶς διαφεύξεται τὴν τῆς λεγομένης γεγονέναι ἁμαρτίας αἰτίαν. ἂ γὰρ ὀρώμεν, ἔχει φύσιν οὐχ ἦν ἡμεῖς θέλομεν, ἀλλ' ἦν ἕκαστον ἔτυχε· διὰ δὲ τῆς ὄψεως ἡ ψυχὴ κὰν τοῖς τρόποις τυποῦται. [16] αὐτίκα γὰρ ὅταν πολέμια σώματα καὶ πολέμιον ἐπὶ πολεμίᾳ ὀπλίσει κόσμον χαλκοῦ καὶ σιδήρου, τοῦ μὲν ἀλεξητήρια τοῦ δὲ προβλήματα, ἐπιθεάσεται ἡ ὄψις, ἐταράχθη καὶ ἐτάραξε τὴν ψυχὴν, ὥστε πολλάκις κινδύνου τοῦ μέλλοντος <ὡς> ὄντος φεύγουσιν ἐκπλαγέντες. ἰσχυρὰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ πόνου διὰ τὸν φόβον εἰσωκίσθη τὸν ἀπὸ τῆς ὄψεως, ἥτις ἐλθοῦσα ἐποίησεν ἀμελῆσαι καὶ τοῦ καλοῦ τοῦ διὰ τὸν νόμον κρινομένου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ διὰ τὴν νίκην γινομένου. [17] ἤδη δὲ τινες ἰδόντες φοβερὰ καὶ τοῦ παρόντος ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ φρονήματος ἐξέστησαν· οὕτως ἀπέσβεσε καὶ ἐξήλασεν ὁ φόβος τὸ νόημα. πολλοὶ δὲ ματαίοις πόνοις καὶ δειναῖς νόσοις καὶ δυσιάτοις μανίαις περιέπεσον· οὕτως εἰκόνας τῶν ὀρωμένων πραγμάτων ἡ ὄψις ἐνέγραψεν ἐν τῷ φρονήματι. καὶ τὰ μὲν δειματοῦντα πολλὰ μὲν παραλείπεται, ὅμοια δ' ἐστὶ τὰ παραλειπόμενα οἷάπερ <τὰ> λεγόμενα. [18] ἀλλὰ μὴν οἱ γραφεῖς ὅταν ἐκ πολλῶν χρωμάτων καὶ σωμάτων ἐν σῶμα καὶ

σχῆμα τελείως ἀπεργάσωνται, τέρπουσι τὴν ὄψιν· ἡ δὲ τῶν ἀνδριάντων ποίησις καὶ ἡ τῶν ἀγαλμάτων ἐργασία θεῶν ἠδεῖαν παρέσχετο τοῖς ὄμμασιν. οὕτω τὰ μὲν λυπεῖν τὰ δὲ ποθεῖν πέφυκε τὴν ὄψιν. πολλὰ δὲ πολλοῖς πολλῶν ἔρωτα καὶ πόθον ἐνεργάζεται πραγμάτων καὶ σωμάτων. [19] εἰ οὖν τῷ τοῦ Ἀλεξάνδρου σώματι τὸ τῆς Ἑλένης ὄμμα ἠσθὲν προθυμίαν καὶ ἄμιλλαν ἔρωτος τῇ ψυχῇ παρέδωκε, τί θαυμαστόν; ὅς εἰ μὲν θεὸς θεῶν θείαν δύναμιν «ἔχων», πῶς ἂν ὁ ἥσσω εἶη τοῦτον ἀπόσασθαι καὶ ἀμύνασθαι δυνατός; εἰ δ' ἐστὶν ἀνθρώπινον νόσημα καὶ ψυχῆς ἀγνόημα, οὐχ ὡς ἀμάρτημα μεμπτέον ἀλλ' ὡς ἀτύχημα νομιστέον· ἦλθε γάρ, ὡς ἦλθε, ψυχῆς ἀγρεύμασιν, οὐ γνώμης βουλευμασιν, καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρασκευαῖς.

[20] πῶς οὖν χρῆ δίκαιον ἠγήσασθαι τὸν τῆς Ἑλένης μῶμον, ἥτις εἴτ' ἐρασθεῖσα εἴτε λόγῳ πεισθεῖσα εἴτε βία ἀρπασθεῖσα εἴτε ὑπὸ θείας ἀνάγκης ἀναγκασθεῖσα ἔπραξεν ἢ ἔπραξε, πάντως διαφεύγει τὴν αἰτίαν;

[21] ἀφεῖλον τῷ λόγῳ δύσκειαν γυναικός, ἐνέμεινα τῷ νόμῳ ὃν ἐθέμην ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου· ἐπειράθην καταλῦσαι μῶμον ἀδικίαν καὶ δόξης ἀμαθίαν· ἐβουλήθην γράψαι τὸν λόγον Ἑλένης μὲν ἐγκώμιον, ἐμὸν δὲ παίγνιον».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

«[1] Εὐκοσμία εἶναι για την πόλη οι γεροὶ ἄντρες, για το σώμα η ομορφιά, για την ψυχὴ η σοφία, για την πράξη η αρετή, για το λόγο η ἀλήθεια· τα ἀντίθετά τους ἀκοσμία. Τον ἄντρα και τη γυναίκα, το λόγο και την πράξη, την πόλη και το πράγμα που ἀξίζουν τον ἐπαινο πρέπει με ἐπαίνους να τα τιμάμε, ἐνῶ τα ἀνάξια να τα κατακρίνουμε· γιατί εἶναι ἐξίσου σφάλμα ὅσο και ἀμάθεια να κατακρίνει κανεὶς τα ἀξιέπαινα και να ἐπαινεῖ τα ἀξιοκατάκριτα. [2] Ο ἴδιος ἄνθρωπος λοιπὸν εἶναι που πρέπει και να πει σωστά αὐτό που πρέπει, και να ἀντικρούσει ὅσους κατακρίνουν την Ελένη, μια γυναίκα για την οποία ἔχει υπάρξει ομόφωνη και ομόψυχη και η γνώμη ὅσων ἔχουν ἀκούσει τους ποιητές, ἀλλὰ και η φήμη του ονόματός της, το οποίο ἔχει καταστεί ὑπόμνηση συμφορῶν. Εγὼ ὅμως θέλω, προσδίδοντας κάποια λογική στον λόγο μου, ἀπὸ τη μια μεριά αὐτὴν να την ἀπαλλάξω ἀπὸ το να δέχεται κατηγορίες ἀδίκες, και ἀπὸ την ἄλλη να καταδείξω ὅτι αὐτοὶ που την κατακρίνουν λένε ψέματα· και δείχνοντας την ἀλήθεια να σταματήσω την ἀμάθεια.

[3] Δεν είναι άγνωστο, ούτε καν σε λίγους, πως η γυναίκα την οποία αυτός ο λόγος αφορά είναι, ως προς τη φύση και την καταγωγή της, πρώτη από τους πρώτους, άντρες και γυναίκες. Είναι γνωστό ότι μητέρα της ήταν η Λήδα και πατέρας της, ο πραγματικός, ένας θεός, ενώ ο υποτιθέμενος, ένας θνητός, ο Τυνδάρεως και ο Δίας—από τους οποίους ο ένας πιστεύτηκε ότι ήταν επειδή πράγματι ήταν, ενώ ο άλλος λέχθηκε ότι ήταν επειδή το ισχυρίστηκε— και ο ένας ήταν ο ισχυρότερος από τους ανθρώπους, ο άλλος κυρίαρχος των πάντων. [4] Έχοντας απ' αυτούς γεννηθεί, είχε ομορφιά όση οι θεοί, που την δέχτηκε και δεν την έκρυψε· προκάλεσε σε πάρα πολλούς πάρα πολύ ερωτικό πάθος, και με ένα σώμα συγκέντρωσε σώματα πολλών ανδρών που είχαν επιδιώξεις μεγάλες για μεγάλους στόχους· απ' αυτούς άλλοι είχαν μεγάλο πλούτο, άλλοι ένδοξη παλαιά γενιά, άλλοι την ευρωστία της δικής τους αλκής, άλλοι τη δύναμη της κατακτημένης σοφίας· και όλοι έρχονταν οδηγημένοι από άμιλλα ερωτική και φιλοδοξία απαραάμιλλη. [5] Δεν θα αναφερθώ στο ποιος και γιατί και πώς ικανοποίησε τον έρωτά του παίρνοντας την Ελένη· γιατί το να λέει κανείς σ' αυτούς που ξέρουν αυτά που γνωρίζουν είναι πειστικό, δεν φέρνει όμως ευχαρίστηση. Αφήνω τώρα με το λόγο μου τον τότε χρόνο και θα προχωρήσω στην αρχή του μελλοντικού μου λόγου· θα εκθέσω τις αιτίες για τις οποίες ήταν πιθανό να έγινε το ταξίδι της Ελένης στην Τροία.

[6] Έκανε όσα έκανε είτε από θέλημα της Τύχης και απόφαση των θεών και της Ανάγκης προσαγή, είτε επειδή αρπάχτηκε με τη βία, είτε επειδή πείσθηκε με λόγια, είτε επειδή από τη θωριά ερωτεύτηκε. Αν λοιπόν είναι το πρώτο, πρέπει την ευθύνη να την έχει μόνο ο υπαίτιος· γιατί είναι αδύνατον η προαπόφαση του θεού να εμποδιστεί από την ανθρώπινη προνοητικότητα. Αφού από τη φύση του το ανώτερο δεν εμποδίζεται από το κατώτερο, παρά το κατώτερο κυριαρχείται και καθοδηγείται από το ανώτερο, και το ανώτερο κυβερνά ενώ το κατώτερο ακολουθεί. Αλλά ο θεός είναι ανώτερος από τον άνθρωπο και ως προς τη βία και ως προς τη σοφία και ως προς τα υπόλοιπα. Αν λοιπόν πρέπει να αποδώσουμε την ευθύνη στην Τύχη και στο θεό, την Ελένη πρέπει οπωσδήποτε να την απαλλάξουμε από την καταισχύνη.

[7] Αν όμως την άρπαζαν με τη βία και άσκησαν πάνω της βία παράνομη και προπηλακίσθηκε άδικα, είναι φανερό ότι αυτός που την άρπαξε της έκανε με την προσβολή του κακό, ενώ εκείνη, που την άρπαζαν, υπέφερε από την προσβολή. Αξίζει λοιπόν ο βάρβαρος που διέπραξε το βάρβαρο εγκλήμα, και με το λόγο και με το νόμο και με τις πράξεις, και να κατηγορηθεί με το λόγο και να ατιμασθεί με το νόμο και να τιμωρηθεί με πράξεις· ενώ αυτή που έπεσε θύμα βίας και στερήθηκε την πατρίδα της και απορφανίστηκε από τους φίλους της, τί, δεν είναι σωστό να τη λυπηθούμε μάλλον παρά να την κακολογούμε; Γιατί αυτός διέπραξε πράγματα φοβερά, ενώ εκείνη τα υπέστη· είναι λοιπόν σωστό να την πονέσουμε αυτήν και να μισήσουμε εκείνον.

[8] Αν όμως ήταν ο λόγος που την έπεισε και εξαπάτησε την ψυχή της, ούτε σ' αυτή την περίπτωση είναι δύσκολη η υπεράσπιση και η ανασκευή της κατηγορίας ως εξής: Ο λόγος είναι ένας μεγάλος δυνάστης, που ενώ έχει το πιο μικρό και αφανές σώμα, επιτελεί τα έργα τα πιο θεϊκά· γιατί μπορεί και το φόβο να σταματήσει και τη λύπη να διώξει και χαρά να προκαλέσει και τον οίκτο να αυξήσει. Και θα δείξω ότι έτσι είναι αυτά. [9] Αλλά πρέπει να το δείξω στους ακροατές μου και μέσω της πεποίθησης· θεωρώ και ονομάζω όλη την ποίηση λόγο που έχει μέτρο· όποιοι την ακούν, εισχωρεί μέσα τους φρίκη γεμάτη φόβο, οίκτος όλο δάκρυα, πόθος όλο λαχτάρα, και η ψυχή, με τα λόγια, παθαίνει η ίδια αυτά που ξένα πράγματα και σώματα παθαίνουν στις ευτυχίες και στις δυστυχίες τους. Ας στραφώ τώρα από τον ένα λόγο στον άλλο. [10] Και οι θεϊκές επωδές που λέγονται με λόγια προξενούν ηδονή και διώχνουν τη λύπη· γιατί όταν η δύναμη της επωδής αναμιχθεί με την πίστη της ψυχής, την θέλγει, την πείθει και τη μεταβάλλει με τη μαγεία της. Και έχουν εφευρεθεί δύο ειδών τέχνες, η γοητεία και η μαγεία, οι οποίες συνίστανται σε σφάλματα της ψυχής και εξαπατήσεις της πίστης. [11] Πόσοι δεν έχουν πείσει ή δεν πείθουν τόσους και τόσους για τόσα πράγματα, πλάθοντας έναν ψευδή λόγο! Γιατί αν οι πάντες είχαν για τα πάντα, μνήμη για τα περασμένα, συνείδηση για τα παρόντα και πρόγνωση για τα μελλοντικά, ο λόγος δεν θα εξαπατούσε έτσι· στην πραγματικότητα όμως δεν είναι εύκολο ούτε να θυμόμαστε το παρελθόν, ούτε να έχουμε γνώση του παρόντος, ούτε να μαντεύουμε το μέλλον· έτσι, για τα περισσότερα ζητήματα οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν σύμβουλο

της ψυχής τους την πίστη. Επειδή όμως η πίστη είναι σφαλερή και αβέβαιη, οδηγεί όσους τη χρησιμοποιούν σε σφαλερές και αβέβαιες επιτυχίες. [12] Ποια αιτία λοιπόν μας εμποδίζει να θεωρήσουμε ότι η Ελένη ήρθε στην Τροία χωρίς τη θέλησή της, το ίδιο όπως αν αρπάχτηκε από απαγωγέων τη βία; Αφού η επίδραση της πειθούς, αν και δεν έχει του εξαναγκασμού τη μορφή, έχει την ίδια μ' αυτόν δύναμη. Γιατί ο λόγος που έπεισε την ψυχή εξανάγκασε και αυτήν την οποία έπεισε να πιστέψει αυτά που λέχθηκαν και να συγκατατεθεί σ' αυτά που έγιναν. Αυτός λοιπόν που την έπεισε, εφόσον την εξανάγκασε, διέπραξε αδίκημα, ενώ αυτή που πείσθηκε, εφόσον εξαναγκάστηκε από τον λόγο, άδικα κατηγορείται. [13] Και για να αντιληφθεί κανείς ότι η πειθώ, όταν προστεθεί στο λόγο, προκαλεί και στην ψυχή την εντύπωση που θέλει, πρέπει να μελετήσει, πρώτον, τα λόγια των κοσμολόγων, οι οποίοι, αντικαθιστώντας τη μια πεποίθηση με την άλλη, απορρίπτοντας τη μια και εφαρμόζοντας την άλλη, καθιστούν τα απίστευτα και άδηλα φανερά στα μάτια της πίστης· δεύτερον, τους υποχρεωτικούς στους δικαστικούς αγώνες λόγους, όπου ένας με τέχνη γραμμένος λόγος τέρπει και πείθει ένα μεγάλο πλήθος, κι ας μη λέει την αλήθεια· και τρίτον, τους διαγωνισμούς των φιλοσοφικών λόγων, στους οποίους φανερώνεται, μεταξύ άλλων, ότι η ταχύτητα της σκέψης κάνει ευμετάβλητη την πίστη σε μια πεποίθηση. [14] Και η δύναμη του λόγου είναι για την ψυχή ό,τι τα φάρμακα για τη φύση των σωμάτων. Γιατί όπως κάθε φάρμακο εξάγει από το σώμα διαφορετικούς χυμούς, και άλλα σταματούν την αρρώστια ενώ άλλα τη ζωή, έτσι και οι λόγοι, άλλοι προκαλούν λύπη, άλλοι ευχαρίστηση, άλλοι φόβο, άλλοι δίνουν στους ακροατές τους θάρρος, και άλλοι φαρμακώνουν και μαγεύουν την ψυχή με ένα είδος δόλιας πειθούς.

[15] Είπαμε λοιπόν ότι αν πείσθηκε με λόγο, δεν έκανε αδίκημα αλλά υπέστη ατύχημα· και την τέταρτη κατηγορία θα την εξετάσω με τον τέταρτο λόγο μου. Αν αυτός που έκανε όλα αυτά ήταν ο έρωτας, η κατηγορουμένη θα αποφύγει χωρίς δυσκολία την κατηγορία για το αδίκημα που υποτίθεται ότι διεπράχθη. Ό,τι βλέπουμε έχει όχι τη φύση που εμείς θέλουμε, αλλά αυτήν που το καθένα τυχόν έχει· και οι εντυπώσεις της όρασης επηρεάζουν μέχρι και την ψυχική μας κατάσταση. [16] Αφού και όταν η όραση αντικρίσει στον πόλεμο τα εχθρικά σώματα και τα από χαλκό και σίδερα εχθρικά εξαρτήματα πάνω στον εχθρικό οπλισμό,

άλλα επιθετικά και άλλα αμυντικά, ταραάζεται και ταραάζει και την ψυχή, έτσι ώστε πολλές φορές οι αντίπαλοι, θαρρώντας ως παρόντα τον μελλοντικό κίνδυνο, τρέπονται πανικόβλητοι σε φυγή. Γιατί είναι ισχυρή η εντύπωση του άχθους του πολέμου, που όταν, εξαιτίας του φόβου που προκαλείται από την όραση, εισχωρήσει στην ψυχή, έρχεται και την κάνει να ξεχάσει και αυτό που ο νόμος κρίνει καλό και το αγαθό που θα προκύψει από τη νίκη. [17] Μερικοί μάλιστα, έχοντας δει κάτι φοβερό, έχασαν τη στιγμή εκείνη και το νου που είχαν· τόσο ο φόβος έσβησε και έδιωξε το λογικό τους. Και πολλοί έπεσαν έτσι σε μάταιους κόπους, φοβερές αρρώστιες και αθεράπευτη τρέλα· τόσο η όραση χάραξε στο νου τους τις εικόνες των πραγμάτων που είδαν. Υπάρχουν και πολλά άλλα τρομερά που δεν τα αναφέρουμε εδώ, όμως αυτά που παραλείπονται είναι όπως αυτά που είπαμε. [18] Εξάλλου οι ζωγράφοι, όταν από πλήθος χρώματα και σώματα φτιάχνουν ένα ενιαίο τέλειο σώμα και σχήμα, προξενούν στην όραση ευχαρίστηση. Και το πλάσιμο αγαλμάτων και το δούλεμα εικόνων παρέχουν στα μάτια ένα όμορφο θέαμα. Ωστε άλλα πράγματα μπορεί να προκαλέσουν λύπη στην όραση, άλλα πόθο. Και είναι πολλά που προκαλούν σε πολλούς έρωτα και πόθο για πολλά πράγματα και σώματα. [19] Αν λοιπόν τα μάτια της Ελένης ένιωσαν ευχαρίστηση από το σώμα του Αλέξανδρου και μετέδωσαν στην ψυχή της επιθυμία και έλξη ερωτική, τί το παράξενο; Αν ο ερωτάς έχει, ως θεός, τη θεϊκή δύναμη των θεών, πώς θα μπορούσε ο κατώτερός του να έχει τη δυνατότητα να τον αποκρούσει και να αμυνθεί; Αν πάλι είναι μια ανθρώπινη αρρώστια και αποτέλεσμα άγνοιας της ψυχής, πρέπει να μην το καταλογίσουμε ως σφάλμα αλλά να το θεωρήσουμε ως ατύχημα· γιατί εκείνη πήγε καθώς πήγε, πιασμένη σε δίχτυα της ψυχής, όχι από συνειδητή απόφαση, εξαναγκασμένη από τον έρωτα, όχι μετά από έντεχνη προπαρασκευή. [20] Πώς λοιπόν μπορεί κανείς να θεωρήσει δίκαιη τη μομφή εναντίον της Ελένης αφού, είτε ερωτεύτηκε, είτε πείσθηκε με λόγια, είτε αρπάχτηκε με τη βία, είτε εξαναγκάστηκε από θεϊκή ανάγκη και έκανε ό,τι έκανε, οπωσδήποτε απαλλάσσεται από την κατηγορία; [21] Με το λόγο μου απάλλαξα από τη δυσφήμιση μια γυναίκα· έμεινα πιστός στους όρους που έθεσα στην αρχή του λόγου· δοκίμασα να καταλύσω την αδικία της μομφής και την

αμάθεια της πεποιθήσεως· θέλησα να γράψω τον λόγο ως εγκώμιο της Ελένης και δικό μου παιχνίδι».¹

E.2^A Συνέσιος

Ο Συνέσιος (περίπου 373-περίπου 414) γεννήθηκε στις Βαλάγρες κοντά στην Κυρήνη, από πλούσια οικογένεια, λέγεται ότι είχαν βασιλική καταγωγή από τους βασιλείς της Σπάρτης.

Μαθήτευσε δίπλα στην Υπατία, που ήταν φιλόσοφος, αστρονόμος και μαθηματικός και διεύθυνε τη νεοπλατωνική σχολή της Αλεξάνδρειας. Εξελέγη ως απεσταλμένος της Κυρήνης στην Αυλή της Κωνσταντινούπολης (398), για την επίδοση του χρυσού στέμματος, με σκοπό τη φοροαπαλλαγή για την περιοχή του. Στην Κωνσταντινούπολη ήταν υπό την προστασία του Αυρηλιανού πραιτωριανού και νομάρχη. Στην αρχή πέτυχε την απαλλαγή φόρων για την Κυρήνη. Αργότερα όμως έχασε αυτή και άλλες διευκολύνσεις και παροχές που είχε, αλλά με την επιστροφή του Αυρηλιανού στην εξουσία τις ξαναπόκτησε. Αυτό έγινε αφορμή ο ποιητής να συνθέσει το *Αιγύπτιος ή περί Προνοίας*, όπου ο καλός Όσιρις και ο κακός Τυφώνας, συναγωνίζονται για το ποιος θα επικρατήσει.

Ο σεισμός της Κωνσταντινούπολης το 402 έγινε η αφορμή να γυρίσει στην πατρίδα του. Ο Συνέσιος πήγε για λίγο να ζήσει στην Αλεξάνδρεια το 403, και ξαναεπέστρεψε στην Κυρήνη παντρεμένος. Κύριο μέλημά του εκείνο τον καιρό, ήταν να οργανώσει την άμυνα της Πεντάπολης και να την προστατεύσει από τις επιδρομές γειτονικών φυλών. Εξελέγη χριστιανός επίσκοπος, μετά το 410, στην Πτολεμαΐδα Κυρηναϊκής της Λιβύης, και παρόλο που ήταν παντρεμένος, του επετράπη να διατηρήσει την πολυγαπημένη του σύζυγο. Κατά τη διάρκεια της θητείας του, ως αρχιεπίσκοπος,

---

¹ *Επιμέλεια-Μετάφραση: Π. Καλλιγιάς [από το βιβλίο Η Αρχαία Σοφιστική, Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, ΓΝΩΣΗ 1991]*
Πηγή: https://www.mikrosapoplous.gr/elenhs_egwmion.html

έχασε και τους τρεις γιους του μέσα σε δυο χρόνια (411-413). Αν και Νεοπλατωνιστής ήταν και χαλαρός Χριστιανός, κάτι που τον κάνει να ξεχωρίζει και του δίνει κύρος.

Από τα έργα του σώζονται: *Ο Περί βασιλείας (De regno)*, *Ο Δίων ή περί της καθ' εαυτόν διαγωγής (Dio, sive de suo ipsius instituto)*, *Ο Αιγύπτιος ή περί προνοίας λόγος δύο (Aegyptus sive de providentia)*, *Ο Περί ενυπνίων λόγος (De insomniis)*, *Ο Προς Παιόνιον υπέρ του δώρου αστρολαβίου λόγος*. Καθώς και 2 ομιλίες: *Constitutio* και *Catastasis*, με την περιγραφή του τέλους της Ρωμαϊκής Κυρήνης, *158 Επιστολές* και *μία ομιλία*, από το έτος 400 ώσπου απεβίωσε, σχετικές με αυτόν και την Πεντάπολη, *10 Ύμνοι (Hymni)* σε δωρική διάλεκτο για την Τριάδα και τον Σωτήρα. Αποτελεί ένα κράμα Νεοπλατωνικών και Χριστιανικών αντιλήψεων και τέλος το *Φαλάκρας εγκώμιο (Encomium calvitii)* πνευματώδες κείμενο, που είναι η απάντηση στο έργο Κόμης εγκώμιον του Δίωνα και αποτελεί το αντικείμενο του ενδιαφέροντος μας.

E.2^B ΦΑΛΑΚΡΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΣΥΝΕΣΙΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«Δίωني τῷ χρυσῷ τὴν γλῶτταν ἐποιήθη βιβλίον, κόμης ἐγκώμιον, οὕτω δὴ τι λαμπρόν, ὡς ἀνάγκη εἶναι παρὰ τοῦ λόγου φαλακρόν ἄνδρα αἰσχύνεσθαι. συνεπιτίθεται γὰρ ὁ λόγος τῇ φύσει· φύσει δὲ ἅπαντες ἐθέλομεν εἶναι καλοί, πρὸς ὃ μέγα μέρος αἱ τρίχες συμβάλλονται, αἷς ἡμᾶς ἐκ παίδων ἢ φύσις ὠκείωσεν. ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ὀπηνίκα τὸ δεινὸν ἤρχετο καὶ θριζ ἀπερρῦη, μέσσην αὐτὴν δέδηγμαί τὴν καρδίαν· καὶ ἐπειδὴ προσέκειτο μᾶλλον, ἄλλης ἐπ' ἄλλῃ πιπτούσης, ἤδη δὲ καὶ σύνδυο καὶ κατὰ πλείους, καὶ ὁ πόλεμος λαμπρὸς ἦν, ἀγομένης καὶ φερομένης τῆς κεφαλῆς, τότε δὴ, τότε χαλεπώτερα πάσχειν ὤμην ἢ ὑπ' Ἀρχιδάμου τοὺς Ἀθηναίους ἐπὶ τῇ δενδροτομίᾳ τῶν Ἀχαρνῶν, ταχύ τε ἀπεδείχθη ἀνεπιτήδευτος Εὐβοεύς, οὗς ὄπιθεν κομόωντας ἐστράτευσεν ἐπὶ Τροίαν ἢ ποιήσις. ἐν ᾧ τίνα μὲν θεῶν, τίνα δὲ δαμόνων παρήλθον ἀκατηγόρητον; ἐπειθόμην δὲ καὶ Ἐπικούρου τι γράφειν ἐγκώμιον, οὐ κατὰ ταῦτα περὶ τῶν θεῶν διακείμενος, ἀλλ' ὡς ὃ τι κάγω δύναίμην ἀντιδηζόμενος. ἔλεγον γὰρ ὅτι ποῦ τὰ τῆς προνοίας ἐν τῷ παρ' ἀζίαν ἐκάστου; καὶ τί γὰρ ἀδικῶν ἐγὼ φανοῦμαι ταῖς γυναιξίν ἀηδέστερος; οὐ δεινόν, εἰ ταῖς ἐκ γειτόνων· τὰ γὰρ ἐς Ἀφροδίτην ἐγὼ δικαιοτάτος, κἂν τῷ Βελλεροφόντῃ σωφροσύνης

ἀμφισβητήσαιμι. ἀλλὰ καὶ μήτηρ, ἀλλὰ καὶ ἀδελφαί, φασί, τῷ κάλλει τι νέμουσι τῶν ἀρρένων· δήλωσε δὲ ἡ Παρύσατις, Ἄρταξέρξην τὸν βασιλέα διὰ Κῦρον τὸν καλὸν ἀποστέρξασα.

Ταῦτ' ἄρα ἐποτνιώμην, καὶ μικρὸν οὐδὲν ἐπενόουν περὶ τῆς συμφορᾶς. ἐπεὶ δὲ ὁ τε χρόνος αὐτὴν συνηθεστέραν ἐποίησε, καὶ ὁ λόγος ἀντεισιῶν κατεξανίστη τοῦ πάθους, τὸ δὲ κατὰ μικρὸν ἐξίστατο, ἤδη διὰ ταῦτα ῥάων ἦν καὶ ἀνέφερον· νυνὶ δὲ ἀνθυπήνεγκεν αὐτὸ ῥεῦμα ἕτερον οὗτος αὐτὸς ὁ Δίων, καὶ ἐπανήκει μοι μετὰ συνηγόρου. πρὸς δύο δέ, φησὶν ὁ λόγος, οὐδ' Ἡρακλῆς, εἰ τοὺς Μολιονίδας ἐκ λόχου προσπεσόντας οὐκ ἤνεγκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὕδραν ἀγωνιζόμενος, τέως μὲν εἷς ἐνὶ συνεστήκεσαν· ἐπεὶ δὲ ὁ καρκίνος αὐτῇ παρεγένετο, κἂν ἀπεῖπεν, εἰ μὴ τὴν Ἰόλεω συμμαχίαν ἀντεπηγάγετο. κἀγὼ μοι δοκῶ παραπλήσιόν τι παθεῖν ὑπὸ Δίωνος, οὐκ ἔχων ἀδελφιδῶν τὸν Ἰόλεων. πάλιν οὖν ἐκλαθόμενος ἐμαυτοῦ τε καὶ τῶν λογισμῶν, ἐλεγεία ποιῶ θρῆνον ἐπὶ τῇ κόμῃ. σὺ δὲ ἐπειδὴ φαλακρῶν μὲν ὁ κράτιστος εἶ, δοκεῖς δὲ τις εἶναι γεννάδας, ὃς οὐδὲ ἐμπάξῃ τῆς συμφορᾶς, ἀλλὰ καί, ὅταν ἔτνους προκειμένον μετώπων ἐξέτασις γίνηται, σαυτὸν ἐπιλέγεις, ὡς ἐπ' ἀγαθῷ δὴ τι φιλοτιμούμενος, οὐκοῦν ἀνάσχου τοῦ λόγου, καὶ τήρησον ἐν πείσῃ, φασί, τὴν καρδίαν, ὥσπερ ὁ Ὀδυσσεὺς πρὸς τὴν ἀναγωγίαν τῶν γυναικῶν ἀνέκπληκτος ἔμεινε· καὶ σὺ πειρῶ μηδὲν ὑπὸ τούτου παθεῖν. ἀλλ' οὐκ ἂν δύναιο; τί φῆς; καὶ μὴν δυνήσῃ. τοιγαροῦν ἄκουε. δεῖ δὲ οὐδὲν ἐξελίττειν τὸ βιβλίον, ἀλλ' αὐτὸς ἐρῶ. καὶ γὰρ οὐδὲ πολὺσιχόν ἐστι· γλαφυρὸν μέντοι, καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ προσιζάνει τῇ μνήμῃ, ὥστε οὐδὲ βουλόμενον ἐπιλαθέσθαι με οἶόν τε».

Συνέσ. Φαλάκρ. εγκώμ. 1-2

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

«α) Από τον Δίωνα τον Χρυσόστομο γράφτηκε ένα έργο «Κόμης εγκώμιον», και μάλιστα τόσο σπουδαίο, που να πρέπει κάθε φαλακρός μετά απ' αυτόν τον Λόγο να νοιώθη ντροπή. Γίνεται, πράγματι ο Λόγος αυτός σύμμαχος στη φύσι. Γιατί όλοι μας χωρίς εξαίρεσι από φυσικού μας θέλομε να είμαστε ωραίοι, και στον σκοπόν αυτό πολύ βοηθούν και τα μαλλιά, με τα οποία η φύσις από παιδιά μας συνέδεσε.

Εγώ, λοιπόν, όταν φάνηκε το κακό και άρχισαν να μου πέφτουν τα μαλλιά, πληγώθηκα κατάκαρδα. Και επειδή το κακό προχωρούσε κι η μία τρίχα έπεφτε μετά την άλλη, κι ακόμη δυο δύο μαζί και, τέλος, περισσότερες, κι ο πόλεμος είχε για καλά ανάψει, και το καημένο μου κεφάλι, κουρσευόταν τότε πια, τότε πίστεψα, πως μου συνέβαιναν φοβερότερα, από όσα έπαθαν οι Αθηναίοι, από τον Αρχίδαμο, σαν έκοψε τα δένδρα των Αχαρνών. Γρήγορα

μάλιστα κατάντησα, σαν απ' εκείνους τους Ευβοείς, που η Ποίησις τους θέλησε, ότι εξεστραύτευσαν, στην Τροία με μαλλιά μόνο στο πίσω τους κεφαλιού τους μέρος.

Μπρος σ' αυτήν την κατάσταση, ποιον απ' τους θεούς και ποιον απ' τους δαίμονες, άφησα χωρίς να τους ψάλω; Κυριεύθηκα, από την επιθυμία μάλιστα να γράψω και στον Επίκουρο, ένα εγκώμιο, όχι βέβαια, γιατί έχω τις δικές του αντιλήψεις για τους θεούς, αλλά για να τους δαγκώσω κι' εγώ με τη σειρά μου όσο πιο πολύ μπορούσα (για το κακό που μου κάναν).

Γιατί έλεγα μέσα μου : Που είναι, λοιπόν, η Πρόνοια, σ' όσα άδικα συμβαίνουν στον καθένα; Και ποια τέλος πάντων αδικία έκαμα, ώστε να φαίνωμαι τόσο άσχημος στο ωραίο φύλο; Δεν με πειράζει βέβαια πολύ, όταν πρόκειται για τις γυναίκες της γειτονιάς μου. Γιατί σ' όσα έχουν σχέση, με την Αφροδίτη, είμαι πιο εντάξει απ' όλους τους ανθρώπους, και θα μπορούσα να συναγωνισθώ, και τον Βελερεφόντη, ακόμα για την εγκράτειά μου. Αλλά κι η μάνα κι οι αδελφές, λένε, δίνουν σημασία στην ομορφιά, των αρσενικών της οικογενείας τους. Τώδειξε μάλιστα τούτο η Παρύσατις, που έχασε την αγάπη της προς τον Βασιλιά τον Αρταξέρξη για τον όμορφο τον Κύρο.

β) Έτσι, λοιπόν, πικρά θρηνούσα και θεωρούσα την συμφορά μου καθόλου ασήμαντη υπόθεσι. Μα σαν ο καιρός μ' έκαμε να την συνηθίσω περισσότερο, δε ήρθε με τη σειρά της και η λογική και αντιμετώπισε το κακό, και εκείνο σιγά- σιγά γινόταν πιο υποφερτό, άρχιζα να νοιώθω πια καλύτερα και να βρίσκω τον εαυτό μου. Αλλά τώρα όμως, αντί γι' αυτό, ο ίδιος ο Δίων σήκωσε νέα επίθεσι ενάντιά μου κι εκείνο μου επιτίθεται και πάλι, και με δικηγόρο μάλιστα. Με δυο (δέ) αντιπάλους συνάμα ούτε και ο Ηρακλής – λέει η παροιμία- δεν μπόρεσε να τα βάλη. Εφ' όσον και τους Μολιονίδες, όταν έπεσαν πάνω του κι οι δυο μαζί από ενέδρα, δεν μπόρεσε να τους αντιμετωπίση. Μα κι όταν με την Ύδρα επάλευε, για ένα διάστημα μαχόταν ένας προς ένα. Όταν όμως έτρεξε να την βοηθήσει ο Καρκίνος θα το βαζε κάτω ο Ηρακλής, αν δεν ζητούσε και την βοήθειά του Ιολάου εναντίον τους. Νομίζω όμως, ότι και εγώ κάτι παρόμοιο έπαθα από τον Δίωνα και δυστυχώς δεν έχω ανεπιό μου τον Ιόλαο! Πάλι, λοιπόν, λησμονώντας εντελώς τον εαυτό μου και την λογική μου, φτιάχνω σε ελεγείες θρήνους για τα χαμένα μαλλιά μου.

Θα μου έλεγε όμως κανείς: «εσύ που είσαι ο αξιώτερος από τους φαλακρούς και φαίνεσαι γενναίος, και που καθόλου δεν σκοτίζεσαι γι' αυτό σου το κακό αλλά κι' όταν χυλός προσφέρεται και κυττάζονται προσεκτικά τα μέτωπα των καλεσμένων, πρόθυμα δείχνεσαι σ' όλους, γιατί βέβαια νοιώθεις υπερηφάνεια για ένα τέτοιο προτέρημα λοιπόν, ανέξου κι' αυτό το λόγο. Άφησε την καρδιά μου να ησυχάση, σαν τον Οδυσσέα, που έμεινε ατάραχος μπρος την αδιαντροπιά των γυναικών. Πάσχισε και συ να μην πάθης τίποτε από το βιβλίο αυτό. Μα τί λες: Δεν θαχες τη δύναμη: Κι' όμως, θα μπορέσης! Άκουσε λοιπόν! Δεν έχεις καθόλου την ανάγκη να ξεφυλλίσσης το βιβλίο, γιατί εγώ ο ίδιος, θα στο απαγγείλω. Δεν είναι δα και μεγάλο. Είναι όμως γλαφυρό και η ομορφιά του μένει στη μνήμη τόσο, που, και να το θέλω, δεν μπορώ να το ξεχάσω».

γ) [Γράφει, λοιπόν, ο Δίων]: « Αφού εσηκώθηκα πρωί – πρωί από το κρεβάτι και έκανα στους θεούς την προσευχή μου, όπως έχω την συνήθεια, κάθισα να περιποιηθώ και τα μαλλιά μου. Συνέβαινε, βλέπετε, να μην βρίσκωμαι σε καλή υγεία τότε και τάχα για αυτό πολύ καιρό παραμελημένα. Είχαν ανακατωθή και μπερδευτή τα πιο πολλά σαν τα μαλλιά εκείνα, που κρέμονται στα σκέλια των προβάτων. Ήταν μάλιστα ετούτα ακόμη πιο αναμαλλιασμένα, γιατί τα μπερδεμένα ήταν ακόμα πιο λεπτά. Η όψις του κεφαλιού μου ήταν, βαρεία και δεν μπορούσες να την αντικρύσης. Μόλις και μετά βίας κατόρθωνα να τα ξεμπλέξω, μα τα περισσότερα μαδιώντουσαν και τραβιόντουσαν. Έτσι αυθόρμητα μου γεννήθηκε να επαινέσω όλους εκείνους, που φρόντιζαν τα μαλλιά τους, που επειδή το ωραίο αγαπούν, και στα μαλλιά τους δίνουν μεγάλη σημασία, όχι μόνο τα φροντίζουν με μεγάλη περίσσεια, μα και καλάμι έχουν πάντα ανάμεσα τους, με το οποίο τα χτενίζουν, σαν έχουνε σχόλη. Και το πιο δύσκολο, που κάνουν, είναι τούτο. Όταν δηλ. κοιμούνται κατάχαμα, προσέχουν καθόλου να μην αγγίζουν την γη, και κάτω από το κεφάλι βάζουν ένα μικρό ξύλο, για να κρατιέται εκείνο όσο γίνεται μακρύτερα απ' το χώμα. Μάλιστα πιο φροντίζουν νάχουν καθαρά τα μαλλιά παρά να κοιμούνται ευχάριστα. Γιατί, φαίνεται, πως τα μαλλιά τους ομορφαίνουν και τους κάνουν σεβαστούς. Ο ύπνος, κι' είναι πολύ γλυκός, μόνο τους αποχαυνώνει και τους διώχνει κάθε έγνοια.

Μου φαίνεται όμως, πως και οι Σπαρτιάτες δεν παραμελούσαν αυτό το καθήκον. Γιατί, τότε που βρέθηκαν στη μεγάλη εκείνη στιγμή και φοβερή μάχη, όταν μόνοι από τους Έλληνες είχαν να αντιμετωπίσουν τον Βασιλιά των Περσών- τριακόσιοι όλοι και όλοι – κάθονταν και έφτιαχναν τα μαλλιά τους.

Μα και ο Όμηρος, έχω τη γνώμη, θεωρεί κάτι τέτοιο άξιο για μεγάλη φροντίδα. Γιατί βέβαια για τα μάτια τους δεν επαινεί συχνά τους όμορφους, κι' ούτε έχει τη γνώμη, πως μ' αυτόν τον τρόπο προ πάντων θα φανερώση την ομορφιά τους. Και σε κανένα ήρωα δεν εγκωμιάζει τα μάτια, παρά μόνο του Αγαμέμνονος, εκεί όμως, που και το υπόλοιπο το σώμα του εγκωμιάζει. Και δεν ονομάζει μονάχα ζωηρόφθαλμους τους Έλληνες, αλλά βέβαια και τον Αγαμέμνονα κοσμεί με το επίθετο αυτό, που ήταν κοινό με όλους τους Έλληνες. Όλους όμως πέρα για πέρα επαινεί για τα όμορφα μαλλιά τους. Και πρώτα τον Αχιλλέα. Λέγει: «...άδραξ' από τα ξανθιά μαλλιά τον γιο του Πηλέα».

Κατόπι το Μενέλαο, που τον ονομάζει «ξανθό» για τα μαλλιά του. Κάνει δε λόγο και για τα πυκνά του μαλλιά του Έκτορος (μ' αυτά τα λόγια)

«τα μαύρα τα μαλλιά του ολόγυρα σκορπούσαν.....»

Έτσι κι' όταν ο Εύφορβος, ο πιο όμορφος από τους Τρώες είχε πεθάνει, τίποτ' άλλο δεν έκλαψε παρά μόνο είπε:

« Στο αίμα βάφτηκαν τα μαλλιά, στις Χάριτες που μοιάζαν και οι πλεξούδες, που με χρυσό και άργυρο δενόνταν»

Μα και για τον Οδυσσέα, σαν θέλη να δείξη πόσο όμορφο τον έκαμε η Αθηνά λέει:
« κι' έγινα μαύρα τα μαλλιά του»

Και πάλι για τον ίδιο:

« .....κι' από το κεφάλι σγουρά μαλλιά κατέβασε, όμοια με το ζουμπούλι».

(Απ' όλα αυτά, λοιπόν, φαίνεται ότι) σύμφωνα με τον Όμηρο, αρμόζει περισσότερο στους άνδρες το στόλισμα των μαλλιών απ' όσο στις γυναίκες. Γιατί, όταν κάνει λόγο για την γυναικεία ομορφιά, δεν φαίνεται και τόσο συχνά να φέρνη στο νου του τα μαλλιά τους. Γιατί και τις θηλυκές θεές μου μ' άλλον τρόπο εγκωμιάζει. (Ονομάζει) λ.χ. «χρυσή» την

Αφροδίτη, «αγελαδομάτα» την Ήρα και «λαμπροπόδα» την Θέτιν. Εις τον Δία όμως πάνω απ' όλα επαινεί τα μαλλιά του:

«Στυλώθικαν κυματιστά τ' Ανακτά τα θεία μαλλιά του»

δ) Ορίστε, λοιπόν, όσα έγραψε ο Δίων. Όμως μολονότι, δεν είμαι κανένας μάντις πολυμήχανος, ήξερα πως θάβλπεπα τον Θρασύμαχο να κοκκινίζει.... Στη δική μου όμως περίπτωση δεν συνέβη μέχρι τα τώρα κανένα παρόμοιο κακό.

Αλήθεια, ενώ στην αρχή είχα συναρπασθή από τον Λόγον, τώρα έχω τη γνώμη, ότι ο Δίων είναι μεν δυνατός σαν ρήτορας, μα δεν έχει κάτι σπουδαίο να πη τόλμησε όμως να μιλήσει από την περίσσεια ρητορική του δύναμη. Κι' όμως θα φαινόταν πολύ πιο εκπληκτικός, αν διάλεγε να εγκωμιάση το ακριβώς αντίθετο. Αυτό που στολίζει το δικό μου το κεφάλι! Γιατί, εκείνος που στις κακοτοπιές, βρίσκει τόσο εύκολα την άκρη, πόσα θα κατόρθωνε, αν καταπιανόταν με υπόθεση, που είναι ανάλογη με τη δύναμή του; Τώρα όμως, μιας και κατέχει και τα μαλλιά και την τέχνη, εχρησιμοποίησε την τέχνη του, για να εγκωμιάσει τα μαλλιά του. Και με πόση σοφιστεία επαρουσίασε τον εαυτό του μέσα στο βιβλίο του! Γιατί, φυσικά, δεν είναι κανένας άλλος εκείνος, που φροντίζει τα μαλλιά του μέσα στο λόγο του, και πού με το καλάμι τα ομορφαίνει, παρά ο ίδιος ο Δίων, με το ίδιο το καλάμι, που έγραψε και το λόγο του....

Αφού όμως είμαι και εγώ φαλακρός κι' είμαι και δυνατός στον λόγο, είναι δε και το θέμα τούτο πολύ καλύτερο απ' εκείνο, απ' όσο εγώ είμαι κατώτερος από τον Δίωνα, γιατί να μην του αντιταχθώ και να δοκιμάσω και τον εαυτό μου και το θέμα μου, μη τάχα και μπορέσω να «κολλήσω» την ντροπή στους μαλλιαρούς;

Θα τα πω όμως χωρίς να κάνω κανένα ζωντανό και δυνατό πρόλογο ανάλογο μ' εκείνο, με τον οποίο οι ρήτορες, αρματώνουν τους πολεμικούς τους λόγους, όπως και τις τριμερείς με τα έμβολα μα ούτε και θα τραγουδήσω στην αρχή κανένα αρμονικό και μελωδικό τραγούδι-προσανάκρουσμα στο λόγο, σα νάταν καμμιά σύνθεσις για κιθάρα, όπως έκαμε ο Δίων, που έτσι άρχισε τον λόγο του:

« Αφού σηκώθηκα πρωί-πρωί απ' το κρεβάτι και έκαμα στους θεούς την προσευχή μου, όπως έχω την συνήθεια, κάθισα να περιποιηθώ και τα μαλλιά μου. Συνέβαινε, βλέπετε, να μη βρίσκωμαι σε καλή υγεία τότε και τάχα γι' αυτό πολύ καιρό παραμελημένα» .

Κι' ύστερα ο Δίων προχωρώντας στις συνέπιες της αφροντισιάς του, χωρίς να το καταλάβωμε, μας έφερε στον έπαινο της επιμέλειάς του (για τα μαλλιά του)!... Γιατί αυτά μας κάνουν οι επιδέξιοι λογογράφοι. Την μία στιγμή μας μαγεύουν, την άλλη μας γεμίζουν θαυμασμό.

Μα κι' εγώ έχω τη δύναμι να εννοήσω τα πράγματα εξ' ίσου καλά με οποιονδήποτε άλλον δεν ασχολούμαι όμως με τη ρητορική. Αλλά με δύο τέχνες όλες κι' όλες καταπιάσθηκα στη ζωή μου: την καλλιέργεια φυτών και την διατροφή σκυλλιών, για να τα χρησιμοποιώ στο κυνήγι, ενάντια στα πιο άγρια θηρία. Τα δάχτυλά μου αυτά έχουν ροζιάσει στο τσαπί και στα δόρατα του κυνηγιού, και όχι στα «καλάμια». Εκτός κι' αν για «καλάμι» εκείνο από το βέλος εννόησης κι' όχι τον «κάλαμο» του συγγραφέα.

Για τον λόγο αυτόν δεν είναι καθόλου παράξενο, που έχουν λιώσει τα δάχτυλά μου επάνω σ' εκείνο το καλάμι. Και δεν θα ντροπιάσω ποτέ την πατροπαράδοτη χωριατιά μου, ούτε θα φανώ στα μάτια σας κλώθοντας σύντομες και εύρυθμες περιόδους, κάτι σαν προλόγους και «πρελούντια». Μα θα φροντίσω αυτό, που περισσότερο ταιριαστότερο θαρρώ στη φύσι ενός χωριάτη παρουσιάζοντας απλή και αστόλιστη την έκφραση των σκέψεών μου, θα αγωνισθώ με (όπλα) τα ίδια τα πράγματα αρκεί μόνο να αλλάξω τον τόνο του λόγου μου απ' τον (σοβαρό) διάλογο στην (ευτράπελη) επίθεσι, απ' τον Δώριο δηλαδή στον Φρύγιο, όπως λένε, τρόπο. Χρειάζομαι όμως μα την αλήθεια και πνεύμα αρκετό στην επιχειρηματολογία μου, που μαντεύω, πως η καρδιά μου σε μεγάλη αφθονία σαν την πηγή θα δώση.

ε) Ο Λόγος μου, λοιπόν, θα αποδείξη, πως λιγώτερο απ' τον καθένα έχει λόγο ο φαλακρός να νοιώθει ντροπή. Γιατί, ποιο είναι το κακό, αν γυμνό από τρίχες έχει το κεφάλι, πυκνή όμως και γεμάτη τη φρόνησι, όπως υμνούσε του Αιακού τον γόνο η Ποίησις : « Εκείνος έδειχνε αφροντισιά για τα μαλλιά του, που μάλιστα τ' αφιέρωσε για ένα νεκρό ».

Γιατί κάτι νεκρό είναι και αυτά και σαν χωρίς ζωή εξαρτήματα, κρέμονται σε ζωντανές υπάρξεις.

Έτσι τα πιο άλογα από τα ζώα είναι σκεπασμένα με τρίχωμα σ' όλο τους το σώμα. Ο άνθρωπος όμως, επειδή ακριβώς έχει σε μίαν ανώτερη ζωή μοίρα, είναι κι' απαλλαγμένος απ' το συνηθισμένο του αυτό φορτίο στη μεγαλύτερη επιφάνειά του. Μα για να μην υπερηφανεύεται, που καμμιά ανάμιξη και σχέση δεν έχει με τα πράγματα θνητά, έχει σε λίγα μέρη τρίχες.

Όποιος, λοιπόν, ούτε σ' αυτά τα λίγα δεν έχει διαφέρει, απ' τον κοινό άνθρωπο, όσο εκείνος απ' το κτήνος. Κι' όπως ο άνθρωπος απ' όλα τα πλάσματα της γης είναι το πιο μυαλωμένο και συνάμα το λιγώτερο τριχωτό, έτσι γίνεται παραδεκτό, ότι το πρόβατο είναι το πιο ηλίθιο απ' τα θρεφτάρια. Και είναι τέτοιο, γιατί βγάζεις τις τρίχες του, όχι μία-μία και χωριστά, αλλά σε τούφες. Φαίνεται, λοιπόν, πως τα μαλλιά αντιμάχονται τη φρόνησι, γιατί καμμιά όρεξι δεν έχουν αυτά τα δύο σε κανένα σώμα να μονιάσουν.

Αν όμως πρέπει κι' οι κυνηγοί να δώσουν στο λόγο αυτό τη μαρτυρία τους- γιατί μου είναι αγαπητοί οι άνθρωποι αυτοί κι' η τέχνη τους αντάμα –(θα μας πουν) πως κείνα είναι τα εξυπνότερα σκυλλιά, στα οποία άτριχα είναι τ' αυτιά κι' η κοιλιά τους. Τα μαλλιαρά όμως σκυλλιά είναι ανόητα και κουτοπόνηρα, κι είναι καλύτερα σαν λείπουνε απ' το κυνήγι....

Μ' αφού κι ο Πλάτων ο σοφός απ' το ζευγάρι απ' τ' άλογα, που κυβερνάει η ψυχή, το άδικο το άλογο το κουφό το ονομάζει και μαλλιαρό στ' αυτιά του, ποια καλή γνώμη μπορεί ναχει για τα μαλλιά του; Μα και χωρίς να μας το πη ο Πλάτων, κατ' ανάγκη θα είναι κουφός όποιος πυκνά έχει μαλλιά εκεί π' ακούμε, όπως πρέπει πράγματι να ναι τυφλός, όποιος πυκνά μαλλιά έχει εκεί, που βλέπουμε. Θα ήταν δε κάτι τρομερό, αν κάποτε συνέβαινε αυτό. Εδώ έχουν φυτρώσει στα βλέφαρα δύο σειρές τρίχες και φαίνεται σαν τρανώτερο κακό, πως τρίχες έχουν φωλιάσει κοντά στα μάτια και κάθε τέχνη και βία ξεσηκώνεται εναντίον τους, για να μην μπορέσουν να βγάλουν το μάτι. Και τούτο γιατί η φύσις δεν ανέχεται να πηγαίνουν μαζί τα ανώτερα και τα σπουδαιότερα με τα κατώτερα και τα ταπεινότερα. Ανώτερα δε και σπουδαιότερα σ' ένα ζώο είναι τα αισθητήριά του και στα

οποία προπάντων απ' όλο το άλλο σώμα του κλείνει η ζωή του. Γιατί σ' αυτά πρώτα εμοίρασε τις δυνάμεις της η ψυχή. Το ιερώτερο πάλι απ' αυτά είναι το μάτι, αλλά και το πιο άτριχο συνάμα.

Έπειτα, όπως ενός ανθρώπου τα πολυτιμότερα μέρη είναι και τα περισσότερο φαλακρά, κατ' ανάγκη και στο ίδιο το ανθρώπινο γένος ότι εκλεκτότερο σ αυτό υπάρχει, έτσι πρέπει να είναι. Αυτό ακριβώς λίγο προτύτερα αποδείξαμε σχετικά μ' ολόκληρο το ανθρώπινο γένος, που τόσο ξεφεύγει απ' την κατάσταση του κτήνους, όσο μικρότερη έχει σχέση με τις τρίχες.

Αν, λοιπόν, ο άνθρωπος είναι τα ιερώτερα απ' όλα τα ζώα, και απ' τους ανθρώπους που είχαν την τύχη να τους πέσουν τα μαλλιά, ο φαλακρός πρέπει να είναι το ιερώτερο πάνω στη γη πλάσμα...

στ) Έχεις επίσης τη δυνατότητα να δης τους πίνακες στο Μουσείο, και εννοώ τις εικόνες του Διογένους και του Σωκράτους, κι' όσους θέλεις άλλους σοφούς απ' όλους εκείνους, που οι άνθρωποι ενθυμούνται. Θα σου φανή πράγματι πως είναι μία συντροφιά από φαλακρούς. Κι ας μην φέρνη δυσκολίες ο Απολλώνιος στο λόγο μου, ούτε κανείς άλλος γόης και εμπειρότατος στις μαγείες. Γιατί μολονότι δεν έχουν όλοι αυτοί μαλλιά, μπορούν να φαίνονται μαλλιαροί, με τη δύναμη, που ασκούν πάνω στα πλήθη. Ίσως όμως να μην είναι καν σοφία όσα κάνουν οι γόητες παρά μόνο μία τέχνη ταχυδακτυλουργική. Ούτε καμμία επιστήμη, αλλά μάλλον κάποια δύναμη μαγική. Γιατί οι νομοθέτες θεωρούσαν τη σοφία από τα πιο αξιέπαινα και σεβαστά. Για τους μάγους όμως φύλαγαν τους δήμιους. Άρα κι' αν ακόμη ήταν μαλλιαρός ο Απολλώνιος, δεν πρέπει να τον λάβωμε σοβαρά υπ' όψι. Παρ' όλο που τον συμπαθώ τον άνθρωπο και πολύ τον επιθυμούσα ν' ανήκη κι' αυτός στον κύκλο μας.

Φαίνεται, λοιπόν, απ' όσα είπα, ότι πολύ ορθά αντιστρέφεται το επιχείρημα. Κι έτσι μπορούμε να πούμε: «Αν κανείς είναι σοφός θαναι και φαλακρός. Μ' αν δεν είναι φαλακρός, δεν θαναι ούτε σοφός».

Τούτο συμβαίνει και στους δαίμονες. Όποιος έχει παρακολουθήσει τις διονυσιακές τελετές (ξέρει πως), όσα μέλη του θιάσου έχουν μαλλιά, άλλα τα έχουν από δικά τους κι'

άλλα ψεύτικα, μια και τίποτε δεν είναι περισσότερο βακχικό απ' την τραγίδια προβιά. Άλλοι πάλι δανείζονται μαλλιά απ' τις πίτυες.

Όλους αυτούς, λοιπόν, τους βλέπεις να λυσομανούν και να οργιάζουν, κυριευμένοι, όπως πιστεύω, στα άκοσμα χοροπηδήματά τους απ' το πολύ μεθύσι- όποιο και αν είναι το μεθύσι τους σ' αυτές τις τελετές. Σ' αυτήν όμως την κατάσταση δείχνουν ξεκάθαρα, πως έχουν ζεπέσει πια απ' τη φύσι τους.

Εκεί όμως έχει κι ο Σειληνός κάθισμα και μαστίγιο, κι' έχει διορισθή παιδαγωγός του Διονύσου. Έχω δε τη γνώμη, ότι εφόσον είναι φαλακρός, πρέπει να χη και σύνεση, και να ναι μόνο αυτός ο γνωστικός μέσα σε τόσους ανισόροπους. Έπειτα μη νομισής για μικρό πράγμα, ότι ο Δίας τον εξεχώρισε απ' όλους τους άλλους δαίμονες για να παραστέκη και σωφρονίζη το παιδάκι του. Γιατί πρέπει ο Διόνυσος και τον άκρατο να δοκιμάση και σε κάποια στιγμή να τον πιάση μανία απ' τη φυσική επιθυμία και να φτάση μέχρι την τρέλλα, ώσπου στο τέλος να πιασθή με τις Βάκχες σε ζέφρενο χορό. Μα στη μανία του τον συγκρατεί ο Σειληνός, μη και χωρίς να το καταλάβη πέση ζέφρενος και στα δύο εκείνα και φέρη στον πατέρα του δυσκολίες στην ανατροφή του.

Αλλά πρέπει να ξαναγυρίσουμε γρήγορα στο λόγο μας, έχοντας λάβει ακλόνητη την απόδειξη, ότι εκεί υπάρχει μυαλό, όπου έχουν φύγει τα μαλλιά εκεί δεν βρίσκονται μαλλιά, όπου πήραν δρόμο τα μυαλά.... Γι' αυτό το λόγο, βέβαια, κι' ο Σωκράτης, ο γιος του Σωφρονίσκου, ενώ κατά τα άλλα μικρήν είχε ιδέαν για τον εαυτό του και από κάθε άλλον ήταν πολύ πιο δύσκολος στα παινέματα του εαυτού του, δεν μπορούσε να κρύψη την υπερηφάνειά του με την ομοιότητά του με τον Σειληνό. Γιατί σ' αυτόν κλεινόταν όλος του ο πόθος, να κάμη δηλαδή το κεφάλι του δοχείο του ναού. Άλλα μαλλιά στους πεθαμένους μεγαλώνουν. Διεδόθη δηλαδή παντού απ' τους Θεραπευτάς της Αιγύπτου, ότι κάποιος, που πέθανε με το κεφάλι «γουλί», τον άλλο χρόνο απόκτησε μαλλιά και πυκνή γενειάδα.

Μας έφερε λοιπόν ο Δίων για παράδειγμα στο λόγο του όλους εκείνους, πιο έπεσαν πιο ένδοξα απ' όλους τους Έλληνες. Άλλά σκόπιμα λησμονεί εκείνους, που κέρδισαν τις πιο λαμπρές και μεγάλες νίκες και που ετιμώρησαν και για κείνους τους ίδιους και για λογαριασμό των άλλων Ελλήνων τους βαρβάρους. Κι' έχω στο νου μου τους Μακεδόνες,

και τους άλλους Έλληνες, που στρατεύσανε μαζί με τον Αλέξανδρο, κι από τους οποίους οι μόνοι, που έλειψαν ήταν οι Σπαρτιάτες.

Αυτοί, λοιπόν, πριν τη μάχη στα Άρβηλα, που πολύ δίκαια κανείς θα την έλεγε μεγάλη, επειδή τους δίδαξε η πείρα, πως είναι κακό στους στρατιώτες τα μαλλιά, εξυρίσθηκαν όλοι μέχρι τον τελευταίο και με τη βοήθεια του Θεού, την εύνοια της τύχης και την ανδρεία τους, δόθηκαν στον υπέρ πάντων αγώνα. Η προκατάληψις τους δε για τα μαλλιά δημιουργήθηκε απ' αυτήν την αιτία, όπως έγραψε στην Ιστορία του ο Πτολεμαίος, ο γιος του Λάγου, που επειδή ήταν παρών σ' όσα έγιναν, τα εγνώριζε καλά επειδή δε ήταν και Βασιλιάς, όταν τα έγραφε, δεν μπορούσε να πη ψέματα.

Ιστ) Ένας Μακεδόνας, που είχε αφήσει πολύ μακριά μαλλιά κι' είχε κρεμάσει και μια παχειά γενειάδα, ώρμησε πάνω σ' ένα Πέρση. Παρ' όλο δε τον κίνδυνο, ήρθε στην αγκαλιά του ο Πέρσης και πέταξε απ' το χέρι του την γνωστή εκείνη μακριά ασπίδα και το δόρυ του, γιατί δεν του ήταν αρκετά, για να τα βάλη με τον Μακεδόνα. Εχύμηξε κατόπι πάνω του και αφού μπόρεσε να τρυπώσει ανάμεσα στα όπλα του αντιπάλου του, τον έπιασε απ' την γενειάδα και τα μαλλιά κι' έτσι τον βρόντησε κάτω τον στρατιώτη, χωρίς να τον αφήσει να δώσει ούτε ένα κτύπημα. Και τον έσυρε πάνω του απ' τα μαλλιά σαν ψάρι. Όταν δε έπεσε εκείνος κάτω, ετράβηξε το σπαθί του και τον έσφαξε.

Είδε, λοιπόν, και ένας άλλος Πέρσης αυτό το πράγμα, που συνέβη, και γρήγορα κι' άλλος κι' άλλος και στο πί και φι όλοι οι Πέρσες πέταξαν τις ασπίδες και χωρίς να χάνουν καιρό πήραν από κοντά ο ένας τον ένα κι' ο άλλος τον άλλον τους μακρομάλληδες και τους εκηνυγούσαν στην πεδιάδα. Διαδόθηκε μάλιστα σαν σύνθημα στον περσικό στρατό, πως οι στρατιώτες, του Αλεξάνδρου, που ήταν φαλακροί, έμεινα στις γραμμές τους.

Στο μεταξύ ο Βασιλιάς κυριεύθηκε απ' την απορία, βλέποντας πως έπρεπε να υποχωρήσει, μπρος σ' άοπλους στρατιώτες, που ωπλισμένοι δεν μπορούσαν να τον αντιμετωπίσουν! Και όπως είχαν τα πράγματα, θα αναγκαζόταν αν γυρίσει ντροπιασμένος στην Κιλικία, ο Αλέξανδρος, και θα γελοιοποιούνταν σ' όλους τους Έλληνες, αφού θα είχε νικηθεί σ' ένα τριχοπόλεμο....

Τότε, όμως- μια και ήταν γραμμένο να παραδοθούν οι Αχαιμενίδες την εξουσία τους στους Ηρακλείδες- γρήγορα κατάλαβε για καλά την αιτία του κακού και διέταξε να οπλίσουν υποχώρησι. Αφού δε απομάκρυνε, όσο μπορούσε περισσότερο, τον στρατό του τον παράταξε σε ήσυχο μέρος κι' εκείνο ξαπόλυσε πάνω στους άνδρες ανθρώπους να τους κουρέψουν. Εκείνοι δε παρακινήμενοι απ' τα βασιλικά δώρα δεν άφησαν ούτε ένα Μακεδόνα ακούρευτο.

Για τον Δαρείο όμως και τους Πέρσες το πράγμα δεν συνέχισε, όπως το περίμεναν. Γιατί μια και δεν υπήρχε κάτι να πιάσουν, από και μπρος ήταν καταδικασμένοι να πολεμήσουν με τα όπλα ενάντια σε πολύ γενναιότερους πολεμιστές.

Ιζ) Τα μαλλιά, λοιπόν, ούτε φοβερούς κάνουν τους ανθρώπους, μα ούτε και να φαίνονται ακόμη τέτοιοι, εκτός κι' αν γίνονται τυχόν φόβητρα των παιδιών. Γιατί βλέπουμε πως οι στρατιώτες, όταν πρέπει να τρομάζουν τους εχθρούς, φορούν στο κεφάλι τους κράνη. Και το κράνος δεν είναι τίποτε άλλο, αλλά –πράγμα και όνομα- ένα χάλκινο κρανίο. Κι' αν στολίζονται αυτά με αλογότριχες, όσοι συνέβη να φορέσουν κράνος ξέρουν καλά πως γίνεται αυτό. Οφείλουμε όμως να το πούμε σ' όσους δεν το ξέρουν, ότι στο πίσω μέρος το στρώνουν με τρίχες, που μπαίνουν στη σειρά, ανάμεσα στο σκούφο και στο εσωτερικό του κράνους. Γιατί το έξω μέρος ούτε ο ίδιος ο Ήφαιστος δεν θα το έφτιαχνε τριχωτό. Έτσι, λοιπόν, όπως είναι (η εξωτερική επιφάνεια) μας δίνει τέλεια την εικόνα της φαλάκρας, και γι' αυτό τον λόγο είναι το πιο φοβερό απ' όλα εκείνα, που έχουν πάνω τους οι στρατιώτες.

Κι' ο Αχιλλέας, λέει ότι επήραν θάρρος οι Τρώες όχι, γιατί δεν έβλεπαν πια την φούντα των μαλλιών του να ανεμίζει, αλλά να τι λέγει:

« τι δεν θεωρούν του κράνους μου με το μέτωπο κοντά τους να αστράφτη...»

Η λαμπρή επιφάνεια κι' η ομοιότητα του κράνους έχει τη δύναμη να ναι φαλάκρα μαζί και φόβητρο. Κι' αν ο Αχιλλέας ήταν μακρομάλλης, γιατί κι' αυτό λέγει παραπάνω ο Δίων – θυμήσου όμως- , πως ήταν νέος, σε ηλικία που και εύκολος στην οργή ήταν γιατί η ηλικία του δεν μπορούσε να φθάση ούτε στης ψυχής, ούτε στου σώματος την τελειότητα. Στο νέο άνθρωπο δε είναι φυσικό να βράζει και το κεφάλι στο μαλλί, νομίζω, και στο θυμό

η καρδιά του. Όπως όμως για τον Αχιλλέα δεν θεωρείται επαινετός ο θυμός στην ψυχή, έτσι ούτε στο σώμα λογίζονται τα μαλλιά σαν κάτι από τα θαυμαστά. Εν τούτοις παραδέχομαι, πως σαν παιδί της Θέτιδος ο Αχιλλέας ήταν απ' την φύσι του προικισμένος μ' όλες τις αρετές και εκφράζω την πεποίθησι μου για αυτόν, πως αν ζούσε περισσότερο, δεν θάμενε χωρίς φαλάκρα κι' επίδοσι στη φιλοσοφία. Μα και, νέος που ήταν, ασχολήθηκε κατά κάποιο τρόπο με την ιατρική και επί πλέον τόσο δεν κατάβλεπε τα πλούσια μαλλιά του, ώστε να εξαγνίση και να τα προσφέρει σαν θυσία στον ιερό τάφο.

Αλλά και για τον Σωκράτη τα ίδια παραδίνει ο Αριστόξενος, πως δηλαδή από την φύσι του ήταν σκληρός στην οργή του και κάθε φορά, που τον εκυρίευε το πάθος του, δεν άφηνε αδιαντροπιά για αδιαντροπιά. Μα ούτε και ο Σωκράτης ήταν τότε ακόμα φαλακρός, γιατί ήταν μόνο είκοσι πέντε χρόνων, όταν ο Παρμενίδης και ο Ζήνων ήλθαν στην Αθήνα, όπως μας λέει ο Πλάτων, για να παρακολουθήσουν τα Παναθήναια. Αν όμως έλεγε κανείς στα κατοπινά χρόνια για τον Σωκράτη πως ήταν δύσκολος χαρακτήρας ή ότι ήταν μαλλιαρός, έχω την γνώμη πως αυτόν, που θα τα λεγε αυτά, θα τον κορόιδευαν και οι πέτρες ακόμη, απ' εκείνους, που εγνώρισαν τον άνθρωπο. Γιατί απ' όσους εφιλοσόφησαν μέχρι σήμερα ο Σωκράτης είναι ο περισσότερο φαλακρός και συνάμα ο πιο γαλήνιος.

Μη, λοιπόν, σπεύδεις να κατηγορήσης τον ήρωα μας για τα μακρυνά του μαλλιά. Γιατί στην εποχή, που εσύ (Δίωv) κάνεις λόγο για αυτόν, ήταν ακόμη νεαρός και που πριν από λίγο ήταν ακόμη έφηβος. Και συ μεν δεν μπορείς να πεις με ποιο επιχείρημα υποστηρίζεις, πως τα μαλλιά του Αχιλλέως και στα γηρατειά του θα του έμεναν. Εγώ όμως, για το ότι δεν θα του έμεναν, έχω πολλές αποδείξεις την περίπτωσι λ.χ. του πατέρα και του παππού του, γιατί είδα πράγματι τα αγάλματά τους, και το ότι κι' αυτός από θεϊκή ήταν γενιά κι' ότι μία φορά ειπώθηκε για τη μορφή των θεών είναι αρκετό.

Ιη) Γιατί, λοιπόν, σαν σ' εύρημα θεόσταλτο αρπάχτηκες απ' αυτά τα λόγια:

« ...Έπιασε του Πηλέα το γυιο απ' το ζανθό το κεφάλι...»;

Αλλά πως μας φανερώνεις ένα κομμάτι μονάχα και δεν παρουσιάζεις ολόκληρο το στίχο; Λοιπόν, αφού δεν θέλεις εσύ να το κάμης αυτό, μας αναγκάζεις να το επιχειρήσωμε εμείς. (Λέγει λοιπόν ο ποιητής):

«στάθηκε πίσω κι' έπιασε του Πηλέα το γυιο απ' το ξανθό κεφάλι».

Συγχαρητήρια Δίων! Γιατί έβγαλες απ' τη μέση όχι συλλαβές παραπανήσιες, αλλ' εκείνες, στις οποίες περιέχεται ακριβώς το αντίθετο από εκείνο, που συ θέλεις να αποδείξεις. Από τον στίχο αυτό εγώ συμπεραίνω, πως ακόμη και σε αυτή την ηλικία ο Αχιλλέας ήταν φαλακρός. Η θεά, λέγει ο ποιητής, εστάθη πίσω του και τον έπιασε απ' τα μαλλιά. Αλλά και με μένα κανείς, και τον ίδιο τον Σωκράτη, και πιο γέρο απ' τους Έλληνες μπορούσε από πίσω να μας πιάση. Γιατί σ' αυτό το μέρος μας μένουν ακόμη τα σημάδια της φθαρτής μας φύσεως. Δεν είναι δα ούτε ανθρώπινο, ούτε δαιμονικό, αλλά πέρα για πέρα αγαθό της θείας μοίρας και φύσεως να είναι κανείς τέλεια απαλλαγμένος από κάθε μετοχή στο θνητό στοιχείο.

«Στάθηκε πίσω κι' έπιασε του Πηλέα το γυιο απ' το ξανθό το κεφάλι».

Για να τον πιάση απ' τα μαλλιά ήλθε από πίσω, γιατί βέβαια δεν είχε εμπρός από πού να τον πιάση.

Ιθ) Με λίγα λόγια δε σ' ολόκληρο το λόγο του Δίωνος δεν υπάρχει τίποτε ουσιαστικό για την φύσι των μαλλιών. Κι' όμως, αν πράγματι υπήρχε κάτι γι' αυτό το ζήτημα, ο Δίων θα το ανακάλυπτε, και ασήμαντο να ήταν, θα μας το παρίστανε σαν να ήταν πολύ σπουδαίο- αφού και τώρα ακόμη πήγε τόσο μακριά και βρήκε τους Σπαρτιάτες, που όμως δεν έχουν καμμία σχέση με το λόγο του- ότι ο καθένας θα μπορούσε να σκεφτή.

Αρπάχτηκε δε σαν από ιερή άγκυρα από τον Όμηρο και σ' αυτόν στηρίζεται μέχρι την τελευταία γραμμή του βιβλίου του. Τόσο μάλιστα άδικα και σοφιστικά γράφει, που στην συγκεκριμένη περίπτωση κομματιάζει το στίχο σαν να ήταν τούτο νόμος. Σ' άλλο μέρος όμως φέρνει σαν μαρτυρία κομμάτια από στίχους, που στην πραγματικότητα δεν υπάρχουν σαν πράγματι να υπήρχαν. Γιατί φανερώνεται σαν ψεύτης απέναντι στον Έκτορα, ή για να μιλήσω ορθότερα σ' όσα ο Όμηρος είπε για τον Έκτορα, και, γιατί όχι, απέναντι και στους δύο.

Μας έχει δηλ. παραδοθή για τον Έκτορα, ότι ήταν στο κούρεμα απaráλλακτα ο ίδιος με τους πολύ σοβαρούς. Και αυτό το λέει καθαρά εκείνος, που έγραψε όλη την αλήθεια για τους Ήρωες, εφ' όσον, νομίζω, με άλλους μεν απ' αυτούς ήταν συμπολεμιστής

και ενάντια πάλι σ' άλλους πάλι απ' εκείνους επολέμησε, αυτός, που λέει αυτά ακριβώς για τον Έκτορα. Και αν επήγες στην Τροία (ξέρεις πως) μόλις μπης στην πόλι, κάθε κάτοικός της σου δείχνει το δρόμο προς το ναό του Έκτορος, όπου εύκολο είναι να δης τον αδριάντα του. Σ' όσους, λοιπόν, τον είδαν έρχεται αυθόρμητα να πουν, ότι το έφτιαζαν έτσι, με τον σκοπό να του δώσουν τη μορφή, που είχε σαν τάψελνε του αδελφού του για την πλαστή του ομορφιά, την φροντίδα δηλ. για τα μαλλιά του.

Όσα δε ο Δίων έγραψε, πως δήθεν τα είπε ο Όμηρος για τον Έκτορα, δηλαδή: «...τα μαύρα τα μαλλιά ολόγυρα σκορπούσαν...»

Ας μου δείξη κανείς σας, σε ποια από τις Ραψωδίες του Ομήρου βρίσκονται. Έχω μάλιστα την γνώμη, πως ούτε κι' ο Ίων ο ραψωδός θα μπορούσε να βρη κάτι τέτοιο. Μα και πως ήταν δυνατό να ονομάση ο Όμηρος μακρομάλλη αυτόν, ακριβώς, που στην ποίησί του τον παριστάνει να κατηγορή ένα κομψευόμενο; Θάταν αυτό κάτι ανάλογο με το αν κι' ο Φιλέας κατήγγειλε τον Ανδοκίδη για ιεροσυλία, σαν να μην ήταν αυτός που έκλεψε το κεφάλι της Μέδουσας απ' την Ακρόπολι.

Έτσι, λοιπόν, έχουν τα πράγματα και σχετικά μ' αυτόν τον ήρωα πάλι.

Κ) (Σχετικά με τον Μενέλαο τώρα). Κι' αν είχε ξανθό κεφάλι, δεν ήταν όμως και κανένας μακρομάλλης, όπως τουλάχιστο μαθαίνουμε απ' τους λόγους του Ομήρου. Μα κι' ούτε είναι αυτά, που λέει ο Όμηρος, κανένας έπαινος για τα μαλλιά του». ²

Ε.3^Α Μάριος Πλωρίτης

Ο Μάριος Πλωρίτης (19/1/19-29/12/06), το πραγματικό του όνομα ήταν Μάριος Παπαδόπουλος, γεννήθηκε στον Πειραιά και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νομική, Οικονομικά και Πολιτικές Επιστήμες. Υπήρξε δημοσιογράφος-επιφυλλιδογράφος, κριτικός, μεταφραστής, λογοτέχνης, και θεατρικός σκηνοθέτης. Διετέλεσε κριτικός του θεάτρου και του κινηματογράφου στην εφημερίδα Ελευθερία

² ΣΥΝΕΣΙΟΥ ΚΗΡΥΝΑΙΟΥ ΦΑΛΑΚΡΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ (Μετάφρασις)

«ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΣΕΠΗΣ» ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ

Πηγή: <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/177--ΕΦΦ030/22.%20ΣυνέσΦαλάκρΕγκ.pdf> &

<https://booksvos.files.wordpress.com/2016/06/cf86ceb1cebcbceacebacf81ceb1cf82-ceb5ceb3cebaf8ecebcecb9cebf.pdf>

(1945-1965), χάρη στις θεατρικές σπουδές του σε Αγγλία, Γαλλία και ΗΠΑ. Υπήρξε καθηγητής της Ιστορίας Θεάτρου στη Δραματική Σχολή του Θεάτρου Τέχνης (1956-1967) και καθηγητής του πανεπιστημίου του Βενσέν στο Παρίσι. Με τον Κάρολο Κουν ήταν πρωτεργάτες του Θεάτρου Τέχνης. Από το 1971 διετέλεσε καθηγητής θεατρολογίας στο πανεπιστήμιο των Αθηνών. Σκηνοθέτησε 20 θεατρικά έργα περίπου, σε διάφορους αθηναϊκούς θιάσους.

Μιλούσε άπταιστα γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά και ιταλικά. Έχει μεταφράσει και κριτικάρει πολλά έργα. Έγραφε εβδομαδιαία άρθρα στο Βήμα της Κυριακής και σε διάφορα περιοδικά, κερδίζοντας πάντα θετικά σχόλια. Ήταν διευθυντής της εφημερίδας Η Νίκη (1965-1967) και από το 1974 και μετά. Υπήρξε μέλος της ΕΣΗΕΑ, της Εταιρίας Θεατρικών Συγγραφέων, της Ένωσης Θεατρικών Κριτικών, της Ένωσης Κριτικών Κινηματογράφου, του Ελληνικού Κέντρου Θεάτρου του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων και άλλων σωματείων και οργανισμών. Ο Πλωρίτης υπήρξε συνιδρυτής των εκδόσεων Ίκαρος.

Ο Μάριος Πλωρίτης παντρεύτηκε τρεις φορές. Σύζυγός του υπήρξε η ηθοποιός Έλλη Λαμπέτη (1950-53), η Μαρίκα Ανεμογιάννη (1964) και η Κάτια Δανδουλάκη (1996, με την οποία ήταν ζευγάρι για 35 χρόνια).

Ο Μάριος Πλωρίτης έγραψε τα εξής βιβλία:

Πρόσωπα του νεότερου δράματος (1965), Τα λοφία και οι παγίδες (1966), Τα προσωπεία (1967), Μέγιστον μάθημα (1975), Πολιτικά 'Β και 'Γ (1980), Μπρέχτ και Χίτλερ (1984), Τέχνη, Γλώσσα και εξουσία (1989), Της σκηνης και της τέχνης (1990), Νέα πολιτικά Α και Β (1990), Μίμος και μίμος (1990), Έρωσ ελευθερίας και δημοκρατίας (1992).

Και μετέφρασε τα ακόλουθα έργα:

Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή του Ρίλκε (1943), Ποιήματα του Μπρεχτ (1978) και ένα πλήθος 120 περίπου θεατρικών έργων των:

Τζορτζ Μπέρναρντ Σω, Ουάλντ, Πιραντέλλο, Ο Νίλ, Μπρεχτ, Ανούιγ, Ουίλιαμς, Μωμ, Βάις κ.ά..

E.3^B ΨΕΥΔΟΥΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ

«Πήρα το παρακάτω κυνικό γράμμα και το δημοσιεύω για μεταπασχαλινή ξεφάντωση των φίλων.

Αγαπητέ κύριε,

Δεν ξέρω αν οι συνέλληνες, παραδομένοι στη λαμπριάτικη βακχεία πρόσεξαν μια «αποκάλυψη» του βηματοδότη σας την Κυριακή του Πάσχα: Στην Ταχυδρομική Σχολή των ΕΛΤΑ λέει, υπάρχει και μάθημα δημοσίων σχέσεων... για το μάθημα αυτό, υπάρχει εγχειρίδιο... και στο εγχειρίδιο υπάρχει ένα κεφάλαιο με τον τίτλο «Πώς να λέμε ψέμματα με επιτυχία». Τόσο ο βουλευτής που το ανακάλυψε (κ. Στρατάκης) όσο και ο υφυπουργός Μεταφορών (κ. Λουκάκης) στον οποίο απευθύνθηκε, αλλά και ο βηματοδότης, κατάπληκτοι επειδή διδάσκεται το ψέμα στους δημόσιους υπαλλήλους, εξανέστησαν και ζητούν εξηγήσεις και τιμωρία των δραστών.

Ας επιτραπεί, ωστόσο, στον άσημον εμένα να διαφωνήσω και με τους τρεις και, να επιλέξω το εγκώμιον του ψεύδους. Ελπίζω να με συγχωρέσουν τόσο αυτοί, όσο και οι μεγάλοι και τρανοί του παρελθόντος, που έχουν συνθέσει κάθε λογής εγκώμια για κάθε είδους έμψυχα και άψυχα, σπουδαία ή ασήμαντα –από τον Θουκυδίδη και τον Ισοκράτη που ύμνησαν την Αθήνα ως τον Λουκιανό που έγραψε εγκώμιο της μύγας και τον Πλούταρχο που εγκωμίασε τη λογική των ζώων.. από τον Μιχαήλ Ψελλό που εγκωμίασε ψύλλους, ψείρες και κοριούς, ως τον Έρασμο με το περίφημο του Μωρίας εγκώμιον, τον Βολταίρο που εγκωμίασε την υποκρισία και τον Πωλ Λαφάργκ που εγκωμίασε την τεμπελιά. Γιατί όχι λοιπόν κι ένα μικρό εγκώμιο στο αρχαιότατο και δημοφιλέστατο ψεύδος;

Πρώτα, πρώτα, η ιστορία του ανθρώπινου γένους αρχίζει μ' ένα ψέμα ή μάλλον με δυο, αφού η Οφίς «ηπάτησε» την Εύα όχι μια αλλά δυο φορές, την ξεμυάλισε να φάει το μήλο από το δέντρο της Γνώσεως και της έταξε πως αυτή και ο σύζυγος της «έσονται ως

Θεού» - πράγμα βέβαια που κάθε άλλο παρά έγινε. Ωστόσο στο ψέμα αυτό χρωστάμε τη γνώση για το «καλόν και το πονηρόν» - άλλο το ζήτημα ποιο απ' τα δυο προτιμάμε κάθε φορά...

Έτσι ή αλλιώς, το ψέμα έγινε από τότε ο κυρίαρχος στη ζωή και την πορεία ανθρώπων, κοινωνιών, κρατών. Μόλις ο άνθρωπος απέκτησε το χάρισμα του λόγου – λέει ο Ράντγιαρντ Κίπλινγκ το μεταχειρίστηκε για να πει ένα ψέμα. Και το ψέμα τον ύψωσε αμέσως πάνω από όλα τ' άλλα ζώα. Ο πρώτος ψεύτης του κόσμου συνάντησε τον ψεύτη του αντίθετου φύλλου, έκαναν ένα συνεταιρισμό και ίδρυσαν τη φυλή των ψευδολόγων, που ονομάζεται και ανθρωπότητα... Οι σοφοί ορίζουν τον άνθρωπο ως «ένα ζώο που φτιάχνει εργαλεία» ή ως «ένα ζώο που γελά». Κατά την ταπεινή μου γνώμη, θα ήταν εξίσου σωστό αν λέγαμε πως είναι «ένα ζώο που ψεύδεται».

Επόμενο ήταν, ολόκληρη η Ιστορία να μην είναι –όπως ισχυρίζονται μερικοί- παρά «ένα πακέτο ψέματα», που χαλκεύουν οι ισχυροί για να διαφεντεύουν τους ανίσχυρους.

Αλλά κι εκείνοι κι ετούτοι ζουν, αναπνέουν, συντηρούνται και συμβιώνουν με –και χάρη στο ψέμα. Φτάνει να σκεφτούμε πόσο αγριότερη θα ήταν η «ανθρώπινη ζούγκλα», αν λέγαμε απερίφραστα την αλήθεια ο ένας στον άλλον, αν του πετούσαμε καταπρόσωπο την πραγματική γνώμη μας για το μυαλό του την εμφάνισή του, την πολιτεία του. Είμαστε που είμαστε «λύκοι» ο ένας για τον άλλον –να γινόμαστε πιράνχας και αλιγάτορες, και θ' αλληλοσφαζόμαστε κάθε ώρα και στιγμή... Ο πολύς Νίτσε, στη θέληση της Δύναμης, υποστηρίζει πως «το ψέμα είναι απαραίτητο στη ζωή κι αυτό αποτελεί μέρος του τρομερού και προβληματικού χαρακτήρα της ύπαρξης».

Κι όχι μόνο απαραίτητο αλλά και ψυχαγωγικό, Αγαπώ την αλήθεια – έγραφε ο Ανατολ Φράνκς, στην Ανθισμένη ζωή του – Πιστεύω πως η ανθρωπότητα τη χρειάζεται. Αλλά χρειάζεται ακόμα περισσότερο το ψέμα που την κολακεύει, την παρηγορεί, της δίνει απεριόριστες ελπίδες. Χωρίς το ψέμα, θα χανόταν μέσα «στην απελπισία και την πλήξη».

Για τούτο «οι άνθρωποι έχουν ανάγκη από το λεγόμενο «ζωτικό ψέμα» - το ζωτικό ψέμα που σκεπάζει τις ασκήμιες, τις ταπεινότητες, τις αθλιότητες, που εξωραίζει και τρέφει τη ζωή, ακόμα και την πιο άχαρη και της δίνει νόημα και σκοπό, ενώ η αλήθεια μπορεί ν'

αποβεί ολέθρια, όπως ο έδειξε ο Ιψεν στην Αγριόπαπιά του. Αλλά και «Μαζίμ/κροκί» που ονομάζεται το ψέμα ...λουκέτα των σκλάβων και των αφεντάδων, παραδέχεται ωστόσο πως υπάρχει «ψέμα παρηγορητικό που γαληνεύει». (Στο βυθό).

Και νάταν μόνο οι άνθρωποι; Ακόμα και οι θεοί το ανέχονται. «Τέχνασμα απατηλό, χάρη του δίκιου, ούτε ο ίδιος ο θεός το αποδοκιμάζει» («Απάτης δικαίας ουκ αποστατεί θεός») λέει σ' ένα απόσπασμά του ο θεοσέβαστος Αισχύλος. Κι επαυξάνει: «Υπάρχουν περιπτώσεις όπου ακόμα κι ο θεός τιμά τα ψέματα» (Ψευδών δε καιρόν εσθ' όπου τιμά θεός»).

Είναι αυτό που ονομάζεται «*dolus bonus*» «αγαθός δόλος» - έστω κι αν, συχνότατα, ο «δίκαιος σκοπός» δεν είναι παρά πρόφαση για δόλους διόλου αγαθούς...

Αλλά και η επιστήμη και η φιλοσοφία που αποστολή τους είναι η ανεύρεση της αλήθειας, έχουν αφετηρία τους το ψέμα – αν τουλάχιστο πιστέψουμε τον Άγγλο ποιητή και πεζογράφο του περασμένου αιώνα Ουώλτερ Σάβατς Λάντροπ: Αν δεν υπήρχε ψέμα και απάτη στον κόσμο δεν θα υπήρχε αμφιβολία – αν δεν υπήρχε αμφιβολία δεν θα υπήρχε έρευνα - αν δεν υπήρχε έρευνα, δεν θα υπήρχε γνώση, σοφία ιδιοφυία, Και η ίδια η φαντασία θα έμενε κουκουλωμένη στο μανδύα της, άπραγη, ωχρή και κορδωμένη.

Κι αφού ο λόγος για φαντασία μήπως ολόκληρη η τέχνη δεν είναι – κατά τον Πλάτωνα – ένα ψέμα αφού παρασταίνει ψεύτικα και φανταστικά πράγματα σαν αληθινά: θυμηθείτε πόσο χαριτωμένα τα ομολογεί ο Λουκιανός στην αληθινή του ιστορία: «Γράφω για τα πράγματα που ούτε είδα, ούτε έκανα ούτε μου τα 'παν άλλοι και που όχι μόνο δεν υπήρξαν ποτέ, αλλά που ούτε καν θα μπορούσαν να υπάρξουν». Προσθέτει όμως, πως είναι πολύ πιο ειλικρινής απ' τους ομολόγους του, αφού «δηλώνω ότι η μοναδική αλήθεια που θα πω είναι πως λέω ψέματα». Κι' εδώ διαφωνώ με το εγχειρίδιον των ΕΛΓΑ, που κατατάζει τους καλλιτέχνες, ηθοποιούς κλπ. στους ψεύτες, πλάι στους πολιτικούς. Επειδή οι ηθοποιοί μπορεί να «ψεύδονται» έντεχνα παρασταίνοντας πρόσωπα που δεν είναι οι ίδιοι, όμως το κοινό το ξέρει και δεν ξεγελιέται αλλά ψυχαγωγείται. Ενώ οι άλλοι ψεύδονται (χωρίς εισαγωγικά) αλλά το κοινό υποτίθεται πως δεν ξέρει ότι ψεύδονται και ξεγελιέται συχνά – και διόλου ψυχαγωγικά.

Αλλά και οι ψευδολόγοι πολιτικοί έχουν το άλλοθί τους και μάλιστα εγκυρότατο τον Πλάτωνα πάλι που στην Πολιτεία του, τους δίνει μάλιστα και την αποκλειστικότητα της ψευτιάς.: («Μόνο στους άρχοντες της πολιτεία ανήκει το δικαίωμα να μεταχειρίζονται το ψέμα για να γελάσουν ή εχθρούς ή πολίτες για το καλό της πολιτείας.» «Τοις άρχουσιν δη της πόλεως είπερ και τισιν άλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι ή πολεμίων ή πολιτικών ένεκα επ' ωφελία της πόλεως») Μόνο που οι «άρχοντες» συνηθέστατα ψεύδονται όχι για της πολιτείας το καλό αλλά για το δικό τους. Κι αυτό το καλό και συμφέρον το κήρυξαν ωμά πάμπολλοι από τον Μακιαβέλλι και τον Μαζαρίνο ως τον Χίτλερ.

(«Οι μεγάλες λαϊκές μάζες πέφτουν πιο εύκολα θέματα ενός μεγάλου ψέματος παρά ενός μικρού» και ως τους αμέτρητους άλλους μιμητές – ψευδολόγους και ψευδουργούς, ψευδεγκεφαλούς και ψευδόσοφους, ψευδοπροφήτες και ψευδοπατριώτες, ψευδαπόστολους και ψευδοσωτήρες και τελικά ψευδανθρώπους που ψευτίζουν και όλους τους άλλους. Και δεν χρειάζεται να προσθέσω πως στην ακραία έκφραση της πολιτικής, στον πόλεμο, τον κάθε είδους πόλεμο) το Α και το Ω είναι το ψέμα και η εξαπάτηση του αντιπάλου – από τον Δούρειο ίππο ως την παραπληροφόρηση και τα σύγχρονα «καμουφλάζ».

Αλλωστε – τα του Καίσαρος ... - πρέπει να παραδεχθούμε πως το ψέμα απαιτεί και ιδιαίτερο ταλέντο : ο πρώτος τυχόν δεν γίνεται επιτυχημένος ψεύτης. Κάθε ανόητος μπορεί να πει την αλήθεια, αλλά χρειάζεται να έχεις κάποιο μυαλό για να πεις ένα καλό ψέμα», σημείωνε ο Σάμιουελ Μπατλερ. Και η παροιμία μας «Από μωρό κι από τρελό μαθαίνεις την αλήθεια», δείχνει πως η κυρία αυτή είναι προνόμιο των πτωχών τω πνεύματι....

Κι όχι μόνο εξυπνάδα χρειάζεται το ψέμα, αλλά και γερή μνήμη για να μην πιάνεται ο ψεύτης στα πράσα. Το οποίον, ούτε οι ξεμωραμένοι είναι άξιοι να ψεύδονται.

Και μπορεί ο Σοφοκλής να έλεγε πως «το ψέμα δεν προφταίνει να γεράσει» («ουδέν ψεύδος έρπει εις γήρας χρόνου»), ωστόσο άλλοι, όπως ο Μάρκ Τουαίν, τον διαψεύδουν, λέγοντας πως η «η διαφορά ανάμεσα στη γάτα και το ψέμα είναι πως η γάτα έχει μόνο εφτά ζωές». Και υπερθεματίζει: «Την αλήθεια εύκολα τη σκοτώνεις, το καλοστημένο ψέμα είναι αθάνατο»....

Έπειτ' απ' όσα τόλμησα να ισχυρισθώ και να παραθέσω, νομίζω πως ο καλύτερος επίλογος είναι το τετράστιχο απ' τον Δον Ζουά του Μπάυρον:

«Στο κάτω κάτω, τι είναι δα το ψέμα,

Τι άλλο παρά η αλήθεια μασκαρεμένη»

Και προκαλώ ιστορικούς, ήρωες, νομικούς, παπάδες

Να ιστορήσουν ένα γεγονός χωρίς λίγη μαγιά ψευτιάς»

Γιατί λοιπόν, να ψέγουμε το ψέμα, που είναι νόμισμα αιώνιο, με τεράστια διεθνή κι ακλόνητη κυκλοφορία, κα να μην εγκωμιάζουμε τις περγαμινές του, τις χαρές του και τις χαρές που μας δίνει.

Υ.Γ. Επιτρέψτε μου να προσθέσω κάτι ακόμα: υπάρχει ένα γραφικό χωριό που ονομάζεται Ψευτολίμανο, επειδή οι κάτοικοί του φημίζονται για την επίδοσή τους στο ψέμα – όπως οι αρχαίοι Κρήτες και οι σύγχρονοι Μαρσεγέζοι. Ένας παλιός δάσκαλος – ξενοχωρίτης, βέβαια – που υπηρέτησε εκεί, έλεγε πως οι Ψευτολιμανιώτες του θυμίζουν ένα στίχο από τον Αμφιτρίωνα του Πλούτου: Ό,τι κι αν πεις δεν είναι αλήθεια, δεν ήταν ποτέ αλήθεια και δεν θα είναι ποτέ αλήθεια» Απ' αυτό το χωριό κατάγομαι κι εγώ. Ωστε....»³

Ε.4^Α Λουκιανός ο Σαμοσατεύς

Ο Λουκιανός ο Σαμοσατεύς (125-180 μ.Χ.), γεννήθηκε στα Σαμόσατα, πρωτεύουσα της Κομμαγηνής, στον άνω Ευφράτη της Συρίας. Από μικρός ήταν φίλος των τεχνών και των γραμμάτων. Ασχολήθηκε για λίγο με τη γλυπτική, αλλά τον κέρδισε η ρητορική τέχνη. Μελέτησε τα ελληνικά και ξεκίνησε σπουδές στις ρητορικές σχολές της Ιωνίας. Στην αρχή ασχολήθηκε με τη δικανική ρητορεία, που θεωρούνταν το υποδεέστερο από τα ρητορικά είδη. Σπούδασε την επιδεικτική ρητορική στη Σμύρνη, κυρίως για βιοποριστικούς λόγους.

³ *Με ειλικρινείς – πραγματικά – χαιρετισμούς Γ.ΣΕΡΕΤΗΣ
Και για την αντιγραφή Μ.ΠΛ. ΜΑΡΙΟΣ ΠΛΩΡΙΤΗΣ
Πηγή: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/pseydoys-egkwmion/>*

Ταξίδεψε σε διάφορες πόλεις της Μικράς Ασίας, της Ελλάδας, της Ιταλίας και της Γαλατίας και έδειξε το μοναδικό του ταλέντο ως ρήτορας. Ο Λουκιανός σαν πνεύμα ανήσυχο καθώς ήταν, στράφηκε στη φιλοσοφία, έχοντας εντυφλήσει σχεδόν σε όλες τις φιλοσοφικές σχολές, παρόλα αυτά τα φιλοσοφικά ρεύματα των Επικούρειων και των Κυνικών, ήταν αυτά που τον κέρδισαν. Ήταν ελεύθερη ψυχή και απεχθανόταν τους δογματισμούς, την αδιαλλαξία και την επιτηδευμένη γλώσσα. Αυτό φαίνεται έντονα στο διάλογό του *Ερμότιμος ή Περί αιρέσεων*, όπου καυτηριάζει τον δογματικό τρόπο σκέψης.

Με τον ερχομό του στην Αθήνα το 165 μ.Χ., που ήταν η "πρωτεύουσα του πνεύματος" της εποχής εκείνης, φάνηκε ο μοναδικός τρόπος γραφής του. Το χαρακτηριστικό του γνώρισμα ήταν ο λιτός και απέριτος διάλογος, το κωμικό, πειρακτικό ύφος και ο σαρκασμός. Ο λόγος του αιχμηρός και διεισδυτικός, σατιρικός. Μιλούσε πάντοτε με παρρησία, δε φοβόταν να πει τη γνώμη του κι αυτή του η στάση, ήταν κάτι που ενοχλούσε πολλούς. Παρόλο που δεν ήταν η μητρική του γλώσσα η ελληνική, τη χειρίζονταν άψογα όπως και την Αττική διάλεκτο.

Έχει πλούσιο έργο που απαρτίζεται από διαλόγους, επιστολές, επιγράμματα, μυθιστορήματα με γνωστότερο το *Λούκιος ή Όνος* και επιδεικτικούς λόγους όπως *Τυραννοκτόνος*, *Φάλαρις*, *Άποκηρυττόμενος*, *Δίκη συμφώνων*, *Ηρόδοτος ή Αετίων*, *Ζευξίς*, *Περί τοῦ οἴκου*, *Περί τοῦ ἐνυπνίου*, *Πρὸς τὸν εἰπόντα Προμηθεὺ εἶ ἐν λόγοις* και τέλος το *Μυίας ἐγκώμιον*.

E.4^B ΜΥΓΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ

«Η μύγα δεν είναι το μικρότερο των πτηνών, αν την συγκρίνωμε προς τα διάφορα είδη των κουνουπιών και άλλα ακόμη μικρότερα έντομα πτερωτά, αλλά είναι τόσο μεγαλύτερη από αυτά, όσο αυτή είναι από την μέλισσα μικρότερη. Το δε φτέρωμά της διαφέρει από το φτέρωμα των άλλων από τα οποία άλλα μεν έχουν φτερά και πτίλα σε όλο το σώμα, άλλα δε πτέρυγες με μακριά φτερά. Η μύγα είναι υμενόπτερη, όπως οι ακρίδες, τα τζιτζίκια και

οι μέλισσες, αλλά τα φτερά της είναι τόσο απαλότερα όσο και μαλακότερα από τα Ελληνικά και Ινδικά υφάσματα. Είναι δε πλουμιστή, όπως τα παγώνια, αν παρατηρήσουμε προσεκτικά, όταν πετά στον ήλιο. Δεν πετά, όπως οι νυχτερίδες, με συνεχή κίνηση των περύγων, ούτε όπως οι ακρίδες με πηδήματα, ούτε όπως οι σφίγγες με βόμβο, αλλά η πτήσις της είναι εύστροφη και ομαλή, είτε αντίθετα, είτε προς την διεύθυνση του ανέμου πετά. Εκτός αυτού δεν πετά σιωπηλή αλλά άδουσα, το δε άσμα της δεν είναι δυσάρεστο όπως των κουνουπιών, ούτε θορυβώδες όπως των μελισσών ή όπως των σφηκών ο φοβερός και απειλητικός βόμβος, αλλά είναι τόσο λιγυρότερο όσο γλυκύτεροι από την σάλπιγγα και τα κύμβαλα είναι οι αυλοί.

Ερχόμαστε στην περιγραφή του υπόλοιπου σώματός της. Η κεφαλή της συνδέεται λεπτότατα με τον αυχένα και εύκολα περιστρέφεται, δεν είναι κολλημένη στον κορμό και αλύγιστη όπως των ακρίδων. Οι δε οφθαλμοί της προέχουν πολύ μοιάζοντας με κέρατα. Το στήθος της είναι στερεό και τα πόδια της δεν είναι όπως των σφηκών πολύ σφιγμένα και δυσκίνητα. Η δε κοιλιά της, είναι, όπως και το στήθος προφυλαγμένη και φαίνεται να φορά θώρακα, με τις ζώνες και τις φολίδες, τις οποίες παρουσιάζει. Δεν έχει κεντρί στην ουρά, όπως η σφήκα και η μέλισσα, αλλ' αμύνεται κατά των εχθρών της με το στόμα και την προβοσκίδα, την οποία έχει όμοια με τους ελέφανες και με την οποία βόσκει και συλλαμβάνει και προσκολλάται. Επιπλέον είναι λίαν επιτήδεια η προβοσκίδα, έχοντας κατά το άκρο το σχήμα κοτυληδόνας. Απ' αυτήν φυτρώνει δόντι με το οποίο κεντά και πίνει αίμα. Γιατί πίνει μεν και γάλα, αλλ' αγαπά και το αίμα, το οποίο αφαιρεί χωρίς να προξενεί μεγάλο πόνο.

Έχει έξι πόδια, αλλά βαδίζει μόνο με τα τέσσερα, τα δε δύο μπροστινά μεταχειρίζεται σαν χέρια. Και μπορείτε να την δείτε ενώ βαδίζει με τα τέσσερα, να κρατά ψηλά με τα χέρια της κάτι φαγώσιμο, εντελώς σαν άνθρωπος.

Δεν γεννάται όπως την βλέπουμε, αλλά σκουλίκι κατ' αρχάς από τα πτώματα ανθρώπων ή ζώων, έπειτα από λίγο φυτρώνουν πόδια και αποκτά φτερά και από ερπετό γίνεται πτηνό, το οποίο γεννά σκώληκα μικρό, ο οποίος πάλι κατόπιν γίνεται μύγα. Συμβιώνοντας με τους ανθρώπους, σαν συγκάτοικος και ομοτράπεζος, τρώει τα πάντα εκτός από λάδι, γιατί το

λάδι την θανατώνει. Επειδή είναι βραχύβια (γιατί πολύ μικρή είναι η διάρκεια της ζωής της) αγαπά το φως και της αρέσει να ζει σε μέρη φωτεινά. Την δε νύχτα ησυχάζει και ούτε πετά, ούτε τραγουδά, αλλά μαζεύεται σε μια άκρη και μένει ακίνητη.

Για να επαινέσω την νοημοσύνη της δεν έχω παρά ν' αναφέρω πως διαφεύγει τις επιβουλές του δόλιου εχθρού της, της αράχνης. Ενώ η αράχνη ενεδρεύει, παρακολουθεί με προσοχή τις κινήσεις της και την προσβλέπει ατενώς, όταν δε ορμά εναντίον της το θηρίο, διαφεύγει εγκαίρως και επιτηδείως απ' τον εχθρό και τις πλεκτάνες του. Την δε ανδρεία και τη δύναμή της δεν είναι ανάγκη να εξάρουμε εμείς, αφού ο μεγαλοφωνότατος των ποιητών, ο Όμηρος, θέλοντας να επαινέσει τον άριστο από τους ήρωες, δεν παραβάλλει την ανδρεία του με αυτή του λέοντος, της παρδάλεως ή του κάπρου, αλλά με την τόλμη της μύγας και την απτόητη και ακούραστη επιμονή της. Δεν της αποδίδει δε θράσος, αλλά θάρρος, διότι και διωκόμενη, λέει, δεν δειλιάζει και δεν σταματά, αλλά επανέρχεται και δαγκάνει. Τόσο πολύ θαυμάζει και επαινεί την μύγα, ώστε πολλές φορές και όχι σύντομα την αναφέρει, έτσι δε φαίνεται ότι την θεωρεί σαν κόσμημα της ποίησής του. Άλλοτε μεν παριστάνει σμήνη μυγών ιπτάμενα γύρα από αργεία, τα οποία περιέχουν γάλα, άλλοτε δε όταν η Αθηνά απομακρύνει το βέλος, το οποίο διηυθύνετο κατά του Μενελάου και θα τον πλήγωνε θανάσιμα, ο δε ποιητής την παρομοιάζει με μητέρα που αργυπνά πάνω απ' το κοιμώμενο βρέφος της, βάζει δε πάλι την μύγα στην παραβολή. Αλλά και με επίθετο από τα ωραιότερα τις κόσμησε, αποκαλώντας τες "αδινάς= πολυπληθείς), τα δέ σμήνη τους "έθνη".

Τόσο δε δυνατή είναι, ώστε όταν δαγκώνει διατρυπά όχι μόνο ανθρώπου δέρμα αλλά και βοδιού και αλόγου και αυτόν τον ελέφαντα ενοχλεί, εισχωρώντας στις ρυτίδες του και την προβοσκίδα της βυθίζει ανάλογα του μεγέθους του ζώου. Στους έρωτες και τους γάμους τους έχουν πολλή ελευθερία οι μύγες. Ο αρσενικός δεν είναι γρήγορος όπως ο πετεινός στην ερωτική συνάντηση, αλλά ο εναγκαλισμός του με την θηλυκιά διαρκεί πολύ στον αέρα, και εξακολουθούν να πετούν, χωρίς η πτήση να διαταράσσει την ερωτική περίπτωση.

Και αν αποκοπεί η κεφαλή της μύγας, το υπόλοιπο σώμα της εξακολουθεί να ζει και ν' αναπνέει για πολύ χρόνο.

Αλλά το πιο θαυμαστό στη φύση της είναι εκείνο που θ' αναφέρω. Μου φαίνεται ότι ο Πλάτωνας αυτό μόνο παρέλειψε σε όσα έγραψε περί ψυχής και αθανασίας. Γιατί όταν η μύγα πεθάνει, αν σκεπασθεί με στάχτη αναζεί και αρχίζει νέα ζωή, ούτως ώστε το παράδειγμά της να πείθει τους ανθρώπους ότι και αυτών η ψυχή είναι αθάνατη, αφού και όταν φύγει επανέρχεται, επανευρίσκει το σώμα και το ανασταίνει και κάνει την μύγα να πετά εκ νέου και επιβεβαιώνει τον περί του Ερμοτίμου του Κλαζομενίου μύθο. Είναι γνωστό αυτό που λέγεται σχετικά, ότι πολλές φορές η ψυχή του έφευγε, έπειτα δε επανερχόμενη έμπαινε στο σώμα και επανέφερε στη ζωή τον Ερμότιμο.

Χωρίς να εργάζεται και να κοπιάζει, η μύγα απολαμβάνει τους κόπους των άλλων και παντού έχει έτοιμο και πλούσιο τραπέζι, και κατσίκες γι' αυτήν αρμέγονται και η μέλισσα κοπιάζει τόσο για την μύγα όσο και για τους ανθρώπους και οι μάγειροι της ετοιμάζουν νόστιμα εδέσματα, κάθετα στα τραπέζια των βασιλέων και πριν απ' αυτούς δοκιμάζει τα φαγητά, περπατώντας δε μεταξύ των πιάτων, συντρώγει και συναπολαμβάνει τα πάντα.

Κατοικία ορισμένη, φωλιά δεν έχει, αλλά ζει περιπλανώμενο βίο, όπως οι Σκύθες, όπου νυκτωθεί εκεί και κατοικία και κρεβάτι βρίσκει. Στο σκοτάδι, όπως είπα, ησυχάζει. Δεν καταδέχεται να κάνει τίποτε κρυφό, ούτε νομίζει πρόπον να κάνει κάτι κρυφό, για το οποίο θα ντρεπόταν αν το έκανε στο φως.

Κατά την μυθολογία, υπήρξε πάλαι ποτέ και γυναίκα -Μυία ονομαζόμενη-, πολύ όμορφη, αλλά φλύαρη με λόγια και άσματα, η οποία έγινε αντίζηλος της Σελήνης στον έρωτά της με τον Ενδυμίωνα. Επειδή συχνά σήκωνε από τον ύπνο τον νεανίσκο, με την αισθηματική της φλυαρία και τα ερωτικά της άσματα, ο μεν Ενδυμίων αγανάκτησε, η δε Σελήνη θύμωσε και την μεταμόρφωσε σε μύγα. Και γι' αυτό ενθυμούμενη τον Ενδυμίωνα, ενοχλεί τώρα των ύπνο όλων των κοιμωμένων, κυρίως δε των νέων και τρυφερών. Και το δάγκωμά της και η επιθυμία του αίματος δεν σημαίνει αγριότητα, αλλά έρωτα και αγάπη προς τους ανθρώπους, όπως μπορεί απολαμβάνει και κάτι δρέπει απ' την άνθηση του κάλλους.

Υπήρξε, κατά τις διηγήσεις των παλιών και ποιήτρια πολύ ωραία και σοφή. Μυία επίσης ονομαζόταν και μια διάσημη εταίρα των Αθηνών, για την οποία ο κωμικός ποιητής είπε: Η Μυία δ' έδακνεν αυτόν άχρι της καρδιάς.

Βλέπετε ότι ούτε η κωμική μούσα περιφρόνησε ούτε απέκλεισε από τη σκηνή το όνομα της μύγας, ούτε οι γονείς εντρέποντο να ονομάζουν Μυίας τις θυγατέρες τους. Αλλά και η τραγωδία με μεγάλο έπαινο αναφέρει την μύγα στα εξής :

Δεινόν γε την μυίαν αλκίμω σθένει

πηδάν επ' ανδρών σώμαθ', ως πλησθή φόνου,

άνδρας δ' οπλίτας, πολέμιον ταρβείν δόρυ

(Είναι ντροπή να βλέπουμε με ποιιά τόλμη απτότητα οι μύγες επιπίπτουν κατά των ανθρώπων και πίνουν αίμα, άνδρες δε στρατιώτες να φοβούνται το πολέμιο δόρυ).

Πολλά θα είχα να πω και για τη Μυία, την κόρη του Πυθαγόρα, αλλά η ιστορία της είναι σε όλους γνωστή.

Υπάρχει δε και είδος μυγών, πολύ μεγαλόσωμων, τις οποίες ο λαός ονομάζει στρατιωτικές, άλλοι δε σκυλόμυγες. Οι μύγες αυτές έχουν τον βόμβο πολύ τραχύ και η πτήση τους είναι πολύ ταχεία. Είναι δε μακροβιότερες και όλο το χειμώνα τον περνούν χωρίς τροφή, κρυμμένες στα κοιλώματα των οροφών. Οι μύγες αυτού του είδους παρουσιάζουν αυτό το αξιοθαύμαστο, ότι σ' αυτές το αρσενικό και θηλυκό συνυπάρχει σε κάθε μία, και είναι όπως ο γιός του Ερμή και της Αφροδίτης, ο οποίος έχει μικτή φύση και διττό το κάλλος.

Έχω και άλλα πολλά να πω, αλλά παύω εδώ, για να μην φανεί πως προσπαθώ, κατά την παροιμία να κάνω την μύγα, ελέφαντα».⁴

E.5 ΟΝΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«Ι Ἀπήμειν ποτὲ ἐς Θετταλίαν· ἦν δέ μοι πατρικόν τι συμβόλαιον ἐκεῖ πρὸς ἄνθρωπον ἐπιχώριον· ἵππος δέ με κατῆγε καὶ τὰ σκεύη καὶ θεράπων ἠκολούθει εἷς. ἐπορευόμεν οὖν τὴν προκειμένην ὁδόν· καὶ πῶς ἔτυχον καὶ ἄλλοι ἀπιόντες ἐς Ὑπάτα πόλιν τῆς Θετταλίας, ἐκεῖθεν ὄντες· καὶ ἁλῶν ἐκοινωνοῦμεν, [1] καὶ οὕτως ἐκείνην τὴν ἀργαλέαν ὁδὸν ἀνύσαντες

⁴ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, ΑΠΑΝΤΑ ΤΟΜΟΣ Γ' ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

(Στην ανάρτηση έχουν γίνει μικρές επεμβάσεις στην νεοελληνική απόδοση που παρατίθεται στο βιβλίο, ώστε ν' αποδοθεί στην Δημοτική)

Πηγή: http://zoosofistonmelathron.blogspot.com/2014/03/blog-post_12.html

πλησίον ἤδη τῆς πόλεως ἦμεν, κάγω ἠρόμην τοὺς Θετταλοὺς εἶπερ ἐπίστανται ἄνδρα οἰκοῦντα ἐς τὰ Ὑπατα, Ἴππαρχον τοῦνομα. γράμματα δὲ αὐτῶι ἐκόμιζον οἴκοθεν, ὥστε οἰκῆσαι παρ' αὐτῶι. οἱ δὲ εἰδέναί τὸν Ἴππαρχον τοῦτον ἔλεγον καὶ ὄπηι τῆς πόλεως οἰκεῖ καὶ ὅτι ἀργύριον ἰκανὸν ἔχει καὶ ὅτι μίαν θεράπαιναν τρέφει καὶ τὴν αὐτοῦ γαμετὴν μόναν· ἔστι γὰρ φιλαργυρώτατος δεινῶς. ἐπεὶ δὲ πλησίον τῆς πόλεως ἐγεγόνειμεν, κῆπός τις ἦν καὶ ἔνδον οἰκίδιον ἀνεκτόν, ἔνθα ὁ Ἴππαρχος ὄικει.

2 Οἱ μὲν οὖν ἀσπασάμενοί με ὄιχοντο, ἐγὼ δὲ κόπτω προσελθὼν τὴν θύραν, καὶ μόλις μὲν καὶ βραδέως, ὑπήκουσε δ' οὖν γυνή, εἶτα καὶ προῆλθεν. ἐγὼ μὲν ἠρόμην εἰ ἔνδον εἶη Ἴππαρχος· Ἐνδον, ἔφη· σὺ δὲ τίς ἢ τί βουλόμενος πυνθάνη;

Γράμματα ἦκω κομίζων αὐτῶι παρὰ Δεκριανοῦ

Πατρέως σοφιστοῦ.

Μεῖνόν με, ἔφη, αὐτοῦ, καὶ τὴν θύραν συγκλείσασα ὄιχετο εἴσω πάλιν· καὶ ποτε ἐξελθοῦσα κελεύει ἡμᾶς εἰσελθεῖν. Κάγω δὲ παρελθὼν εἴσω ἀσπάζομαι αὐτὸν καὶ τὰ γράμματα ἐπέδωκα. ἔτυχε δὲ ἐν ἀρχῇ δεῖπνου ὦν καὶ κατέκειτο ἐπὶ κλινιδίου στενοῦ, γυνή δὲ αὐτοῦ καθῆστο πλησίον, καὶ τράπεζα μηδὲν ἔχουσα παρέκειτο. ὁ δὲ ἐπειδὴ τοῖς γράμμασιν ἐνέτυχεν. Ἄλλ' ὁ μὲν φίλτατος ἐμοί, ἔφη, καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐξοχώτατος Δεκριανὸς εὖ ποιεῖ καὶ θαρρῶν πέμπει παρ' ἐμοί τοὺς ἐταίρους τοὺς ἑαυτοῦ· τὸ δὲ οἰκίδιον τὸ ἐμὸν ὄραϊς, ὃ Λούκιε, ὡς ἔστι μικρὸν μὲν, ἀλλὰ εὐγνωμον τὸν οἰκοῦντα ἐνεγκεῖν· ποιήσεις δὲ αὐτὸ σὺ μεγάλην οἰκίαν ἀνεξικάκως οἰκήσας. Καὶ καλεῖ τὴν παιδίσκην, Ἡ Παλαίστρα, δὸς τῶι ἐταίρωι κοιτῶνα καὶ κατάθες λαβοῦσα εἴ τι κομίζει σκεῦος, εἶτα πέμπε αὐτὸν 3 εἰς βαλανεῖον· Οὐχὶ γὰρ μετρίαν ἐλήλυθεν ὁδόν. Ταῦτα εἰπόντος τὸ παιδισκάριον ἢ Παλαίστρα ἄγει με καὶ δείκνυσί μοι κάλλιστον οἰκημάτιον· καί, Σὺ μὲν, ἔφη, ἐπὶ ταύτης τῆς κλίνης κοιμήσῃ, τῶι δὲ παιδί σου σκιμπόδιον αὐτοῦ παραθήσω καὶ προσκεφάλαιον ἐπιθήσω. ταῦτα εἰπούσης ἡμεῖς ἀπήειμεν λουσόμενοι δόντες αὐτῇ κριθιδίων τιμὴν εἰς τὸν ἵππον· ἢ δὲ πάντα ἔφερε λαβοῦσα εἴσω καὶ κατέθηκεν. ἡμεῖς δὲ λουσάμενοι ἀναστρέψαντες εἴσω εὐθὺς παρήλθομεν, καὶ ὁ Ἴππαρχός με δεξιωσάμενος ἐκέλευε συνανακλίνεσθαι μετ' αὐτοῦ. τὸ δὲ δεῖπνον οὐ σφόδρα λιτόν· ὁ δὲ οἶνος ἠδύς καὶ παλαιὸς ἦν. ἐπεὶ δὲ ἐδεδειπνήκειμεν, πότος ἦν καὶ λόγος οἶος ἐπὶ δεῖπνου ζένου, καὶ οὕτω τὴν ἐσπέραν ἐκείνην πότῳ δόντες

έκοιμήθημεν. Τῆι δ' ὕστεραίαι ὁ Ἴππαρχος ἤρετό με, τίς μὲν ἔσται ἡ νῦν μοι ὁδὸς καὶ εἰ πάσαις ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ προσμενῶ. Ἄπειμι μὲν, ἔφην, εἰς Λάρισσαν, ἔοικα δὲ ἐνταῦθα διατρίψειν τριῶν ἢ πέντε ἡμερῶν.

4 ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἦν σκῆψις. ἐπεθύμουν δὲ σφόδρα μείνας ἐνταῦθα ἐξευρεῖν τινα τῶν μαγεύειν ἐπισταμένων γυναικῶν καὶ θεάσασθαι τι παράδοξον, ἢ πετόμενον ἄνθρωπον ἢ λιθούμενον. καὶ τῶι ἔρωτι τῆς θεᾶς ταύτης δοῦς ἑμαυτὸν περιήειν τὴν πόλιν, ἀπορῶν μὲν τῆς ἀρχῆς τοῦ ζητήματος, ὅμως δὲ περιήειν· κὰν τούτῳι γυναιῖκα ὁρῶ προσιούσαν ἔτι νέαν, εὐπορουμένην, ὅσον ἦν ἐκ τῆς ὁδοῦ συμβαλεῖν· ἱμάτια γὰρ ἀνθινὰ καὶ παῖδες συχνοὶ καὶ χρυσίον περιττόν. ὡς δὲ πλησιαίτερον γίνομαι, προσαγορεύει με ἡ γυνή, καὶ ἀμείβομαι αὐτῇ ὁμοίως, καὶ φησίν, Ἐγὼ Ἄβροιά εἰμι, εἴ τινα τῆς σῆς μητρὸς φίλην ἀκούεις, καὶ ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐξ ἐκείνης γενομένους φιλῶ ὥσπερ οὖς ἔτεκον αὐτή· τί οὖν οὐχὶ παρ' ἐμοὶ καταλύεις, ὦ τέκνον; Ἀλλὰ σοὶ μὲν, ἔφην, πολλὴ χάρις, αἰδοῦμαι δὲ οὐδὲν ἀνδρὶ φίλοι ἐγκαλῶν ἔπειτα φεύγων τὴν ἐκείνου οἰκίαν· ἀλλὰ τῆι γνώμηι, ὦ φιλάτη, κατάγομαι παρὰ σοί. Ποῖ δέ, ἔφη, καὶ κατάγηι; Παρὰ Ἰπάρχῳι. Τῶι φιλαργύρῳι; ἔφη. Μηδαμῶς, εἶπον, ὦ μῆτερ, τοῦτο εἶπηις. λαμπρὸς γὰρ καὶ πολυτελὴς γέγονεν εἰς ἐμέ, ὥστε καὶ ἐγκαλέσαι ἂν τις τῆι τρυφῆι. ἡ δὲ μειδιάσασα καὶ με τῆς χειρὸς λαβομένη ἄγει ἀπωτέρω καὶ λέγει πρὸς ἐμέ, Φυλάττου μοι, ἔφη, τὴν Ἰπάρχου γυναιῖκα πάση μηχανῆι· μάγος γὰρ ἐστί δεινὴ καὶ μάχλος καὶ πᾶσι τοῖς νέοις ἐπιβάλλει τὸν ὀφθαλμόν· καὶ εἰ μὴ τις ὑπαχούσῃ αὐτῆι, τοῦτον τῆι τέχνῃ ἀμύνεται, καὶ πολλοὺς μετεμόρφωσεν εἰς ζῶια, τοὺς δὲ τέλεον ἀπώλεσε· σὺ δὲ καὶ νέος εἶ, τέκνον, καὶ καλός, ὥστε εὐθὺς ἀρέσαι γυναικί, καὶ ξένος, πρᾶγμα εὐκαταφρόνητον.

5 ἐγὼ δὲ πυθόμενος ὅτι τὸ πάλαι μοι ζητούμενον οἴκοι παρ' ἐμοὶ κάθηται, προσεῖχον οὐδὲν αὐτῆι ἔτι. ὡς δὲ ποτε ἀφείθην, ἀπήειν οἴκαδε λαλῶν πρὸς ἑμαυτὸν ἐν τῆι ὁδῶι, Ἄγε δὴ σὺ ὁ φάσκων ἐπιθυμεῖν ταύτης τῆς παραδόξου θεᾶς, ἔγειρέ μοι σεαυτὸν καὶ τέχνην εὔρισκε σοφὴν, ἢι τεύξῃ τούτων ὧν ἐρᾶις, καὶ ἐπὶ τὴν θεράπαιναν τὴν Παλαίστραν ἤδη ἀποδύου – τῆς γὰρ γυναικὸς τοῦ ξένου καὶ φίλου πόρρω ἴστασο – κἀπὶ ταύτης κυλιόμενος καὶ γυμναζόμενος καὶ ταύτηι συμπλεκόμενος εὖ ἴσθι ὡς ραιδίως γνώσῃ· δοῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίστανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά. καὶ ταῦτα λέγων πρὸς ἑμαυτὸν εἰσήειν οἴκαδε.

τὸν μὲν οὖν Ἴππαρχον οὐ κατέλαβον ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐδὲ τὴν ἐκείνου γυναῖκα, ἡ δὲ Παλαίστρα τῇ ἐστίαι παρήδρευε δεῖπνον ἡμῖν εὐτρεπίζουσα.

6 Κἀγὼ εὐθὺς ἔνθεν ἐλών, Ὡς εὐρύθμως, ἔφην, ὦ καλὴ Παλαίστρα, τὴν πυγὴν τῇ χύτραι ὁμοῦ συμπεριφέρεις καὶ κλίνεις. ἡ δὲ ὀσφὺς ἡμῖν ὑγρῶς ἐπικινεῖται. Μακάριος ὅστις ἐνταῦθα ἐνεβάψατο. ἡ δὲ - σφόδρα γὰρ ἦν ἰταμόν καὶ χαρίτων μεστὸν τὸ κοράσιον - Φεύγοις ἄν, εἶπεν, ὦ νεανίσκε, εἴ γε νοῦν ἔχοις καὶ ζῆν ἐθέλοις, ὡς πολλοῦ πυρὸς καὶ κνίσης μεστά· ἦν γὰρ αὐτοῦ μόνον ἄψη, τραῦμα ἔχων πυρίκαυτον αὐτοῦ μοι παρεδρεύσει, θεραπεύσει δέ σε οὐδεὶς ἄλλ' οὐδὲ θεὸς ἰατρός, ἀλλ' ἡ κατακαύσασά σε μόνη ἐγώ, καὶ τὸ παραδοξότατον, ἐγὼ μὲν σε ποιήσω πλέον ποθεῖν, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς θεραπείας ὀδύνης ἀρδόμενος ἀεὶ ἀνθέξει καὶ οὐδὲ λίθοις βαλλόμενος τὴν γλυκεῖαν ὀδύνην φεύξει. Τί γελᾷς; ἀκριβῆ βλέπεις ἀνθρωπομάγειρον. Οὐ γὰρ μόνα ταῦτα φαῦλα ἐδώδιμα σκευάζω, ἀλλ' ἤδη τὸ μέγα τοῦτο καὶ καλόν, τὸν ἄνθρωπον, οἶδα ἔγωγε καὶ σφάττειν καὶ δέρειν καὶ κατακόπτειν, ἥδιστα δὲ τῶν σπλάγχων αὐτῶν καὶ τῆς καρδίας ἄπτομαι. Τοῦτο μὲν ὀρθῶς, ἔφην, λέγεις· καὶ γὰρ ἐμὲ πόρρωθεν καὶ μηδὲ ἐγγὺς ὄντα οὐ κατακαύματι μὰ Δί' ἀλλὰ ὄλωι ἐμπρησμοῦ ἐπέθηκας, καὶ διὰ τῶν ὀμμάτων τῶν ἐμῶν τὸ σὸν μὴ φαινόμενον πῦρ κάτω ἐς τὰ σπλάγχνα τὰμὰ ῥίψασα φρύγεις, καὶ ταῦτα οὐδὲν ἀδικοῦντα· ὥστε πρὸς θεῶν ἴασαί με ταύταις αἷς λέγεις αὐτῇ ταῖς πικραῖς καὶ ἡδείαις θεραπείαις, καὶ με ἤδη ἀπεσφαγμένον λαβοῦσα δεῖρε, ὅπως αὐτῇ θέλεις. ἡ δὲ μέγα καὶ ἥδιστον ἐκ τούτου ἀνακαγχάσασα ἐμὴ τὸ λοιπὸν ἦν, καὶ συνέκειτο ἡμῖν, ὅπως, ἐπειδὴν κατακοιμίση τοὺς δεσπότας, ἔλθῃ εἴσω παρ' ἐμὲ καὶ καθευδήσει.

7 Κἀπειδὴ ἀφίκετό ποτε ὁ Ἴππαρχος, λουσάμενοι ἐδειπνοῦμεν καὶ πότος ἦν συχνὸς ἡμῶν ὁμιλούντων· Εἶτα τοῦ ὕπνου καταμυσσάμενος ἀνίσταμαι καὶ ἔργωι ἀπήειν ἐνθα ὄικουν. πάντα δὲ τὰ ἔνδον εὖ παρεσκεύαστο· τῷ μὲν παιδί ἔζω ὑπέστρωτο, τράπεζα δὲ τῇ κλίνῃ παρειστήκει ποτήριον ἔχουσα· καὶ οἶνος αὐτοῦ παρέκειτο καὶ ὕδωρ ἔτοιμον καὶ ψυχρὸν καὶ θερμόν. πᾶσα δὲ ἦν αὕτη τῆς Παλαίστρας παρασκευή. τῶν δὲ στρωμάτων ρόδα πολλὰ κατεπέπαστο, τὰ μὲν οὕτω γυμνὰ καθ' αὐτά, τὰ δὲ λελυμένα, τὰ δὲ στεφάνοις συμπεπλεγμένα. κἀγὼ τὸ συμπόσιον εὐρῶν ἔτοιμον ἔμενον τὸν συμπότην.

8 ἢ δὲ ἐπειδὴ κατέκλινε τὴν δέσποιναν, σπουδῆι παρ' ἐμὲ ἦκε, καὶ ἦν εὐφροσύνη τὸν οἶνον ἡμῶν καὶ τὰ φιλήματα προπινόντων ἀλλήλοις. ὡς δὲ τῷ ποτῷ παρεσκευάσαμεν ἑαυτοὺς εὖ πρὸς τὴν νύκτα, λέγει πρὸς με ἡ Παλαίστρα· Τοῦτο μὲν πάντως δεῖ σε μνημονεύειν, ὃ νεανίσκε, ὅτι εἰς Παλαίστραν ἐμπέπτωκας, καὶ χρή σε νῦν ἐπιδείξαι εἰ γέγονας ἐν τοῖς ἐφήβοις γοργὸς καὶ παλαίσματα πολλὰ ἔμαθές ποτε. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἴδοις φεύγοντά με τὸν ἔλεγχον τοῦτον· ὥστε ἀπόδυσαι, καὶ ἤδη παλαίωμεν. ἡ δέ, Οὕτως, ἔφη, ὡς ἐγὼ θέλω, παράσχου μοι τὴν ἐπίδειξιν· ἐγὼ μὲν νόμωι διδασκάλου καὶ ἐπιστάτου τὰ ὀνόματα τῶν παλαισμάτων ὧν ἐθέλω εὐροῦσα ἐρῶ, σὺ δὲ ἔτοιμος γίνου ἐς τὸ ὑπακούειν καὶ ποιεῖν πᾶν τὸ κελεύομενον. Ἀλλ' ἐπίταττε, ἔφην, καὶ σκόπει ὅπως εὐχερῶς καὶ ὑγρῶς τὰ παλαίσματα καὶ εὐτόνως ἔσται.

9 ἢ δὲ ἀποδυσάμενη τὴν ἐσθῆτα καὶ στᾶσα ὅλη γυμνὴ ἔνθεν ἤρξατο ἐπιτάττειν, Ὡ μαιράκιον, ἔκδυσαι καὶ ἀλειψάμενος ἔνθεν ἐκ τοῦ μύρου συμπλέκου τῷ ἀνταγωνιστῆι· δύο μηρῶν σπάσας κλῖνον ὑπίαν, ἔπειτα ἀνώτερος ὑποβάλων διὰ μηρῶν καὶ διαστείλας αἰώρει καὶ τεῖνε ἄνω τὰ σκέλη, καὶ χαλάσας καὶ στήσας κολλῶ αὐτῷ καὶ παρεισελθὼν βάλε καὶ πρῶσας νύσσε ἤδη πανταχοῦ ἕως πονέσηι, καὶ ἡ ὀσφὺς ἰσχυέτω, εἶτα ἐξεκλύσας κατὰ πλάτος διὰ βουβῶνος δῆξον, καὶ πάλιν συνώθει εἰς τὸν τοῖχον, εἶτα τύπτε· ἐπειδὴν δὲ χάλασμα ἴδῃς, τότε ἤδη ἐπιβάς ἄμμα κατ' ἰζύος δῆσας σύνεχε, καὶ πειρῶ μὴ σπεύδειν, ἀλλ' ὀλίγον διακαρτερήσας σύντρεχε. ἤδη ἀπολέλυσαι.

10 Κἀγὼ ἐπειδὴ ραιδίως πάντα ὑπήκουσα καὶ εἰς τέλος ἡμῖν ἔληξε τὰ παλαίσματα, λέγω πρὸς τὴν Παλαίστραν ἅμα ἐπιγέλασας, Ὡ διδάσκαλε, ὀρθῆς μὲν ὅπως εὐχερῶς καὶ εὐηκόως πεπάλαισταί μοι, σκόπει δέ, μὴ οὐκ ἐν κόσμωι τὰ παλαίσματα ὑποβάλλῃς· ἄλλα γὰρ ἐξ ἄλλων ἐπιτάττεις. ἡ δὲ ἐπὶ κόρρης πλήξασά με, Ὡς φλόαρον, ἔφη, παρέλαβον τὸν μαθητὴν. σκόπει οὖν μὴ πληγὰς ἔτι πλείους λάβῃς ἄλλα καὶ οὐ τὰ ἐπιταττόμενα παλαίων. καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐπανίσταται καὶ θεραπεύσασα ἑαυτήν, Νῦν, ἔφη, δείξεις εἴπερ νέος εἶ καὶ εὐτονος παλαιστής καὶ εἰ ἐπίστασαι παλαίειν καὶ ποιεῖν τὰ ἀπὸ γονατίου. καὶ πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ λέχους ἐς γόνυ, Ἄγε δὴ σὺ ὁ παλαιστής, ἔχεις τὰ μέσα, ὥστε τινάξας ὀξεῖαν ἐπίπρωσον καὶ βάθυνον. ψιλὸν ὀρθῆς αὐτοῦ παρακείμενον, τούτωι χρῆσαι· πρῶτον δὲ κατὰ λόγον, ὡς ἄμμα σφίγγε, εἶτα ἀνακλάσας ἔμβαλλε καὶ σύνεχε καὶ μὴ δίδου διάστημα. ἐὰν δὲ χαλᾶται, θάπτον ἐπάρας

άνωτερον μετάθες καὶ κρούσας κῶψον καὶ σκόπει ὅπως μὴ ἀνασπάσης θᾶπτον ἢ κελευσθῆις, ἀλλὰ δὴ κυρτώσας πολὺ αὐτὸν ὕφελκε, καὶ ὑποβαλὼν κάτω αὐθις τὴν παρεμβολὴν σύνεχε καὶ κινουῖ, εἴτα ἄφες αὐτόν· πέπτωκε γὰρ καὶ λέλυται καὶ ὕδωρ ὄλος ἔστι σοι ὁ ἀνταγωνιστής. ἐγὼ δὲ ἤδη μέγα ἀναγελῶν, Ἐθέλω, ἔφην, καὶ αὐτός, ὦ διδάσκαλε, παλαίσματα ὀλίγ' ἄττα ἐπιτάξαι, σὺ δὲ ὑπάκουσον ἐπαναστᾶσα καὶ κάθισον, εἴτα δοῦσα κατὰ χειρὸς πάραψαι τὸ λοιπὸν καὶ καταμάττου, καί με πρὸς τοῦ Ἡρακλέους περιλαβοῦσα ἤδη κοίμισον.

11 Ἐν τοιαύταις ἡδοναῖς καὶ παιδιαῖς παλαισμάτων ἀγωνιζόμενοι νυκτερινούς ἀγῶνας ἐστεφανούμεθα, καὶ ἦν πολλὴ μὲν ἐν τούτῳ τρυφή· ὥστε τῆς εἰς τὴν Λάρισσαν ὁδοῦ παντάπασιν ἐπιλελήσμη. καὶ ποτε ἐπὶ νοῦν μοι ἦλθε τὸ μαθεῖν ὧν ἔνεκα ἤθλων, καὶ φημί πρὸς αὐτήν, ὦ φιλάτη, δεῖξόν μοι μαγγανεύουσαν ἢ μεταμορφουμένην τὴν δέσποιναν· πάλαι γὰρ τῆς παραδόξου ταύτης θεᾶς ἐπιθυμῶ. μᾶλλον δ' εἴ τι σὺ οἶδας, αὐτὴ μαγγάνευσον, ὥστε φανῆναί μοι ἄλλην ἐξ ἄλλης ὄψιν. οἶμαι δὲ καὶ σὲ οὐκ ἀπείρως τῆσδε τῆς τέχνης ἔχειν· τοῦτο δὲ οὐ παρ' ἑτέρου μαθὼν, ἀλλὰ παρὰ τῆς ἑμαυτοῦ ψυχῆς λαβὼν οἶδα, ἐπεὶ με τὸν πάλαι ἀδαμάντινον, ὡς ἔλεγον αἱ γυναῖκες, ἐς μηδεμίαν γυναῖκα τὰ ὄμματα ταῦτα ἐρωτικῶς ποτε ἐκτείναντα συλλαβοῦσα τῇ τέχνῃ ταύτῃ αἰχμάλωτον ἔχεις ἐρωτικῶι πολέμῳ ψυχαγωγοῦσα. ἢ δὲ Παλαίστρα, Παῦσαι, φησί, προσπαίζων. τίς γὰρ ὠιδὴ δύναται μαγεῦσαι τὸν ἔρωτα, ὄντα τῆς τέχνης κύριον; ἐγὼ δέ, ὦ φίλτατε, τούτων μὲν οἶδα οὐδὲν μὰ τὴν κεφαλὴν τὴν σὴν καὶ τήνδε τὴν μακαρίαν εὐνήν· οὐδὲ γὰρ γράμματα ἔμαθον, καὶ ἢ δέσποινα βάσκανος οὔσα τυγχάνει εἰς τὴν αὐτῆς τέχνην· εἰ δέ μοι καιρὸς ἐπιτρέψοι πειράσομαι παρασχεῖν σοι τὸ ἰδεῖν μεταμορφουμένην τὴν κεκτημένην. καὶ τότε μὲν ἐπὶ τούτοις ἐκοιμήθημεν.

12 ἡμέραις δὲ ὕστερον οὐ πολλαῖς ἀγγέλλει πρὸς με ἢ Παλαίστρα ὡς ἢ δέσποινα αὐτῆς μέλλοι ὄρνις γενομένη πέτεσθαι πρὸς τὸν ἐρώμενον. Κάγώ, Νῦν, ἔφην, ὁ καιρός, ὦ Παλαίστρα, τῆς εἰς ἐμὲ χάριτος, ἢ νῦν ἔχεις τὸν σαντῆς ἰκέτην ἀναπαῦσαι πολυχρονίου ἐπιθυμίας.

Θάρρει, ἔφη.

Κάπειδὴ ἐσπέρα ἦν, ἄγει με λαβοῦσα πρὸς τὴν θύραν τοῦ δωματίου, ἔνθα ἐκεῖνοι ἐκάθευδον, καὶ κελεύει με προσάγειν ὅπῃ τινι τῆς θύρας λεπτῆι καὶ σκοπεῖν τὰ γινόμενα ἔνδον. ὁρῶ οὖν τὴν μὲν γυναῖκα ἀποδουομένην. εἶτα γυμνῆ τῶι λύχνῳ προσελθοῦσα καὶ χόνδρους δύο λαβοῦσα τὸν μὲν λιβανωτὸν τῶι πυρὶ τοῦ λύχνου ἐπέθηκε καὶ στᾶσα πολλὰ τοῦ λύχνου κατελάλησεν· εἶτα κιβώτιον ἀδρὸν ἀνοίξασα, πάνυ πολλὰς ἔχον πυξίδας ἐν αὐτῶι, ἔνθεν ἀναιρεῖται καὶ προφέρει μίαν· ἡ δὲ εἶχεν ἐμβεβλημένον ὅ τι μὲν οὐκ οἶδα, τῆς δὲ ὄψεως αὐτῆς ἔνεκα ἔλαιον αὐτὸ ἐδόκουν εἶναι. ἐκ τούτου λαβοῦσα χρίεται ὄλη, ἀπὸ τῶν ὀνύχων ἀρξαμένη τῶν κάτω, καὶ ἄφνω πτερὰ ἐκφύεται αὐτῆι, καὶ ἡ ρὶν κερατίνη καὶ γρυπὴ ἐγένετο, καὶ τᾶλλα δὲ ὅσα ὀρνίθων κτήματα καὶ σύμβολα πάντα εἶχε· καὶ ἦν ἄλλο οὐδὲν ἢ κόραξ νυκτερινός. ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἑαυτὴν ἐπτερωμένην, κρώζασα δεινὸν καὶ οἶον ἐκεῖνο οἰ κόρακες, ἀναστᾶσα ὤιχeto πετομένη διὰ τῆς θυρίδος.

13 ἐγὼ δὲ ὄναρ ἐκεῖνο οἰόμενος ὁρᾶν τοῖς δακτύλοις τῶν ἑαυτοῦ βλεφάρων ἠπτόμην, οὐ πιστεύων τοῖς ἑμαυτοῦ ὀφθαλμοῖς οὐθ' ὅτι βλέπουσιν οὐθ' ὅτι ἐγρηγόρασιν. ὡς δὲ μόλις καὶ βραδέως ἐπέισθην ὅτι μὴ καθεύδω, ἐδεόμην τότε τῆς Παλαίστρας πτερῶσαι κάμει καὶ χρίσασαν ἐξ ἐκείνου τοῦ φαρμάκου ἐᾶσαι πέτεσθαί με· ἠβουλόμην γὰρ πείραι μαθεῖν εἰ μεταμορφωθεῖς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ψυχὴν ὄρνις ἔσομαι. ἡ δὲ τὸ δωματίον ὑπανοίξασα κομίζει τὴν πυξίδα. ἐγὼ δὲ σπεύδων ἤδη ἀποδύσας χρίω ὄλον ἑμαυτόν, καὶ ὄρνις μὲν οὐ γίνομαι ὁ δυστυχής, ἀλλὰ μοι οὐρὰ ὄπισθεν ἐξῆλθε, καὶ οἱ δάκτυλοι πάντες ὤιχοντο οὐκ οἶδ' ὅποι· ὄνυχας δὲ τοὺς πάντας τέσσαρας εἶχον, καὶ τούτους οὐδὲν ἄλλο ἢ ὀπλάς, καὶ μοι αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες κτήνους πόδες ἐγένοντο, καὶ τὰ ὄτα δὲ μακρὰ καὶ τὸ πρόσωπον μέγα. ἐπεὶ δὲ κύκλωι περιεσκόπου, αὐτὸν ἐώρων ὄνον, φωνὴν δὲ ἀνθρώπου ἐς τὸ μέμψασθαι τὴν Παλαίστραν οὐκέτι εἶχον. τὸ δὲ χεῖλος ἐκτείνας κάτω καὶ αὐτῶι δὴ τῶι σχήματι ὡς ὄνος ὑποβλέπων ἠτιώμην αὐτήν, ὄση δύναμις, ὄνος ἀντὶ ὄρνιθος γενόμενος.

14 ἡ δὲ ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν τυψαμένη τὸ πρόσωπον, Τάλαινα, εἶπεν, ἐγὼ, μέγα εἴργασμαι κακόν· σπεύσασα γὰρ ἤμαρτον ἐν τῆι ὁμοιότητι τῶν πυξίδων καὶ ἄλλην ἔλαβον οὐχὶ τὴν τὰ πτερὰ φύουσαν. ἀλλὰ θάρρει μοι, ὦ φίλτατε· ράιστη γὰρ ἡ τούτου θεραπεία· ῥόδα γὰρ μόνα εἰ φάγοις, ἀποδύσει μὲν αὐτίκα τὸ κτήνος, τὸν δὲ ἐραστήν μοι τὸν ἐμὸν αὐθις ἀποδώσεις. ἀλλὰ μοι, φίλτατε, τὴν μίαν νύκτα ταύτην ὑπόμεινον ἐν τῶι ὄνῳ, ὄρθρου

δὲ δραμοῦσα οἴσω σοι ῥόδα καὶ φαγῶν ἰαθήσῃ. ταῦτα εἶπε καταψηλαφήσασά μου τὰ ὦτα καὶ τὸ λοιπὸν δέρμα. 15 ἐγὼ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ὄνος ἤμην, τὰς δὲ φρένας καὶ τὸν νοῦν ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ Λούκιος, δίχα τῆς φωνῆς. πολλὰ οὖν κατ' ἐμαυτὸν μεμψάμενος τὴν Παλαίστραν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ δακῶν τὸ χεῖλος ἀπήγειν ἔνθα ἠπιστάμην ἔστῶτα τὸν ἐμαυτοῦ ἵππον καὶ ἄλλον ἀληθινὸν ὄνον τὸν Ἰππάρχου. οἱ δὲ αἰσθόμενοι με εἴσω παριόντα, δείσαντες μὴ τοῦ χόρτου κοινωνῶνς αὐτοῖς ἐπεισέρχομαι, τὰ ὦτα κατακλίναντες ἔτοιμοι ἦσαν τοῖς ποσὶν ἀμύνειν τῇ γαστρὶ· κἀγὼ συνεῖς πορρωτέρω ποι τῆς φάτνης ἀποχωρήσας ἔστῶς ἐγέλων, ὁ δὲ μοι γέλως ὀγκηθμὸς ἦν. ταῦτα δ' ἄρ' ἐνενόουν πρὸς ἐμαυτόν· Ὡ τῆς ἀκαίρου ταύτης περιεργίας. τί δέ, εἰ λύκος παρεισέλθοι ἢ ἄλλο τι θηρίον; κινδυνεύεται μοι μηδὲν κακὸν πεποιηκότι διαφθαρῆναι. ταῦτα ἐνοῶν ἠγνόουν ὁ δυστυχῆς τὸ μέλλον κακόν.

16 ἐπεὶ γὰρ ἦν ἤδη νύξ βαθεῖα καὶ σιωπὴ πολλή καὶ ὕπνος ὁ γλυκύς, ψοφεῖ μὲν ἔξωθεν ὁ τοῖχος ὡς διορυττόμενος, καὶ διωρύττετό γε, καὶ ὀπὴ ἤδη ἐγεγόνει ἄνθρωπον δέξασθαι δυναμένη, καὶ εὐθὺς ἄνθρωπος ταύτη παρήει καὶ ἄλλος ὁμοίως, καὶ πολλοὶ ἔνδον ἦσαν καὶ πάντες εἶχον ζίφῃ. Εἶτα καταδήσαντες ἔνδον ἐν τοῖς δωματίοις τὸν Ἰππαρχον καὶ τὴν Παλαίστραν καὶ τὸν ἐμὸν οἰκέτην ἀδεῶς ἤδη τὴν οἰκίαν ἐκένουν τὰ τε χρήματα καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ σκεύη κομίζοντες ἔξω. ὡς δὲ οὐδὲν ἄλλο ἔνδον κατελείπετο, λαβόντες ἐμέ τε καὶ τὸν ἄλλον ὄνον καὶ τὸν ἵππον ἐπέσαζαν, ἔπειτα ὅσα ἐβάστασαν, ἐπικατέδησαν ἡμῖν. καὶ οὕτως μέγα ἄχθος φέροντας ἡμᾶς ζύλοις παίοντες ἤλαυνον εἰς τὸ ὄρος ἀτρίπτωι ὁδῶι φεύγειν πειρώμενοι. τὰ μὲν οὖν ἄλλα κτήνη οὐκ ἔχω εἰπεῖν ὅ τι ἔπασχεν, ἐγὼ δὲ ἀνυπόδητος ἀσυνήθης ἀπιὼν πέτραις ὀξείαις ἐπιβαίνων, τοσαῦτα σκεύη φέρον ἀπωλλύμην. καὶ πολλάκις προσέπταιον, καὶ οὐκ ἦν ἐξὸν καταπεσεῖν, καὶ εὐθὺς ἄλλος ὀπισθεν κατὰ τῶν μηρῶν ἔπαιεν ζύλοι. ἐπεὶ δὲ πολλάκις Ὡ Καῖσαρ ἀναβοῆσαι ἐπεθύμουν, οὐδὲν ἄλλο ἢ ὠγκώμην, καὶ τὸ μὲν ὦ μέγιστον καὶ εὐφρονότατον ἐβόων, τὸ δὲ Καῖσαρ οὐκ ἐπηκολούθει. ἀλλὰ μὴν καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐτυπτόμην ὡς προδιδούς αὐτοῦς τῶι ὀγκηθμῶι. μαθὼν οὖν ὅτι ἄλλως ἐβόων, ἔγνων σιγῇ προϊέναι καὶ κερδαίνειν τὸ μὴ παίεσθαι.

17 ἐπὶ τούτῳι ἡμέρα τε ἤδη ἦν, καὶ ἡμεῖς ὄρη πολλὰ ἀναβεβήκειμεν, καὶ στόματα δὲ ἡμῶν δεσμῶι ἐπέιχετο, ὡς μὴ περιβοσκόμενοι τὴν ὁδὸν ἐς τὸ ἄριστον ἀναλίσκοιμεν· ὥστε ἐς τὴν τότε καὶ ἔμεινα ὄνος. ἐπεὶ δὲ ἦν αὐτὸ τὸ μέσον τῆς ἡμέρας, καταλύομεν εἰς τινὰ ἔπαυλιν

συνήθων εκείνοις ανθρώπων, ὅσον ἦν ἐκ τῶν γινομένων σκοπεῖν· καὶ γὰρ φιλήμασιν ἠσπάζοντο ἀλλήλους καὶ καταλύειν ἐκέλευον αὐτοὺς οἱ ἐν τῇ ἐπαύλει καὶ παρέθηκαν ἄριστον καὶ τοῖς κτήνεσιν ἡμῖν παρέβαλον κριθία. καὶ οἱ μὲν ἠρίστων, ἐγὼ δὲ ἐπέινων μὲν κακῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐπω τότε κριθὰς ὠμὰς ἠριστήκειν, ἐσκοπούμην ὅ τι καὶ καταφάγοιμι. ὁρῶ δὲ κῆπον αὐτοῦ ὀπίσω τῆς αὐλῆς, καὶ εἶχε λάχανα πολλὰ καὶ καλὰ καὶ ρόδα ὑπὲρ αὐτῶν ἐφαίνετο· κάγω λαθῶν πάντας τοὺς ἔνδον ἀσχολουμένους περὶ τὸ ἄριστον ἔρχομαι ἐπὶ τὸν κῆπον, τοῦτο μὲν ὠμῶν λαχάνων ἐμπλησθησόμενος, τοῦτο δὲ τῶν ρόδων ἔνεκα· ἐλογιζόμην γὰρ ὅτι δῆθεν φαγῶν τῶν ἀνθέων πάλιν ἄνθρωπος ἔσομαι. εἶτα ἐμβὰς εἰς τὸν κῆπον θριδάκων μὲν καὶ ραφανίδων καὶ σελίνων, ὅσα ὠμὰ ἐσθίει ἄνθρωπος, ἐνεπλήσθην, τὰ δὲ ρόδα ἐκεῖνα οὐκ ἦν ρόδα ἀληθινά, τὰ δ' ἦν ἐκ τῆς ἀγρίας δάφνης φυόμενα· ροδοδάφνην αὐτὰ καλοῦσιν ἄνθρωποι, κακὸν ἄριστον ὄνῳ τοῦτο παντὶ καὶ ἵππῳ· φασὶ γὰρ τὸν φαγόντα ἀποθνήσκειν αὐτίκα.

18 ἐν τούτῳ ὁ κηπουρὸς αἰσθόμενος καὶ ζύλον ἀρπάσας, εἰσελθὼν εἰς τὸν κῆπον καὶ τὸν πολέμιον ἰδὼν καὶ τῶν λαχάνων τὸν ὄλεθρον, ὥσπερ τις δυνάστης μισοπόνηρος κλέπτειν λαβῶν οὕτω με συνέκοψε τῷ ζύλῳ, μῆτε πλευρῶν φεισάμενος μῆτε μηρῶν, καὶ μὴν καὶ τὰ ὠτά μου κατέκλασεν καὶ τὸ πρόσωπον συνέτριψεν. ἐγὼ δὲ οὐκέτ' ἀνεχόμενος ἀπολακτίσας ἀμφοτέροις καὶ καταβαλὼν ὑπτίον ἐπὶ τῶν λαχάνων ἔφευγον ἄνω ἐς τὸ ὄρος. ὁ δὲ ἐπειδὴ εἶδε δρόμῳ ἀπιόντα, ἀνέκραγε λῦσαι τοὺς κύνας ἐπ' ἐμοί· οἱ δὲ κύνες πολλοί τε ἦσαν καὶ μεγάλοι καὶ ἄρκτοις μάχεσθαι ἱκανοί. ἔγνω ὅτι δὴ διασπάσσονται με οὗτοι λαβόντες, καὶ ὀλίγον ἐκπεριελθὼν ἔκρινα τοῦτο δὴ τὸ τοῦ λόγου, "παλινδρομησαὶ μᾶλλον ἢ κακῶς δραμεῖν. ❖ ὀπίσω οὖν ἀπήειν καὶ εἴσειμι αὐθις εἰς τὴν ἔπαυλιν. οἱ δὲ τοὺς μὲν κύνας δρόμῳ ἐπιφερομένους ἐδέξαντο καὶ κατέδησαν, ἐμὲ δὲ παίοντες οὐ πρότερον ἀφήκαν πρὶν ἢ ὑπὸ τῆς ὀδύνης πάντα τὰ λάχανα κάτωθεν ἐξεμέσαι.

19 Καὶ μὴν ὅτε ὀδοιπορεῖν ὥρα ἦν, τὰ βαρύτερα τῶν κλεμμάτων καὶ τὰ πλεῖστα ἐμοὶ ἐπέθηκαν· κάκειθεν τότε οὕτως ἐξελαύνομεν. ἐπεὶ δὲ ἀπηγόρευον ἤδη παιόμενός τε καὶ τῷ φορτίῳ ἀχθόμενος καὶ τὰς ὀπλὰς ἐκ τῆς ὀδοῦ ἐκτετριμμένος, ἔγνω αὐτοῦ καταπεσεῖν καὶ μὴδ' ἂν ἀποσφάττωσί με ταῖς πληγαῖς ἀναστήναί ποτε, τοῦτο ἐλπίσας μέγα μοι ὄφελος ἔσσεσθαι ἐκ τοῦ βουλεύματος· ὠιήθην γὰρ ὅτι πάντως ἠττώμενοι τὰ μὲν ἐμὰ σκευή

διανεμοῦσι τῷ τε ἵππῳ καὶ τῷ ἡμίονῳ, ἐμὲ δὲ αὐτοῦ ἐάσουσι κεῖσθαι τοῖς λύκοις. ἀλλὰ τις δαίμων βάσκανος συνεῖς τῶν ἐμῶν βουλευμάτων ἐς τούναντίον περιήνεγκεν· ὁ γὰρ ἕτερος ὄνος ἴσως ἐμοὶ τὰ αὐτὰ νοήσας πίπτει ἐν τῇ ὁδῷ. Οἱ δὲ τα μὲν πρῶτα ζύλοι παίοντες ἀναστήναι τὸν ἄθλιον ἐκέλευον, ὡς δὲ οὐδὲν ὑπήκουε ταῖς πληγαῖς, λαβόντες αὐτὸν οἱ μὲν τῶν ὄτων, οἱ δὲ τῆς οὐρᾶς ἀνεγείρειν ἐπειρῶντο· ὡς δὲ οὐδὲν ἤνυον, ἔκειτο δὲ ὡσπερ λίθος ἐν τῇ ὁδῷ ἀπηγορευκῶς, λογισάμενοι ἐν ἀλλήλοις ὅτι δὴ μάτην πονοῦσι καὶ τὸν χρόνον τῆς φυγῆς ἀναλίσκουσιν ὄνῳ νεκρῷ παρεδρεύοντες, τὰ μὲν σκευὴ πάντα ὅσα ἐκόμιζεν ἐκεῖνος διανέμουσιν ἐμοὶ τε καὶ τῷ ἵππῳ, τὸν δὲ ἄθλιον κοινῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ἀχθοφορίας λαβόντες τῷ ζίφει ὑποτέμνουσιν ἐκ τῶν σκελῶν καὶ σπαίροντα ἔτι ὠθοῦσιν ἐς τὸν κρημνόν. ὁ δὲ ἀπίηι κάτω τὸν θάνατον ὀρχούμενος.

20 ἐγὼ δὲ ὄρων ἐν τῷ συνοδοιπόρῳ τῶν ἐμῶν βουλευμάτων τὸ τέλος, ἔγνω φέρειν εὐγενῶς τὰ ἐν ποσὶ καὶ προθύμως περιπατεῖν, ἐλπίδας ἔχων πάντως ποτὲ ἐμπεσεῖσθαι εἰς τὰ ῥόδα κάκ τούτων εἰς ἐμαυτὸν ἀνασωθήσεσθαι· καὶ τῶν ληιστῶν δὲ ἤκουον ὡς οὐκ εἴη ἔτι πολὺ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν καὶ ὅτι καταμενοῦσιν ἔνθα καταλύσουσιν· ὥστε ταῦτα πάντα δρόμῳ ἐκομίζομεν, καὶ πρὸ τῆς ἐσπέρας ἤλθομεν εἰς τὰ οἰκεῖα. γραῦς δὲ γυνὴ ἔνδον καθῆστο, καὶ πῦρ πολὺ ἐκαίετο. οἱ δὲ πάντα ἐκεῖνα ἅπερ ἐτυγχάνομεν ἡμεῖς κομίζοντες, εἴσω κατέθηκαν. εἶτα ἤρροντο τὴν γραῦν, Διὰ τί οὕτως καθέζη καὶ οὐ παρασκευάζεις ἄριστον; Ἀλλὰ πάντα, εἶπεν ἡ γραῦς, εὐτρεπῆ ὑμῖν, ἄρτοι πολλοί, οἴνου παλαιοῦ πίθοι, καὶ τὰ κρέα δὲ ὑμῖν τὰ ἄγρια σκευάσασα ἔχω. οἱ δὲ τὴν γραῦν ἐπαινέσαντες, ἀποδυσάμενοι ἠλείφοντο πρὸς τὸ πῦρ καὶ λέβητος ἔνδον ὕδωρ θερμὸν ἔχοντος ἀρυσάμενοι ἔνθεν καὶ καταχεάμενοι αὐτοσχεδίῳ τῷ λουτρῷ ἐχρήσαντο.

21 Εἶτα ὀλίγοι ὕστερον ἦκον νεανίσκοι πολλοὶ κομίζοντες πλεῖστα ὅσα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ καὶ ἱμάτια καὶ κόσμον γυναικεῖον καὶ ἀνδρεῖον πολύν. ἐκοινώνουν δὲ οὗτοι ἀλλήλοις· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα ἔνδον κατέθεντο, ὁμοίως ἐλούσαντο καὶ οὗτοι. λοιπὸν μετὰ τοῦτο ἦν ἄριστον δαψιλές καὶ λόγος πολὺς ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν ἀνδροφόνων. ἡ δὲ γραῦς ἐμοὶ καὶ τῷ ἵππῳ κριθὰς παρέθηκεν· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν σπουδῆι τὰς κριθὰς κατέπινε δεδιώς, οἷα εἰκός, ἐμὲ τὸν συνάριστον. ἐγὼ δὲ ἐπειδὴν ἴδοιμι τὴν γραῦν ἐξιοῦσαν τῶν ἔνδον ἄρτον ἤσθιον. τῇ δὲ ὕστεραία καταλιπόντες τῇ γραίᾳ νεανίσκον ἕνα οἱ λοιποὶ πάντες ἔξω ἐπὶ τὸ ἔργον

ἀπήισαν. ἐγὼ δὲ ἔστενον ἐμαυτὸν καὶ τὴν ἀκριβῆ φρουράν· τῆς μὲν γὰρ γραδὸς καταφρονῆσαι ἦν μοι καὶ φυγεῖν ἐκ τῶν ἐκείνης ὀμμάτων δυνατόν, ὁ δὲ νεανίσκος μέγας τε ἦν καὶ φοβερόν ἔβλεπε, καὶ τὸ ζῖφος αἰεὶ ἔφευγε καὶ τὴν θύραν αἰεὶ ἐπῆγε.

22 Τρισὶ δὲ ὕστερον ἡμέραις μεσοῦσης σχεδὸν τῆς νυκτὸς ἀναστρέφουσιν οἱ ληισταί, χρυσίον μὲν οὐδὲ ἀργύριον οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν κομίζοντες, μόνην δὲ παρθένον ὠραίαν, σφόδρα καλήν, κλάουσιν καὶ κατεσπαραγμένην τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν κόμην· καὶ καταθέμενοι αὐτὴν ἔνδον ἐπὶ τῶν στιβάδων θαρρεῖν ἐκέλευον καὶ τὴν γραῦν ἐκέλευον αἰεὶ ἔνδον μένειν καὶ τὴν παῖδα ἐν φρουραῖ ἔχειν. ἡ δὲ παῖς οὐτε ἐμφογεῖν τι ἤθελεν οὐτε πιεῖν, ἀλλὰ πάντα ἔκλαε καὶ τὴν κόμην τὴν αὐτῆς ἐσπάραττεν· ὥστε καὶ αὐτὸς πλησίον ἐστὼς παρὰ τῆι φάτνῃ συνέκλαιον ἐκείνῃ τῆι καλῇ παρθένῳ. ἐν δὲ τούτῳ οἱ ληισταὶ ἔζω ἐν τῷ προδόμῳ ἐδείπνουν. πρὸς ἡμέραν δὲ τῶν σκοπῶν τις τῶν τὰς ὁδοὺς φρουρεῖν εἰληχότων ἔρχεται ἀγγέλλων ὅτι ξένος ταύτῃ παριέναι μέλλοι καὶ πολὺν πλοῦτον κομίζοι. Οἱ δὲ οὕτως ὡς εἶχον ἀναστάντες καὶ ὀπλισάμενοι κάμῃ καὶ τὸν ἵππον ἐπισιάζαντες ἤλαυνον. ἐγὼ δὲ ὁ δυστυχῆς ἐπιστάμενος ἐπὶ μάχην καὶ πόλεμον ἐξελαύνεσθαι ὀκνηρῶς προΐειν, ἔνθεν ἐπαιόμην τῷ ζύλῳ ἐπειγομένων αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ ἤκομεν ἐς τὴν ὁδὸν ἔνθα ὁ ξένος παρελάσειν ἔμελλεν, συμπεσόντες οἱ ληισταὶ τοῖς ὀχήμασιν αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἐκείνου θεράποντας ἀπέκτειναν, καὶ ὅσα ἦν τιμιώτατα ἐξελόντες τῷ ἵππῳ κάμοι ἐπέθηκαν, τὰ δὲ ἕτερα τῶν σκευῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ὕλῃ ἔκρυσαν. ἔπειτα ἤλαυνον ἡμᾶς οὕτως ὀπίσω, κἀγὼ ἐπειγόμενος καὶ τῷ ζύλῳ τυπτόμενος κρούω τὴν ὀπλὴν περὶ πέτραν ὀξεῖαν καὶ μοι ἀπὸ τῆς πληγῆς γίνεται τραῦμα ἀλγεινόν· καὶ χωλεύων ἔνθεν τὸ λοιπὸν τῆς ὁδοῦ ἐβάδιζον. Οἱ δὲ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον, Τί γὰρ ἡμῖν δοκεῖ τρέφειν ὃν ὄνον τοῦτον πάντα καταπίπτοντα; ρίψομεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ κρημοῦ οἰωνὸν οὐκ ἀγαθόν. Ναί, φησὶν, ρίψομεν αὐτὸν καθαρῶς τοῦ στρατοῦ ἐσόμενον. καὶ οἱ μὲν συνετάττοντο ἐπ' ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἀκούων ταῦτα τῷ τραύματι λοιπὸν ὡς ἀλλοτρίῳ ἐπέβαινον· ὁ γὰρ τοῦ θανάτου με φόβος ἀναίσθητον τῆς ὀδύνης ἔθηκεν.

23 ἐπεὶ δὲ ἤλθομεν εἴσω ἔνθα κατελύομεν, τὰ μὲν σκευὴ τῶν ἡμετέρων ὄμων ἀφελόντες εὖ κατέθηκαν, αὐτοὶ δὲ ἀναπεσόντες ἐδείπνουν. καὶ ἐπειδὴ νύξ ἦν, ἀπήισαν ὡς τὰ λοιπὰ τῶν σκευῶν ἀνασῶσαι. Τὸν δὲ ἄθλιον τοῦτον ὄνον, ἔφη τις αὐτῶν, τί ἐπάγομεν ἄχρηστον ἐκ τῆς

όπλῆς; τῶν δὲ σκευῶν ἃ μὲν ἡμεῖς οἴσομεν, ἃ δὲ καὶ ὁ ἵππος. καὶ ἀπήισαν τὸν ἵππον ἄγοντες. νύξ δὲ ἦν λαμπροτάτη ἐκ τῆς σελήνης. κάγω τότε πρὸς ἑμαυτὸν εἶπον, Ἄθλιε, τί μένεις ἔτι ἐνταῦθα; γυπέες σε καὶ γυπῶν τέκνα δειπνήσουσιν. οὐκ ἀκούεις οἷα περὶ σοῦ ἐβουλεύσαντο; θέλεις τῷ κρημνῶι περιπεσεῖν; νύξ μὲν αὕτη καὶ σελήνη πολλή· οἱ δὲ οἴχονται ἀπιόντες· φυγῆι σῶιζε σαυτὸν ἀπὸ δεσποτῶν ἀνδροφόνων. ταῦτα πρὸς ἑμαυτὸν ἐννοούμενος ὀρώ ὅτι οὐδὲ προσεδεδέμην οὐδενί, ἀλλὰ με ὁ σύρων ἐν ταῖς ὁδοῖς ἰμάς παρεκρέματο. τοῦτό με καὶ παρώξυνεν ὡς μάλιστα ἐς τὴν φυγὴν, καὶ δρόμωι ἐξιῶν ἀπήειν. ἡ δὲ γραῦς, ἐπεὶ εἶδεν ἀποδιδράσκειν ἔτοιμον, λαμβάνεται με ἐκ τῆς οὐράς καὶ εἶχετο. ἐγὼ δὲ ἄξιον κρημνοῦ καὶ θανάτων ἄλλων εἰπὼν εἶναι τὸ ὑπὸ γραΐας ἀλῶναι ἔσυρον αὐτήν, ἡ δὲ μάλ' ἀνέκραγεν ἔνδοθεν τὴν παρθένον τὴν αἰχμάλωτον· ἡ δὲ προελθοῦσα καὶ ἰδοῦσα γραῦν δίκην Δίρκης ἐξ ὄνου ἡμμένην τολμᾶι τόλμημα γενναῖον καὶ ἄξιον ἀπονενοημένου νεανίσκου· ἀναπηδᾶι γὰρ εἰς ἐμέ, καὶ ἐπικαθίσασά μοι ἤλαυνεν· κάγω τῷ τε ἔρωτι τῆς φυγῆς καὶ τῆι τῆς κόρης σπουδῆι ἔφυγον ἵππου δρόμωι· ἡ δὲ γραῦς ὀπίσω ἀπελέλειπτο. ἡ δὲ παρθένος τοῖς μὲν θεοῖς ἠύχετο σῶσαι αὐτήν τῆι φυγῆι· πρὸς δὲ ἐμέ, Ἦν με, ἔφη, κομίσις πρὸς τὸν πατέρα, ὃ καλὸν σὺ, ἐλεύθερον μὲν σε παντὸς ἔργου ἀφήσω, κριθὼν δὲ μέδιμνος ἔσται σοι ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τὸ ἄριστον. ἐγὼ δὲ καὶ τοὺς φονεῖς τοὺς ἑμαυτοῦ φευζόμενος καὶ πολλὴν ἐπικουρίαν καὶ θεραπείαν ἐκ τῆς ἀνασωθείσης ἐμοὶ κόρης ἐλπίζων ἔθεον τοῦ τραύματος ἀμελήσας.

24 ἐπεὶ δὲ ἤκομεν ἔνθα ἐσχίζετο τριπλῆ ὁδός, οἱ πολέμοι ἡμᾶς καταλαμβάνουσιν ἀναστρέφοντες καὶ πόρρωθεν εὐθὺς πρὸς τὴν σελήνην ἔγνωσαν τοὺς δυστυχεῖς αἰχμαλώτους καὶ προσδραμόντες λαμβάνονται μοι καὶ λέγουσιν, ὦ καλὴ κάγαθη σὺ παρθένος, ποῖ βαδίζεις ἁωρίαί, ταλαίπωρε; οὐδὲ τὰ δαιμόνια δέδοικας; ἀλλὰ δεῦρο ἴθι πρὸς ἡμᾶς, ἡμεῖς σε τοῖς οἰκείοις ἀποδώσομεν, σαρδώνιον γελῶντες ἔλεγον, κάμὲ ἀποστρέψαντες εἶλκον ὀπίσω. κάγω περὶ τοῦ ποδὸς καὶ τοῦ τραύματος ἀναμνησθεῖς ἐχώλευον· οἱ δὲ, Νῦν, ἔφασαν, χολὸς ὅτε ἀποδιδράσκων ἐάλωκας; ἀλλ' ὅτε φεύγειν ἐδόκει σοι, ὑγιαίνων ἵππου ὠκύτερος καὶ πετεινὸς ἦσθα. τοῖς δὲ λόγοις τούτοις τὸ ζύλον εἶπετο, καὶ ἤδη ἔλκος τῷ μηρῶι εἶχον νοθετούμενος. ἐπεὶ δὲ εἶσω πάλιν ἀνεστρέψαμεν, τὴν μὲν γραῦν εὔρομεν ἐκ τῆς πέτρας κρεμαμένην ἐν καλωδίωι· δείσασα γάρ, οἶον εἰκός, τοὺς

δεσπότης ἐπὶ τῆς παρθένου φυγῆς κρημνῶν ἑαυτὴν σφίγγασα ἐκ τοῦ τραχήλου. οἱ δὲ τὴν γραῦν θαυμάσαντες τῆς εὐγνωμοσύνης τὴν μὲν ἀπολύσαντες ἐς τὸν κρημνὸν κάτω ἀφήκαν ὡς ἦν ἐν τῷ δεσμῶνι, τὴν δὲ παρθένον ἔνδον κατέδησαν, εἶτα ἐδείπνουν, καὶ πότος ἦν μακρός.

25 Κάν τούτῳ ἤδη περὶ τῆς κόρης διελέγοντο πρὸς ἀλλήλους· Τί ποιοῦμεν, ἔφη τις αὐτῶν, τὴν δραπέτιν; Τί δὲ ἄλλο, εἶπεν ἕτερος, ἢ τῆι γραῖ ταύτῃ κάτω ἐπιρρίψωμεν αὐτήν, ἀφελομένην μὲν ἡμᾶς χρήματα πολλὰ ὅσον ἐπ' αὐτῆι, καὶ προδοῦσαν ἡμῖν ὄλον τὸ ἐργαστήριον; εὖ ἴστε γάρ, ὦ φίλοι, ὅτι αὕτη εἰ τῶν οἴκοι ἐδράζατο, οὐδὲ εἷς ἂν ἡμῶν ζῶν ὑπελείπετο· πάντες γάρ ἂν ἐάλωμεν, τῶν ἐχθρῶν ἐκ παρασκευῆς ἡμῖν ἐπιπεσόντων. ὥστε ἀμυνόμεθα μὲν τὴν πολεμίαν· ἀλλὰ μὴ οὕτω ῥαϊδίως ἀποθνησκέτω πεσοῦσα ἐπὶ τοῦ λίθου, θάνατον δὲ αὐτῆι τὸν ἀλγεινότατον καὶ μακρότατον ἐξεύρωμεν καὶ ὅστις αὐτὴν χρόνῳ καὶ βασάνῳ φυλάξας ὕστερον ἀπολεῖ. εἶτα ἐζήτουν θάνατον, καὶ τις εἶπεν, Οἶδα ὅτι ἐπαινέσεσθε τὸ ἀρχιτεκτόνημα. τὸν ὄνον δεῖ ἀπολέσαι ὀκνηρὸν ὄντα, νῦν δὲ καὶ χολὸν εἶναι ψευδόμενον, καὶ μὴν καὶ τῆς φυγῆς τῆς παρθένου γενόμενον ὑπηρετήν καὶ διάκονον· τοῦτον οὖν ἔωθεν ἀποσφάζαντες ἀνατέμωμεν ἐκ τῆς γαστρὸς καὶ τὰ μὲν ἔγκατα πάντα ἔξω βάλωμεν, τὴν δὲ ἀγαθὴν ταύτην παρθένον τῷ ὄνῳ ἐγκατοικίσωμεν, τὴν μὲν κεφαλὴν ἔξω τοῦ ὄνου πρόχειρον, ὡς ἂν μὴ εὐθύς ἀποπνιγείη, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα πᾶν ἔνδον κρυπτόμενον, ὡς ἂν αὐτὴν κατακειμένην εὖ μάλα συρράψαντες ῥίψωμεν ἔξω ἄμφω ταῦτα τοῖς γυσί, καινῶς τοῦτο ἐσκευασμένον ἄριστον. σκοπεῖτε δέ, ὦ φίλοι, τῆς βασάνου τὸ δεινόν, πρῶτον μὲν τὸ νεκρῶν ὄνῳ συνοικεῖν, εἶτα θέρους ὥραι θερμοτάτῳ ἡλίῳ ἐν κτήνῃ καθεψεῖσθαι καὶ λιμῶνι ἀεὶ κτείνοντι ἀποθνήσκειν καὶ μηδὲ ἑαυτὴν ἀποπνίξει ἔχειν· τὰ μὲν γὰρ ἄλλ' ὅσα πείσεται σηπομένου τοῦ ὄνου τῆι τε ὁδμῆι καὶ τοῖς σκώληξι πεφυρμένη ἐῶ λέγειν. τέλος δὲ οἱ γῦπες διὰ τοῦ ὄνου παρεισιόντες εἴσω καὶ ταύτην ὡς ἐκεῖνον ἴσως καὶ ζῶσαν ἔτι διασπάσσονται. 26 Πάντες ἀνεβόησαν ὡς ἐπὶ ἀγαθῶν μεγάλῳ τῷ τερατώδει τούτῳ εὐρήματι. ἐγὼ δὲ ἀνέστενον ἑαυτὸν ὡς ἂν ἀποσφαγησόμενος καὶ μηδὲ νεκρὸς εὐτυχῆς κεισόμενος, ἀλλὰ παρθένον ἀθλίαν ἐπιδεζόμενος καὶ θήκη οὐδὲν ἀδικούσης κόρης ἐσόμενος. ὄρθρος δὲ ἦν ἔτι καὶ ἐξαίφνης ἐφίσταται πλῆθος στρατιωτῶν ἐπὶ τοὺς μιαροὺς τούτους ἀφιγμένον, καὶ εὐθέως πάντας ἐδέσμον καὶ ἐπὶ τὸν τῆς χώρας ἡγεμόνα ἀπήγον.

ἔτυχε δὲ καὶ ὁ τὴν κόρην μεμνηστευμένος σὺν αὐτοῖς ἐλθὼν· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ τὸ καταγώγιον τῶν ληιστῶν μηνύσας. παραλαβὼν οὖν τὴν παρθένον καὶ καθίσας ἐπ' ἐμὲ οὕτως ἦγεν οἴκαδε. οἱ δὲ κωμῆται ὡς εἶδον ἡμᾶς ἔτι πόρρωθεν, ἔγνωσαν εὐτυχοῦντας, εὐαγγέλιον αὐτοῖς ἐμοῦ προσηγορημένου, καὶ προσδραμόντες ἠσπάζοντο καὶ ἦγον ἔσω.

27 ἡ δὲ παρθένος πολὺν λόγον εἶχεν ἐμοῦ δίκαιον ποιοῦσα τοῦ συναιχμαλώτου συναποδράσαντος καὶ τὸν κοινὸν αὐτῇ ἐκεῖνον θάνατον συγκινδυνεύσαντος. καὶ μοι παρὰ τῆς κεκτημένης ἄριστον παρέκειτο μέδιμνος κριθῶν καὶ χόρτος ὅσος καὶ καμήλωι ἰκανός. ἐγὼ δὲ τότε μάλιστα κατηρώμην τὴν Παλαιστραν ὡς ὄνον με καὶ οὐ κύνα τῇ τέχνῃ μεταθεῖσαν· ἐώρων γὰρ τοὺς κύνας εἰς τούπτανεῖον παρεισιόντας καὶ λαφύσσοντας πολλὰ καὶ ὅσα ἐν γάμοις πλουσίων νυμφίων. ἡμέραις δὲ ὕστερον μετὰ τὸν γάμον οὐ πολλαῖς ἐπειδὴ χάριν μοι ἡ δέσποινα ἔφη ἔχειν παρὰ τῷ πατρὶ καὶ ἀμείψασθαί με ἀμοιβῇ τῇ δικαίᾳ θέλειν ὁ πατήρ ἐκέλευσεν ἐλεύθερον ἀφιέναι ὑπαίθριον καὶ σὺν ταῖς ἀγελαίαις ἵπποις νέμεσθαι· Καὶ γὰρ ὡς ἐλεύθερος, ἔφη, ζήσεται ἐν ἡδονῇ καὶ ταῖς ἵπποις ἐπιβήσεται. καὶ αὕτη δικαιοσύνη ἀμοιβῇ ἐδόκει τότε, εἰ ἦν τὰ πράγματα ἐν ὄνῳ δικαστῇ. καλέσας οὖν τῶν ἵπποφορβῶν τινα τούτῳ με παραδίδωσιν, ἐγὼ δὲ ἔχαιρον ὡς οὐκέτι ἀχθοφορήσω. ἐπεὶ δὲ ἦκομεν εἰς τὸν ἀγρόν, ταῖς ἵπποις με ὁ νομεὺς συνέμιζεν καὶ ἦγεν ἡμᾶς τὴν ἀγέλην εἰς νομόν.

28 ἐχρῆν δὲ ἄρα κἀνταῦθα ὥσπερ Κανδαύλῃ κάμοι γενέσθαι· ὁ γὰρ ἐπιστάτης τῶν ἵππων τῇ αὐτοῦ γυναικὶ Μεγαπόλῃ ἔνδον με κατέλιπεν· ἡ δὲ τῇ μύλῃ με ὑπεζεύγνεν, ὥστε ἀλεῖν αὐτῇ καὶ πυροὺς καὶ κριθὰς ὅλας. καὶ τοῦτο μὲν ἦν μέτριον κακὸν εὐχαρίστῳ ὄνῳ ἀλεῖν τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιστάταις· ἡ δὲ βελτίστη καὶ παρὰ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ἐκείνοις τοῖς ἀγροῖς - πολλοὶ δὲ πάνυ ἦσαν - ἄλευρα τὸν μισθὸν αἰτοῦσα ἐξεμίσθου τὸν ἐμὸν ἄθλιον τράχηλον, καὶ τὰς μὲν κριθὰς τούμῳ ἄριστον φρύγουσα κάμοι ὥστε ἀλεῖν ἐπιβάλλουσα, μάζας ὅλας ποιοῦσα κατέπινεν· ἐμοὶ δὲ πίτυρα τὸ ἄριστον ἦν. εἰ δὲ ποτε καὶ συνελάσειέ με ταῖς ἵπποις ὁ νομεὺς, παιόμενός τε καὶ δακνόμενος ὑπὸ τῶν ἀρσένων ἀπωλλύμην· ἀεὶ γὰρ με μοιχὸν ὑποπτεύοντες εἶναι τῶν ἵππων τῶν αὐτῶν γυναικῶν ἐδίωκον ἀμφοτέροις εἰς ἐμὲ ὑπολακτίζοντες, ὥστε φέρειν οὐκ ἡδυνάμην ζηλοτυπίαν ἵπικὴν. λεπτός οὖν καὶ ἄμορφος

ἐν οὐ πολλῶι χρόνῳι ἐγενόμην, οὔτε ἔνδον εὐφραϊνόμενος πρὸς τῆι μύλῃι οὔτε ὑπαίθριος νεμόμενος, ὑπὸ τῶν συννόμων πολεμούμενος.

29 Καὶ μὴν καὶ τὰ πολλὰ εἰς τὸ ὄρος ἄνω ἐπεμπόμην καὶ ζύλα τοῖς ὤμοις ἐκόμιζον. τοῦτο δὲ ἦν τὸ κεφάλαιον τῶν ἐμῶν κακῶν· πρῶτον μὲν ὑψηλὸν ὄρος ἀναβαίνειν ἔδει, ὀρθὴν δεινῶς ὁδόν, εἶτα καὶ ἀνυπόδητος ὄρει ἐν λιθίνῳι. καὶ μοι συνεξέπεμπον ὄνηλάτην, παιδάριον ἀκάθαρτον. Τοῦτό με καινῶς ἐκάστοτε ἀπώλλυε· πρῶτον μὲν ἔπαιέ με καὶ τρέχοντα λίαν οὐ ζύλωι ἀπλῶι, ἀλλὰ τῶι ὄζους πυκνοὺς ἔχοντι καὶ ὄξεις, καὶ ἀεὶ ἔπαιεν ἐς τὸ αὐτὸ τοῦ μηροῦ, ὥστε ἀνέωικτό μοι κατ' ἐκεῖνο ὁ μηρὸς τῆι ράβδῳι· ὁ δὲ ἀεὶ τὸ τραῦμα ἔπαιεν. εἶτά μοι ἐπετίθει φορτίον ὅσον χαλεπὸν εἶναι καὶ ἐλέφαντι ἐνεγκεῖν· καὶ ἄνωθεν ἢ κατάβασις ὄξεια ἦν· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔπαιεν. Εἰ δὲ μοι περιπίπτον ἴδοι τὸ φορτίον καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἐπικλῖνον, δεόν τῶν ζύλων ἀφαιρεῖν καὶ τῶι κουφοτέρῳι προσβάλλειν καὶ τὸ ἴσον ποιεῖν, τοῦτο μὲν οὐδέποτε εἰργάσατο, λίθους δὲ μεγάλους ἐκ τοῦ ὄρους ἀναιρούμενος εἰς τὸ κουφότερον καὶ ἄνω νεῦον τοῦ φορτίου προσετίθει· καὶ κατήειν ἄθλιος τοῖς ζύλοις ὁμοῦ καὶ λίθους ἀχρεῖους περιφέρων. καὶ ποταμὸς ἦν ἀέναος ἐν τῆι ὁδῶι· ὁ δὲ τῶν ὑποδημάτων φειδόμενος ὀπίσω τῶν ζύλων ἐπ' ἐμοὶ καθίζων ἐπέρα τὸν ποταμόν.

30 Εἰ δὲ ποτε οἶα κάμων καὶ ἀχθοφορῶν καταπέσοιμι, τότε δὴ τότε τὸ δεινὸν ἀφόρητον ἦν· οὐ γὰρ ἦν καταβάντος τὴν χεῖρά μοι ἐπιδοῦναι κάμῃ χαμόθεν ἐπεγείρειν καὶ τοῦ φορτίου ἀφελεῖν, ἂν ποτε καὶ δέοι, ὁ δὲ οὔτε κατήλθεν οὔτε χεῖρά μοι ἐπέδωκεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ τῶν ὠτων ἀρζάμενος συνέκοπτε με τῶι ζύλωι, ἕως ἐπεγείρωσί με αἰ πληγαί. καὶ μὴν καὶ ἄλλο κακὸν εἰς ἐμὲ ἀφόρητον ἔπαιζεν· συννεγκῶν ἀκανθῶν ὄζυτάτων φορτίον καὶ τοῦτο δεσμῶι περισφίγξας ἀπεκρέμα ὄπισθεν ἐκ τῆς οὐρᾶς, αἰ δὲ οἶον εἰκὸς ἀπίοντος τὴν ὁδὸν ἀποκρεμάμεναι προσέπιπτόν μοι καὶ πάντα μοι τὰ ὄπισθεν νύττουσαι ἐτίτρωσκον· καὶ ἦν μοι τὸ ἀμύνειν ἀδύνατον, τῶν τιτρωσκόντων ἀεὶ μοι ἐπομένων κάμοῦ ἠρτημένων. εἰ μὲν γὰρ ἀτρέμα προῖοιμι φυλαττόμενος τῶν ἀκανθῶν τὴν προσβολήν, ὑπὸ τῶν ζύλων ἀπωλλύμην, εἰ δὲ φεύγοιμι τὸ ζύλον, τότε ἤδη τὸ δεινὸν ὄπισθεν ὄζυ προσέπιπτεν. Καὶ ὅλως ἔργον ἦν τῶι ὄνηλάτῃ τῶι ἐμῶι ἀποκτενεῖν με.³¹ ἐπεὶ δὲ ποτε ἄπαξ κακὰ πάσχων πολλὰ οὐκέτι φέρων πρὸς αὐτὸν λάξ ἐκίνησα, εἶχεν ἀεὶ τοῦτο τὸ λάξ ἐν μνήμῃ. καὶ ποτε κελεύεται στυππεῖον ἐξ ἐτέρου χωρίου εἰς ἕτερον χωρίον μετενεγκεῖν·

κομίσας οὖν με καὶ τὸ στυπτεῖον τὸ πολὺ συνενεργῶν κατέδησεν ἐπ' ἐμὲ καὶ δεσμῶι ἀργαλέωι εὖ μάλα προσέδησέ με τῶι φορτίωι κακὸν ἐμοὶ μέγα τυρεῶν. ἐπεὶ δὲ προϊέναι λοιπὸν ἔδει, ἐκ τῆς ἐστίας κλέψας δαλὸν ἔτι θερμόν, ἐπειδὴ πόρρω τῆς αὐλῆς ἐγενόμεθα, τὸν δαλὸν ἐνέκρυσεν εἰς τὸ στυπτεῖον. Τὸ δὲ -τί γὰρ ἄλλο ἐδύνατο;- εὐθὺς ἀνάπτεται, καὶ λοιπὸν οὐδὲν ἔφερον ἄλλο ἢ πῦρ ἄπλετον. μαθὼν οὖν ὡς αὐτίκα ὀπτήσομαι, ἐν τῇ ὁδῶι τέλματι βαθεῖ ἐντυχὼν ρίπτω ἐμαυτὸν τοῦ τέλματος ἐς τὸ ὑγρότατον· εἶτα ἐκύλιον ἐνταῦθα τὸ στυπτεῖον καὶ δινῶν καὶ στρέφων ἐμαυτὸν τῶι πηλῶι κατέσβεσα τὸ θερμόν ἐκεῖνο καὶ πικρὸν ἐμοὶ φορτίον, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀκινδυνότερον ἐβάδιζον τῆς ὁδοῦ τὸ ἐπίλοιπον. οὐδὲ γὰρ ἔτι με ἀνάσαι τῶι παιδί δυνατὸν ἦν τοῦ στυπτείου πηλῶι ὑγρῶι πεφυρμένου. καὶ τοῦτό γε ὁ τολμηρὸς παῖς ἐλθὼν ἐμοῦ καταψεύσατο, εἰπὼν ὡς παριῶν ἐκὼν ἑαυτὸν ἐνσεΐσαιμι τῇ ἐστίαι. καὶ τότε μὲν ἐκ τοῦ στυπτείου μηδὲ ἐλπίζων ὑπεξῆλθον. 32 Ἄλλ' ἕτερον ὁ ἀκάθαρτος παῖς ἐξεῦρεν ἐπ' ἐμὲ μακρῶι κάκιον· κομίσας γὰρ με ἐς τὸ ὄρος καὶ μοι φορτίον ἀδρὸν ἐπιθεῖς ἐκ τῶν ζύλων, τοῦτο μὲν πιπράσκει γεωργῶι πλησίον οἰκοῦντι, ἐμὲ δὲ γυμνὸν καὶ ἄζυλον κομίσας οἴκαδε καταψεύδεται μου πρὸς τὸν αὐτοῦ δεσπότην ἔργον ἀνόσιον· Τοῦτον, δέσποτα, τὸν ὄνον οὐκ οἶδ' ὅ τι βόσκομεν δεινῶς ἀργὸν ὄντα καὶ βραδύν. ἀλλὰ μὴν νῦν ἐπιτηδεύει καὶ ἄλλο ἔργον· ἐπὰν γυναῖκα ἢ παρθένον καλὴν καὶ ὠραίαν ἴδῃ ἢ παῖδα, ἀπολακτίσας ἴεται δρόμωι ἐπ' αὐτούς, ὡς εἴ τις ἐρᾷ ἄνθρωπος ἄρρην ἐπὶ ἐρωμένῃ γυναικὶ κινούμενος, καὶ δάκνει ἐν φιλήματος σχήματι καὶ πλησιάζειν βιάζεται, ἐκ δὲ τούτου σοὶ δίκας καὶ πράγματα παρέξει, πάντων ὑβρίζομένων, πάντων ἀνατρεπομένων. καὶ γὰρ νῦν ζύλα κομίζων γυναῖκα εἰς ἀγρὸν ἀπιοῦσαν ἰδὼν τὰ μὲν ζύλα πάντα χαμαὶ ἐσκόρπισεν ἀποσεισάμενος, τὴν δὲ γυναῖκα ἐς τὴν ὁδὸν ἀνατρέψας γαμεῖν ἐβούλετο, ἕως ἄλλος ἄλλοθεν ἐκδραμόντες ἠμύναμεν τῇ γυναικὶ ἐς τὸ μὴ διασπασθῆναι ὑπὸ τοῦ καλοῦ τούτου ἐραστοῦ. 33 Ὁ δὲ ταῦτα πυθόμενος, Ἄλλ' εἰ μήτε βαδίζειν, ἔφη, ἐθέλει μήτε φορτηγεῖν καὶ ἔρωτας ἀνθρωπίνους ἐρᾷ ἐπὶ γυναῖκας καὶ παῖδας οἰστρούμενος, ἀποσφάζατε αὐτόν, καὶ τὰ μὲν ἔγκατα τοῖς κυσὶ δότε, τὰ δὲ κρέα τοῖς ἐργάταις φυλάξατε· καὶ ἦν ἔρηται, πῶς οὗτος ἀπέθανε, λύκου τοῦτο καταψεύσασθε. ὁ μὲν οὖν ἀκάθαρτος παῖς ὁ ἐμὸς ὀνηλάτης ἔχαιρε καὶ με αὐτίκα ἤθελεν ἀποσφάττειν. ἀλλ' ἔτυχε γὰρ τις παρὼν τότε τῶν γειτόνων γεωργῶν· οὗτος ἐρρύσατό με ἐκ τοῦ θανάτου δεινὰ ἐπ' ἐμοὶ βουλευσάμενος. Μηδαμῶς, ἔφη,

ἀποσφάζησις ὄνον καὶ ἀλεῖν καὶ ἀχθοφορεῖν δυνάμενον· καὶ οὐ μέγα. ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἀνθρώπους ἔρωι καὶ οἴστρωι φέρεται, λαβὼν αὐτὸν ἔκτεμε· τῆς γὰρ ἐπαφροδίτου ταύτης ὀρμῆς ἀφαιρεθεὶς ἡμέρος τε εὐθὺς καὶ πίων ἔσται καὶ οἴσει φορτίον μέγα οὐδὲν ἀχθόμενος. εἰ δὲ αὐτὸς ἀπέριως ἔχεις ταύτης τῆς ἰατρείας, ἀφίζομαι δεῦρο μεταξὺ τριῶν ἢ τεττάρων ἡμερῶν καὶ σοι τοῦτον σωφρονέστερον προβατίου παρέξω τῆι τομῆι. οἱ μὲν οὖν ἔνδον ἅπαντες ἐπήνουν τὸν σύμβουλον, ὡς εὖ λέγοι, ἐγὼ δὲ ἤδη ἐδάκρυον ὡς ἀπολέσων αὐτίκα τὸν ἐν τῷ ὄνῳ ἄνδρα καὶ ζῆν οὐκέτι ἐθέλειν ἔφην, εἰ γενοίμην εὐνοῦχος· ὥστε καὶ ὅλος ἀποσιτῆσαι τοῦ λοιποῦ ἐγνώκειν ἢ ῥῖψαι ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ὄρου, ἔνθα ἐκπεσὼν θανάτῳ οἰκτίστῳ ὀλόκληρος ἔτι καὶ ἀκέραιος νεκρὸς τεθνήξομαι..

34 Ἐπεὶ δὲ ἦν νυξ βαθεῖα, ἄγγελός τις ἀπὸ τῆς κόμης ἦκεν εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν ἔπαυλιν, ταύτην λέγων τὴν νεόνυμφον κόρην τὴν ὑπὸ τοῖς ληισταῖς γενομένην καὶ τὸν ταύτης νυμφίον, περὶ δείλῃν ὀψίαν ἀμφοτέρους αὐτοὺς ἐν τῷ αἰγιαλῷ περιπατοῦντας, ἐπιπολάσασαν ἄφνω τὴν θάλασσαν ἀρπάζει αὐτοὺς καὶ ἀφανεῖς ποιῆσαι, καὶ τέλος αὐτοῖς τοῦτο τῆς συμφορᾶς καὶ θανάτου γενέσθαι. οἱ δὲ οἶα δὴ κεκενωμένης τῆς οἰκίας νέον δεσποτῶν ἐγνώσαν μηκέτι μένειν ἐν τῇ δουλείᾳ, ἀλλὰ πάντα διαρπάσαντες τὰ ἔνδον φυγῆ ἐσώιζοντο. ὁ δὲ νομεὺς τῶν ἵππων κάμει. Παραλαβὼν καὶ πάνθ' ὅσα δυνατὸς συλλαβὼν ἐπικατέδησέ μοι καὶ ταῖς ἵπποις. ἐγὼ δὲ ἠχθόμεν μὲν φέρων φορτίον ὄνου ἀληθινοῦ, ἀλλ' οὖν ἄσμενος τὸ ἐμπόδιον τοῦτο τῆς ἐμῆς ἐδεξάμην ἐκτομῆς. καὶ τὴν νύκτα ὅλην ἐλθόντες ὁδὸν ἀργαλέαν καὶ τριῶν ἄλλων ἡμερῶν τὴν ὁδὸν ἀνύσαντες ἐρχόμεθα ἐς πόλιν τῆς Μακεδονίας Βέροιαν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον.

35 Ἐνταῦθα ἐγνώσαν οἱ ἄγοντες ἡμᾶς ἰδρῶσαι καὶ ἑαυτούς. καὶ τότε δὴ πρᾶσις ἦν ἡμῶν τῶν κτηνῶν καὶ κῆρυξ εὐφημος ἐν ἀγοραῖ μέσῃ ἐστὼς ἐκήρυττεν. οἱ δὲ προσιόντες ἰδεῖν ἠθέλον τὰ στόματα ἡμῶν ἀνοίγοντες καὶ τὴν ἡλικίαν ἐν τοῖς ὀδοῦσιν ἐκάστου ἔβλεπον, καὶ τοὺς μὲν ὠνήσαντο ἄλλος ἄλλον, ἐμὲ δὲ ὕστατον ὑπολειμμένον ὁ κῆρυξ ἐκέλευεν αὐθις ἐπανάγειν ἐς οἶκον. Ὅρᾳς, ἔφη, οὗτος μόνος οὐχ εὔρηκε κύριον. ἢ δὲ πολλὰ πολλάκις δινουμένη καὶ μεταπίπτουσα Νέμεσις ἠγάγεν κάμοι τὸν δεσπότην, οἷον οὐκ ἂν εὐζαίμην. κίναιδος γὰρ καὶ γέρον ἦν τούτων εἷς τῶν τὴν θεὸν τὴν Συρίαν εἰς τὰς κόμας καὶ τοὺς

ἀγροὺς περιφερόντων καὶ τὴν θεὸν ἐπαιτεῖν ἀναγκαζόντων. τούτῳ πιπράσκομαι πολλῆς πάνυ τιμῆς, τριάκοντα δραχμῶν· καὶ στένων ἤδη τῷ δεσπότῃ εἰπόμην ἄγοντι..

36 ἐπεὶ δὲ ἤκομεν ἔνθα ὤκει Φίληβος -τούτο γὰρ εἶχεν ὄνομα ὁ ὠνησάμενός με - μέγα εὐθύς πρὸ τῆς θύρας ἀνέκραγεν, Ὡ κοράσια, δοῦλον ὑμῖν ἐώνημαι καλὸν καὶ ἀδρὸν καὶ Καππαδόκην τὸ γένος. ἦσαν δὲ τὰ κοράσια ταῦτα ὄχλος κιναιδῶν συνεργῶν τοῦ Φιλήβου, καὶ πάντες πρὸς τὴν βοήν ἀνεκρότησαν· ὥιοντο γὰρ ἀληθῶς ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐώνημένον. ὡς δὲ εἶδον ὄνον ὄντα τὸν δοῦλον, ἤδη ταῦτα ἐς τὸν Φίληβον ἔσκωπτον, Τοῦτον οὐ δοῦλον, ἀλλὰ νυμφίον σαυτῇ πόθεν ἄγεις λαβοῦσα; ὄναιο δὲ τούτων τῶν καλῶν γάμων καὶ τέκοις ταχέως ἡμῖν πώλους τοιούτους..

37 Καὶ οἱ μὲν ἐγέλων. τῇ δὲ ὑστεραῖαι συνετάττοντο ἐπ' ἔργον, ὥσπερ αὐτοὶ ἔλεγον, καὶ τὴν θεὸν ἐνσκευασάμενοι ἐμοὶ ἐπέθηκαν. εἶτα ἐκ τῆς πόλεως ἐξηλαύνομεν καὶ τὴν χώραν περιήειμεν. ἐπὰν δ' εἰς κόμην τινὰ εἰσέλθοιμεν, ἐγὼ μὲν ὁ θεοφόρητος ἰστάμην, ὁ δὲ αὐλητῆς ἐφύσα ὄμιλος ἔνθεον, οἱ δὲ τὰς μίτρας ἀπορρίψαντες τὴν κεφαλὴν κάτωθεν ἐκ τοῦ ἀχένος εἰλίσσοντες τοῖς ζίφεισιν ἐτέμνοντο τοὺς πῆχεις καὶ τὴν γλῶτταν τῶν ὀδόντων ὑπερβάλλων ἕκαστος ἔτεμνε καὶ ταύτην, ὥστε ἐν ἀκαρεῖ πάντα πεπληῆσθαι μαλακοῦ αἵματος. ἐγὼ δὲ ταῦτα ὀρῶν τὰ πρῶτα ἔτρεμον ἐστῶς, μὴ ποτε χρεια τῇ θεῷ καὶ ὄνειου αἵματος γένοιτο. ἐπειδὴν δὲ κατακόψειαν οὕτως ἑαυτούς, ἐκ τῶν περιεστηκότων θεατῶν συνέλεγον ὀβολοὺς καὶ δραχμάς· ἄλλος ἰσχάδας καὶ τυροὺς καὶ οἴνου κάδον ἐπέδωκε καὶ πυροῦ μέδιμον καὶ κριθῶν τῷ ὄνῳ. Οἱ δὲ ἐκ τούτων ἐτρέφοντο καὶ τὴν ἐπ' ἐμοὶ κομιζομένην θεὸν ἐθεράπευον..

38 Καὶ ποτε εἰς κόμην τινὰ αὐτῶν εἰσβαλόντων ἡμῶν νεανίσκον τῶν κωμητῶν μέγαν ἀγρεύσαντες εἰσάγουσιν εἴσω ἔνθα καταλύοντες ἔτυχον. ἔπειτα ἔπασχον ἐκ τοῦ κωμητοῦ ὅσα συνήθη καὶ φίλια τοιούτοις ἀνοσίοις κιναιδοῖς ἦν. ἐγὼ δὲ ὑπεραλγῆσας ἐπὶ τῇ ἐμαυτοῦ μεταβολῇ, Καὶ μέχρι νῦν ἀνέχομαι κακῶν, ἀναβοῆσαι, ὦ Ζεῦ σχέτλιε, ἠθέλησα, ἀλλ' ἢ μὲν φωνὴ οὐκ ἀνέβη μοι ἢ ἐμή, ἀλλ' ἢ τοῦ ὄνου ἐκ τοῦ φάρυγγος, καὶ μέγα ὠγκησάμην. τῶν δὲ κωμητῶν τινες ἔτυχον τότε ὄνον ἀπολωλεκότες, καὶ τὸν ἀπολωλότα ζητοῦντες ἀκούσαντές μου μέγα ἀναβοήσαντος παρέρχονται εἴσω οὐδενὶ οὐδὲν εἰπόντες ὡς ἐμοῦ τοῦ ἐκείνων ὄντος, καὶ καταλαμβάνουσι τοὺς κιναιδοὺς ἄρρητα ἔνδον ἐργαζομένους· καὶ γέλως ἐκ τῶν

ἐπεισελθόντων πολλὺς γίνεται. ἔξω ἐκδραμόντες ὄληι τῆι κόμηι τῶι λόγῳ διέδωκαν τῶν ἱερέων τὴν ἀσέλγειαν. οἱ δὲ αἰδούμενοι δεινῶς ταῦτα ἐληλεγμένα τῆς ἐπιούσης νυκτὸς ἔνθεν ἐξήλασαν, καὶ ἐπειδὴ ἐγένοντο ἐν τῆι ἐρήμῳι τῆς ὁδοῦ ἐχαλέπαινον καὶ ὠργίζοντο ἐμοὶ τῶι μινύσαντι τὰ ἐκείνων μυστήρια. καὶ τοῦτο μὲν ἀνεκτὸν τὸ δεινὸν ἦν, κακῶς τῶι λόγῳ ἀκούειν, ἀλλὰ τὰ μετὰ τοῦτο οὐκέτ' ἀνεκτά· τὴν γὰρ θεὸν ἀφελόντες μου καὶ χαμαὶ καταθέμενοι καὶ τὰ στρώματά μου πάντα περισπάσαντες γυμνὸν ἤδη προσδέουσί με δένδρῳι μεγάλῳι, εἴτα ἐκείνηι τῆι ἐκ τῶν ἀστραγάλων μάστιγι παίοντες ὀλίγον ἐδέησαν ἀποκτεῖναι, κελεύοντές με τοῦ λοιποῦ ἄφρονον εἶναι θεοφόρητον. Καὶ μὴν καὶ ἀποσφάζαι μετὰ τὰς μάστιγας ἐβουλεύσαντο ὡς ἐς ὕβριν αὐτοὺς βαλόντα πολλὴν καὶ τῆς κόμης οὐκ ἐργασαμένους ἐκβαλόντα· ἀλλ' ὥστε με μὴ ἀποκτεῖναι, δεινῶς αὐτοὺς ἡ θεὸς ἐδυσώπησε χαμαὶ καθημένη καὶ οὐκ ἔχουσα ὅπως ὀδεύοι. 39 ἐντεῦθεν οὖν μετὰ τὰς μάστιγας λαβὼν τὴν δέσποιναν ἐβάδιζον καὶ πρὸς ἐσπέραν ἤδη καταλύομεν εἰς ἀγρὸν πλουτοῦντος ἀνθρώπου. καὶ ἦν οὗτος ἔνδον καὶ τὴν θεὸν μάλα ἄσμενος τῆι οἰκίαι ὑπεδέξατο καὶ θυσίας αὐτῆι προσήγαγεν. ἐνθάδε οἶδα μέγαν κίνδυνον αὐτὸς ὑποστάς· τῶν φίλων γὰρ τις τῶι δεσπότῃ τῶν ἀγρῶν ἔπεμψε δῶρον ὄνου ἀγρίου μηρόν· τοῦτον ὁ μάγειρος σκευάσαι λαβὼν ραιθυμίαι ἀπόλεσε, κυνῶν πολλῶν λαθραίως εἴσω παρελθόντων· ὃς δεδιὼς πληγὰς πολλὰς καὶ βάσανον ἐκ τῆς ἀπωλείας τοῦ μηροῦ ἔγνω κρεμάσαι ἑαυτὸν ἐκ τοῦ τραχήλου. ἡ δὲ γυνὴ ἡ τούτου, κακὸν ἐξάϊσιον ἐμόν, Ἀλλὰ μήτε ἀπόθνησκε, εἶπεν, ὦ φίλτατε, μήτε ἀθυμίαι τοιαύτηι δῶις σεαυτόν· πειθόμενος γὰρ μοι πράξεις εὖ πάντα. τῶν κιναιδῶν τὸν ὄνον λαβὼν ἔξω εἰς ἔρημον χωρίον κᾶπειτα σφάζας αὐτὸν τὸ μέρος μὲν ἐκεῖνο τὸν μηρὸν ἀποτεμῶν κόμιζε δεῦρο καὶ κατασκευάσας τῶι δεσπότῃ ἀπόδος καὶ τὸ ἄλλο τοῦ ὄνου κάτω που ἐς κρημνὸν ἄφες· δόξει γὰρ ἀποδρὰς οἴχεσθαί ποι καὶ εἶναι ἀφανής. ὀραῖς δὲ ὡς ἔστιν εὖσαρκος καὶ τοῦ ἀγρίου ἐκείνου πάντα ἀμείνων; ὁ δὲ μάγειρος τῆς γυναικὸς ἐπαινέσας τὸ βούλευμα, Ἄριστα, ἔφη, σοι, ὦ γύναι, ταῦτα, καὶ τούτωι μόνῳ τῶι ἔργῳι τὰς μάστιγας φυγεῖν ἔχω, καὶ τοῦτό μοι ἤδη πεπράζεται. ὁ μὲν οὖν ἀνόσιος οὗτος οὐμὸς μάγειρος ἐμοῦ πλησίον ἐστὼς τῆι γυναικὶ ταῦτα συμβουλεύετο. 40 ἐγὼ δὲ τὸ μέλλον ἤδη προορώμενος κράτιστον ἔγνω τὸ σῶζειν ἑμαυτὸν ἐκ τῆς κοπίδος καὶ ρήζας τὸν ἱμάντα ὧι διηγόμην καὶ ἀνασκιρτήσας ἔμαι δρόμῳι εἴσω ἔνθα ἐδείπνουν οἱ κιναιδοὶ σὺν τῶι δεσπότῃ τῶν ἀγρῶν.

ἐνταῦθα εἰσδραμῶν ἀνατρέπω πάντα τῶι σκιρτήματι καὶ λυχνίαν καὶ τραπέζας· κἀγὼ μὲν ὄμην κομψόν τι τοῦτο πρὸς σωτηρίαν ἐμὴν εὐρηκέναι, καὶ τὸν δεσπότην τῶν ἀγρῶν κελεύειν εὐθέως ὡς ἀγέρωχον ὄνον ἐμὲ κατακλεισθέντα ποι φυλάττεσθαι ἀσφαλῶς· ἀλλὰ με τοῦτο τὸ κομψὸν εἰς ἔσχατον ἤνεγκεν κινδύνου. λυττᾶν δόξαντές με ζῆφῃ πολλὰ ἤδη καὶ λόγχας ἐπ' ἐμὲ ἐσπάσαντο καὶ ζύλα μακρὰ, καὶ εἶχον οὕτως ὥστε ἀποκτενεῖν με. ἐγὼ δὲ ὀρῶν τοῦ δεινοῦ τὸ μέγεθος δρόμῳ εἴσω παρέρχομαι ἔνθα οἱ ἐμοὶ δεσπότης κοιμηθῆσεσθαι ἔμελλον. οἱ δὲ θεασάμενοι τοῦτο συγκλείουσι τὰς θύρας εὖ μάλα ἔξωθεν.

41 Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ὄρθρος ἦν, ἀράμενος τὴν θεὸν αὐθις ἀπήειν ἅμα τοῖς ἀγύρταις καὶ ἀφικόμεθα εἰς κώμην ἄλλην μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἐν ἣ καὶ καινότερόν τι ἔτερατεύσαντο, τὴν θεὸν μὴ μεῖναι ἐν ἀνθρώπου οἰκίαι, τῆς δὲ παρ' ἐκείνοις μάλιστα τιμωμένης ἐπιχωρίου δαίμονος τὸν ναὸν οἰκῆσαι. οἱ δὲ καὶ μάλα ἄσμενοι τὴν ξένην θεὸν ὑπεδέξαντο τῇ σφῶν αὐτῶν θεῶι συνοικίσαντες, ἡμῖν δὲ οἰκίαν ἀπέδειξαν ἀνθρώπων πενήτων. ἐνταῦθα συχνὰς ἡμέρας οἱ δεσπότης διατρίψαντες ἀπιέναι ἤθελον εἰς τὴν πλησίον πόλιν καὶ τὴν θεὸν ἀπήιτουν τοὺς ἐπιχωρίους, καὶ αὐτοὶ ἐς τὸ τέμενος παρελθόντες ἐκόμιζον αὐτὴν καὶ θέντες ἐπ' ἐμοὶ ἤλαυνον ἔξω. ἔτυχον δὲ οἱ δυσσεβεῖς εἰς τὸ τέμενος ἐκεῖνο παρελθόντες ἀνάθημα φιάλην χρυσοῦν κλέψαντες, ἦν ὑπὸ τῇ θεῶι ἔφερον· οἱ δὲ κωμῆται αἰσθόμενοι τοῦτο εὐθὺς ἐδίωκον, εἶτα ὡς πλησίον ἐγένοντο, καταπηδήσαντες ἀπὸ τῶν ἵππων εἶχοντο αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῶι καὶ δυσσεβεῖς καὶ ἱεροσόλους ἐκάλουν καὶ ἀπήιτουν τὸ κλαπὲν ἀνάθημα, καὶ ἐρευνῶντες πάντα εὗρον αὐτὸ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς θεοῦ. δῆσαντες οὖν τοὺς γυνίας ἤγον ὀπίσω καὶ τοὺς μὲν εἰς τὴν εἰρκτὴν ἐμβάλλουσι, τὴν δὲ θεὸν τὴν ἐπ' ἐμοὶ κομιζομένην ἀράμενοι ναῶι ἄλλῳ ἔδωκαν, τὸ δὲ χρυσίον τῇ πολιτίδι θεῶι πάλιν ἀπέδωκαν.
42 Τῇ δὲ ὑστεραίαί τά τε σκεύη κάμῃ πιπράσκειν ἔγνωσαν, καὶ ἀπέδοντό με ξένῳ ἀνθρώπῳ τὴν πλησίον κώμην οἰκοῦντι, τέχνην ἔχοντι ἄρτους πέττειν· οὗτός με παραλαβὼν καὶ πυρῶν μεδίμνους δέκα ὠνησάμενος, ἐπιθείς μοι τὸν πυρὸν οἴκαδε ἤλαυνεν ὡς ἑαυτὸν ὁδὸν ἀργαλέαν· ὡς δὲ ἤκομεν, εἰσάγει με εἰς τὸν μυλῶνα, καὶ ὀρῶ πολὺ πλῆθος ἔνδον ὁμοδοῦλων κτηνῶν, καὶ μύλαι πολλαὶ ἦσαν, καὶ πᾶσαι τούτοις ἐστρέφοντο, καὶ πάντα ἐκεῖνα μεστὰ ἦν ἀλεύρων. καὶ τότε μὲν με οἶα ξένον δοῦλον καὶ φορτίον βαρύτατον ἀράμενον καὶ ὁδὸν ἀργαλέαν ἀφιγμένον ἀναπαύεσθαι ἔνδον ἀφῆκαν, τῇ δὲ ὑστεραίαί

ὀθόνῃ τὰ ὄμματά μου σκεπάσαντες ὑποζευγνύουσί με τῇ κόπῃ τῆς μύλης, εἶτα ἤλαυνον. ἐγὼ δὲ ἠπιστάμην ὅπως χρῆ ἀλεῖν πολλάκις παθῶν, προσεποιούμην δὲ ἀγνοεῖν· ἀλλὰ μάτην ἤλπισα. λαβόντες γὰρ πολλοὶ τῶν ἔνδον βακτηρίας περιίστανται με καὶ μὴ προσδοκῆσαντα, ὡς οὐχ ὀρῶντα, παίουσιν ἀθρόαι τῇ χειρὶ, ὥστε με ὑπὸ τῆς πληγῆς [2]· καὶ πείραι ἔμαθον ὅτι χρῆ τὸν δοῦλον ἐς τὸ τὰ δέοντα ποιεῖν μὴ περιμένειν τὴν χεῖρα τοῦ δεσπότη.

43 Λεπτὸς οὖν πάνυ γίνομαι καὶ ἀσθενῆς τῷ σώματι, ὥστε ἔγνω με ὁ δεσπότης πωλῆσαι, καὶ ἀποδίδοταί με ἀνθρώπῳ κηπουρῷ τὴν τέχνην· οὗτος γὰρ εἶχε κῆπον λαβὼν γεωργεῖν. καὶ τοῦτο εἶχομεν ἔργον· ὁ δεσπότης ἔωθεν ἐπιθείς μοι τὰ λάχανα ἐκόμιζεν εἰς τὴν ἀγοράν, καὶ παραδοὺς τοῖς ταῦτα πιπράσκουσιν ἤγέ με πάλιν εἰς τὸν κῆπον. εἶτα ἐκεῖνος μὲν καὶ ἔσκαπτε καὶ ἐφύτευε καὶ τὸ ὕδωρ τῷ φυτῷ ἐπήγε, ἐγὼ δὲ ἐν τούτῳ εἰστήκειν ἀργός. ἦν δὲ μοι δεινῶς ἀλγεινὸς ὁ τότε βίος, πρῶτον μὲν ἐπεὶ χειμῶν ἤδη ἦν κάκεινος οὐδὲ αὐτῷ στρῶμα εἶχεν ἀγοράσαι οὐχ ὅπως ἐμοί, καὶ ἀνυπόδητος πηλὸν ὑγρὸν καὶ πάγον σκληρὸν καὶ ὄζον ἐπάτουν, καὶ τὸ φαγεῖν τοῦτο μόνον⁴⁴ ἀμφοτέροις ἦν [3] πικρὰς καὶ σκληράς. Καὶ ποτε ἐξιόντων ἡμῶν εἰς τὴν πόλιν ἐντυγχάνει ἀνὴρ γενναῖος στρατιώτου στολὴν ἡμφιεσμένος, καὶ τὰ μὲν πρῶτα λαλεῖ πρὸς ἡμᾶς τῇ Ἰταλῶν φωνῇ καὶ ἤρετο τὸν κηπουρὸν ὅποι ἀπάγει τὸν ὄνον ἐμέ· ὁ δὲ, οἶμαι, τῆς φωνῆς ἀνόητος ὢν οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ ὀργιζόμενος, ὡς ὑπερορώμενος, παίει τῇ μάστιγι τὸν κηπουρὸν, κάκεινος συμπλέκεται αὐτῷ καὶ ἐκ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ὁδὸν ὑποσπᾶσας ἐκτείνει, καὶ κείμενον ἔπαιεν οὕτω καὶ χειρὶ καὶ ποδὶ καὶ λίθῳ τῷ ἐκ τῆς ὁδοῦ· ὁ δὲ τὰ πρῶτα καὶ ἀντεμάχετο καὶ ἠπεῖλει, εἰ ἀνασταίῃ, ἀποκτενεῖν τῇ μαχαίρῃ· ὁ δὲ ὥσπερ ὑπ' αὐτοῦ ἐκείνου διδαχθεὶς, τὸ ἀκινδυνότατον, σπᾶ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ καὶ ῥίπτει πόρρω, εἶτα αὐθις ἔπαιε κείμενον. ὁ δὲ τὸ κακὸν ὀρῶν ἤδη ἀφόρητον ψεύδεται ὡς τεθνηκὼς ἐν ταῖς πληγαῖς· ὁ δὲ δείσας ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν αὐτοῦ ὡς εἶχε κείμενον ἀπολείπει, τὴν δὲ μάχαιραν βαστάσας ἐπ' ἐμοὶ ἤλαυνεν ἐς τὴν πόλιν.

45 ὡς δὲ ἤλθομεν, τὸν μὲν κῆπον αὐτοῦ συνεργῶντι τινὶ ἐπέδωκεν γεωργεῖν, αὐτὸς δὲ τὸν κίνδυνον τὸν ἐκ τῆς ὁδοῦ δεδιὼς κρύπτεται ἅμα ἐμοὶ πρὸς τινος τῶν ἐν ἄστει συνήθων. τῇ δὲ ὑστεραίῃ, δόξαν αὐτοῖς, οὕτω ποιοῦσιν· τὸν μὲν ἐμὸν δεσπότην κιβωτῷ ἐνέκρυσαν, ἐμὲ δὲ ἀράμενοι ἐκ τῶν ποδῶν κομίζουσιν ἄνω τῇ κλίμακι ἐς ὑπερῶδιον κάκει με ἄνω

συγκλείουσιν. ὁ δὲ στρατιώτης ἐκ τῆς ὁδοῦ τότε μόλις ἐξαναστάς, ὡς ἔφασαν, καρηβαρῶν ταῖς πληγαῖς ἦκεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τοῖς στρατιώταις τοῖς σὺν αὐτῶι ἐντυχῶν λέγει τὴν ἀπόνοιαν τοῦ κηπουροῦ· οἱ δὲ σὺν αὐτῶι ἐλθόντες μανθάνουσιν ἔνθα ἦμεν κεκρυμμένοι, καὶ παραλαμβάνουσι τοὺς τῆς πόλεως ἄρχοντας. οἱ δὲ εἴσω τινὰ πέμπουσι τῶν ὑπηρετῶν καὶ τοὺς ἔνδον ἅπαντας προελθεῖν ἔξω κελεύουσιν· ὡς δὲ προῆλθον, ὁ κηπουρὸς οὐδαμοῦ ἐφαίνετο. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ἔνδον ἔφασαν εἶναι τὸν κηπουρὸν κάμῃ τὸν ἐκείνου ὄνον· οἱ δὲ οὐδὲν ἄλλο ὑπολελειφθαι ἔλεγον οὔτε ἄνθρωπον οὔτε ὄνον. θορύβου δὲ ἐν τῶι στενωπῶι καὶ πολλῆς βοῆς ἐκ τούτων γινομένης ὁ ἀγέρωχος καὶ πάντα περιέργος ἐγὼ βουλόμενος μαθεῖν τίνες εἶεν οἱ βοῶντες, διακύπτω ἄνωθεν κάτω διὰ τῆς θυρίδος. οἱ δὲ με ἰδόντες εὐθὺς ἀνέκραγον· οἱ δὲ ἐαλώκεσαν ψευδῆ λέγοντες· καὶ οἱ ἄρχοντες εἴσω παρελθόντες καὶ πάντα ἀνερευνῶντες εὐρίσκουσιν τὸν ἐμὸν δεσπότην τῆι κιβωτῶι ἐγκείμενον καὶ λαβόντες τὸν μὲν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἔπεμψαν λόγον τῶν τετολμημένων ὑφέζοντα, ἐμὲ δὲ κάτω βαστάσαντες τοῖς στρατιώταις παρέδωσαν. πάντες δὲ ἄσβεστον ἐγέλων ἐπὶ τῶι μὲνύσαντι ἐκ τῶν ὑπερώϊων καὶ προδόντι τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην· κακὸν τότε ἐξ ἐμοῦ πρώτου ἦλθεν εἰς ἀνθρώπους ὁ λόγος οὗτος, Ἐξ ὄνου παρακύψεως.

46 Τῆι δὲ ὑστεραίαι τί μὲν ἔπαθεν ὁ κηπουρὸς ὁ ἐμὸς δεσπότης, οὐκ οἶδα, ὁ δὲ στρατιώτης πωλήσειν με ἔγνω, καὶ πιπράσκει με πέντε καὶ εἴκοσιν Ἀττικῶν· ὁ δὲ ὠνησάμενος θεράπων ἦν ἀνδρὸς σφόδρα πλουσίου πόλεως τῶν ἐν Μακεδονίαι τῆς μεγίστης Θεσσαλονίκης. οὗτος τέχνην εἶχε ταύτην, τὰ ὅσα τῶι δεσπότῃ ἐσκεύαζεν, καὶ εἶχεν ἀδελφὸν σύνδουλον ἄρτους πέττειν καὶ μελίπηκτα κερνᾶν ἐπιστάμενον. οὗτοι οἱ ἀδελφοὶ σύσκηνοί τε ἀεὶ ἦσαν ἀλλήλοις καὶ κατέλουν ἐν ταύτῶι καὶ τὰ σκεύη τῶν τεχνῶν εἶχον ἀναμειγμένα, καὶ μετὰ ταῦτα κάμῃ ἴστασαν ἔνθα κατέλουν. καὶ οὗτοι μετὰ τὸ δεῖπνον τοῦ δεσπότου πολλὰ λείψανα ἄμφω εἴσω ἐκόμιζον ὁ μὲν κρεῶν καὶ ἰχθύων, ὁ δὲ ἄρτων καὶ πλακούντων. οἱ δὲ κατακλείσαντες ἔνδον ἐμὲ μετὰ τούτων καὶ φυλακὴν ἐμοὶ γλυκυτάτην περιστήσαντες ἀπήισαν ὥστε ἀπολούσασθαι· καγὼ τοῖς παρακειμένοις κριθιδίοις μακρὰ χαίρειν λέγων ταῖς τέχναις καὶ τοῖς κέρδεσι τῶν δεσποτῶν ἐδίδουν ἐμαυτόν, καὶ διὰ μακροῦ πάνυ ἐγεμιζόμεν ἄνθρωπέου τροφῆς. οἱ δὲ ἀναστρέψαντες εἴσω τὰ μὲν πρῶτα οὐδὲν ἠισθάνοντο τῆς ὀψοφαγίας τῆς ἐμῆς ἐκ τοῦ πλήθους τῶν παρακειμένων, κάμοῦ ἔτι ἐν φόβῳ καὶ φειδοῖ κλέπτοντος τὸ ἄριστον.

ἐπεὶ δὲ καὶ τέλειον ἤμην αὐτῶν καταγνοὺς ἄγνοιαν, τὰς καλλίστας τῶν μερίδων καὶ ἄλλα πολλὰ κατέτρωγον, καὶ ἐπειδὴ ἤισθοντο ἤδη τῆς ζημίας, τὰ μὲν πρῶτα ἄμφω ὑποπτον ἐς ἀλλήλους ἔβλεπον καὶ κλέπτῃν ὁ ἕτερος τὸν ἕτερον καὶ ἄρπαγα τῶν κοινῶν καὶ ἀναίσχυντον ἔλεγον, καὶ ἦσαν ἀκριβεῖς λοιπὸν ἄμφω καὶ τῶν μερίδων ἀριθμὸς ἐγίνετο.

47 ἐγὼ δὲ τὸν βίον εἶχον ἐν ἡδονῇ καὶ τρυφῇ, καὶ τὸ σῶμά μου ἐκ τῆς συνήθους τροφῆς πάλιν καλὸν ἐγεγόνει καὶ τὸ δέρμα ἐπανθούση τῇ τριχὶ ἀπέστιλβεν. οἱ δὲ γενναιότατοι μέγαν τέ με καὶ πίονα ὀρῶντες καὶ τὰ κριθίδια μὴ δαπανώμενα, ἀλλ' ἐν ταύτῳι μέτρῳ ὄντα, εἰς ὑπόνοιαν ἔρχονται τῶν τολμημάτων τῶν ἐμῶν καὶ προελθόντες ὡς εἰς τὸ βαλανεῖον ἀπίόντες, ἔπειτα τὰς θύρας συγκλείσαντες, προσβαλόντες ὅπῃ τινα τὰ ὄμματα τῆς θύρας ἐσκοποῦντο τᾶνδον. κἀγὼ τότε μηδὲν τοῦ δόλου εἰδὼς ἡρίστων προσελθὼν. οἱ δὲ τὰ μὲν πρῶτα ἐγέλων ὀρῶντες ἄριστον ἄπιστον· εἶτα δὲ τοὺς ὀμοδούλους ἐκάλουν ἐπὶ τὴν ἐμὴν θέαν, καὶ γέλωσ πολλὸς ἦν, ὥστε καὶ ὁ δεσπότης αὐτῶν ἤκουσεν τοῦ γέλωτος, θορύβου ὄντος ἔξωθεν, καὶ ἤρετο τινα ἐφ' ᾧ τοσοῦτον οἱ ἔξω γελῶσιν. ἐπεὶ δὲ ἤκουσεν, ἐξανίσταται τοῦ συμποσίου καὶ διακύψας εἴσω ὀρᾷ με συὸς ἀγρίου μερίδα καταπίνοντα, καὶ μέγα ἐν γέλωτι ἀναβοήσας εἰστρέχει εἴσω. κἀγὼ σφόδρα ἠχθόμεν ἐπὶ τοῦ δεσπότου κλέπτῃς ἅμα καὶ λίχνος ἐάλωκός. ὁ δὲ πολλὸν εἶχεν ἐπ' ἐμοὶ γέλωτα, καὶ τὰ μὲν πρῶτα κελεύει με εἴσω ἄγεσθαι εἰς τὸ ἐκείνου συμπόσιον, ἔπειτα τράπεζάν μοι παραθεῖναι εἶπε καὶ εἶναι ἐπ' αὐτῇ πολλὰ τῶν ὅσα μὴ δυνατὸν ἄλλῳι ὄνῳ καταφαγεῖν, κρέα λοπάδας ζωμοὺς ἰχθῦς, τοῦτο μὲν ἐν γάρῳ καὶ ἐλαίῳ κατακειμένους, τοῦτο δὲ νάπτῳ ἐπικεχυμένους. κἀγὼ τὴν τύχην ὀρῶν ἤδη ἀπαλὸν μοι προσμειδιῶσαν καὶ μαθὼν ὅτι με τοῦτο μόνον τὸ παίγνιον ἀνασώσει, καίτοι ἤδη ἐμπεπλησμένος ὅμως ἡρίστων τῇ τραπέζῃ παραστάς. τὸ δὲ συμπόσιον ἐκλονεῖτο τῷ γέλωτι. καὶ τις εἶπεν, Καὶ πίεται οἶνον οὗτος ὁ ὄνος, ἦν τις αὐτῷι ἐγκερασάμενος ἐπιδῶι· καὶ ὁ δεσπότης ἐκέλευσεν κἀγὼ τὸ προσενεχθὲν ἔπιον.

48 ὁ δὲ οἶον εἰκὸς ὀρῶν ἐμὲ κτῆμα παράδοξον τὴν μὲν τιμὴν τὴν ἐμὴν κελεύει τῶν διοικητῶν τινα καταβαλεῖν τῷ ἐμὲ ὀνησαμένῳ καὶ ἄλλο τοσοῦτον, ἐμὲ δὲ παρέδωκεν ἀπελευθέρῳ τῶν αὐτοῦ τινα νεανίσκῳ καὶ εἶπε κατηχεῖν ὅσα ποιῶν μάλιστα ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δυναίμην. Τῷ δὲ γε ράιδια ἦν πάντα· ὑπήκουον γὰρ εὐθὺ εἰς ἅπαντα διδασκόμενος. καὶ πρῶτον μὲν κατακλίνεσθαι με ἐπὶ κλίνης ὥσπερ ἄνθρωπον ἐπ' ἀγκῶνος ἐποίησεν, εἶτα

καὶ προσπαλαίειν αὐτῶι καὶ μὴν καὶ ὀρχεῖσθαι ἐπὶ τοὺς δύο ἐπανιστάμενον ὀρθὸν καὶ κατανεύειν καὶ ἀνανεύειν πρὸς τὰς φωνὰς καὶ πάνθ' ὅσα ἐδυνάμην μὲν καὶ δίχα τοῦ μανθάνειν, ποιεῖν· καὶ τὸ πρᾶγμα περιβόητον ἦν, ὄνος ὁ τοῦ δεσπότου, οἰνοπότης, παλαίων, ὄνος ὀρχούμενος. τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι πρὸς τὰς φωνὰς ἀνένευον ἐν καιρῶι καὶ κατένευον· καὶ πιεῖν δὲ ὁπότε θελήσαιμι, ἦιτον τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸν οἰνοχόον κινήσας. καὶ οἱ μὲν ἐθαύμαζον τὸ πρᾶγμα ὡς παράδοξον ἀγνοῦντες ἄνθρωπον ἐν τῶι ὄνωι κείμενον· ἐγὼ δὲ τρυφήν ἐποιούμην τὴν ἐκείνων ἀγνοίαν. καὶ μὴν καὶ βαδίζειν ἐμάνθανον καὶ κομίζειν τὸν δεσπότην ἐπὶ νότου καὶ τρέχειν δρόμον ἀλυπότατον καὶ τῶι ἀναβάτηι ἀναίσθητον. καὶ σκευὴ μοι ἦν πολυτελεῆ, καὶ στρώματα πορφυρᾶ ἐπιβάλλομαι, καὶ χαλινοὺς εἰσεδεχόμεν ἄργύρωι καὶ χρυσοῦι πεποικιλμένους, καὶ κώδωνες ἐξήπτοντό μου μέλος μουσικώτατον ἐκφωνοῦντες.

49 [ὁ δὲ Μενεκλῆς ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὡσπερ ἔφην, ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης δεῦρο ἐληλύθει ἐπ' αἰτίαι τοιαύτη· ὑπέσχετο τῆι πατρίδι θεᾶν παρέξειν ἀνδρῶν ὅπλοις πρὸς ἀλλήλους μονομαχεῖν εἰδότην· καὶ οἱ μὲν ἄνδρες τῆς μάχης ἤδη ἦσαν ἐν παρασκευῆι, καὶ ἀφῖκτο ἡ πορεία. ἐξελαύνομεν ἔωθεν, καὶ γὰρ τὸν δεσπότην ἔφερον εἴ ποτε χωρίον εἴη τῆς ὁδοῦ τραχὺ καὶ τοῖς ὀχήμασιν ἐπιβαίνειν χαλεπόν. ὡς δὲ κατέβημεν ἐπὶ Θεσσαλονίκην, οὐκ ἦν ὅστις ἐπὶ θεᾶν οὐκ ἠπεύγετο καὶ τὴν ὄψιν τὴν ἐμήν· ἡ γὰρ ἐμὴ δόξα προεληλύθει ἐκ μακροῦ καὶ τὸ πολυπρόσωπον καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῶν ἐμῶν ὀρχημάτων καὶ παλαισμάτων. ἀλλ' ὁ μὲν δεσπότης τοῖς ἐνδοξοτάτοις τῶν αὐτοῦ πολιτῶν παρὰ τὸν πότον ἐδείκνυέ με καὶ τὰ παράδοξα ἐκεῖνα τὰ ἐν ἐμοὶ παίγνια ἐν τῶι δεῖπνῳ παρετίθει.

50 ὁ δὲ ἐμὸς ἐπιστάτης πρόσοδον εὖρεν ἐξ ἐμοῦ πολλῶν πάνυ δραχμῶν· κατακλείσας γὰρ με ἔνδον εἶχεν ἐστῶτα, καὶ τοῖς βουλομένοις ἰδεῖν ἐμὲ καὶ τὰμὰ παράδοξα ἔργα μισθοῦ τὴν θύραν ἠνοιγεν. οἱ δ' εἰσεκόμιζον ἄλλος ἄλλο τι τῶν ἐδωδύμων, μάλιστα τὸ ἐχθρὸν εἶναι ὄνου γαστρὶ δοκοῦν· ἐγὼ δὲ ἦσθιον. ὥστε ὀλίγων ἡμερῶν τῶι δεσπότηι καὶ τοῖς ἐν τῆι πόλει συναριστῶν μέγας τε καὶ πίων δεινῶς ἤδη ἐγεγόνειν. καὶ ποτε γυνὴ ξένη οὐ μέτρια κεκτημένη, τὴν ὄψιν ἰκανή, παρελθοῦσα ἔσω ἰδεῖν ἐμὲ ἀριστῶντα εἰς ἔρωτά μου θερμὸν ἐμπίπτει, τοῦτο μὲν τὸ κάλλος ἰδοῦσα τοῦ ὄνου, τοῦτο δὲ τῶι παραδόξῳ τῶν ἐμῶν ἐπιτηδευμάτων εἰς ἐπιθυμίαν συνουσίας προελθοῦσα· καὶ διαλέγεται πρὸς τὸν ἐπιστάτην

τὸν ἐμὸν καὶ μισθὸν αὐτῷ ἀδρὸν ὑπέσχετο, εἰ συγχωρήσειεν αὐτῇ σὺν ἐμοὶ τὴν νύκτα ἀναπαύσεσθαι· κάκεινος οὐδὲν φροντίσας, εἴτε ἀνύσει τι ἐκείνη ἐξ ἐμοῦ εἴτε καὶ μὴ, λαμβάνει τὸν μισθόν.

51 Κάπειδ' ἑσπέρα τε ἦν ἤδη κάκ τοῦ συμποσίου ἀφῆκεν ἡμᾶς ὁ δεσπότης, ἀναστρέφομεν ἔνθα ἐκαθεύδομεν, καὶ τὴν γυναῖκα εὗρομεν πάλαι ἀφιγμένην ἐπὶ τὴν ἐμὴν εὐνήν. κεκόμιστο δὲ αὐτῇ προσκεφάλαια μαλακὰ καὶ στρώματα εἴσω κατέθεντο καὶ χαμεῦνιον ἡμῖν εὐτρεπὲς ἦν. εἶτα οἱ μὲν τῆς γυναικὸς θεράποντες αὐτοῦ που πλησίον πρὸ τοῦ δωματίου ἐκάθευδον, ἡ δὲ λύχνον ἔνδον ἔκαιε μέγαν τῷ πυρὶ λαμπόμενον· ἔπειτα ἀποδυσάμενη παρέστη τῷ λύχνῳ γυμνὴ ὄλη καὶ μύρον ἔκ τινος ἀλαβάστρου προχεαμένη τούτῳ ἀλείφεται, κάμὲ δὲ μυρίζει ἔνθεν, μάλιστα τὴν ῥῖνά μου μύρων ἐνέπλησεν, εἶτά με καὶ ἐφίλησε καὶ οἶα πρὸς αὐτῆς ἐρώμενον καὶ ἄνθρωπον διελέγετο καί με ἐκ τῆς φορβειᾶς ἐπιλαβομένη ἐπὶ τὸ χαμεῦνιον εἴλκε· κάγῳ οὐδέν τι τοῦ παρακαλέσαντος εἰς τοῦτο δεόμενος καὶ οἴνωι δὲ παλαιῷ πολλῷ ὑποβεβρεγμένος καὶ τῷ χρωτὶ τοῦ μύρου οἴστρημένος καὶ τὴν παιδίσκην δὲ ὀρῶν πάντα καλὴν κλίνομαι, καὶ σφόδρα ἠπόρουν ὅπως ἀναβήσομαι τὴν ἄνθρωπον· καὶ γὰρ ἐξ ὅτου ἐγεγόνειν ὄνος, συνουσίας ἀλλ' οὐδὲ τῆς ὄνοις συνήθους ἔτυχον ἀψάμενος οὐδὲ γυναικὶ ἐχρησάμην ὄνωι· καὶ μὴν καὶ τοῦτό μ' εἰς δέος οὐχὶ μέτριον ἦγε, μὴ οὐ χωρήσασα ἡ γυνὴ διασπασθῆι, κάγῳ ὥσπερ ἀνδροφόνος καλὴν δώσω δίκην. ἠγνούουν δὲ οὐκ εἰς δέον δεδιώς. ἡ γὰρ γυνὴ πολλοῖς τοῖς φιλήμασι, καὶ τούτοις ἐρωτικοῖς, προσκαλουμένη ὡς εἶδεν οὐ κατέχοντα, ὥσπερ ἀνδρὶ παρακειμένη περιβάλλεται με καὶ ἄρασα εἴσω ὄλον παρεδέξατο. κάγῳ μὲν ὁ δειλὸς ἐδεδοίκεν ἔτι καὶ ὀπίσω ἀπῆγον ἐμαυτὸν ἀτρέμα, ἡ δὲ τῆς τε ὀσφύος τῆς ἐμῆς εἶχετο, ὥστε μὴ ὑποχωρεῖν, καὶ αὐτὴ εἶπετο τὸ φεῦγον. ἐπεὶ δὲ ἀκριβῶς ἐπέισθην ἔτι μοι καὶ προσδεῖν πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς ἡδονὴν τε καὶ τέρψιν, ἀδεῶς λοιπὸν ὑπηρετοῦν ἐννοούμενος ὡς οὐδὲν εἶην κακίων τοῦ τῆς Πασιφάης μοιχοῦ. ἡ δὲ γυνὴ οὕτως ἦν ἄρα ἐς τὰ ἀφροδίσια ἐτοίμη καὶ τῆς ἀπὸ τῆς συνουσίας ἡδονῆς ἀκόρεστος, ὥστε ὄλην τὴν νύκτα ἐν ἐμοὶ ἐδαπάνησεν.

52 ἅμα δὲ τῇ ἡμέρῃ ἡ μὲν ἀναστᾶσα ἀπῆιει συνθεμένη πρὸς τὸν ἐπιστάτην τὸν ἐμὸν οἴσειν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τὸν μισθὸν τὸν αὐτὸν τῆς νυκτός. ὁ δὲ ἅμα μὲν πλουσιώτερος ἐκ τῶν ἐμῶν γενόμενος καὶ τῷ δεσπότῃ καινότερον ἐν ἐμοὶ ἐπιδειζόμενος συγκατακλείει με τῇ γυναικί·

ή δὲ κατεχρήσατό μοι δεινῶς. καὶ ποτε ἔλθων ὁ ἐπιστάτης ἀπαγγέλλει τῷ δεσπότηι τὸ ἔργον, ὡς ἂν αὐτὸς διδάζας, καὶ ἐμοῦ μὴ εἰδότος ἄγει αὐτὸν ἐσπέρας ἤδη ἔνθα ἐκαθεύδομεν, καὶ διὰ τινος ὀπῆς τῆς θύρας δείκνυσί με ἔνδον τῇ μείρακι συννευαζόμενον. ὁ δὲ ἡσθεὶς τῇ θεῇ καὶ δημοσίαι με ταῦτα ποιοῦντα δεῖξαι ἐπεθύμησε, καὶ κελεύει πρὸς μηδένα ἔξω τοῦτο εἰπεῖν, Ἴνα, ἔφη, ἐν τῇ ἡμέραι τῆς θεᾶς παραγάγωμεν τοῦτον ἐς τὸ θέατρον σὺν τινι τῶν καταδεδικασμένων γυναικῶν, κὰν πάντων ὀφθαλμοῖς ἐπὶ τὴν γυναῖκα ἀναβήσεται. καὶ τίνα τῶν γυναικῶν, ἧτις κατεκέκριτο θηρίοις ἀποθανεῖν, ἄγουσιν ἔνδον παρ' ἐμὲ καὶ προσίεναι τε ἐκέλευον καὶ ψαύειν ἐμοῦ.

53 Εἶτα τὸ τελευταῖον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐνστάσης, ἐν ἣι τὰς φιλοτιμίας ἤγεν ὁ ἐμὸς δεσπότης, εἰσάγειν ἔγνωσάν με εἰς τὸ θέατρον. καὶ εἰσήειν οὕτω· κλίνη ἦν μεγάλη, ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς πεποιημένη, χρυσῶι ἐσφηκωμένη, ἐπὶ ταύτης με ἀνακλίνουσιν κάκει μοι τὴν γυναῖκα παρακατέκλιναν. εἶτα οὕτως ἡμᾶς ἐπέθηκαν ἐπὶ τινος μηχανήματος καὶ εἶσω εἰς τὸ θέατρον παρενέγκαντες κατέθηκαν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ οἱ ἄνθρωποι μέγα ἀνεβόησαν καὶ κρότος πάσης χειρὸς ἐξήλατο ἐπ' ἐμοί, καὶ τράπεζα ἡμῖν παρέκειτο καὶ πολλὰ ἐσκευασμένα ἐπ' αὐτῇ ἔκειτο ὅσα τρυφῶντες ἄνθρωποι ἐν δεῖπνῳ ἔχουσιν. καὶ παῖδες ἡμῖν παρειστήκεισαν οἰνοχόοι καλοὶ τὸν οἶνον ἡμῖν χρυσίῳ διακονούμενοι. ὁ μὲν οὖν ἐμὸς ἐπιστάτης ἐστὼς ὀπισθεν ἐκέλευέν με ἀριστᾶν· ἐγὼ δὲ ἅμα μὲν ἠιδούμην ἐν τῷ θεάτρῳ κατακείμενος, ἅμα δὲ ἐδεδίειν μή που ἄρκτος ἢ λέων ἀναπηδήσεται.

54 ἐν τούτῳ δὲ τινος ἄνθη φέροντος παροδεύοντος ἐν τοῖς ἄλλοις ἄνθεσιν ὀρῶ καὶ ῥόδων χλωρῶν φύλλα, καὶ μηδὲν ἔτι ὀκνῶν ἀναπηδήσας τοῦ λέχους ἐκπίπτω· καὶ οἱ μὲν ὠιοντό με ἀνίστασθαι ὀρχησόμενον· ἐγὼ δὲ ἐν ἐξ ἑνὸς ἐπιτρέχων καὶ ἀπανθιζόμενος ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀνθῶν τὰ ῥόδα κατέπινον. τῶν δὲ ἔτι θαυμαζόντων ἐπ' ἐμοί ἀποπίπτει ἐξ ἐμοῦ ἐκείνη ἢ τοῦ κτήνους ὄψις καὶ ἀπόλλυται, καὶ ἀφανῆς ἐκεῖνος ὁ πάλαι ὄνος, ὁ δὲ Λούκιος αὐτὸς ἔνθεν μοι γυμνὸς εἰστήκει. τῇ δὲ παραδόξῳ ταύτῃ καὶ μηδέποτε ἐλπισθείσῃ θεῇ πάντες ἐκπεπληγμένοι δεινὸν ἐπεθορύβησαν καὶ τὸ θέατρον εἰς δύο γνώμας ἐσχίζετο· οἱ μὲν γὰρ ὥσπερ φάρμακα δεινὰ ἐπιστάμενον καὶ κακόν τι πολύμορφον ἠζίουον εὐθὺς ἔνδον πυρί με ἀποθανεῖν, οἱ δὲ περιμεῖναι καὶ τοὺς ἀπ' ἐμοῦ λόγους ἔλεγον δεῖν καὶ πρότερον διαγνῶναι, εἶθ' οὕτως δικάσαι περὶ τούτων. καὶ γὰρ δραμῶν πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς ἐπαρχίας – ἔτυχεν δὲ

τῆι θέαι ταύτη παρών – ἔλεγον κάτωθεν ὅτι γυνή με Θετταλή γυναικὸς Θετταλῆς δούλη χρίσματι μεμαγευμένωι ἐπαλείψασα ὄνον ποιήσειεν, καὶ ἰκέτευον αὐτὸν λαβόντα ἔχειν με ἐν φρουραῖ ἔστ' ἂν αὐτὸν πείσαιμι, ὡς οὐ καταψεύδομαι οὕτω γεγονός.

55 Καὶ ὁ ἄρχων, Λέγε, φησίν, ἡμῖν ὄνομα τὸ σὸν καὶ γονέων τῶν σῶν καὶ συγγενῶν, εἴ τινας φῆς ἔχειν τῶι γένει προσήκοντας, καὶ πόλιν. κάγῳ, Πατὴρ μὲν, ἔφην, ... ἔστι μοι Λούκιος, τῶι δὲ ἀδελφῶι τῶι ἐμῶι Γάϊος· ἄμφω δὲ τὰ λοιπὰ δύο ὀνόματα κοινὰ ἔχομεν. κάγῳ μὲν ἱστοριῶν καὶ ἄλλων εἰμὶ συγγραφεύς, ὁ δὲ ποιητῆς ἐλεγείων ἐστὶ καὶ μάντις ἀγαθός· πατρὶς δὲ ἡμῖν Πάτριαι τῆς Ἀχαΐας. ὁ δὲ δικαστῆς ἐπεὶ ταῦτα ἤκουσε, Φιλτάτων ἐμοί, ἔφη, λίαν ἀνδρῶν υἱὸς εἶ καὶ ξένων οἰκίαι τέ με ὑποδεξαμένων καὶ δώροις τιμησάντων, καὶ ἐπίσταμαι ὅτι οὐδὲν ψεύδη παῖς ἐκείνων ὦν· καὶ τοῦ δίφρου ἀναπηδήσας περιβάλλει τε καὶ πολλὰ ἐφίλει, καὶ με οἴκαδε ἤγεν ὡς ἑαυτόν. ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς ἀφίκετο ἀργύριον καὶ ἄλλα μοι πολλὰ κομίζων, κἂν τούτῳ με ὁ ἄρχων δημοσίαι πάντων ἀκουόντων ἀπολύει. καὶ ἐλθόντες ἐπὶ θάλασσαν ναῦν ἐσκεψάμεθα καὶ τὴν ἀποσκευὴν ἐνεθέμεθα.

56 ἐγὼ δὲ κράτιστον εἶναι ἔγνων ἐλθεῖν παρὰ τὴν γυναῖκα τὴν ἐρασθεῖσάν μου τοῦ ὄνου, καλλίων αὐτῆι φανεῖσθαι λέγων νῦν ἐν ἀνθρώπῳ ὦν. ἡ δὲ ἀσμένῃ τέ μ' εἰσεδέξατο τῶι παραδόξῳ, οἶμαι, τοῦ πράγματος ἐπιτερομένη, καὶ δειπνεῖν σὺν αὐτῆι καὶ καθεύδειν ἰκέτευε· κάγῳ ἐπειθόμην νεμέσεως ἄξιον εἶναι νομίζων τὸν ὄνον τὸν ἀγαπηθέντα νῦν γενόμενον ἄνθρωπον ὑπερτρυφᾶν καὶ τὴν ἐρασθεῖσαν ὑπερορᾶν· καὶ δειπνῶ σὺν αὐτῆι καὶ πολὺ ἐκ τοῦ μύρου ἀλείφομαι καὶ στεφανοῦμαι τῶι φιλτάτῳ ἐς ἀνθρώπους με ἀνασώσαντι ῥόδῳ. ἐπεὶ δὲ ἦν νύξ βαθεῖα ἤδη καὶ καθεύδειν ἔδει, κάγῳ δ' ἐπανίσταμαι καὶ ὡσπερεὶ μέγα τι ἀγαθὸν ποιῶν ἀποδύομαι καὶ ἴσταμαι γυμνὸς ὡς δῆθεν ἔτι μᾶλλον ἀρέσων ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὄνον συγκρίσεως. ἡ δὲ ἐπειδὴ εἶδέν με πάντα ἀνθρώπινα ἔχοντα, προσπύσσασά μοι, Οὐ φθείρη ἀπ' ἐμοῦ, ἔφη, καὶ τῆς ἐμῆς οἰκίας καὶ μακρὰν ἀπελθὼν κοιμήσῃ; ἐμοῦ δ' ἐρομένου, Τί γὰρ καὶ ἡμάρτηταί μοι τοσοῦτο; Ἐγώ, ἔφη, μὰ Δί' οὐχὶ σοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὄνου τοῦ σοῦ ἐρώσα τότε ἐκείνῳ καὶ οὐχὶ σοὶ συνεκάθευδον, καὶ ὦιμην σε καὶ νῦν κἂν ἐκεῖνό γε μόνον τὸ μέγα τοῦ ὄνου σύμβολον διασώζειν καὶ σύρειν· σὺ δὲ μοι ἐλήλυθας ἐξ ἐκείνου τοῦ καλοῦ καὶ χρησίμου ζώιου ἐς πίθηκον μεταμορφωθείς. καὶ καλεῖ εὐθὺς ἤδη τοὺς

οϊκέτας και κελεύει με τῶν νώτων μετέωρον κομισθῆναι ἔξω τῆς οἰκίας, καὶ ἐξωσθεὶς πρὸ τοῦ δωματίου ἔξω γυμνὸς καλῶς ἐστεφανωμένος καὶ μεμυρισμένος τὴν γῆν γυμνὴν περιλαβὼν ταύτη συνεκάθευδον. ἅμα δὲ τῶι ὄρθρῳι γυμνὸς ὢν ἔθεον ἐπὶ ναῦν καὶ λέγω πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὴν ἐμαυτοῦ ἐν γέλῳτι συμφορὰν. Ἐπειτα ἐκ τῆς πόλεως δεξιῶ πνεύσαντος ἀνέμου πλέομεν ἔνθεν, καὶ ὀλίγαις ἡμέραις ἔρχομαι εἰς τὴν ἐμὴν πατρίδα. ἐνταῦθα θεοὶς σωτῆρσιν ἔθνον καὶ ἀναθήματα ἀνέθηκα, μὰ Δί' οὐκ ἐκ κυνὸς προκτοῦ, τὸ δὴ τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐξ ὄνου περιεργίας διὰ μακροῦ πάνυ, καὶ οὕτω δὲ μόλις, οἴκαδε ἀνασωθεὶς».

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Το ακόλουθο κείμενο, υπό τον τίτλο «Όνου εγκώμιον» (σάτιρα), δημοσιεύθηκε στην «Κυριακάτικη Αυγή» (24 Αυγούστου 2008) και το υπογράφει ο Γιώργος Βαρθαλίτης.

«Πάντα τα ζῶα προσωποποιούσαν τον ανθρώπινο χαρακτήρα. Αν ωστόσο οι άνθρωποι χαρακτήρες που εκφράζουν τα προσωποποιημένα είδη του ζωικού βασιλείου παραμένουν στεγανοί (π.χ. κότα-δειλός, φίδι-ύπουλος, αλεπού, γελάδα, μαϊμού, φώκια κ.λπ.), ο όνος εκφράζει από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα όλη την πολυσημία της ανθρώπινης ψυχosύνθεσης.

Στον όνο αντίκρισε κατά καιρούς ο άνθρωπος τη δική του φιλοπονία, ταπεινοφροσύνη, καλοσύνη, καρτερία, αλλά και τη δική του αγένεια, αναισθησία, βλακεία. Η ιστορική ανθρωπολογία θα μπορούσε να αντλήσει πολλά διδάγματα αν μελετούσε πώς απεικονίστηκε σε διάφορες περιόδους ο όνος. Κατά βάση, η ανθρωπολογία είναι ανεπτυγμένη ονολογία. Οι δύο εξελικτικές βαθμίδες του πανανθρώπινου πολιτισμού (η αρχαιότητα κι η χριστιανική εποχή) αντικατοπτρίζονται εναργώς στις ονικές αναπαραστάσεις που μας κληροδότησαν. Ας γίνουμε σαφέστεροι κι αναλυτικότεροι.

Οι κυριότερες μαρτυρίες μας για την αρχαιότητα είναι ο Λουκιανός κι ο Απουλήιος. Ο Λουκιανός στο έργο του «Λούκιος ή όνος» εξιστορεί την περιπέτεια του νεαρού Λούκιου, τον οποίο μια όμορφη Θεσσαλή μάγισσα μεταμόρφωσε σε γάιδαρο. Ως γάιδαρος μάλιστα είχε μιαν έντονη ερωτική περιπέτεια με κάποιο θελκτικό γύναιο, που όταν τα μάγια λύθηκαν κι ο Λούκιος ξανάγινε άνθρωπος απογοητεύθηκε και δεν ήθελε να ξέρει τίποτε απ' τον πρώην εραστή της. Εδώ, λοιπόν, ο όνος προβάλλεται ως υπέρτατο σύμβολο και έκφραση

ερωτικής Ρώμης. Είναι ο πριαπικός όνος. Ο ιθυφαλλικός όνος. Απηγήσεις μάλιστα αυτής της παγανιστικής ονολατρίας ανιχνεύονται ακόμη και στο «Όνειρο Θερινής Νυχτός» του Σαίκσπηρ, και πιο συγκεκριμένα στη σκηνή όπου η μαγεμένη Τιτάνια ερωτεύεται τον γαϊδουρόμορφο Μπόττομ. Ποιος ξέρει από τι σκοτεινούς διαύλους κατάφερε να επιβιώσει μέσα στον σκοτεινό μεσαίωνα τέτοιο πανάρχαιο σύμβολο γενετήσιας ευφροσύνης, για να αναγεννηθεί πολλούς αιώνες μετά, σαν μια πηγή που εξαφανίζεται στο έδαφος και προβάλλει ξανά, δροσερή και αστείρευτη, πολύ μακριά.

Ο Απουλήιος λίγο αργότερα, στον «Χρυσό γάιδαρο» (ένα από τα κορυφαία έργα της λατινικής γραμματείας, όπου περιλαμβάνεται κι ο περίφημος μύθος του έρωτα και της ψυχής) αφηγείται κι αυτός τις περιπέτειες του Λούκιου, από την μεταμόρφωσή του μέχρι την ανάκτηση της ανθρώπινης μορφής του (που έγινε πάλι στην Κορινθία και πιο συγκεκριμένα στο λιμάνι του Λεχάιου κατά τη διάρκεια μιας ισιακής τελετής), αλλά προσδίδει σ' αυτή την ευτράπελη ιστορία διαστάσεις μεταφυσικής αλληγορίας: ο άνθρωπος για κάποιο σφάλμα του εξέπεσε απ' την ιεραρχία των όντων και λησμόνησε την θεϊκή καταγωγή του. Όμως με την αρωγή της φιλοσοφίας και των μυστικών τελετών αποβάλλει την κτηνώδη φύση του και ανακτά την αληθινή του υπόσταση. Αίρεται στο επίπεδο του θεϊκού. Το ενδιαφέρον του αρχαίου στοχαστή για το συμπαθές τετράποδο δεν στάθηκε, στην ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας, εξαίρεση. Πάντοτε ο όνος υπήρξε το κατ' εξοχήν φιλοσοφικό ζώο. Το παράδειγμα του γαϊδάρου που ανάμεσα σε δύο δεμάτια χόρτων καταδικάζεται να πεθάνει της πείνας εφοδίασε τον Μπουρινιάν με την πιο αδιάσειστη απόδειξη της θεωρίας του περί αδιαφόρου ελευθερίας. Και αρκετούς αιώνες αργότερα, ο Νίτσε αφιέρωσε μερικές έξοχες σελίδες στην μακαριότητα των γαϊδάρων. Αν ρωτούσαμε έναν γάιδαρο, λέει, γιατί είναι τόσο χαρούμενος, θα μας απαντούσε -αν μπορούσε- γιατί ζει μόνον στην παρούσα στιγμή, γιατί δεν υφίσταται, στη γαϊδουρινή του συνείδηση, παρελθόν και μέλλον αλλά αέναο παρόν. Μόνο που δεν θα μπορούσε να μας απαντήσει, αφού την ίδια στιγμή θα είχε λησμονήσει το ερώτημά μας.

Στον χριστιανικό κόσμο ο γάιδαρος είναι το ζώο που διάλεξε ο Χριστός για να μπει στα Ιεροσόλυμα. Βαθύς ο συμβολισμός: για να εισέλθει ο πιστός στην επουράνια Ιερουσαλήμ

πρέπει να ακολουθήσει τον δρόμο της υποταγής, της ταπείνωσης και της αυταπάρνησης. Ο Φρανσίσ Ζαμ εκφράζει αυτή τη χριστιανική ονολογία στο περίφημο ποίημά του «Προσευχή για να πάω στον παράδεισο μαζί με τους γαιδάρους»: «Με τους γαιδάρους, θεέ μου, κάνε μου τη χάρη / να 'ρθω κοντά σου, στείλε να μας πάρει / χορός αγγέλων και στους τόπους να μας πάει / που τρέχουνε νερά. Και κάνε μου τη χάρη στον ψυχών τη χώρα, / σκυμμένος πάνω στα νερά τα θεία, / να μοιάσω στους γαιδάρους που όλην ώρα / θα καθρεφτίζουν τη γλυκιά, την ταπεινή / και τη φτωχή τους παρουσία / μες της αγάπης της αιώνιας τ' άχραντο γυαλί» (η μετάφραση είναι του Παναγιώτη Κανελλόπουλου).

Παρά όμως τις διαφορετικές κοσμοθεωρίες που ενσάρκωσε κατά καιρούς ο όνος, όλες οι εποχές ομοιοούν ως προς το αγωνιστικό ήθος του τετραπόδου. Και στην χριστιανική περίοδο και στην αρχαιότητα οι όνοι υπήρξαν οι αφανείς ήρωες της ιστορίας. Έχουμε συλλογιστεί πόσες μάχες κερδήθηκαν χάρις στην ανεκτίμητη συμβολή των γαιδάρων; Ποιος μετέφερε αγόγγυστα πολεμοφόδια, τρόφιμα και κάθε λογής χρειώδη στα κατοκράχια βουνά της Πίνδου και της Αλβανίας; Τι θα ήταν το έπος του '40 αν έλλειπαν οι γαίδαροι; Τι η αντίσταση κατά του σιδηρόφρακτου Τεύτονα κατακτητή; Τα ταπεινά ζώα, ναι αυτά, κατανίκησαν ολόκληρες μηχανοκίνητες μεραρχίες, πρότειναν το στήθος τους ενάντια στα βραδυκίνητα ερπυστριοφόρα, αντιστάθηκαν σε «μυριάδες άρματα δρεπανηφόρα». Κι όμως, ποιος τα τιμά; Ποιος σκέφθηκε ποτέ να ανεγείρει μνημεία πεσόντων όνων; Κι αυτά, όταν ένας Μέγας Αλέξανδρος ίδρυσε στις εσχατιές της Ανατολής ολόκληρη πόλη προς τιμήν του Βουκεφάλα. Αλλά μήπως, κατά την θεόπνευστη Βίβλο, με σιαγόνα γαιδάρου δεν εξολόθρευσε ο Σαμμών χιλιάδες Φιλισταίων; Ακόμα και νεκρός, προμήθευσε ο όνος στον βιβλικό ήρωα ένα από τα φονικότερα όπλα (lethal weapon) της πανανθρώπινης ιστορίας. Ποιος μπορεί να αμφιβάλλει πως ο όνος κι όχι τα μισθοδίατα τρωκτικά που επανδρώνουν τις στρατιωτικές υπηρεσίες της χώρας είναι το κατ' εξοχήν πολεμικό ζώο; Πως ο όνος τελικά είναι η κορωνίδα του ζωικού βασιλείου; Ναι, ο όνος κι όχι οι λέοντες, αυτά τα άχρηστα, οκνηρά, αλαζονικά τετράποδα που μόνο να χασμώνται, να βρυχώνται και να διώχνουν τις μύγες με την ουρά τους ξέρουν. Πάντως, ενάντια στους Φιλισταίους της

σήμερον αυτήν την σιαγόνα όνου υψώνουμε. Μόνον που εδώ μια μόνο μασέλα γαιδάρου δεν επαρκεί. Εδώ χρειάζονται στρατιές ολόκληρες πολεμικών όνων...»⁵

Ε.6^Α Μιχαήλ Ψελλός

Ο Μιχαήλ Ψελλός (1018- περίπου 1078), γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Οι γονείς του κατάγονταν από τη Νικομήδεια, χωρίς ιδιαίτερη οικονομική επιφάνεια. Στην εποχή του δίνονταν μεγάλη αξία στη μόρφωση, την οποία και έλαβε, γεγονός που τον βοήθησε στη μετέπειτα πορεία του. Ήταν Βυζαντινός λόγιος, φιλόσοφος, ιστορικός, ποιητής, ιατρός, αστρονόμος διπλωμάτης, πολιτικός και συγγραφέας με επιβλητικό διδακτικό και συγγραφικό έργο σε όλους τους κλάδους των γραμμάτων και των επιστημών. Είχε αδιαμφισβήτητα τεράστια συμβολή στο χώρο της γενικής και ανώτερης παιδείας. Ήταν Ύπατος των Φιλοσόφων, δηλαδή πρύτανης του Πανδιδακτηρίου, του πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης.

Ο Ψελλός ανήκε στους ενεργητικούς διανοούμενους της εποχής του. Άσκησε το νομικό επάγγελμα και έτσι διορίστηκε βοηθός δικαστή στη Φιλαδέλφεια, και έπειτα έγινε αυτοκρατορικός γραμματέας. Όμως διώχθηκε το 1054 και έτσι αναγκάστηκε να αναλάβει το μοναστικό σχήμα στη μονή του Ολύμπου Βιθυνίας. Εκεί πήρε και το μοναστικό του όνομα Μιχαήλ, καθώς το πραγματικό του όνομα ήταν Κωνσταντίνος. Επέστρεψε σύντομα δριμύτερος στην Κωνσταντινούπολη και ασχολήθηκε με την πολιτική.

Υπήρξε πρεσβευτής στον Ισαάκιο Κομνηνό, μετά την ήττα του αυτοκρατορικού στρατού κοντά στη Νίκαια (1057), ενώ έγινε ο πρώτος υπουργός του κράτους (παραδυναστεύων) υπό τον Μιχαήλ Ζ' (1071-1078). Μέσα από διαδοχή ποικίλων πολιτικών καταστάσεων, πάντα διατηρούσε την επιρροή του και τη θέση του, πράγμα που σήμαινε ότι αναγνωριζόταν οι πνευματικές του δυνατότητες και η αξία του. Τα

⁵ Πηγή: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/graeca/Chronologia/S_post01/Lukios/luk_lu00.html & <https://adnoctum.wordpress.com/2010/06/28/όνου-εγκόμιον.../>

τελευταία χρόνια της ζωής του τα έζησε στη Νικομήδεια, φτωχικά. Όταν πέθανε ξεχασμένος από τις νεότερες γενιές, έσβησε μαζί του και το όραμα του, να συνδυάσει το ελληνικό πνεύμα με το χριστιανισμό.

Θεωρούσε τη φιλοσοφία και τη θεολογία συγγενικές επιστήμες. Η φιλοσοφία βάζει τις βάσεις και η θεολογία χτίζει τις πνευματικές της ενοράσεις, μαζί θα μπορούσαν να δώσουν απάντηση στα αιώνια προβλήματα της ανθρωπότητας. Χάρη στον Ψελλό αναβίωσε το πνεύμα της αρχαίας Αθήνας και όχι άδικα θεωρείται σήμερα πρόδρομος της ιταλικής Αναγέννησης.

Οι πνευματικές ικανότητες, η ευρυμάθεια, η οξυδέρκειά του, ήταν χαρίσματα αδιαμφισβήτητα απ' όλους. Υπήρχαν όμως επιφυλάξεις για το ήθος του λόγω έλλειψης ηθικών δισταγμών, αχόρταγης φιλοδοξίας και τεράστιας ματαιοδοξίας. Έγραφε άλλοτε σοβαρά και άλλοτε ειρωνικά και από τον τρόπο του φαίνεται, ότι ήταν ατομιστής ως συγγραφέας.

Έκανε αρκετές επισκοπήσεις πάνω στους Χρησμούς, οι οποίοι του κέντρισαν το ενδιαφέρον, κι αυτό γιατί και οι φιλόσοφοι που εκτιμούσε πολύ όπως ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης είχαν κάνει το ίδιο. Θεωρούσε τους χρησμούς ως θείες αποκαλύψεις, καθώς έβρισκε πολλά κοινά με τη χριστιανική διδασκαλία.

Κάποια από τα έργα του: *Η Διδασκαλία παντοδαπή*, έργο που σώζεται, περιέχει θέματα πάνω σε πολλούς επιστημονικούς κλάδους, *Το Σύνταγμα Ευσύνοπτον εις τας Τέσσερας Μαθηματικές Επιστήμας*, *Οι Επιλύσεις φυσικών ζητημάτων*, *Η Χρονογραφία* κ.α.

Ε.6^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗΝ ΨΕΙΡΑ ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ

«[Η ψείρα], όπως ειπώθηκε, έχει πρόσβαση και μπορεί να κυκλοφορήσει σε όλο το σώμα, όμως το κεφάλι είναι το κατοικητήριό της, όπως ορίζεται για μια βασίλισσα το ανάκτορο. Ο αυχένας και ο θώρακας και η πλάτη και οι βραχίονες και όλο το σώμα μέχρι τα πόδια είναι λόφοι και πεδιάδες και σαν την οικουμένη νέμεται το ζώο τα πάντα.

Όταν υπάρχει νηνεμία προβάλλει ανοίγοντας ορθάνοιχτες τις πόρτες και φέρνει την άνοιξη στα κάλλη της. Αν κάτι όμως πάει να τη βλάψει, τότε με φρονιμάδα επιστρέφει στο παλιό της σπίτι και καταλαμβάνοντας την κορυφή της κεφαλής σαν τύραννος αφήνει τα χέρια να μάχονται στα τείχη, ενώ αυτή φρουρείται στον πύργο των μαλλιών του κεφαλιού.

Εδώ το ζώο είναι δύσκολο να νικηθεί, διότι όπως τα στάχνα φυλάσσουν ακέραιο το στάρι από τις εισβολές, έτσι και οι τρίχες αποκρούουν οτιδήποτε μπορεί να βλάψει την ψείρα. [...]

Δε θέλησα να προσφέρω ένα εγκώμιο στην ψείρα (δεν τρελάθηκα τόσο), αλλά να σας δείξω πόσα μπορεί να κάνει ο λόγος, ώστε βλέποντας το παράδειγμα να πλησιάζετε με ενδιαφέρον και τα ευτελέστερα υποκείμενα και να με μιμείσθε».⁶

Παρακάτω παρατίθενται κάποια εγκώμια, γραμμένα τον τελευταίο αιώνα, από Έλληνες ή από ξένους συγγραφείς.

E.7^A Τάσης Παπαϊωάννου

Ο Τάσης Παπαϊωάννου (1953) γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε στην Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και είναι καθηγητής του Τομέα 1, της περιοχής των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων, της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ. Έχει αρκετές βραβεύσεις και συμμετοχές σε Πανελλήνιους αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς και πολλές αρχιτεκτονικές μελέτες δημοσίων και ιδιωτικών έργων, όπως το Δικαστικό Μέγαρο Αιγαίου. Θεωρείται από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες της γενιάς του.

Έχει γράψει συγγράμματα και έχει δημοσιεύσει σειρά άρθρων για θέματα αρχιτεκτονικής σε ελληνικά και ξένα βιβλία, περιοδικά και εφημερίδες.

---

⁶A.R. Littlewood (έκδ.), Michael Psellus, *Oratoria Minora*, Λιγία 1985, σ. 105-106.

Πηγή: http://www.ime.gr/projects/cooperations/byzantine_literature/gr/100/102ap3.html

E.7^B ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΒΟΤΣΑΛΟΥ ΤΑΣΗΣ ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

«Τα βλέπουμε στις παραλίες, στις ακρογιαλιές, στις κοίτες των χειμάρρων. Περπατάμε πάνω τους και σε κάθε μας βήμα αντηχεί ο χαρακτηριστικός τους ήχος, όταν το ένα τρίβεται πάνω στο άλλο. Βότσαλα όλων των μεγεθών και όλων των αποχρώσεων.

Άλλα μικρά και άλλα μεγάλα, το ένα δίπλα ή πάνω στα άλλα, σε άπειρους συνδυασμούς σχημάτων: σφαιρικά, ωοειδή, πλακουτσωτά, μακρόστενα. Χιλιάδες πέτρινα αυγά απλωμένα στην ακροθαλασσιά να ασπροβολάνε κάτω από τον λαμπερό ήλιο. Κι ανάλογα με τα πετρώματα της περιοχής τα χρώματα: λευκά, γκρίζα, κοκκινωπά, όχρα, πράσινα, μαύρα.

Άλλες επιφάνειες είναι λείες και γυαλιστερές και άλλες πιο αδρές και ανάγλυφες. Όταν πέφτει το κύμα πάνω τους και τα ξεπλένει από τη σκόνη, αποκτούν άξαφνα εντονότατα χρώματα και λαμποκοπούν σαν πολύτιμα πετράδια. Βγάζει στην επιφάνειά τους όλες τις λεπτομέρειες και τονίζει όμορφα τις διαφορετικές αποχρώσεις που πριν ήταν κρυμμένες κάτω από τη λεπτή σκόνη. Αιλιπούττειοι πλανήτες στην απεραντοσύνη της θάλασσας.

Τα παρατηρείς από κοντά και ανακαλύπτεις ολόκληρους μικρόκοσμους σχημάτων και χρωμάτων. Μικρές γραμμές διατρέχουν την επιφάνεια, άλλες μαυριδερές και άλλες ανοιχτόχρωμες, σαν μικρά ποτάμια με διακλαδώσεις που καταλήγουν σε ακόμη μικρότερα ρυάκια. Άλλα έχουν ραβδώσεις και χρωματικές εναλλαγές να τα διαχωρίζουν προς όλες τις κατευθύνσεις, σαν να έχει αποτυπωθεί πάνω τους ο ιστός μιας αράχνης ή οι φλέβες ενός ζωντανού οργανισμού.

Σ' άλλα διακρίνεις ολόκληρους φυτικούς κόσμους με κορμούς, κλαδιά και φυλλώματα κάποιων φανταστικών απολιθωμένων δέντρων, ενώ κάποια είναι διάστικτα από εκατοντάδες πολύχρωμα στίγματα. Πολλά κρύβουν μικρές εσοχές και τρύπες σαν σπηλιές, ενώ αλλού απίθανες χαράξεις σκάβουν και επιμερίζουν τη λεία επιφάνεια σε επιμέρους μικρές επικράτειες.

Καθώς σκάει το κύμα πάνω τους κι ύστερα αποτραβιέται, ακούς τον ήχο τους όπως κατρακυλάνε πάλι προς τα πίσω ρολάροντας το ένα πάνω στο άλλο. Αυτή την αέναη παλινδρομική κίνηση των κυμάτων που τα κάνει να στριφογυρνάνε διαρκώς και όλα μαζί

να ακολουθούν τη φορά του νερού, πότε μπρος και πότε πίσω ανάλογα με την επιθυμία της θάλασσας.

Μια μουσική της ακτής που επαναλαμβάνεται διαρκώς, πότε δυνατά και πότε ανεπαίσθητα, διακόπτοντας την απόλυτη ησυχία του τοπίου. Το συνεχές πηγαινέλα του νερού, άλλοτε ήρεμου κι άλλοτε φουρτουνιασμένου που ξεθυμαίνει την ορμή του πάνω στις ακτές, είναι αυτό που υπομονετικά μέσα στον χρόνο λειαίνει την άμορφη πέτρα, την τροχίζει, τη γυαλίζει. Το ακανόνιστο σχήμα στρογγυλεύεται, οι απολήξεις εκμηδενίζονται και μόνον οι εσοχές διατηρούνται μέσα στο σώμα της.

Το τέλειο σχήμα τους προήλθε μέσα από αμέτρητα χτυπήματα του ενός πάνω στο άλλο. Το ένα σμίλευε και ακόνιζε το διπλανό του κι όλα μαζί το σύνολο.

Έτσι οι πέτρες έχασαν σταδιακά τις αιχμηρές τους άκρες, έσπασαν σε μικρότερα κομμάτια από τη μανιασμένη δύναμη των κυμάτων, τρίφτηκαν ξανά και ξανά για χιλιάδες χρόνια, αποκτώντας το τωρινό τους σχήμα, ενώ σταδιακά μετατρέπονται σε ολοένα μικρότερα βότσαλα, μέχρι στο τέλος να γίνουν μικροί άπειροι κόκκοι άμμου. Λες και η φύση τα ξαναγυρνάει σιγά σιγά μέσα στο πέρασμα του χρόνου στην αρχική πρώτη κατάστασή τους. Την αστρική σκόνη.

Ανάλογα με τη σύσταση του πετρώματος καταλήγουν το σχήμα και η μορφή τους. Τα πιο σκληρά, γρανιτώδη ή ασβεστολιθικά, αποκτούν πιο σφαιρικό σχήμα, ενώ τα σχιστολιθικά μετατρέπονται σε πεπλατυσμένους δίσκους. Άλλες πάλι φορές κάποια είναι σχεδόν διάφανα, σαν από αλάβαστρο, καθώς τα κρατάς ψηλά απέναντι στο φως.

Παρατηρείς το τέλειο σχήμα τους, ενώ ανάμεσά τους ξεχωρίζεις κάποια που μοιάζουν με αρχέγονα γλυπτά, θυμίζοντας μορφές ζώων, προσώπων, οστράκων. Κι είναι τότε σαν η άψυχη μάζα μέσω της μορφής της να αποκτάει ζωή.

Σαν να περιμένεις μέσα στον πέτρινο όγκο που κρατάς στα χέρια σου, τον στρογγυλωμένο απ' όλες τις πλευρές, να ακούσεις και να βρεις ενδείξεις μιας εσώτερης οργανικής ζωής. Παρατηρώντας με προσοχή τη μορφή, την ίδια στιγμή θαρρείς πως αφουγκράζεσαι τον χτύπο της εσωτερικής δομής της.

Έμπνευση για τους γλύπτες

Ανάμεσά τους διακρίνονται ορισμένα που είναι από μάρμαρο, κατάλευκα να ξεχωρίζουν από μακριά μέσα στον σωρό. Ποιος ξέρει άραγε σε πια πανάρχαια κτίσματα ήταν κάποτε μέλη τους, σε ποιους ναούς ή σε πια κατεστραμμένα αγάλματα του παρελθόντος;

Πολλές φορές φέρνουν στον νου κυκλαδίτικα λατρευτικά ειδώλια που τα σμίλευσε η θάλασσα και μετά τα εναπόθεσε μαζί με τ' άλλα στις μακρόστενες πολύχρωμες ακρογιαλιές. Αναρωτιέσαι ποιος προηγήθηκε σε τούτη τη γλυπτική έκφραση του υλικού. Ο αρχαϊκός γλύπτης ή η φύση που του υπέδειξε την προαιώνια μορφή, το αρχέγονο πρότυπο;

Το σφαιρικό τους σχήμα φέρνει στον νου την αρχέγονη δομή της ύλης. Η διαρκής περιστροφή λόγω της βαρυντικής έλξης μετατρέπει την ακανόνιστη άμορφη μάζα στο τέλειο πλατωνικό στερεό, τη σφαίρα. Σαν την ίδια τη Γη, όταν ήταν αρχικά ένα τέτοιο μικρό βότσαλο στο μακρινό παρελθόν του χωροχρόνου, του ορατού και αόρατου Σύμπαντος.

Πόσες και πόσες φορές αυτά τα βότσαλα δεν αποτέλεσαν πηγή αστείρευτης έμπνευσης για τους γλύπτες, τους ζωγράφους, τους καλλιτέχνες όλων των εποχών, όλων των χρόνων; Παρελθόντος, αλλά και μέλλοντος; Και πόσες άλλες δεν εξάπτουν τη φαντασία μας, ταξιδεύοντάς μας σε κόσμους ονειρικούς;

Περπατάμε, άλλες φορές ζαπλώνουμε πάνω τους κι άλλες τα πετάμε ξανά μέσα στη θάλασσα περιμένοντας να ακούσουμε τον ήχο της πτώσης στο νερό, να δούμε τους ομόκεντρους κύκλους να απλώνονται και να σβήνουν στην επιφάνειά του.

Άλλες πάλι φορές τα τοποθετούμε το ένα πάνω στο άλλο, τα μεγαλύτερα στη βάση και τα μικρότερα από πάνω, σχηματίζοντας μικρούς πύργους που αντιστέκονται στιγμιαία στη βαρύτητα και μένουν για λίγο εκεί, ενθύμιο και της δικής μας στιγμιαίας παρουσίας.

Πάντοτε όμως τα περιεργαζόμαστε με ενδιαφέρον, διαλέγοντας αυτά που μας αρέσουν περισσότερο και τα παίρνουμε μαζί μας. Σαν να είναι πολύτιμα πετράδια. Όχι φυσικά για την αξία τους, αλλά για την αισθητική τους ομορφιά, για να μας θυμίζουν το καλοκαίρι που πέρασε.

Ξεχωρίζοντάς τα απ' όλα τα υπόλοιπα που βρίσκονται τριγύρω, είναι σαν να αποκτούν για μας μια άλλη αξία που έχει να κάνει με τη μοναδικότητά τους, αποτελώντας την ίδια στιγμή

ενθύμια συγκεκριμένων τόπων και χρόνων. Πειστήρια τα ίδια ότι περάσαμε και ζήσαμε κι εμείς σ' εκείνη την άκρη της θάλασσας. Πειστήρια ότι κι εμείς ζήσαμε πάνω σε τούτο το τεράστιο βότσαλο που το λέμε Γαία και ταξιδεύει στριφογυρνώντας μέσα στην απεραντοσύνη του Σύμπαντος».⁷

E.8^A Νίκος Δήμου

Ο Νίκος Δήμου (1935), γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε γαλλική φιλολογία στην Αθήνα και φιλοσοφία και αγγλική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Είναι συγγραφέας και κειμενογράφος, έγραφε άρθρα σε περιοδικά, όπως τα Επικάϊρα, 4 Τροχί, Τέταρτο, Φωτογράφος, Status, Odyssey, RAM, και σε εφημερίδες, όπως Το Βήμα, Καθημερινή, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία και Έθνος της Κυριακής.

Ίδρυσε δική του διαφημιστική εταιρία, είχε δράση και στο χώρο της τηλεόρασης, με εκπομπές διαλόγου και στο ραδιόφωνο, στον 9.84 FM και στο Τρίτο Πρόγραμμα της ΕΡΑ και μάλιστα με πολλές διακρίσεις. Την τελευταία δεκαετία ασχολείται και με την πολιτική. Αλλά από το 1983 τον έχει κερδίσει η συγγραφή.

Παραγωγικότατος έχει στο ενεργητικό του περίπου 60 βιβλία τα οποία και εξέδωσε. Όπως : *Η Δυστυχία του να είσαι Έλληνας* (έχει ανατυπωθεί 31 φορές και μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες), *Οι Νέοι Έλληνες, Η χαμένη τάξη, Απολογία ενός ανθέλληνα*, κ.α., στα οποία αναλύει και κρίνει την ελληνική πραγματικότητα.

Πεζά έργα: *Παρ' όλα αυτά, Μικρά βήματα, Το ημερολόγιο του καύσωνα και Τολμηρές ιστορίες.*

Στοχαστικά έργα: *Ο Έλληνας Βούδδας, Το απόλυτο και το τάβλι και Τρίπτυχο: Επικοινωνία, Αγάπη, Ελευθερία.*

---

⁷18.01.2016/ Πηγή: https://www.efsyn.gr/tehnes/eikastika/55404_egkomion-botsalov

Ποιητικά βιβλία: *Το Βιβλίο των Γάτων* και *Ποιήματα 1950-1990*. *Το Βιβλίο των Γάτων* έχει εκδοθεί και στα ιταλικά με τον τίτλο «La Gatta di Corfu». Ποιήματά του έχουν μεταφραστεί στα ισπανικά και πορτογαλικά.

Στο έργο του περιλαμβάνονται ακόμα δοκίμια και μεταφράσεις ποιημάτων από αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, λατινικά.

E.8^B ΤΡΑΠΕΖΙΤΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟ ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ

«Σε χρόνια περασμένα, όταν ένας ρήτορας ήθελε να δώσει το μέτρο της ρητορικής του δεινότητας, διάλεγε το πιο ασήμαντο, το πιο ανάξιο θέμα και το στόλιζε με τον πιο πλούσιο, τον πιο γλαφυρό έπαινο. Όσο πιο ταπεινό το θέμα, και πιο πειστικό το εγκώμιο, τόσο μεγαλύτερη η δόξα του ρήτορα. Έτσι έγραψε ο γλυκός Λουκιανός το Εγκώμιο της Μύγας, ο νεοπλατωνικός επίσκοπος Συνέσιος το Εγκώμιο της Φαλάκρας, ο Ρωμαίος Φαβορίνος το Εγκώμιο του Θερσίτη και του Τεταρταίου Πυρετού. Ο Βυζαντινός Μιχαήλ Ψελλός έγραψε εγκώμια για τον ψύλλο, την ψείρα και τον κοριό. Ο Έρασμος το αθάνατο Μωρίας Εγκώμιον και ο Βολταίρος το Εγκώμιο της Υποκρισίας. Πολλά άλλα μικρά και ανάξια επαινέθηκαν: ο γάιδαρος, οι αρουραίοι, η λάσπη, ο διάβολος. [ ]

Ψάχνοντας κι εγώ να βρω θέμα ποταπό και όλως διόλου ανάξιο να επαινεθεί -έτσι, για να ακονίσω τις ρητορικές και διαλεκτικές μου ικανότητες- σκόνταψα στον καπιταλισμό. Πραγματικά, σκέφθηκα, πιο περιφρονημένο και κατάπτυστο θέμα δεν υπάρχει σήμερα στον κόσμο. Κανένας δεν λέει καλό λόγο γι' αυτό. Ακόμη κι αυτοί που τον εφαρμόζουν, τον μασκαρεύουνε κάπως -που να μη μοιάζει- και φυσικά ποτέ δεν λένε τ' όνομά του».

Έγραψα λοιπόν το 1977 το «Καπιταλισμού Εγκώμιον» ένα κείμενο που ανατυπώθηκε πολλές φορές, διαβάστηκε πολύ – αλλά μέχρι σήμερα κανείς δεν είναι σίγουρος για το τι λέει. Άλλοι θεώρησαν ότι ήταν σατιρικό, άρα εναντίον του καπιταλισμού, κι άλλοι βρήκαν ότι με το παιγνιώδες ύφος του έλεγε σημαντικές αλήθειες, κι άρα τελικά ήταν υπέρ. Η Αριστερά το απέρριψε, εκτός από την Ανανεωτική που το υποδέχθηκε με καχυποψία και αμυχανία. Στις εκλογές του 1977 η Νέα Δημοκρατία μου ζήτησε την άδεια να το ανατυπώσει σε πολλές χιλιάδες αντίτυπα (μαζί με ένα άλλο μου κείμενο) και να το μοιράσει

στον κόσμο. Πράγμα που έγινε, αφού σιγουρεύτηκα ότι δεν θα άλλαζε ούτε ένα κόμμα. Δεν μπορώ να ξέρω τι επίδραση είχε στους ψηφοφόρους. Πάντως τα ποσοστά της παράταξης έπεσαν.

Όταν σήμερα με ρωτάνε για το «Καπιταλισμού Εγκώμιον», αν είναι υπέρ ή κατά, τους απαντάω: «Διαβάστε το και βγάλτε το δικό σας συμπέρασμα». Όπως λέει και η Νέα Κριτική, το κείμενο το φτιάχνει ο αναγνώστης.

Τριάντα τρία χρόνια πέρασαν και μυαλό δεν έβαλα. Έτσι, μια και με κάλεσαν να μιλήσω σε συνέδριο τραπεζιτών, σκέφθηκα να γράψω το εγκώμιο του τραπεζίτη. Θέμα πολύ πιο δύσκολο από το προηγούμενο, γιατί αν έχουν γραφτεί και πέντε καλά λόγια για τον καπιταλισμό, για τους τραπεζίτες και τις τράπεζες δεν έχει ειπωθεί καλή κουβέντα – παρά μόνο στις διαφημίσεις τους.

Σκέφθηκα πως αυτό είναι συνέπεια της οικονομικής κρίσης και πως αν πάω πίσω στον χρόνο θα βρω στοιχεία που να θεμελιώνουν ένα εγκώμιο. Μάταια. Ούτε για τους Fugger, Bardi, Perruzzi, Medici, Rothschild, δεν συνάντησα καλά λόγια εκτός από κάτι φτηνές κολακείες από ανθρώπους με απλωμένο χέρι. Οι Μεδικοί κάπως σώζονται ως χορηγοί και Μαικήνες – αλλά ως τραπεζίτες... χαμός.

Τα λεξικά των τσιτάτων στα λήμματα τράπεζα και τραπεζίτης είναι γεμάτα από ειρωνικά, σαρκαστικά μέχρι και εμπρηστικά αποσπάσματα συγγραφέων – δεν βρήκα ούτε ένα ουδέτερο. (Για θετικό δεν συζητάω).

Άρχισα να πιστεύω πως το εγχείρημά μου είναι αδύνατο και θα έπρεπε να βρω άλλο θέμα για την καταληκτική ομιλία μου.

Με έσωσαν – για μία ακόμα φορά – οι αρχαίοι μας πρόγονοι. Ναι, κυρίες και κύριοι, χρειάστηκε να πάω δύομισι χιλιάδες χρόνια πίσω για να συναντήσω τον καλό τον λόγο για ένα τραπεζίτη.

Προφανώς θα σας είναι γνωστό ότι η ανθρωπότητα εκτός από την φιλοσοφία, την τραγωδία, την δημοκρατία και άλλα σημαντικά, χρωστάει στην Αρχαία Ελλάδα και την επινόηση της τράπεζας. Είναι δε από τις λίγες δουλειές που δεν άλλαξαν όνομα από τότε. Τραπεζίται ονομάζονταν οι ασχολούμενοι με τα χρηματοπιστωτικά και στους κλασικούς

χρόνους. Γιατί ξεκίνησαν έχοντας μπροστά τους ένα τραπέζι με απλωμένα τα νομίσματα – όπως ακριβώς και σήμερα οι σαράφηδες στην αγορά.

Βέβαια και πριν από τους Αρχαίους Έλληνες υπήρξαν πρωτόγονες μορφές αποταμίευσης, αποθήκευσης και κατάθεσης αγαθών, στην Ανατολή – κυρίως στη Μεσοποταμία από όπου και έχουν διασωθεί πολλά σχετικά πινάκια. Οι διεργασίες αυτές γίνονταν συνήθως στους ναούς. Πρώτοι πρόγονοι των μπανκιέρηδων ήταν οι ιερείς. Αποθήκευαν για λογαριασμό των πολιτών τρόφιμα, πρώτες ύλες, πολύτιμα μέταλλα.

Αλλά για να γίνει το επόμενο βήμα προς τη τράπεζα, χρειαζόταν μία ανακάλυψη που έγινε στην Ελληνική Ιωνία: το νόμισμα. Κάποιος ταμίας που βαρέθηκε να ζυγίζει επί τόπου εκατοντάδες κομματάκια πολύτιμου μετάλλου για να πληρώνει τους μισθοφόρους του Κροίσου, σκέφθηκε να τα προετοιμάσει ζυγίζοντας και σφραγίζοντάς τα.

Από τη στιγμή που δημιουργήθηκαν τα νομίσματα ο χειρισμός των αξιών ήταν απλούστατος. Μαζί τους γεννήθηκε κι ένα νέο επάγγελμα: του ανταλλάκτη – του σαράφη. Φοβερή δουλειά. Μόνο στην Ελλάδα υπήρχαν 265 πόλεις. Στην ακμή της μετράμε 2750 τύπους νομισμάτων. Να τα ξέρεις όλα, τους τύπους και την αξία τους, να ξεχωρίζεις τα γνήσια από τα κίβδηλα, να αξιολογείς τα φθαρμένα και να κάνεις τις ανταλλαγές (κρατώντας και την προμήθειά σου) ήταν πολύ πιο σύνθετη εργασία από το σημερινό «CHANGE» ανταλλακτήριο, που απλώς ακολουθεί το δελτίο τιμών συναλλάγματος το οποίο καθημερινά εκδίδει η Κεντρική Τράπεζα. Μία επίσκεψη στο ωραιότερο μικρό μουσείο της Ελλάδος, το «Νομισματικό», στο μέγαρο Σλήμαν, θα σας δώσει μία ιδέα από τον πλούτο και την ποικιλία των αρχαίων νομισμάτων.

Δεν θα ασχοληθώ εδώ με την γένεση του τραπεζικού επαγγέλματος στην Αρχαία Ελλάδα. Σε λίγους αιώνες ανακάλυψε σχεδόν όλες τις υπηρεσίες και τα προϊόντα που πουλάνε σήμερα οι τράπεζες. Μέχρι και επιταγές σώθηκαν σε ελληνιστικούς παπύρους!

Θέλω να κάνω το εγκώμιο του πρώτου τραπεζίτη για τον οποίο έχουμε πολλές και έγκυρες πληροφορίες. Κατάφερε το ακατόρθωτο. Ξεκίνησε ως δούλος, έγινε απελεύθερος, μετά μέτοικος και τελικά Αθηναίος πολίτης και μάλιστα επιφανής. Χρημάτισε τριήραρχος και δωρητής της Αθηναίων Πολιτείας. Το όνομά του θα συναντήσετε συχνά σε κείμενα του

Δημοσθένη, του Ισοκράτη, του Λουκιανού και άλλων επιφανών. Ήταν η εποχή του όπως είπε ο Ισοκράτης: «οι τραπεζίτες έχουν τη φήμη πως είναι τίμιοι στο επάγγελμά τους».

Ήταν ο τραπεζίτης Πασίων. Πρέπει να γεννήθηκε γύρω στο 430 π. Χ. Ήταν σκλάβος του Αντισθένη και του Αρχέστρατου, όπως μας λέει ο Δημοσθένης. Κάπου στις αρχές του επόμενου αιώνα, γύρω στο 400 τον βρίσκουμε μέτοικο, να κάνει τραπεζικές εργασίες για λογαριασμό του. Αποκτά πανελλήνιο δίκτυο και συναλλάσσεται με γνωστούς κεφαλαιούχους της εποχής μέσα και έξω από την Ελλάδα – όπως ο Τιμόθεος ο Αθηναίος και ο Σωπαίος από τον Πόντο. Έφτιαξε και εργοστάσιο ασπίδων. Οι πληροφορίες λένε ότι υπήρξε ο πλουσιότερος Αθηναίος – ίσως και Έλληνας. Ωστόσο τα χρήματα δεν θα αρκούσαν για να εξαγοράσει την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη, που απονέμονταν σπάνια, σε ελάχιστους. Έγινε κι αυτό, μετά ανέλαβε να εξοπλίσει τριήρη (τριήραρχος) και δώρισε χίλιες μπρούτζινες ασπίδες στην πόλη από το δικό του εργαστήριο.

Γράφει ο Δημοσθένης: «Ψηφισαμένου γαρ του δήμου των Αθηναίων Αθηναίων είναι Πασίωνα και εκγόνους τους εκείνου δια τας ευεργεσίας τας εις την πόλιν, ομογνώμων».

Ενδιαφέρον είναι πως, όταν γέρασε, νοίκιασε την δουλειά του (leasing ή franchising?) σε ένα δικό του απελεύθερο δούλο, τον Φορμίωνα. Πέθανε το 370 αφήνοντας πίσω δύο γιους, τον Απολλόδωρο και τον Πασικλή. Με την διαθήκη του υποχρέωσε την σύζυγό του Αρχίππη να παντρευτεί τον Φορμίωνα, ώστε να μείνει η δουλειά στην οικογένεια.

Φυσικά όπως για κάθε τραπεζίτη – και για τον Πασίωνα υπήρξαν σκοτεινά σημεία. Στον «Τραπεζιτικό» λόγο, που έγραψε ο Ισοκράτης για λογαριασμό κάποιου πελάτη, κατηγορείται για σφετερισμό ξένων χρημάτων – μία πολύ σκοτεινή και μπερδεμένη υπόθεση, της οποίας την έκβαση δεν γνωρίζουμε.

Ωστόσο το ισοζύγιο των γνώμών που αλιεύει κανείς με μία αναζήτηση στο TLG (ThesaurusLinguaeGraecae) βγαίνει θετικό.

Είναι λοιπόν πρόπον να εγκωμιάσουμε τον Πασίωνα, έναν αρχαίο αυτοδημιούργητο (και τι self made – από σκλάβος!) που είναι ο πρόγονος, ο προπάππος για κάθε τραπεζίτη της οικουμένης.

Ίδού το τραπεζίτου εγκώμιον – καθυστερημένο δυόμισι χιλιάδες χρόνια – αλλά πάντα επίκαιρο όσο το δούναι και το λαβείν...»⁸

E.9^A Ο Karl Heinrich Marx

Ο Karl Heinrich Marx (5 Μαΐου 1818 - 14 Μαρτίου 1883) γεννήθηκε στην Τρίερ της Γερμανίας. Σπούδασε νομική και φιλοσοφία. Παντρεύτηκε τη Jenny von Westphalen το 1843.

Ήταν Γερμανός φιλόσοφος, οικονομολόγος, ιστορικός, κοινωνιολόγος, πολιτικός θεωρητικός, δημοσιογράφος και σοσιαλιστής επαναστάτης. Θεωρήθηκε απάτριδος εξαιτίας των πολιτικών του δημοσιεύσεων, γι' αυτό έζησε στο Λονδίνο για δεκαετίες, όπου ήταν ο τόπος εξορίας του με τη σύζυγο και τα παιδιά του. Εκεί συνεργάστηκε με το Γερμανό στοχαστή Friedrich Engels. Δημοσίευσε τα γραπτά του απ' τα οποία τα πιο γνωστά είναι: *το φυλλάδιο* του 1848, το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* και ο τριών τόμων *Das Kapital* (1867-1883).

Το όνομά του έχει συσχετισθεί με την κοινωνική θεωρία. Σύμφωνα με την κριτική θεωρία του Μάρξ για την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική (γνωστή ως Μαρξιστική θεωρία), οι ανθρώπινες κοινωνίες αναπτύσσονται μέσω ταξικών συγκρούσεων. Στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής συγκρούεται η αστική τάξη, που έχει τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, με την εργατική τάξη, που προσφέρει έναντι μισθού την εργατική της δύναμη.

Θεώρησε ότι ο καπιταλισμός παρήγαγε εσωτερικές εντάσεις όπως και όλα τα προηγούμενα κοινωνικοοικονομικά συστήματα. Κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφικό και θα έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα νέο σύστημα, το σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής. Κατά τον Μάρξ, στο καπιταλιστικό σύστημα, το οποίο ρέπει προς την κρίση και την αστάθεια, υπάρχουν ταξικοί ανταγωνισμοί, με αποτέλεσμα να επέλθει η ανάπτυξη

---

⁸ Πηγή: http://www.ndimou.gr/el/keimena/omilies_meletes/τραπεζιτου-εγκωμιου/

της ταξικής συνείδησης της εργατικής τάξης και τελικά να ιδρυθεί μια αταξική, κομμουνιστική κοινωνία.

Υποστήριξε ότι η εργατική τάξη πρέπει να οργανώσει προλεταριακή επανάσταση για να επιφέρει την κοινωνικοοικονομική χειραφέτηση.

Ο Μαρξ έβαλε τα θεμέλια στην οικονομία, όσον αφορά τη σκέψη και κατανόηση της σχέσης εργασίας-κεφαλαίου. Έγραψε ιστορία και είναι μία τις πιο σημαντικές προσωπικότητες της ανθρωπότητας, έχει επηρεάσει με το έργο του διανοούμενους, συνδικάτα, καλλιτέχνες και πολιτικά κόμματα παγκοσμίως. Είναι πολλοί αυτοί που προσπαθούν να υιοθετήσουν, να τροποποιήσουν ή να προσαρμόσουν τις ιδέες του και το έργο του έχει επαινηθεί και επικριθεί. Όπως και να έχει είναι ο θεμελιωτής της κοινωνικής επιστήμης.

Πλούσιο το συγγραφικό του έργο, πάνω από 50 έργα, όπως: *"Κριτική της Θεωρίας του Κράτους του Χέγκελ"* (1843), *"Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα"* (1844), *"Θέσεις για το Φόουερπαχ"* (1845), *"Η Γερμανική Ιδεολογία"* (1845-46), σε συνεργασία με τον Ένγκελς, *Η Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* (1846-47), *"Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος"* (1847-48), σε συνεργασία με τον Ένγκελς, *"Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη"* (1852), *"Εισαγωγή στην κριτική της Πολιτικής Οικονομίας"* (1857-58), *"Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας"* (1859), *"Κεφάλαιο"*, τόμος πρώτος (1867), *"Η Κομμούνα του Παρισιού"* (1871), σε συνεργασία με τον Ένγκελς, *"Κριτική του Προγράμματος της Γκότα"* (1875), *"Κεφάλαιο"*, τόμος δεύτερος (1885), *"Κεφάλαιο"*, τόμος τρίτος (1894).

E.9^B Γνωστό και ως "Εγκώμιο του εγκλήματος" KARL MARX

Παρέκβαση (Για την παραγωγική εργασία)

«Ένας φιλόσοφος παράγει ιδέες, ένας ποιητής ποιήματα, ένας παπάς κηρύγματα, κλπ. Ένας εγκληματίας παράγει εγκλήματα. Όταν εξετάσει κανείς πιο λεπτομερειακά

τη συνάρτηση αυτού του τελευταίου κλάδου παραγωγής με το σύνολο της κοινωνίας, τότε θ' απαλλαγεί από πολλές προκαταλήψεις. Ο εγκληματίας δεν παράγει μόνο εγκλήματα, αλλά και ποινικό δίκαιο και μαζί του και τον καθηγητή που κάνει παραδόσεις για το ποινικό δίκαιο και επιπλέον το αναπόφευκτο εγχειρίδιο, με το οποίο αυτός ο ίδιος καθηγητής ρίχνει τις παραδόσεις του στη γενική αγορά με τη μορφή "εμπορεύματος". Έτσι πραγματοποιείται αύξηση του εθνικού πλούτου, χωρίς να γίνεται λόγος για την ατομική απόλαυση, την οποία, όπως μας λέει ένας αρμόδιος μάρτυρας, ο καθηγητής Ρόσερ, το χειρόγραφο του εγχειριδίου χαρίζει στον ίδιο τον συγγραφέα του.

Ο εγκληματίας παράγει ακόμα όλη την αστυνομία και την ποινική δικαιοσύνη, τους δικαστικούς κλητήρες, τους δικαστές, τους δήμιους, τους ενόρκους κλπ. Και όλοι αυτοί οι διάφοροι κλάδοι επαγγελμάτων, που αποτελούν ισάριθμες κατηγορίες του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, αναπτύσσουν διάφορες ικανότητες του ανθρώπινου πνεύματος, δημιουργούν νέες ανάγκες και καινούργιους τρόπους ικανοποίησής τους. Μονάχα τα βασανιστήρια λ.χ. αποτέλεσαν την αφορμή για τις πιο έξυπνες μηχανικές εφευρέσεις, στη δε παραγωγή των σύνεργών τους απασχόλησαν ένα ολόκληρο πλήθος έντιμων χειροτεχνών.

Ο εγκληματίας δημιουργεί μια εντύπωση, εν μέρει ηθική, εν μέρει τραγική, ανάλογα με τις περιστάσεις, και προσφέρει έτσι μια "υπηρεσία", μια κίνηση των ηθικών και αισθητικών αισθημάτων του κοινού. Δεν παράγει μόνο εγχειρίδια για το ποινικό δίκαιο, ούτε μόνο κώδικες της ποινικής νομοθεσίας και μαζί τους ποινικούς νομοθέτες, αλλά και τέχνη, λογοτεχνία, μυθιστορήματα, ακόμη και τραγωδίες, όπως το αποδείχνουν όχι μόνο η "Ενοχή" του Μύλλνερ και οι "Αηστές" του Σίλλερ, αλλά επίσης ο "Οιδίπους" και ο "Ριχάρδος ο Τρίτος". Ο εγκληματίας διακόπτει την μονοτονία και την καθημερινή ασφάλεια της αστικής ζωής. Την προφυλλάσει έτσι από την στασιμότητα και προκαλεί όλη εκείνη την ανήσυχη ένταση και την κινητικότητα, χωρίς την οποία θα αμβλυνόταν ακόμη και το κεντρί του συναγωνισμού. Έτσι δίνει κάποιο κέντρισμα στις παραγωγικές δυνάμεις. Ενώ το έγκλημα, αφαιρώντας ένα μέρος του υπεράριθμου πληθυσμού από την

αγορά εργασίας, μειώνει έτσι τον συναγωνισμό ανάμεσα στους εργάτες και εμποδίζει ως ένα σημείο την πτώση του μισθού εργασίας κάτω από το κατώτατο όριό του. Η πάλη ενάντια στο έγκλημα απορροφά ένα άλλο μέρος του ίδιου πληθυσμού. Ο εγκληματίας επεμβαίνει έτσι σαν μια από εκείνες τις φυσικές "εξισορροπήσεις" που αποκατασταίνουν ένα σωστό επίπεδο και ξανοίγουν μιν ολόκληρη προοπτική "ωφέλιμων" κλάδων απασχόλησης.

Οι επιδράσεις του εγκληματία στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων μπορούν ν' αποδειχθούν ως τις λεπτομέρειές τους. Θα πρόκοβαν οι κλειδαράδες ως την τωρινή τους τελειότητα, αν δεν υπήρχαν οι κλέφτες; Η εκτύπωση τραπεζογραμματίων θα έφτανε ως τη σημερινή τους τέλεια εμφάνιση, αν δεν υπήρχαν οι παραχαράκτες; Θα έβρισκε το μικροσκόπιο τον δρόμο του στη συνηθισμένη εμπορική σφαίρα (βλέπε τον Μπάμπατζ), χωρίς την απάτη στο εμπόριο; Μήπως η πρακτική χημεία δεν χρωστάει τόσα στη νόθευση των εμπορευμάτων και στην προσπάθεια της αποκάλυψής της, όσα και στον τίμιο ζήλο παραγωγής; Το έγκλημα, με τα διαρκώς νέα μέσα επίθεσης ενάντια στην ιδιοκτησία, γεννάει διαρκώς νέα μέσα υπεράσπισης και επιδρά έτσι τόσο παραγωγικά στην εφεύρεση μηχανών όσο επιδρούν και οι απεργίες. Αλλά ας εγκαταλείψουμε τη σφαίρα του ατομικού εγκλήματος: θα δημιουργόταν ποτέ χωρίς εθνικά εγκλήματα η παγκόσμια αγορά; Χωρίς αυτά θα δημιουργούνταν μήπως ακόμα και αυτά τα έθνη; Και μήπως το δέντρο της αμαρτίας δεν είναι ταυτόχρονα και το δέντρο της γνώσης, από τον καιρό ακόμα του Αδάμ;

Στο βιβλίο του Μύθοι για τις μέλισσες ο Μάντεβιλ απόδειξε ήδη την παραγωγικότητα όλων των δυνατών επαγγελμάτων, κλπ. και γενικά την τάση ολόκληρου αυτού του επιχειρήματος: "Αυτό που εμείς ονομάζουμε κακό σ' αυτό τον κόσμο, τόσο το ηθικό όσο και το φυσικό κακό, είναι η μεγάλη αρχή, που μας κάνει κοινωνικά πλάσματα, η στέρεη βάση, η ζωή και το στήριγμα όλων χωρίς εξαίρεση των επαγγελμάτων και απασχολήσεων. Εδώ πρέπει να αναζητήσουμε την αληθινή καταγωγή όλων των τεχνών και επιστημών. Και τη στιγμή που θα σταματούσε το κακό, την ίδια στιγμή θα έπρεπε να χαλάσει η κοινωνία, αν δεν αφανιζόταν ολότελα."

Μόνο που ο Μάντεβιλ ήταν φυσικά απείρως τολμηρότερος και τιμιότερος από τους φιλισταίους απολογητές της αστικής κοινωνίας».⁹

E.10^A James C. Scott

O James C. Scott (2/12/1936), γεννήθηκε στο New Jersey της Αμερικής. Χάρη στις διδακτορικές σπουδές του στο Yale, διετέλεσε καθηγητής πολιτικών επιστημών στο Yale. Είναι ανθρωπολόγος και ασχολήθηκε με αναρχισμό (κίνημα που απορρίπτει όλες τις ακούσιες, καταναγκαστικές μορφές ιεραρχίας του κράτους).

Κάποια από τα έργα του:

Against the Grain: Μια βαθιά ιστορία των πρώτων κρατών (2017), *Δύο ευθυμίες για τον αναρχισμό: Έξι εύκολα κομμάτια για την αυτονομία, την αξιοπρέπεια και την ουσιαστική εργασία και παιχνίδι (2012)*, *Η τέχνη του να μην κυβερνάται : Μια αναρχική ιστορία της υψίπευσης της Νοτιοανατολικής Ασίας (2009)*, *Όπλα των Αδύνατων: Καθημερινές Μορφές Αντίστασης των Χωρικών (1985)*, κ.α.

E.10^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΣΑΣΤΟΥΣ JAMES C. SCOTT

Γνωριμία με μια δυσφημισμένη τάξη

«Καμία αύξηση του υλικού πλούτου δεν μπορεί να ξεπληρώσει...

συμφωνίες που προσβάλλουν την αυτοεκτίμηση και βλάπτουν την ελευθερία.

R.H. Tawney¹⁰

Είναι καιρός να πούμε μια καλή κουβέντα για τους μικροαστούς. Σε αντίθεση με την εργατική τάξη και τους καπιταλιστές, οι οποίοι βρίθουν από εκπροσώπους, οι μικροαστοί σπάνια, έως καθόλου, μιλούν εξ ονόματός τους. Και ενώ οι καπιταλιστές μαζεύονται στους συνδέσμους βιομηχάνων και στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός, και η

⁹ Από το Καρλ Μαρξ, *Θεωρίες της υπεραξίας*, том. 1, Σύγχρονη Εποχή, 1984, σελ. 432-434.

Μετάφραση: Παναγιώτης Μαυρομάτης

Πηγή: <https://pernoampariza.files.wordpress.com/2013/12/ceba-cebcceb1cf81cebe-ceb8ceb5cf89cf81ceb9ceb5cf83-ceb3ceb9ceb1-cf84ceb7cebd-cf85cf80ceb5cf81ceb1cebecb9ceb1-t-4cebfcf82-cf84cebfcf85.pdf>

¹⁰ Tawney R.H., *Religion and the Rise of Capitalism*, Χάρμοντγουορθ: Penguin, 1969, σελ. 28.

εργατική τάξη συναθροίζεται στα συνέδρια των συνδικάτων, η μία και μοναδική φορά, απ' όσο θυμάμαι, που η μικροαστική τάξη μαζεύτηκε εις το όνομά της ήταν το 1901 στο Πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο Μικροαστών στις Βρυξέλλες. Δεύτερο Συνέδριο δεν υπήρξε ποτέ.

Γιατί να πάρουμε τα όπλα για την υπεράσπιση μιας τάξης που παραμένει σχετικά ανώνυμη και που σίγουρα δεν είναι, κατά τη μαρξιστική διάλεκτο, μια τάξη für sich [δι' εαυτή]; Οι λόγοι είναι πολλοί. Πρώτον και κυριότερον, πιστεύω ότι η μικροαστική τάξη και η μικροϊδιοκτησία εν γένει αναπαριστούν μια πολύτιμη ζώνη αυτονομίας και ελευθερίας μέσα σε κρατικά συστήματα που όλο και περισσότερο κυριαρχούνται από μεγάλες δημόσιες και ιδιωτικές γραφειοκρατίες. Η αυτονομία και η ελευθερία είναι, μαζί με την αμοιβαιότητα, στο επίκεντρο της αναρχικής ευαισθησίας. Δεύτερον, είμαι πεπεισμένος ότι οι μικροαστοί επιτελούν ζωτικές κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες υπό οποιοδήποτε πολιτικό σύστημα.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη έναν εύλογα γενναιόδωρο ορισμό των ταξικών τους ορίων, οι μικροαστοί αντιστοιχούν στη μεγαλύτερη κοινωνική τάξη στον κόσμο. Αν δεν συμπεριλάβουμε μόνο τους εμβληματικούς καταστηματάρχες αλλά επίσης και τους μικροκαλλιεργητές, τους μάστορες, τους μικροπωλητές, τους μικρούς ελεύθερους επαγγελματίες και τους μικρεμπόρους, των οποίων η μοναδική ιδιοκτησία πιθανότατα να είναι μια χειράμαξα ή μια βάρκα και μερικά εργαλεία, τότε τα ταξικά τους όρια εκτοξεύονται στα ύψη. Αν υπολογίσουμε και την περιφέρεια αυτής της τάξης, φέρ' ειπείν, τους κολίγους, τους ζευγίτες, τους ρακοσυλλέκτες και τις πλανόδιες πωλήτριες, όπου η αυτονομία είναι περιορισμένη και η ιδιοκτησία πράγματι ασήμαντη, η τάξη μεγαλώνει ακόμα πιο πολύ. Παρ' όλα αυτά, το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών, που τους διακρίνει τόσο απ' τους υπαλλήλους όσο και απ' τους βιομηχανικούς εργάτες, είναι ότι σε μεγάλο βαθμό θέτουν υπό έλεγχο την εργάσιμή τους μέρα και εργάζονται με λίγη ως καθόλου επιτήρηση. Θα μπορούσε κάποιος όντως να θεωρήσει αυτή την αυτονομία αμφιλεγόμενη, μιας και πρακτικά σημαίνει το να δουλεύει κανείς δεκαοχτώ ώρες ημερησίως με απολαβές που να προσφέρουν μια μετά βίας επιβίωση. Και παρ' όλα αυτά είναι ξεκάθαρο ότι, όπως θα δούμε, η επιθυμία για αυτονομία και έλεγχο της εργάσιμης ημέρας, καθώς και η αίσθηση

της ελευθερίας και της αυτοεκτίμησης που αυτός ο έλεγχος παρέχει, είναι μια αρκετά υποτιμημένη κοινωνική προσδοκία για μεγάλο τμήμα του πληθυσμού.

Η αιτιολόγηση της καταδίκης

Προτού αρχίσουμε την εξύμνηση των μικροαστών, καλό θα ήταν να κάνουμε μια παύση για να αναλογιστούμε γιατί, σαν τάξη, έχουν τέτοια ρετσινιά. Η μαρξιστική καταδίκη των μικροαστών είναι, εν μέρει, δομική. Η καπιταλιστική βιομηχανία δημιούργησε το προλεταριάτο και, ως εκ τούτου, είναι μόνο η χειραφέτηση του προλεταριάτου που εμπεριέχει την υπέρβαση του καπιταλισμού ως συστήματος. Περιέργως, αλλά όχι δίχως λογική εξήγηση, οι μαρξιστές δείχνουν έναν ζηλόφθονο θαυμασμό για τους καπιταλιστές, οι οποίοι υπερέβησαν τον φεουδαλισμό και απελευθέρωσαν τις πελώριες παραγωγικές δυνάμεις της νεωτερικής βιομηχανίας. Προετοίμασαν το έδαφος, που λέει ο λόγος, για την προλεταριακή επανάσταση και τον θρίαμβο του κομμουνισμού εν μέσω υλικής αφθονίας. Οι μικροαστοί, εν αντιθέσει, δεν είναι ούτε κρέας, ούτε ψάρι· είναι κατά κύριο λόγο φτωχοί, αλλά φτωχοί καπιταλιστές. Υπάρχει περίπτωση, κατά καιρούς, να συμμαχούν με την Αριστερά, αλλά πρόκειται περί λυκοφιλίας· η πολιτική τους αφοσίωση είναι εγγενώς αναξιόπιστη καθώς πατούν με το άλλο τους πόδι στο αντίπαλο στρατόπεδο και επιθυμούν να γίνουν μεγάλοι καπιταλιστές.

Η απευθείας μετάφραση του γαλλικού «petite» [μικρός] στα αγγλικά ως «petty» [μηδαμινός], αντί, ας πούμε, ως «small» [μικρός], κάνει ακόμα μεγαλύτερη ζημιά. Έτσι, δεν φαίνεται απλά να σημαίνει μικρός αλλά, εξίσου, αξιοκαταφρόνητος, όπως λέμε «pettifoggery» [χαζοκαυγάς], «petty cash» [«ψιλά»] ή απλώς «petty» [τιποτένιος].¹¹ Κι όταν συνδυάζεται στη λέξη «petty-bourgeoisie» [μικροαστική τάξη], τότε συνενώνεται με την καταδίκη των μαρξιστών, της ιντελιγκέντσιας και της αριστοκρατίας του φιλισταϊκού γούστου και της χοντροκομμένης ανησυχίας για τα φράγκα και την περιουσία των νεόπλουτων. Μετά την επανάσταση των Μπολσεβίκων, η ταμπέλα του μικροαστού έφτανε να σημαίνει φυλακίσεις, εξορίες ή θάνατο. Η καταδίκη των μικροαστών συναντήθηκε με τη σπερματική θεωρία περί αρρώστιας με όρους που προεικόνιζε τον ναζιστικό αντισημιτισμό.

¹¹ Σ.τ.μ.: Αναφορά κυρίως για το αγγλόφωνο κοινό.

Ο Μπουχάριν, θέλοντας να στιγματίσει τους απεργούς εργάτες και ναύτες της Κροστάνδης, τόνισε ότι «η μικροαστική μόλυνση έχει εξαπλωθεί από την αγροτιά σε ένα τμήμα της εργατικής τάξης».¹² Όλοι εκείνοι οι μικροί αγρότες που αντιστάθηκαν στην κολεκτιβοποίηση διαπομπεύτηκαν με παρόμοιο τρόπο: «ο πραγματικός κίνδυνος του μπουρζουάδικου μιάσματος και του μικροαστικού βακίλου παραμένει – η απολύμανση είναι απαραίτητη».¹³ Σ' αυτή την τελευταία αναφορά, οι βάκιλοι που επικρίθηκαν ήταν σχεδόν όλοι οι μικροπαραγωγοί με μια μετριασμένη υπεραξία, που τους επέτρεπε, κατά τη διάρκεια της σοδειάς, να προσλάβουν μερικούς εργάτες γης. Και, φυσικά, η συντριπτική πλειοψηφία των μικροαστών είναι σχετικά φτωχοί, δουλευταράδες και η ιδιοκτησία που τους ανήκει με το ζόρι τους επιτρέπει να τα βγάζουν πέρα· η εκμετάλλευση που ασκούν περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό εντός της πατριαρχικής οικογένειας – αυτό που ένας συγγραφέας αποκάλεσε «αυτο-εκμετάλλευση».¹⁴

Θα ρρώ πως η αποστροφή για τους μικροαστούς έχει επίσης μια δομικού τύπου πηγή την οποία μοιράζονται εξίσου το σοσιαλιστικό μπλοκ και οι καπιταλιστικές μαζικές δημοκρατίες. Είναι γεγονός ότι σχεδόν κάθε είδος μικρής ιδιοκτησίας κατέχει τα μέσα για να διαφεύγει τον κρατικό έλεγχο: η επιτήρηση, η φορολόγηση και η αστυνόμευση της μικρής ιδιοκτησίας είναι δύσκολο έργο· αντιστέκεται στον έλεγχο και την επιβολή του νόμου εξαιτίας της πολυπλοκότητας, της ποικιλότητας και της κινητικότητας των δραστηριοτήτων της. Η κρίση του 1929, που οδήγησε στην ορμητική καμπάνια κολεκτιβοποίησης του Στάλιν, οφειλόταν ακριβώς στην αποτυχία οικειοποίησης επαρκών σιτηρών από την αγροτιά. Κατά γενική ομολογία, όλα τα κράτη ανεξάρτητα απ' τη μορφή τους ήταν σχεδόν πάντα ορκισμένοι εχθροί των διακινούμενων ανθρώπων – των τσιγγάνων, των βοσκών, των πλανόδιων εμπόρων, των γεωργών, των μετακινούμενων εργατών – καθώς οι

---

¹² Averich Paul, *Krostandt 1921*, Πρίνστον: Princeton University Press, 1970, σελ. 66.

¹³ O Vaisberg, σε ομιλία του το 1929, όπως παρατίθεται στο Davies R. W., *The Socialist Offensive: The Collectivization of Russian Agriculture, 1929-1930*, Λονδίνο: Macmillan, 1980, σελ. 175.

¹⁴ Chayanov A. V., *The Theory of Peasant Economy*, επιμ. Thorner Daniel, μτφρ. [στα αγγλικά] Kerblay Basile και Smith R.F.E., Χόμγουντ: Richard Irwin for the American Economic Association, πρώτη έκδοση στα ρωσικά το 1926.

δραστηριότητές τους είναι θολές και ευκίνητες, πετούν πάνω απ' τα ραντάρ του κράτους. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο τα κράτη προτιμούν την αγροβιομηχανία, τα κρατικά αγροκτήματα, τις φυτείες και τις κρατικές επιχειρήσεις αντί της μικροϊδιοκτησιακής αγρικουλτούρας και του μικρεμπορίου. Προτιμούν τις μεγαλοεταιρείες, τις τράπεζες και τους επιχειρηματικούς ομίλους από το εμπόριο και τη βιομηχανία μικρής κλίμακας. Οι πρώτες είναι συχνά λιγότερο αποδοτικές από τις τελευταίες, αλλά οι δημοσιονομικές αρχές μπορούν ευκολότερα να τις επιβλέψουν, να τις μεταρρυθμίσουν και να τις φορολογήσουν. Όσο πιο διεισδυτική γίνεται η δημοσιονομική αρπαγή του κράτους, τόσο πιο πιθανό είναι ότι θα αναδυθεί μια «γκρίζα» ή «μαύρη» άτυπη και λαθραία οικονομία προκειμένου να του ξεφύγει. Κι εξυπακούεται ότι το τεράστιο μέγεθος και οι γεμάτες τσέπες των μεγάλων οργανισμών τούς εγγυώνται μια προνομιακή θέση στους θώκους της εξουσίας.

Μικροαστικά όνειρα: το δέλεαρ της ιδιοκτησίας

Για να μην τα πολυλογούμε, ο *homo sapiens* εμφανίστηκε πάνω-κάτω πριν από 200.000 χρόνια. Τα κράτη «επινοήθηκαν» μόλις πέντε χιλιάδες χρόνια πριν, και μέχρι πριν περίπου καμιά χιλιετία η πλειοψηφία της ανθρωπότητας ζούσε έξω απ' αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε κράτος. Όσοι ζούσαν εντός εκείνων των κρατών ήταν μικροϊδιοκτήτες (γεωργοί, τεχνίτες, καταστηματάρχες, έμποροι). Και, όταν αναπτύχθηκαν συγκεκριμένα δικαιώματα εκπροσώπησης από τον 17^ο αιώνα κι έπειτα, αυτά αποδόθηκαν βάσει του κοινωνικού κύρους και της ιδιοκτησίας. Οι καταγωγές των μεγάλων γραφειοκρατικών οργανισμών που χαρακτηρίζουν τη νεωτερική εποχή θα μπορούσαν να ανιχνευθούν στα μοναστήρια και στους στρατώνες, αλλά επί της ουσίας είναι προϊόν των τελευταίων δυόμιση αιώνων. Αυτός είναι ένας άλλος τρόπος για να πούμε ότι υπάρχει μια μακρά ιστορία έξω απ' το κράτος και ότι η ζωή εντός του κράτους πριν τον 18^ο αιώνα χωριζόταν με αυστηρούς όρους μεταξύ, αφενός, ενός τυπικά ανελεύθερου πληθυσμού (σκλάβοι, δουλοπάροικοι και εξαρτημένοι) και, αφετέρου, ενός πλήθους μικροϊδιοκτητών που διέθεταν, τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, μια σειρά συγκεκριμένων δικαιωμάτων για την εγκαθίδρυση οικογένειας: κατοχή και κληρονόμηση γης, ίδρυση εταιρειών, εκλογή τοπικών αρχόντων και ψήφιση κυβερνώντων. Ως εκ τούτου, η σχετική αυτονομία και

ανεξαρτησία των υποτελών τάξεων έπαιρνε δυο μορφές: μια ζωή στο περιθώριο, έξω από τη δικαιοδοσία του κράτους ή μια ζωή εντός του κράτους με ένα μίνιμουμ δικαιωμάτων που συνδέονταν με τη μικρή ιδιοκτησία.

Υποψιάζομαι ότι η ακαταμάχητη επιθυμία που θα μπορούσε να διακρίνει κανείς σε τόσες και τόσες κοινωνίες για ένα κομμάτι γης, μια κατοικία, ένα κατάστημα οφείλεται όχι μόνο στα περιθώρια ανεξαρτησίας για δράση, αυτονομίας και ασφάλειας που απονέμονται, αλλά εξίσου και στην αξιοπρέπεια, την υπόληψη και την τιμή που συνδέονται με την ιδιοκτησία απέναντι τόσο στο κράτος, όσο και στους γείτονες. Για τον Thomas Jefferson, η ανεξάρτητη μικροκαλλιέργεια προωθούσε κοινωνικές αρετές και ήταν ο βράχος του δημοκρατικού πολίτη:

Οι καλλιεργητές της γης είναι οι πιο πολύτιμοι πολίτες, είναι οι πιο δραστήριοι, οι πιο ανεξάρτητοι, οι πιο ενάρετοι και είναι δεμένοι με την πατρίδα τους και νυμφευμένοι με την ελευθερία της μέχρι την τελευταία ρανίδα του αίματός τους.¹⁵

Την περίοδο που μελετούσα και ζούσα μέσα σε αγροτικές κοινωνίες, μου φαινόταν αδύνατο να μην λάβω υπόψη το απίστευτο σθένος με το οποίο πολλοί περιθωριοποιημένοι μικροϊδιοκτήτες γαντζώνονταν ακόμα και στο μικρότερο κομμάτι γης. Όταν η καθαρή οικονομική λογική πρότεινε ότι θα ήταν πολύ καλύτερα γι' αυτούς αν έψαχναν μια προσοδοφόρα ενοικίαση γης ή ακόμη και να μεταναστεύσουν στην πόλη, αυτοί γραπώνονταν από την ιδιοκτησία τους με νύχια και με δόντια για όσο το δυνατόν περισσότερο. Όσοι δεν κατείχαν καθόλου γη να καλλιεργήσουν έβλεπαν τις μακροχρόνιες μισθώσεις, κατά προτίμηση από συγγενικά τους πρόσωπα, ως τη δεύτερη καλύτερη επιλογή από τη σκοπιά του κύρους, του να κατέχει δηλαδή κανείς τη δική του γη. Όσοι δεν είχαν ούτε δική τους γη αλλά ούτε και την επιλογή μιας βιώσιμης ενοικίασης και περιοριζόνταν να δουλεύουν για άλλους, βαστούσαν γερά τη μοίρα του σπιτικού τους στο χωριό μέχρι να έρθει το πικρό τους τέλος. Με αμιγείς εισοδηματικούς όρους, ένας σεβαστός αριθμός ενοικιαστών καλλιεργητών βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση από τους μικροϊδιοκτήτες, και ένας σεβαστός αριθμός μεροκαματιάρηδων βρισκόταν σε καλύτερη κατάσταση από

---

¹⁵ Randall Henry Stephens, "Cultivators", *The Life of Thomas Jefferson*, τ. 1, 1858, σελ. 437.

τους μικρο-ενοικιαστές. Για την αγροτιά, παρ' όλα αυτά, η διαφορά στην αυτονομία, την ανεξαρτησία και, επομένως, στην κοινωνική υπόληψη ήταν αποφασιστικής σημασίας. Ο μικροϊδιοκτήτης, σε αντίθεση με τον μισθωτή, δεν εξαρτιόταν από κανέναν για την καλλιέργεια γης και ο μισθωτής, σε αντίθεση με τον μεροκαματιάρη, είχε τουλάχιστον στη διάθεσή του γη για εποχιακή χρήση και τον έλεγχο της εργάσιμης ημέρας του, ενώ ο μεροκαματιάρης σερνόταν σ' αυτό που θεωρούνταν ως απαξιωτική εξάρτηση από τις καλές προθέσεις των γειτόνων και των συγγενών του. Ο τελικός εξευτελισμός ήταν να χάσει κανείς αυτό το τελευταίο φυσικό σύμβολο της ανεξαρτησίας, το σπίτι του.

Η πτώση από κάθε σκαλοπάτι στο ταξικό σύστημα του χωριού αντιπροσώπευε μια απώλεια οικονομικής ασφάλειας και κύρους ανεξαρτησίας. Η ουσία του μικροαστικού ονείρου, παρ' όλα αυτά, δεν ήταν κάποιος αφηρημένος υπολογισμός εισοδηματικής ασφάλειας αλλά, αντ' αυτού, η βαθιά επιθυμία για πλήρη πολιτιστική ιθαγένεια [cultural citizenship] στη μικροκοινότητά τους. Ιδιοκτησία σήμαινε την ικανότητα διεξαγωγής γάμων, κηδειών και, όπως σε ένα μικρό μαλαισιανό χωριό, γιορτών κατά το πέρας της νηστείας, με τέτοιο τρόπο που έδινε νόημα και αξία στο όνομα της κοινωνικής έκφρασης. Τα προστατευμένα «μεσαία στρώματα αγροτών» που είχαν τα μέσα για να γιορτάσουν αυτές τις τελετές δεν ήταν μόνο οι πιο σημαίνοντες χωρικοί, αλλά επίσης και παραδείγματα προς μίμηση και έμπνευση. Η απομάκρυνση από αυτό το πρότυπο σήμαινε τη μετατροπή κάποιου σε πολίτη δεύτερης κατηγορίας.

Τα μαιωμένα μικροαστικά όνειρα είναι τα απαραίτητα προσανάμματα του επαναστατικού αναβρασμού. Κατά το μάλλον ή ήττον, «Η γη στους αγρότες!» είναι η πιο αποτελεσματική ιαχή συσπείρωσης στις περισσότερες αγροτικές επαναστάσεις. Η επανάσταση της υπαίθρου στη Ρωσία το 1917 μπήκε σε τροχιά επιτάχυνσης από την ορμή των, ηττημένων στο αυστριακό μέτωπο, Ρώσων κληρωτών να επιστρέψουν στην πατρίδα τους και να συμμετέχουν στους ανατασμούς γης που λάμβαναν χώρα. Για πολλούς από τους αποκαλούμενους «γεροντοκόρους»¹⁶ (εργένηδες, «υπεράριθμους»), τους ακτήμονες της

---

¹⁶ Σ.τ.μ.: Η ακριβής ορολογία στα κινέζικα είναι guang gu και υποδηλώνει το φαινόμενο του υπερπληθυσμού αντρών στην Κίνα που, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, αποκλείονται «αντικειμενικά» από τις δυνατότητες του έγγαμου βίου.

προεπαναστατικής Κίνας, ο Λαϊκός Επαναστατικός Στρατός προσέφερε την πολύτιμη ευκαιρία να αποκτήσουν τη δική τους γη, να δημιουργήσουν μια (πατριαρχική) οικογένεια και να αποκτήσουν μια διακαή πολιτιστική ιθαγένεια που, μεταξύ άλλων, σήμαινε να ταφούν με τιμές. Το κλειδί (δόλωμα;) για την ενθουσιώδη συμμετοχή της αγροτιάς σε, κυριολεκτικά, όλες τις επαναστάσεις του 20^{ου} αιώνα ήταν η προοπτική της ιδιοκτησίας γης και η υπόληψη και ανεξαρτησία που αναδύονταν μαζί της. Όταν οι αγροτικές μεταρρυθμίσεις επιτυγχάνονταν διαμέσου της κολεκτιβοποίησης, η πλειοψηφία της αγροτιάς αντιστεκόταν σ' αυτό και το βίωνε ως προδοσία των προσδοκιών της.

Τα μικροαστικά όνειρα εμποτίζουν εξίσου και τη φαντασία του βιομηχανικού προλεταριάτου. Οι πλέον κόκκινοι των κόκκινων προλετάρων, οι στρατευμένοι ανθρακωρύχοι και μεταλλωρύχοι του Ρουρ το 1919, στους οποίους ο Λένιν εναπόθεσε τις επαναστατικές του ελπίδες, αποτελούν περίτρανο παράδειγμα.¹⁷ Όταν ρωτήθηκαν τι ήταν αυτό που εύχονταν, οι επιθυμίες τους ήταν αξιοσημείωτα σεμνές. Ήθελαν υψηλότερους μισθούς, μείωση του χρόνου εργασίας και επιμήκυνση της σχόλης, όπως θα περίμενε κανείς να ακούσει. Αλλά, πέρα από αυτό που οι μαρξιστές θα αποκαλούσαν με τον υποτιμητικό όρο «συνδικαλιστική συνείδηση», οι προλετάριοι λαχταρούσαν να τους αντιμετωπίζουν τα αφεντικά τους με αξιοπρέπεια (και να τους φωνάζουν «Κύριε Τάδε») και προσδοκούσαν να αποκτήσουν μια μικρή οικοτεχνία με έναν μπαζέ. Είναι δύσκολο να χωνέψουμε που ένα νεοαναδυόμενο βιομηχανικό προλεταριάτο θα διατηρούσε κοινωνικές φιλοδοξίες προερχόμενες από την χωριάτικη καταγωγή του, αλλά η απαίτησή τους για το κάλλος του κοινωνικού σεβασμού και για τον πολιτιστικό καλλωπισμό μιας ανεξάρτητης ζωής δε χωρά στο στερεοτυπικό σακάκι ούτε μιας «οικονομίστικης» εργατικής τάξης που νοιάζεται μόνο για τα λεφτά ούτε ενός επαναστατικού προλεταριάτου.

Τις προηγούμενες δεκαετίες, οι δημοσκοπήσεις στις ΗΠΑ ρωτούσαν τους βιομηχανικούς εργάτες ποιο είδος εργασίας θα προτιμούσαν από τη βιομηχανική εργασία.¹⁸ Ένα

---

¹⁷ Moore Barrington Jr., *Injustice: The Social Basis of Obedience*, Αρμονκ, Νέα Υόρκη: M. E. Shape, 1978.

¹⁸ Lane E. Robert, *Political Ideology: Why the American Common Man Believes What He Does*, Γκλένσφο: Free Press, 1962.

εκθαμβωτικά υψηλό ποσοστό λαχταρά να ανοίξει ένα μαγαζί ή ένα εστιατόριο ή να καλλιεργεί γη. Το ενοποιητικό θέμα αυτών των ονείρων είναι η απελευθέρωση από τη στενή επιτήρηση και η αυτονομία της εργάσιμης μέρας που, στο μυαλό τους, είναι αρκετά για να ξεπληρώσουν τις πολλές ώρες εργασίας και τα ρίσκα που έχουν αυτές οι μικρές επιχειρήσεις. Τις περισσότερες φορές, βέβαια, δεν πράττουν προς όφελος αυτής της ευχής, αλλά το πείσμα της ως φαντασίωσης είναι ενδεικτικό της δύναμής της.

Γι' αυτούς που έχουν γνωρίζει την πραγματική σκλαβιά, σε αντιδιαστολή με τη «μισθωτή σκλαβιά», η δυνατότητα μιας ανεξάρτητης αυτοσυντήρησης, όσο περιθωριακή κι αν είναι, ήταν ένα όνειρο που έγινε πραγματικότητα.¹⁹ Οι σκλάβοι όλων των Ηνωμένων Πολιτειών, μόλις χειραφετήθηκαν, το έβαλαν στα πόδια και εγκαταστάθηκαν στις μεθόριους των φυτειών, καταφέροντας να ζήσουν ανεξάρτητα έστω και υποτυπωδώς μέσω των κοινών πόρων που δε διεκδικούσε κανείς. Με μια καραμπίνα, ένα μουλάρι, μια αγελάδα, ένα αγκίστρι, μερικές κότες, χήνες και ένα αλέτρι, ήταν επιτέλους πιθανό να ζήσει κανείς ανεξάρτητος και να εργάζεται σπάνια για τον «αφέντη», μόνο σε περιπτώσεις που έπρεπε να ικανοποιηθεί μια προσωρινή ανάγκη για μετρητά. Οι φτωχοί λευκοί ζούσαν από τους κοινούς πόρους με τον ίδιο περίπου τρόπο, αποφεύγοντας την ατιμωτική εξάρτηση από τους εύπορους γείτονές τους. Το αποτέλεσμα ήταν το τέλος της οικονομίας των φυτειών, η οποία αποκαταστάθηκε, σε αρκετά τροποποιημένη μορφή, με τη θέσπιση των «νόμων περί περιφράξεων» σε όλον τον Νότο, από τη δεκαετία του 1880 κι έπειτα, που σχεδιάστηκαν αποκλειστικά για να αποκλείσουν από τους κοινούς πόρους όσους είχαν την ανεξαρτησία τους, μαύρους και λευκούς, και να τους οδηγήσουν πίσω στην αγορά εργασίας. Το περιβόητο σύστημα της επίμορτης αγροληψίας,²⁰ ό,τι κοντινότερο είχαν ποτέ οι ΗΠΑ στη δουλοπαροικία, ήταν η τελική κατάληξη.

---

¹⁹ Hann H. Stephen, *The Roots of Southern Populism: Yeoman Farmers and the Transformation of the Georgia Upcountry*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1984

²⁰ Σ.τ.μ.: Πρόκειται για νομική έννοια που ορίζει ότι το μίσθωμα ενός κτήματος μπορεί να συμφωνηθεί επί του ποσοστού των καρπών, οι οποίοι διανέμονται μεταξύ εκμισθωτή και αγρολήπτη.

Η επιθυμία για αυτονομία φαίνεται τόσο ισχυρή που μπορεί να πάρει ακόμα και διεστραμμένες μορφές. Στις εργοστασιακές ρυθμίσεις, όπου η αλυσίδα παραγωγής είναι τόσο καλοκουρδισμένη ώστε να μειώσει την αυτονομία μέχρι την ολική της εξαφάνιση, οι εργάτες παρ' όλα αυτά καταφέρνουν να κλέψουν πίσω τον χρόνο της αυτονομίας τους με «ζαβολιές» για να εκφράσουν την ανεξαρτησία τους.²¹ Οι εργάτες αυτοκινητοβιομηχανίας του River Rouge βιάζονται να τελειώνουν με τις δουλειές τους ώστε να βρουν μια γωνιά να ξεκουραστούν ή να διαβάσουν ή να παίξουν μια επικίνδυνη παρτίδα χόκεϊ. Οι εργάτες στη σοσιαλιστική Ουγγαρία έκλεβαν χρόνο για να φτιάχνουν «παιχνίδια» από μικρά κομμάτια διαμορφωμένα σε τόρνο ακόμα κι αν αυτά δεν είχαν απολύτως καμία χρησιμότητα γι' αυτούς. Σε ένα σύστημα όπου η εργασία σχεδιάζεται με τρόπο που να εξαλείφει το «παιχνίδι», οι εργάτες απορρίπτουν αυτή την αντικειμενοποίηση και βαρεμάρα εισάγοντας την αυτονομία τους με δημιουργικούς τρόπους.

Η νεωτερική αγροβιομηχανία, με σχεδόν διαβολικό τρόπο, κατάφερε να εκμεταλλευτεί την επιθυμία για ιδιοκτησία και αυτονομία προς δικό της όφελος. Η πρακτική των συμβάσεων καλλιέργειας στην εκτροφή πουλερικών αποτελεί διαγνωστικό παράδειγμα.²² Οι μεγαλοεταιρείες, γνωρίζοντας ότι η λειτουργία μεγάλων ορνιθοφυλακών είναι επικίνδυνη από επιδημιολογικής απόψεως, αναθέτουν υπεργολαβικά την εκτροφή κοτόπουλων σε «ανεξάρτητους» πτηνοτρόφους. Ο υπεργολάβος είναι αποκλειστικά υπεύθυνος για την κατασκευή του πελώριου ορνιθώνα που απαιτείται σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζει η Tyson ή άλλες αγροβιομηχανικές εταιρείες και είναι υπεύθυνος για την απαιτούμενη δανειοδότηση ώστε να χρηματοδοτηθεί αυτός ο ορνιθώνας. Η αγροβιομηχανία διανέμει τους νεοσσούς και θέτει λεπτομερείς προδιαγραφές στο συμβόλαιο για το πρόγραμμα σίτισης, ενυδάτωσης, φαρμακοληψίας και υγιεινής, για τις οποίες πουλάει τις απαραίτητες πρώτες ύλες. Κατόπιν, οι ημερήσιες επιδόσεις του

---

²¹ Βλ., για παράδειγμα, Ludke Alf, "Organizational Order in Eigensinn? Workers' Privacy and Workers' Politics", *Rites of Power, Symbolism, Ritual and Politics since the Middle Ages*, επιμ. Wilentz Sean, Φιλαδέλφεια: University of Pennsylvania Press, 1985, σελ. 312-344. Haraszti Miklos, *Worker in a Worker's State*, Χάμτοντσουρθ: Penguin, 1977. Και, Hamper Ben, *Rivet Head: Tales from the Assembly Line*, Βοστώνη: Little Brown, 1991.

²² Watts M. J. και Little P., *Globalizing Agro-food*, Λονδίνο: Routledge, 1997.

υπεργολάβου καταγράφονται, και η αποπληρωμή γίνεται στο τέλος του συμβολαίου σύμφωνα με τα ποσοστά προσθήκης βάρους και θνησιμότητας, με την αμοιβή να διαβαθμίζεται από τις εναλλασσόμενες συνθήκες της αγοράς. Συχνά το συμβόλαιο ανανεώνεται διαρκώς, αλλά δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι αυτό όντως θα συμβαίνει.

Η διαστροφή μ' αυτό το σύστημα είναι ότι διατηρεί ένα ομοίωμα ανεξαρτησίας και αυτονομίας ενώ εκκενώνει κυριολεκτικά όλο το ουσιαστικό τους περιεχόμενο. Ο υπεργολάβος είναι ένας ανεξάρτητος γαιοκτήμονας (και υποθηκάριος), αλλά η εργάσιμη μέρα του και οι κινήσεις του μοιάζουν πολύ με την χορογραφία των κινήσεων του εργάτη στην αλυσίδα παραγωγής. Δεν έχουν κανέναν πάνω απ' τον σβέρκο τους, αλλά αν το συμβόλαιο δεν ανανεωθεί, το μόνο που τους απομένει είναι ένα δάνειο τόσο μεγάλο όσο η πτηνοτροφική τους μονάδα. Η γεωργική βιομηχανία μεταθέτει το ρίσκο της γαιοκτησίας, του εν πιστώσει κεφαλαίου και της διεύθυνσης ενός μεγάλου εργατικού δυναμικού –ένα εργατικό δυναμικό που θα απαιτούσε προνόμια– ενώ παράλληλα δρέπει όλα τα πλεονεκτήματα της στενής επιτήρησης, της τυποποίησης και του ποιοτικού ελέγχου που το νεωτερικό εργοστάσιο ήταν εξ αρχής σχεδιασμένο να πετύχει. Κι όλο αυτό πιάνει τόπο! Η επιθυμία να διατηρήσει κανείς τον τελευταίο κόκκο αξιοπρέπειας ως ανεξάρτητος ιδιοκτήτης είναι τόσο ισχυρή όπου ο «αγρότης» είναι πρόθυμος να προδώσει σχεδόν όλο το νόημά της.

Παρ' όλα όσα παραβλέπουν οι αναρχικοί αναφορικά με την ανθρώπινη κατάσταση, η πίστη τους στη δυναμική της ιδιοκτησίας για αξιοπρέπεια και αυτονομία ήταν μια οξυδερκής ανάγνωση του λαϊκού φαντασιακού. Το μικροαστικό όνειρο της ανεξαρτησίας, αν και στην πράξη δεν είναι πάντα εφικτό, δε θανατώθηκε από τη Βιομηχανική Επανάσταση. Αντιθέτως, πήρε παράταση ζωής.²³

Οι όχι και τόσο μικρές κοινωνικές λειτουργίες της μικροαστικής τάξης

Από τους Σκαφτιάδες και τους Ισοπεδωτές του Αγγλικού Εμφυλίου Πολέμου, τους Μεξικανούς χωρικούς του 1911, τους Ισπανούς αναρχικούς για σχεδόν έναν αιώνα, τα

²³ Βλ., για παράδειγμα, τον ισχυρισμό του Michel Crozier πως ακόμα και στους μεγάλους γραφειοκρατικούς οργανισμούς, η συμπεριφορά-κλειδί είναι «η επιμονή του ατόμου για την αυτονομία του και η απάρνηση των εξαρτητικών σχέσεων», *The Bureaucratic Phenomenon*, Σικάγο: University Press of Chicago, 1964, σελ. 290.

τόσα και τόσα αντιαποικιοκρατικά κινήματα μέχρι τα μαζικά κινήματα στη σύγχρονη Βραζιλία, η επιθυμία για γη και για αποκατάσταση της χαμένης γης είναι το βασικό μοτίβο των πιο ριζοσπαστικών, εξισωτικών, μαζικών κινήματων. Δίχως τα θέληγτρα του μικροαστικού ονείρου, δεν θα είχαν ελπίδες για τίποτα.

Η καταδίκη των μικροαστών από τον Μαρξ, κατά πολύ υποδεέστερη της καταδίκης του λούμπεν προλεταριάτου, βασίστηκε στο γεγονός ότι ήταν μικροϊδιοκτήτες και, κατά συνέπεια, μικροί καπιταλιστές. Μόνο το προλεταριάτο, μια νέα τάξη που γεννήθηκε από τον καπιταλισμό και στερείται κάθε ιδιοκτησίας, θα μπορούσε να είναι αληθινά επαναστατικό· η απελευθέρωση των προλετάρων εξαρτάται απ' την υπέρβαση του καπιταλισμού. Όσο πειστική κι αν ακούγεται αυτή η λογική στη θεωρία, το ιστορικά ισχύον είναι πως μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι μάστορες –υφαντουργοί, τσαγκάρηδες, τυπογράφοι, οικοδόμοι, κατασκευαστές κάρων, μαραγκοί– διαμόρφωναν τον πυρήνα των πιο ριζοσπαστικών εργατικών κινήματων στον δυτικό κόσμο. Ως παλιά τάξη, εμφορούνταν την κοινοτική παράδοση, ένα σύνολο εξισωτικών πρακτικών και μια τοπική συνοχή τις οποίες θα έβρισκε κανείς με δυσκολία στο νέο εργοστασιακό εργατικό δυναμικό. Και, φυσικά, οι μαζικές αλλαγές στην οικονομία από το 1830 κι έπειτα απείλησαν την ίδια την ύπαρξη αυτών των παλιών τάξεων ως κοινοτήτων και ως τεχνικών επαγγελματιών. Όπως το έθεσε ο Barrington Moore, αντηχώντας τον E. P. Thompson,

«το σημαντικότερο κοινωνικό θεμέλιο του ριζοσπαστισμού ήταν οι αγρότες και οι μικροτεχνίτες των πόλεων. Απ' αυτά τα στοιχεία θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η πηγή της ανθρώπινης ελευθερίας δεν βρίσκεται μόνο εκεί που την είδε ο Μαρξ, στις φιλοδοξίες διαφόρων κοινωνικών τάξεων να καταλάβουν την εξουσία, αλλά μάλλον ακόμη περισσότερο στο κύκνειο άσμα των τάξεων οι οποίες θάφτηκαν κάτω απ' το κύμα της προόδου.»²⁴

Καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, το πάγιο αντεπαναστατικό μέτρο ήταν η προληπτική μεταρρύθμιση του κτηματολογίου, αν και αρκετά συχνά παρεμποδιζόταν από

---

²⁴ Moore Barrington, *The Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Βοστώνη: Beacon Press, 1966. Βλ. επίσης το εκπληκτικό Thompson E. P., *The Making of the English Working Class*, Νέα Υόρκη: Vintage, 1966.

τις ίδιες τις ελίτ. Μόνο μετά την κατάρρευση του σοσιαλιστικού μπλοκ το 1989 ήταν που η νεοφιλελεύθερη συναίνεση, σε οργανισμούς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, διέγραψε τις μεταρρυθμίσεις των κτηματολογίων από την πολιτική της ατζέντα. Ενώ είναι όντως αληθές ότι η πολιορκία της μικροϊδιοκτησίας ώθησε στην άνοδο αρκετών δεξιών κινημάτων, θα ήταν αδύνατο να γράψουμε μια ιστορία των αγώνων για ισότητα χωρίς μάστορες, μικροπαραγωγούς και το πάθος τους για την ανεξαρτησία της μικρής ιδιοκτησίας η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής.²⁵

Ακόμη ένα ισχυρό επιχείρημα υπέρ των μικροαστών είναι ο σπουδαίος οικονομικός ρόλος τους στις ευρεσιτεχνίες και τις καινοτομίες. Είναι οι πρωτοπόροι, αν και όχι πάντα οι τελικοί επωφελούμενοι, της συντριπτικής πλειοψηφίας νέων διαδικασιών, μηχανών, εργαλείων, προϊόντων, τροφίμων και ιδεών. Το πιο τρανταχτό παράδειγμα είναι η σύγχρονη βιομηχανία λογισμικού, όπου κυριολεκτικά όλες οι πρωτότυπες ιδέες δημιουργήθηκαν από άτομα ή μικρές συντροφίες και κατόπιν αγοράστηκαν ή απορροφήθηκαν από μεγαλύτερες εταιρείες. Ο ρόλος των μεγαλύτερων εταιρειών είναι κυριολεκτικά αυτός της «ανίχνευσης» στο τεραίν της καινοτομίας κι έπειτα της οικειοποίησης –μέσω της πρόσληψης, της λαθροθηρίας και της εξαγοράς– οποιασδήποτε υποσχόμενης (και απειλητικής) ιδέας. Το συγκριτικό πλεονέκτημα των μεγάλων εταιρειών βρίσκεται στην κεφαλαιοποίηση, τη ρώμη της διάθεσης προϊόντων στην αγορά, τη δύναμη του λόμπινγκ και την καθετοποιημένη ενσωμάτωση, και όχι στις πρωτότυπες ιδέες και την καινοτομία. Και, αν και είναι αληθές ότι οι μικροαστοί δεν μπορούν να στείλουν τον άνθρωπο στο φεγγάρι, να φτιάξουν ένα αεροπλάνο, να διυλίσουν πετρέλαιο απ' τον βυθό της θάλασσας, να διευθύνουν ένα νοσοκομείο ή να κατασκευάσουν και να διαθέσουν ένα

---

²⁵ Υπάρχουν κι άλλες κοινωνικές συνεισφορές των μικροαστών που θα άξιζε να εκτιμηθούν ανεξάρτητα απ' τη θέση κάποιου στο πολιτικό φάσμα. Ιστορικά, το μικρεμπόριο και η μικροπαραγωγή ήταν οι κομβικές μηχανές της ενσωμάτωσης στην αγορά. Αν κάποιο προϊόν ή κάποια υπηρεσία βρίσκονται κάπου σε έλλειψη και, επομένως, υποχρεώνονται σε υψηλότερη τιμή πώλησης, τότε οι μικροαστοί να βρουν έναν τρόπο να τα μεταφέρουν εκεί που τα έχουν ανάγκη. Για τους οπαδούς του Milton Friedman και των φονταμενταλιστών της ελεύθερης αγοράς, οι μικροαστοί επιτελούν «το έργο του Θεού». Λειτουργούν μέσα σε ένα περιβάλλον σχεδόν τέλειου ανταγωνισμού-η ευκινήσια τους και η ταχύτητα ανταπόκρισής τους σε μικρές κινήσεις ζήτησης και προσφοράς προσεγγίζουν την ουτοπική οπτική του τέλειου ανταγωνισμού όπως τον ορίζουν τα νεοκλασικά οικονομικά. Τα περιθώρια κέρδους των μικροαστών είναι μικρά, οι αποτυχίες τους συχνές, και παρ' όλα αυτά η αθροιστική τους δραστηριότητα συνεισφέρει στο βέλτιστο αποτέλεσμα για το οποίο κάνει λόγο ο Παρέτο. Οι μικροαστοί, γενικά, πλησιάζουν κατά πολύ αυτό το ιδεώδες. Παρέχουν αναγκαία αγαθά και υπηρεσίες σε ανταγωνιστικές τιμές και σε ταχύτερες και μεγαλύτερες και αργοποιημένες εταιρείες αδυνατούν να πιάσουν.

σημαντικό φάρμακο ή ένα κινητό τηλέφωνο, η δυνατότητα των μεγάλων εταιρειών για τα ανωτέρω πηγάζει επί της ουσίας από την ικανότητά τους απλώς να συνδυάζουν μυριάδες μικρότερες εφευρέσεις και διαδικασίες, τις οποίες δεν έχουν δημιουργήσει και ίσως να μην μπορούσαν και να δημιουργήσουν από μόνες τους.²⁶ Φυσικά, αυτή είναι μια σημαντική καινοτομία καθ' εαυτή. Παρ' όλα αυτά, το κλειδί της ολιγοπωλιακής θέσης των μεγαλύτερων εταιρειών βρίσκεται ακριβώς στη δύναμή τους να εξουδετερώνουν ή να καταβροχθίζουν τους δυνητικούς ανταγωνιστές τους. Κάνοντας κάτι τέτοιο, στραγγαλίζουν αδιαμφισβήτητα τόση καινοτομία όση διευκολύνουν.

Η «δωρεάν» ευπρέπεια των μικροαστών

Αν δεν μπορείς να χαμογελάσεις, μην ανοίξεις μαγαζί

Κινέζικη παροιμία

Πριν λίγο καιρό πέρασα μερικές μέρες με μια φίλη στο Μόναχο, στο σπίτι των γονιών της που είχε πάει για επίσκεψη. Ήταν σχετικά ευπαθείς και σε μεγάλο βαθμό έγκλειστοι στο διαμέρισμά τους, αλλά επέμεναν να κάνουν μικρούς περιπάτους στη γειτονιά τους κατά τα δροσερά καλοκαιρινά πρωινά. Για αρκετές μέρες εγώ και η φίλη μου τους συνοδεύαμε στην πρωινή τους βόλτα για ψώνια, και τι «βόλτα»! Πήγαιναν πρώτα σε ένα μικρό μανάβικο, όπου αγόραζαν μια χούφτα λαχανικά και μερικά προϊόντα μακράς διάρκειας· κατόπιν, συνέχιζαν σε ένα διπλανό μαγαζί που είχε βούτυρο, γάλα, αυγά και τυρί· μετά στον χασάπη για ένα μικρό φιλέτο χοιρινό· μετά σε ένα κιόσκι που πουλούσε φρούτα· και, τέλος, αφού προηγουμένως κάνανε μια στάση σε ένα μικρό πάρκο για να χαζέψουν τα παιδιά που παίζουν, κατέληγαν στον εφημεριδοπώλη για να αγοράσουν κανένα περιοδικό και την τοπική εφημερίδα. Φαινόταν μια σχεδόν αμετάβλητη ρουτίνα και σε κάθε μαγαζί ξεκινούσε κουβεντούλα, σύντομη ή εκτενής, αναλόγως του αριθμού των υπολοίπων πελατών. Οι άνθρωποι σχολίαζαν τον καιρό ή κάποιο τροχαίο ατύχημα παραδίπλα, ψάχνανε κοινούς φίλους και συγγενείς, υπενθυμίζανε για κάποια γέννα στη γειτονιά, ρωτούσαν πως τα

---

²⁶ Γράφω «ίσως» γιατί υπήρξε, από τα μέσα του αιώνα μας, μια ερευνητική κουλτούρα σε μεγάλες εταιρείες όπως η AT&T (Bell Labs), η Dupont, η IBM, η οποία πρότεινε ότι οι μεγάλες εταιρείες δεν είναι απαραίτητα εχθρικές προς την καινοτομία.

πηγαίνει ο γιος ή η κόρη του τάδε, συλλογίζονταν για τον ενοχλητικό θόρυβο των αυτοκινήτων και πάει λέγοντας.

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι αυτές οι συζητήσεις ήταν ρηχές και περιορίζονταν σε φιλοφρονήσεις, στις ποταπότητες της καθημερινής ζωής, αλλά δεν ήταν ποτέ τους ανώνυμες· όλοι γνώριζαν το όνομα του συνομιλητή τους καθώς και αρκετές πληροφορίες για το οικογενειακό ιστορικό του. Εξεπλάγην από την χαλαρή, αν και επιφανειακή, κοινωνικότητα που επικρατούσε και συνειδητοποίησα ότι αυτές οι βόλτες ήταν το κοινωνικοποιητικό αποκορύφωμα των γονιών της φίλης μου. Θα μπορούσαν πολύ εύκολα να κάνουν τα ψώνια τους με πιο αποτελεσματικό τρόπο σε κάποιο μεγαλύτερο κατάστημα λίγο πιο πέρα. Αν το αναλογιστούμε για λίγο, θα μπορούσαμε να δούμε ότι οι καταστηματάρχες είναι απλήρωτοι κοινωνικοί λειτουργοί που παρέχουν μια μικρής διάρκειας μα ανεκτίμητη συντροφιά στη σταθερή τους πελατεία. Βέβαια, το «απλήρωτοι» δεν είναι ακριβές εφόσον οι τιμές τους είναι υψηλότερες από αυτές των μεγαλύτερων πολυκαταστημάτων· οι καταστηματάρχες έχουν καταλάβει ότι τα χαμόγελα και οι φιλοφρονήσεις που προσφέρουν είναι ένας τρόπος με τον οποίο μπορούν να διατηρήσουν μια σταθερή και πιστή πελατεία και, ως εκ τούτου, την επιχείρησή τους. Υπό τον φόβο να καταλήξουμε υπερβολικά κυνικοί για τη μάσκα των καταστηματάρχων πίσω απ' το χαμόγελό τους, παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειώσουμε ότι αυτές οι φιλοφρονήσεις απαλύνουν λίγο μια μέρα που ούτως ή άλλως σπαταλιέται πίσω απ' τον πάγκο κοπής, τις ζυγαριές και τις ταμειακές μηχανές.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, οι μικροαστοί επιτελούν ένα είδος καθημερινών και έμπιστων κοινωνικών υπηρεσιών που διατίθενται δωρεάν, τις οποίες θα ήταν δύσκολο να τις αντιγράψουν κάποιος δημόσιος λειτουργός ή κάποια δημόσια αρχή. Πρόκειται, μάλλον, για μια σειρά από χαριστικές υπηρεσίες που παρέχουν οι μικροκαταστηματάρχες αξιοποιώντας τους προς όφελός τους προκειμένου να κάνουν μπίζνες. Στις εμβριθείς εθνογραφικές παρατηρήσεις της πάνω στην υφή των γειτονιών και τη δημόσια ασφάλεια, η Jane Jacobs καταλογογράφησε αρκετές από αυτές.²⁷ Η φράση της «τα βλέμματα του δρόμου», μια

---

²⁷ Jacobs Jane, *The Death and Life of Great American Cities*, Νέα Υόρκη: Vintage, 1961.

κατεξοχήν πρωτότυπη παρατήρηση στη δεκαετία του '60, κατέληξε μια σύγχρονη πολεοδομική αρχή για τις αστειακές γειτονιές. Αναφέρεται στον διαρκή άτυπο έλεγχο της γειτονιάς από τους πεζούς, τους καταστηματάρχες και τους κατοίκους, πολλοί εκ των οποίων γνωρίζονται μεταξύ τους. Η παρουσία τους, το ζωντάνεμα του σκηνικού στους δρόμους, λειτουργεί άτυπα για τη διατήρηση της δημόσιας ευταξίας, χωρίς να προκύπτει κανενός είδους ανάγκη για παρέμβαση. Το σημείο κλειδί, για να επιστρέψουμε στα δικά μας, είναι ότι «τα βλέμματα του δρόμου» απαιτούν μια πυκνωμένη, πολυχρηστική γειτονιά, με πολλά μικρά μαγαζάκια, ατελιέ, κατοικίες και υπηρεσίες που διασφαλίζουν την οδοιπορική κυκλοφορία των περιπλανώμενων, τους περιπάτους στις βιτρίνες ή τη διανομή κατ' οίκον. Οι νεροκουβαλητές αυτής της διαδικασίας είναι οι μικροαστοί μαγαζάτορες, που βρίσκονται στον δρόμο κατά το μεγαλύτερο διάστημα της ημέρας, που γνωρίζουν τους ίδιους τους πελάτες τους και που κρατούν ένα άτυπο βλέμμα στραμμένο προς τον δρόμο. Τέτοιου τύπου γειτονιές είναι πολύ πιο ασφαλείς από ερημωμένες τοποθεσίες με ελάχιστη οδοιπορική κυκλοφορία. Εδώ ξανά, μια πολύτιμη υπηρεσία, σ' αυτή την περίπτωση σκοπεύοντας στη διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας, παρέχεται από το παραπροϊόν ενός συνδυασμού άλλων δραστηριοτήτων και χωρίς κανένα οικονομικό κόστος για τον δήμο. Εκεί που αυτές οι άτυπες δομές απουσιάζουν, ακόμη και οι μπάτσοι θα τα βρουν δύσκολα στο να διατηρήσουν μια αποδοτική ασφάλεια.

Οι μικροαστικές κοινωνικές υπηρεσίες, όπως το χαμόγελο του μαγαζάτορα, πολύ απλά δε γίνεται να ξεπουληθούν. Η Jane Jacobs παρατήρησε ότι σε κάθε οικοδομικό τετράγωνο υπήρχε κυριολεκτικά κάποιος καταστηματάρχης που να είναι ανοιχτός όλη μέρα, από τον οποίο οι γείτονες ζητούσαν να κρατήσει τα κλειδιά τους για μακρινούς συγγενείς ή φίλους που θα χρησιμοποιούσαν το διαμέρισμά τους ενόσω αυτοί θα έλειπαν μακριά. Οι καταστηματάρχες παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες τους τιμητικά προς τους πελάτες τους. Είναι αδύνατο να φανταστούμε μια τέτοιου τύπου υπηρεσία να παρέχεται από κάποια δημόσια υπηρεσία.

Είναι αλήθεια ότι τα πολυκαταστήματα αυτο-εξυπηρέτησης μπορούν, εξαιτίας της ορμής τους ως αγοραστές, να διανείμουν ένα πλήθος τυποποιημένων αγαθών στους καταναλωτές

και μάλιστα σε καλύτερες τιμές απ' ό,τι οι μικροαστοί. Παρ' όλα αυτά, αυτό που δεν είναι και τόσο ξεκάθαρο είναι εάν, εφόσον θα έχουμε εργοστασιοποιήσει όλα τα δημόσια αγαθά (τις θετικές εξωτερικότητες) που παρέχουν οι μικροαστοί –άτυπη κοινωνική εργασία, δημόσια ασφάλεια, αισθητικές απολαύσεις ενός ζωντανού και αξιόλογου δημόσιου σκηνικού, μια μεγάλη ποικιλία κοινωνικών εμπειριών και προσωπικών υπηρεσιών, τα άτυπα νέα της γειτονιάς και τα κουτσομπολιά, τα οικοδομικά τετράγωνα της κοινωνικής αλληλεγγύης και της δημόσιας δράσης, καθώς και (στην περίπτωση των μικροκαλλιεργητών) η καλή συνδιαχείριση της γης–, τελικά ίσως, οι μικροαστοί, λαμβάνοντας υπόψη όλες τις παραμέτρους, να μην ήταν και τόσο χαμένη εναλλακτική, μακροπρόθεσμα, από την μεγάλη, απρόσωπη, καπιταλιστική φίρμα. Βέβαια, αν και πιθανότατα απέχουν παρασάγγας από το τζεφερσονικό δημοκρατικό ιδεώδες του γεμάτου αυτοπεποίθηση, ανεξάρτητου μικροκτηματία, παρ' όλα αυτά οι μικροαστοί το προσεγγίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους υπαλλήλους της Wal Mart ή της Home Depot. Ένα τελευταίο σημείο που αξίζει να τονιστεί. Μια κοινωνία που κυριαρχείται από μικροϊδιοκτήτες και μαγαζάτορες είναι πιο κοντά στην ισότητα και στη λαϊκή ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής από κάθε άλλο οικονομικό σύστημα που έχει σχεδιαστεί μέχρι σήμερα».²⁸

E.11^A Raoul Vaneigem

Ο Raoul Vaneigem (21/3/1934), γεννήθηκε στο Lessines του Βελγίου.

Σπούδασε στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών, ρομαντική φιλολογία. Ο Vaneigem συμμετείχε στο καταστασιακό κίνημα, που βασιζόταν στην ταξική αντίληψη

²⁸ Scott C. James, "Two Cheers for the Petty-Bourgeoisie", *Two Cheers for Anarchism: Six Easy Pieces on Autonomy, Dignity and Meaningful Work and Play* [Εγκώμιο στον αναρχισμό: έξι εύκολα κείμενα για την αυτονομία, την αξιοπρέπεια και για τη νοηματοδότηση της εργασίας και του παιχνιδιού], Πρίνστον & Οξφόρδη: Princeton University Press, 2012, σελ. 84 – 100.

Περιοδικό ResPublica, τχ 1, 2019

μτφ.: Γκιμπρίτης Νικόλας

Πηγή: <http://www.respublica.gr/2019/05/post/petty-bourgeoisie/>

της κοινωνικής συγκρότησης, με φανερές επιρροές από το μαρξισμό. Κατά τη διάρκεια των εξεγέρσεων του Μάϊου 1968, γράφονταν τα μηνύματα του Vaneigem στα τείχη του Παρισιού. Τα πιο διάσημα συνθήματα, περιέχονται στο βιβλίο του η *Επανάσταση της καθημερινής ζωής (Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations)*.

Υπήρξε συντάκτης του περιοδικού *Internationale Situationniste* και ένα από τα σημαντικότερα μέλη της *Situationist International*, παρόλα αυτά, λόγω των αποτυχιών του, παραιτήθηκε.

Έγινε υπερασπιστής μιας ελεύθερης και αυτορρυθμιζόμενης κοινωνικής τάξης και υπέρμαχος ενός νέου τύπου απεργίας, στην οποία οι εργαζόμενοι σε υπηρεσίες και μεταφορές παρέχουν τις υπηρεσίες τους δωρεάν και αρνούνται να εισπράξουν οποιοδήποτε αντίτιμο.

Κάποια από τα βιβλία του είναι: *Le livre des plaisirs (The Book of Pleasures, 1979)*, *L'Île aux delices (The Island of Delights)*, ένα ερωτικό μυθιστόρημα, (1979), *Le mouvement du libre-esprit (Το Κίνημα του Ελεύθερου Πνεύματος, 1986)*, *Adresse aux vivants sur la mort qui les gouverne et l'opportunité de s'en defaire (Οδηγός για το θάνατο που κυβερνά και την ευκαιρία να απαλλαγούμε από αυτόν, 1990)*, *Lettre de Staline à ses enfants enfin réconciliés de l'Est και de l'Ouest (Επιστολή συμφιλίωσης Ανατολής-Δύσης του Στάλιν στα παιδιά του, 1992)*, *La résistance au christianisme. Les hérésies des origines au XVIIIe siècle (Αντίσταση στον Χριστιανισμό. Οι αιρέσεις από τις ρίζες έως τον 18ο αιώνα, 1993)*, *Les hérésies (Αιρέσεις, 1994)*, *Avertissement aux ecoliers et lyceens (Προειδοποίηση για μαθητές, 1995)*, *La Paresse (Η τεμπελιά, 1996)*, κ.α.

E.11^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΕΚΛΕΠΤΥΣΜΕΝΗΣ ΤΕΜΠΕΛΙΑΣ

VANEIGEM RAOUL

«Στη θεωρία που σφυρηλατήθηκε σχετικά μ' αυτήν, η τεμπελιά ωφελήθηκε πολύ από την αυξανόμενη δυσμένεια, στην οποία περιέπεσε η εργασία. Η καθημερινή εργασιακή αποκτήνωση, έχοντας για μεγάλο διάστημα αναγορευθεί σε αρετή από την μπουρζουαζία που αποκόμιζε τα οφέλη και από τις συνδικαλιστικές γραφειοκρατίες, στις οποίες διασφάλιζε την υπεραξία της εξουσίας τους, τελικά κατέληξε να αναγνωρισθεί ως αυτό που

πραγματικά είναι: μια ανάστροφη αλχημεία, που μετατρέπει σε μόλυβδο το χρυσάφι του υπαρξιακού πλούτου.

Ωστόσο, η εκτίμηση την οποία καυχιέται ότι έχει κερδίσει η τεμπελιά, δεν έχει πάψει διόλου να υποβαθμίζεται από τη σχέση σύζευξης που, εξομοιώνοντας ηλιθιωδώς τα ζώα με ό,τι πιο αξιοκαταφρόνητο έχουν οι άνθρωποι, συνεχίζει να συνδέει το τζιτζικα με το μέρμηγκα. Θέλουμε δε θέλουμε, η τεμπελιά παραμένει δέσμια της εργασίας την οποία απορρίπτει, εγκωμιάζοντάς την.

Η πρώτη σκέψη, όταν πρόκειται να μην κάνεις τίποτα, δεν είναι πως αυτό είναι αυτονόητο; Αλίμονο, μέσα σε μια κοινωνία που μας διχάζει ακατάπαυστα, πώς είναι δυνατόν να πλησιάσουμε τον εαυτό μας απρόσκοπτα; Πώς να βολευτούμε χωρίς δυσκολία, σ' αυτή την ευλογημένη κατάσταση όπου δεν βασιλεύει παρά η ραθυμία της επιθυμίας;

Μήπως τα πάντα δεν βρίσκονται σε κίνηση για να ταραξούν, με τα καλύτερα επιχειρήματα του καθήκοντος και της ενοχής, τη γαλήνια ώρα της ηρεμίας όταν είσαι μόνος με τον εαυτό σου; Ο Γκεόργκ Γκρόντεκ αντιλαμβανόταν ορθά, στην τέχνη του να μην κάνεις τίποτα, το σημάδι μιας συνείδησης πραγματικά απελευθερωμένης από τους πολυάριθμους καταναγκασμούς, που από τη γέννηση ως το θάνατο μετατρέπουν τη ζωή σε μια φρενήρη παραγωγή του τίποτα...

Είμαστε τόσο ζυμωμένοι με το παράδοξο, ώστε η τεμπελιά δεν αποτελεί θέμα στο οποίο δε θα μπορούσαμε να επεκταθούμε απλά, όπως θα το απαιτούσε η φύση, με την προϋπόθεση ότι και η φύση θα μπορούσε να προσεγγισθεί με αμεσότητα.

Η εργασία εκφύλισε την τεμπελιά. Την έκανε πουτάνα της, την ίδια στιγμή που η πατριαρχική εξουσία έβλεπε στη γυναίκα την ανάπαυση του πολεμιστή. Την έντυσε γελοία με τις υποκρισίες της, όταν το νεκροτομείο των εκμεταλλευτριών κοινωνικών τάξεων συνταύτιζε την εργασιακή δραστηριότητα με την μοναδική χειρωνακτική παραγωγή.

Τι ήταν όλοι αυτοί οι ισχυροί, οι μονάρχες, οι αριστοκράτες, οι ανώτεροι αξιωματούχοι, αν όχι εργάτες του πνεύματος, επιφορτισμένοι να επιβάλλουν την εργασία σ' αυτούς που προηγουμένως «είχαν τρελάνει»; Αυτή η ραθυμία για την οποία κόμπαζαν οι πλούσιοι και

η οποία τρέφει ανά εκατό χρόνια τη μνησικακία των καταπιεσμένων, μου φαίνεται ότι απέχει αρκετά από την ειδυλλιακή κατάσταση της τεμπελιάς.

Πώς καμαρώνουν όλοι αυτοί οι κενόδοξοι αριστοκράτες, καιροφυλακτώντας την παραμικρή παράλειψη, την αυστηρή τήρηση των τύπων, επιφυλακτικοί απέναντι στους δούλους που κρύβουν τη δυσαρέσκεια και την περιφρόνησή τους κάτω από τη δουλοπρέπεια, εκτός κι αν πρόκειται να τους βάλουν να δοκιμάσουν πρώτοι τα φαγητά που έχουν καρυκεύσει με τις βασκανίες της ζήλιας και της εκδίκησης. Τι κουραστική που είναι αυτή η τεμπελιά και πόση δουλικότητα υπάρχει στη συνεχή τέρψη μιας κατά παραγγελία φιλοφροσύνης!

Θα μπορούσαμε να πούμε για τον τύραννο ότι, τουλάχιστον δροσίζεται από την ευχαρίστηση να τον υπακούουν; Δεν υπάρχει πιο άθλια ευχαρίστηση απ' αυτή, που με αντίτιμο τη δυσαρέσκεια των άλλων, αφήνει στο στόμα την πικρή γεύση που προκαλεί! Θα συμφωνούσαμε ότι το να κρατιέται κανείς, μ' αυτό τον τρόπο, υπεράνω των ποταπών ασχολιών, δεν έχει καμία σχέση με την ξεκούραση και διόλου δεν ευνοεί την ευχάριστη κατάσταση του να μην κάνεις τίποτα.

Αναμφίβολα, ο επιχειρηματίας, το αφεντικό, ο γραφειοκράτης, δεν ασχολούνται, έξω από την εργασία τους, με έναν οικιακό τρόπο ζωής, που είναι περισσότερο κουραστικός παρά άνετος. Δεν ξέρω αν αναζητούν τη μοναξιά του νομάρχη στους κάμπους²⁹ αλλά όλα φανερόνουν σ' αυτούς μια τάση προς τη διασκέδαση παρά προς την τεμπελιά. Δεν είναι εύκολο να διακόψει κανείς τον ρυθμό που τον σπρώχνει από το εργοστάσιο στο γραφείο, από το γραφείο στο Χρηματιστήριο και από τη σύσκεψη μετά γεύματος στο γεύμα μετά συσκέψεως. Ο χρόνος που ξαφνικά αδειάζει από την νομισματική λογιστική του, είναι χρόνος νεκρός, μόλις που υπάρχει. Πέρα από την αίσθηση της ηθικής, πρέπει να έχει χάσει κανείς και την αίσθηση της αποδοτικότητας για να προσποριείται ανερευθρίαστα ότι μπορεί να εισέλθει και να βουλευτεί σ' αυτόν.

---

²⁹ Σ.τ.Μ. *Le sous-prefet aux champs*: διήγημα του Α. Daudet (1840-1897), από το βιβλίο του *Les lettres de mon moulin*, εμπνευσμένο από τη ζωή στη γενέτειρά του.

Λένε για τον ύπνο ότι είναι ένα πραγματικό φάρμακο γι' αυτόν που ρίχνεται καθημερινά σε ένα αγώνα δρόμου ενάντια στο χρόνο. Αλλά ποιός θα τολμήσει, σ' ένα πόλεμο, όπου ανά πάσα στιγμή είναι εκτεθειμένος στη φωτιά που τρέφεται από τον ανταγωνισμό, να σηκώσει τη λευκή σημαία για μια στιγμή ανάπαυλας;

Μας έχουν επαναλάβει αρκετές φορές το καταστροφικό παράδειγμα των «ηδονών της Καπούης» όπου ο Αννίβας, υποκύπτοντας άγνωστο σε ποιο μάγεμα των αισθήσεων, χάνει για πάντα τη Ρώμη αλλά και τα οφέλη από τις κατακτήσεις του.

Είναι προφανές: σε ένα κόσμο όπου τίποτα δεν αποκτιέται χωρίς την εργασία της δύναμης και της πανουργίας, η τεμπελιά είναι μια αδυναμία, μια βλακεία, ένα σφάλμα, ένας λανθασμένος υπολογισμός. Δεν μπορούμε να την προσεγγίσουμε παρά αλλάζοντας σύμπαν, δηλαδή ύπαρξη. Αυτά συμβαίνουν.

Με διαβεβαιώνουν πως ένας διευθυντής τράπεζας, βρέθηκε μια μέρα κατεστραμμένος, εγκαταλελειμμένος απ' όλους και ντροπισμένος. Μια γωνιά στην εξοχή τον υποδέχεται.

Καλλιεργεί λίγες κληματαριές. Ένας λαχανόκηπος, μερικές κόττες και η φιλία των γειτόνων αρκούν για τις ανάγκες του. Αρχίζει να ανακαλύπτει εντυπωσιακά πράγματα: τη δύση του ήλιου, το παιγνίδισμα του φωτός κάτω από τα δέντρα, τη μυρωδιά της θάλασσας, τη γεύση του ψωμιού που ζύμωσε και έψησε, το τραγούδι των βατράχων, το συναρπαστικό σχήμα της ορχιδέας, τις ονειροπολήσεις της γης την ώρα της πρωινής ή της εσπερινής δροσιάς. Η αποστροφή για μια ύπαρξη αναλωμένη μέσα στην άγνοια του εαυτού του, του πρόσφερε μια θέση στο σύμπαν. Το μόνο που απέμενε ήταν να μάθει πώς να την κατακτήσει..

Ο δρόμος δεν είναι τόσο εύκολος. Για να τον ξαναβρείτε, δεν αρκεί ο αποκλεισμός σας από έναν κόσμο που σας αποκλείει από τον εαυτό σας. Αν ήταν έτσι, δεν θα υπήρχε ούτε ένας άνεργος που να μην γινόταν ποιητής του μέλλοντος.

Ο άνεργος, τις περισσότερες φορές, δεν ανήκει στον εαυτό του, συνεχίζει να ανήκει στην εργασία. Αυτό που τον κατέστρεψε, ρίχνοντάς τον στην αλλοτρίωση του εργοστασίου ή του γραφείου, συνεχίζει να τον ροκανίζει εξωτερικά, σαν τον πόνο ενός κομμένου μέλους του σώματος. Όπως και ο εκμεταλλευτής έτσι και ο εκμεταλλεζόμενος δεν έχει διόλου την ευκαιρία να αφιερωθεί ανεπιφύλακτα στις ηδονές της τεμπελιάς.

Σίγουρα υπάρχει πονηριά στο να κάνεις όσο το δυνατόν λιγότερα για ένα αφεντικό, να σταματάς όταν γυρνά την πλάτη, να σαμποτάρεις τις αλυσίδες παραγωγής και τις μηχανές, να ασκείς την τέχνη της δικαιολογημένης απουσίας. Η τεμπελιά διαφυλάσσει εδώ την υγεία και προσδίδει στην ανατροπή έναν ευχάριστα τονωτικό χαρακτήρα. Σπάζει την ανία της δουλικότητας, αναιρεί τις διαταγές, εκδικείται το χρόνο για τις οκτώ ώρες που αφαιρεί από τη ζωή σας και που κανένας μισθός δεν θα επιτρέψει να ανακτήσετε. Με άγρια μανία ξεκλέβει κι άλλα λεπτά από το ρολόι ελέγχου που, τεμαχίζοντας την ημέρα, αυξάνει τα κέρδη του αφεντικού.

Ναι, αλλά το ερώτημα παραμένει: μπορούμε να αντλήσουμε ανεπιφύλακτα οποιαδήποτε απόλαυση, όταν αυτό προϋποθέτει την καταστροφή της απόλαυσης του άλλου; Θέλεις να σε υπακούουν; Αυτό δεν πρόκειται να γίνει και προχωρώ στην ζωντανή απόδειξη, αρνούμενος τη δύναμή σου επάνω μου, συντρίβοντας αυτή την εξουσία που τη θεωρείς, αν όχι αιώνια, τουλάχιστον μακρόχρονη.

Ευγενής ασχολία η ανατροπή της ποταπής εργασίας, αναμφίβολα, αλλά η δουλειά δουλειά! Να λοιπόν κι εσείς, σαν το αφεντικό το οποίο παραμονεύει τον κλέφτη υπηρέτη, τεμπελιάζετε παραμονεύοντας το αφεντικό, για να το κλέψετε καλύτερα. Η τεμπελιά δεν είναι νοητή όταν γίνεται στα κρυφά. Χρειάζεται άνεση, όπως στον έρωτα. Όποιος είναι στην τσίλια, δεν ζει καθόλου, ή ζει μετρίως.

Και επιπλέον, πόση πικρία, να μην μπορείς να καταστρέψεις, όσο ύπουλα επιθυμείς, τον ηδονισμό των εκμεταλλευτών, όσο μέτριος κι αν είναι! «Εμείς δουλεύουμε κι αυτοί γεμίζουν τις μπάκες τους», λέει το τραγούδι. Αλλά όπως και οι άσεμνοι παπάδες τους οποίους ο παλιός αντικληρικαλισμός κατηγορούσε ότι έχουν βυθιστεί στην ακολασία, οι ηδονισμός δεν θα ήταν ό,τι καλύτερο θα μπορούσαν να είχαν επιτύχει στη ζωή τους οι εκμεταλλευτές, αν ο φόβος των εκμεταλλευομένων δεν τους είχε καταδικάσει σε βιαστικούς και κρυφούς ψυχαναγκασμούς; Το προνόμιο των προλετάρων που χειραφετούνται και από την εργασία που τους μισθοδοτεί και απ' αυτούς που καρπώνονται την υπεραξία της, είναι ακριβώς η προσέγγιση της απόλαυσης του εαυτού τους και του κόσμου.

Η απόλαυση και η συνείδησή της, που ακονίζεται για να την τελειοποιήσει, κατέχουν επαρκώς τη γνώση για να απελευθερωθούν απ' ό,τι τις περιορίζει ή τις διαφθείρει. Ρωτήστε αυτούς που μαθαίνουν να αλληλοαγαπιούνται!

Ό,τι ισχύει για την αγάπη ισχύει και για την τεμπελιά και την απόλαυσή της. Συχνά απατώμαστε. Ένα ρεπορτάζ για κάποιους ακτήμονες Βραζιλιάνους αγρότες, ενώ μεγάλες εκτάσεις παρέμεναν ακαλλιέργητες στα χέρια των ιδιοκτητών, μοναδική έγνοια των οποίων ήταν πώς να τις κρατήσουν υπό την ιδιοκτησία τους, τους εμφάνιζε σε μια μεγάλη πορεία της μιζέριας, να κραδαίνουν σταυρούς, με τους παπάδες επικεφαλής, αφού η Εκκλησία τους προσέφερε καθημερινά ένα νερομπούλι από ρύζι και φασόλια. Χάριν της αντικειμενικότητας της πληροφόρησης, παρεμβαλλόταν, σύμφωνα με τους κανόνες του μοντάζ, ένα συμπόσιο όπου οι ιδιοκτήτες γης, τρώγοντας άφθονα λουκάνικα και αρνίσια μπουτάκια, κραύγαζαν για τα δικαιώματά τους και διαμαρτύρονταν για τις επιθέσεις που δέχονταν, θεωρώντας τους εαυτούς τους θύματα.

Ανάμεσα στη μιζέρια των τρομαγμένων προκρίτων και την ευσπλαχνία των ακτημόνων, θα λέγαμε ότι οι πρώτοι δεν απολαμβάνουν τη γη τους, γιατί το μόνο που έχουν είναι η ιδιοκτησία και οι δεύτεροι, στους οποίους θα ταίριαζε η απόλαυση της γης αυτής, δεν είναι καν σε θέση να απολαύσουν οτιδήποτε.

Η κατάσταση δεν είναι τόσο παλιά όσο φαίνεται. Η Ευρώπη βλέπει σήμερα μια γραφειοκρατική τάξη να στραγγίζει τα χρήματα από τα συρτάρια του Κεφαλαίου, προσπαθώντας να τα κάνει να καρποφορήσουν σε κλειστό κύκλωμα, χωρίς να επενδύει σε καινούργιους τρόπους παραγωγής. Και οι προλετάριοι, που τους διδάξαμε ότι το προλεταριάτο δεν υπάρχει πια, διαμαρτύρονται για την μείωση της αγοραστικής τους δύναμης, ελπίζοντας ότι ένα μεγάλο κίνημα ελεημοσύνης θα αναπληρώσει την κατάργηση των κοινωνικών κεκτημένων, τη μείωση των μισθών, τη σταδιακή εξαφάνιση της χρήσιμης εργασίας και τη διάλυση της εκπαίδευσης, των συγκοινωνιών, των υπηρεσιών υγείας, της ποιοτικής γεωργίας και ό,τι δεν αυξάνει, με άμεσα κέρδη, τον όγκο του χρήματος που είναι στην υπηρεσία της παγκόσμιας κερδοσκοπίας.

Από εδώ και πέρα, η μόνη αναγνωρισμένη αξία της εργασίας περιορίζεται στο να εγγυηθεί ένα μισθό σε όσο το δυνατόν περισσότερους και μια υπεραξία στη διεθνή γραφειοκρατική ολιγαρχία. Ο πρώτος ξοδεύεται σε καταναλωτικά αγαθά και σε υπηρεσίες μιας αυξανόμενης μετριότητας, το δεύτερο επενδύεται σε χρηματιστηριακές κερδοσκοπίες που προσδίδουν στην οικονομία ένα χαρακτήρα όλο και πιο παρασιτικό.

Έχει τόσο καλά εδραιωθεί η συνήθεια του να αποδέχεσαι οποιαδήποτε εργασία και να καταναλώνεις οτιδήποτε για να αντισταθμίσεις το ισοζύγιο των αγορών που κυβερνά τις μοίρες σαν την παλιό φάντασμα της Θείας Πρόνοιας, ώστε το να κάθεσαι σπίτι σου αντί να συμμετέχεις στη φρενίτιδα που καταστρέφει το σύμπαν, θεωρείται, περιέργως, σκανδαλώδες.

Ένας απ' αυτούς τους υπουργούς, των οποίων η διοικητική μηχανή, στα χνάρια του γιγαντιαίου οικιακού εξοπλισμού που επιβαρύνει την παραγωγή αγαθών πρώτης ανάγκης, καταβροχθίζοντας δισεκατομμύρια, δεν φοβήθηκε να καταγγείλει, με τη συναίνεση των διαχειριστών της πληροφόρησης, τους νέους προνομιούχους που είναι οι επιχορηγούμενοι με ένα κατώτατο μηνιαίο εισόδημα, οι συνταξιούχοι σιδηροδρομικοί, αυτοί που έχουν δωρεάν ιατρική μέριμνα, με λίγα λόγια οι άνθρωποι που απολαμβάνουν τον ύπνο τους, τη στιγμή που οι υπόλοιποι κοιμούνται με ένα αφεντικό πάνω απ' το κεφάλι τους, το χρήμα του οποίου δεν σταματά να αυγατίζει.

Το ότι υπάρχουν προλετάριοι, έστω και εν δυνάμει επιχορηγούμενοι με ένα κατώτατο μηνιαίο εισόδημα, που συναινούν κρυφά στον εννοιολογικό ανασχηματισμό των λέξεων τις οποίες έχει οικειοποιηθεί η εξουσία, δεν είναι απλώς αποτέλεσμα της αγελαίας ηλιθιότητας. Πάνω απ' την τεμπελιά πλανιέται μια τέτοια ενοχή που λίγοι τολμούν να τη διεκδικήσουν σαν σωτήρια ανάπαυλα, η οποία μας επιτρέπει να συγκρατηθούμε και να μη βαδίσουμε άλλο στα χνάρια του παλιού κόσμου.

Ποιος από τους κοινωνικά επιχορηγούμενους θα ισχυρισθεί ότι ανακαλύπτει στην ύπαρξη, πλούτη που οι περισσότεροι τα γυρεύουν εκεί που δεν υπάρχουν; Δεν βρίσκουν καμιά χαρά στο να μην κάνουν τίποτα, δεν έχουν διάθεση να επινοήσουν, να δημιουργήσουν, να ονειρευτούν, να φανταστούν. Συχνά ντρέπονται για την έλλειψη μιας μισθωτής

αποκτήνωσης, που θα τους στερούσε τη γαλήνη που τώρα διαθέτουν αλλά δεν ξέρουν τι να την κάνουν.

Η ενοχή μειώνει και διαστρέφει την τεμπελιά, εμποδίζει τη χαρισματικότητά της, την απογυμνώνει από το νόημά της. Υπάρχει καλύτερη ευκαιρία από τις απεργίες για να ανασταλεί αυτός ο χρόνος όπου ο καθένας τρέχει και δε φτάνει, κοπιάζει για να γίνει αυτό που αποστρέφεται και να μη γίνει αυτό που θα επιθυμούσε, περιμένοντας τη σύνταξη, την αρρώστια και το θάνατο να βάλουν τέλος στην κούρασή του;

Η οριστική διακοπή της εργασίας θα επέτρεπε να διαδοθεί η καλή συνείδηση της τεμπελιάς, να ενθαρρυνθεί αυτή η σωτήρια ανάπαυση που θα μας γλίτωνε από πολλά ιατρικά έξοδα. Το μόνο που χρειάζεται είναι λίγη φαντασία. Θα σταυρώσουμε τα χέρια, θα μπορούσαν να πουν οι σιδηροδρομικοί, θα αποκαταστήσουμε τη χαριστικότητα του χρόνου και του χώρου και, για την αναψυχή σας θα λειτουργήσουμε τα τραίνα ώστε να μπορείτε να διασχίζετε δωρεάν ολόκληρη τη Γαλλία. Θα συνεχίζατε καταλαμβάνοντας εργοστάσια και γραφεία; Εμπρός λοιπόν! Ίσως έτσι θα έβλεπαν μερικοί ότι η τεμπελιά είναι πιο δημιουργική από την εργασία.

Αλλά όχι! Το να παραδεχθούμε ότι η απεργία είναι γιορτή, αποτελεί ύβρη απέναντι σ' αυτούς που επιμένουν να βρίσκουν αξιοπρέπεια στην σκλαβιά της εργασίας. Μέσα στην τάξη των πραγμάτων που μας κυβερνούν, η απεργία οφείλει να είναι μια κατάρα, όπως η τεμπελιά. Παίρνουμε μια βιαστική ανάσα φρέσκου αέρα πριν ακολουθήσουμε και πάλι, θαρραλέα, το δρόμο της διαφθοράς και της μόλυνσης.

Τη δικαιούμασταν τη σύνταξη, αναστενάζουν οι εργαζόμενοι. Αυτό που δικαιούμαστε, σύμφωνα με τη λογική της αποδοτικότητας, έχει ήδη πληρωθεί στο δεκαπλάσιο. Μη θαρρείτε πως η σύνταξη προσφέρει επιτέλους ένα καταφύγιο σ' αυτή την ξεκούραση που είναι σίγουρα το πιο άνισα κατανεμημένο πράγμα στον κόσμο.

Μήπως συγγέετε την τεμπελιά με την κούραση; Δεν μιλώ καν γι' αυτό το τέλος της ύπαρξης, που ονομάζεται, κυνικά, δημιουργικό, κατά το οποίο, σαράντα χρόνια καθημερινής καταπόνησης συνεχίζουν να αποτυπώνουν το ρυθμό, έτσι που η ζωή ξεφεύγει απ' όλες τις μεριές και οι μέρες προ καταβάλλονται στο λογιστήριο του θανάτου. Η τεμπελιά, στην οποία

διοχετεύεται ξαφνικά το φορτίο των επιθυμιών, απαγορευμένων επί σαράντα εβδομαδιαίες ώρες υποχρεωτικής παρουσίας στο εργοστάσιο ή το γραφείο, δεν είναι παρά μια θλιβερή εκτόνωση, η επιτάχυνση για να προλάβουμε την καθυστέρηση, η ορμή του δεμένου σκύλου που ξαφνικά ελευθερώνεται.

Η τεμπελιά, εν συντομία, ποτέ δεν αντιμετωπίστηκε καλύτερα από ό,τι η γυναίκα στο παρελθόν και γνωρίζουμε καλά πόσο επηρεάζεται το παρόν από το παρελθόν, τουλάχιστον κατά τα εννέα δέκατα. Όταν η αρσενική εξουσία έβλεπε στη γυναίκα την ανάπαυση του πολεμιστή, του χαρτογιακά ή του εργατοτεχνίτη, δεν είναι επειδή ακριβώς την ταύτιζε με την τεμπελιά; Μιλώντας, ώστε να μη λείει τίποτα, απασχολούμενη ώστε να μην ασχολείται με τίποτα, διατηρούσε την κατωτερότητά της επειδή απείχε από την οικονομία, όντας αποκλεισμένη από το μεγάλο και σωτήριο έργο του πλουτισμού που ανήκε αποκλειστικά στην ανδρική δύναμη. Όσο βέβαια δεν ήταν ακόμα καιρός να γίνει μητέρα και να παράγει παιδιά για το εργοστάσιο και τη στρατιωτική δόξα.

Άχρηστη και κενόδοξη, έπρεπε να την «πηδάνε», όπως ακριβώς η εργασία βιάζει την τεμπελιά. Εξόριστη, όπως ο άνεργος, από τη μηχανή που παράγει κέρδος, δεν αποκόμιζε από τον ελεύθερο χρόνο της παρά τη σκιά της κακής της μοίρας. Ούτε δικαιώματα, ούτε απόλαυση μονάχα τύψεις και αμαρτίες.

Πώς να βρεις ανάπαυση σε μια απραξία που στη χειρότερη περίπτωση είναι χυδαιότητα και στην καλύτερη, πρόσχημα; Γιατί, όπως η εργασία ταυτιζόταν με τη δύναμη, η τεμπελιά εξευτελιζόταν σαν μια νοσηρή αδυναμία. Βάσει μιας διεστραμμένης λογικής, συνηθισμένης στον παλιό κόσμο, η εξάντληση από την εργασία αποτελούσε δείγμα υγείας, ενώ το ευχάριστο αραλίκι αποκάλυπτε κάποιο νοσηρό σύμπτωμα. Τόσο αφόρητο είναι το βάρος της εργασίας πάνω στη ζωή, ώστε, με εξαίρεση τη μανία για κάθε είδους δραστηριότητα, χρήσιμη ή άχρηστη, φαίνεται ότι δεν έχει απομείνει τίποτα άλλο σ' ένα κόσμο ερειπωμένο. Η τεμπελιά είναι ένα κενό, όταν σκύβεις από πάνω του, κοιτάζεις την άβυσσο και η άβυσσος, όπως μας διαβεβαίωνε ο Νίτσε, κοιτάζει εσένα.

Αφού απέδειξε ότι δεν είχε καμία υπόσταση έξω από την εργασία, την καταπίεση, την ανατροπή, την ενοχή, την εκτόνωση, την αδυναμία που την χαρακτήριζε, το συμπέρασμα ότι δεν είχε καμία αξία, είναι μέσα στη λογική των πραγμάτων.

Απ' αυτό το τίποτα, ο Αλμπέρ Κοσερέυ δημιούργησε ένα απολαυστικό διήγημα. Το βιβλίο του, Οι Τεμπέληδες της Εύφορης Κοιλιάδας, μας βάζει κρυφά στο σπίτι ενός χωριού. Οι κάτοικοι του σπιτιού συναγωνίζονται σε επινοητικότητα για να καταφέρουν να κοιμηθούν όσο το δυνατόν περισσότερο. Πρέπει να ματαιώσουν τη συνωμοσία του εξωτερικού κόσμου, να ξεγλάσουν τη διεστραμμένη έλξη που ασκεί καμιά φορά η εργασία πάνω σ' αυτούς που είχαν την τύχη να την αγνοούν. Το λιγότερο που θα μπορούσαμε να πούμε είναι ότι η ατμόσφαιρα δεν έχει να κάνει ούτε με γαλήνη ούτε με ιλαρότητα. Μια ανησυχητική λάυρα κυριαρχεί στην αυστηρή διευθέτηση της ησυχίας. Το άγχος παραμονεύει ανάμεσα σε δυο ροχαλητά. Ίσως να πηγάζει πολύ περισσότερο από την κούραση της απραξίας παρά από μια ενδεχόμενη ανατροπή της λεπτής ισορροπίας του τίποτα.

Γιατί εδώ η τεμπελιά δεν είναι παρά η ματαιότητα ενός ύπνου χωρίς όνειρα. Είναι η εκδίκηση ενάντια στην απουσία ζωής, το κλείσιμο ενός υπαρξιακού λογαριασμού που δολοπλοκεί με το θάνατο. Διεκδικείτε το δικαίωμα του να μην είστε τίποτα σε ένα σύμπαν που σας έχει ήδη καταδικάσει στην ανυπαρξία. Αυτό είναι υπερβολικό ή όχι αρκετό.

Σίγουρα, υπάρχει κάποια ευχαρίστηση στο να μη δουλεύεις για κανένα, να μην επιθυμείς κανενός είδους πλουτισμό, να εκδηλώνεις ήσυχα την κοινωνική αχρηστία σου σε ένα κόσμο όπου μια μανιώδης δραστηριότητα, τις περισσότερες φορές, καταλήγει ακριβώς στο ίδιο αποτέλεσμα. Ωστόσο, το ίδιο το περιεχόμενο της τεμπελιάς δεν είναι δεδομένο. Η ευθραυστότητά της την προ διαθέτει στους χειρισμούς εκείνου που θέλει να επωφεληθεί. «Υπάρχει εξίσου τεμπελιά και αδυναμία στο να επιτρέπεις να σε κυβερνούν» παρατηρούσε ο Λα Μπρυγιέρ.

Οι νωθροί έχουν μια τάση να προτιμούν την αδικία από την αταξία. Οι φροντίδες που απαιτούν τα προνόμια της πνευματικής υπνηλίας και της απραξίας δεν προϋποθέτουν μιαν απόλυτη υποταγή στην τάξη των πραγμάτων; Το να εξαγοράζεις την ανάπαυση με υποταγή,

είναι μια ποταπή εργασία. Υπάρχει πολύ ομορφιά στην τεμπελιά για να την βάλουμε στην υπηρεσία των πελατειακών σχέσεων.

Στο Παλέρμω, καθώς περνούσε μια διαδήλωση ενάντια στη Μαφία, ένας νεαρός φώναζε αγανακτισμένος: «Είναι τρελοί! Χωρίς τη Μαφία, ποιος θα μας βοηθήσει;» Ο ισλαμικός ολοκληρωτισμός αντιδρά με τον ίδιο τρόπο. Το να είσαι μια νύμφη υπό το βλέμμα του Αλλάχ και μέσα στη μιζέρια του κόσμου, βοηθά την εξουσία του εμπορίου.

Αν η τεμπελιά συμβιβαζόταν με την απάθεια, την υποταγή, το σκοταδισμό, δεν θα αργούσε να μπει στα προγράμματα του Κράτους που, προσβλέποντας στην κατάργηση των κοινωνικών δικαιωμάτων, ιδρύουν ιδιωτικούς φιλανθρωπικούς οργανισμούς για να τα αναπληρώσουν: ένα σύστημα επαιτείας, όπου θα εξαφανιστούν οι διεκδικήσεις οι οποίες, πράγματι, έχουν πάρει υπάκουα αυτό το δρόμο, αν κρίνουμε από τις τελευταίες δημόσιες ικεσίες πάνω στο ίδιο τροπάρι: «δώστε μας λεφτά!».

Η φθίνουσα οικονομία, έχοντας μετατραπεί σε επιχείρηση μαφιόζικου τύπου, δεν θα μπορούσε να συνυπάρξει παρά με μια τεμπελιά κενή από κάθε ανθρώπινο περιεχόμενο.

Είναι ίσως καιρός να το αντιληφθούμε, η τεμπελιά είναι το χειρότερο ή το καλύτερο των πραγμάτων, ανάλογα με το αν υπεισέρχεται σε ένα κόσμο όπου ο άνθρωπος δεν είναι τίποτα ή στην προοπτική όπου θέλει να είναι τα πάντα. Πρέπει να ομολογήσουμε πως δεν γνώρισε παρά μια ύπαρξη αλλοτριωμένη, μπασταρδεμένη, υποταγμένη σε συμφέροντα χωρίς να έχει καμία από τις επιθυμητές σχέσεις με τις ελπίδες που θα ήταν φυσικό να της προσφέρουν.

Γιατί να εκπλαγούμε, όταν συμβαίνει ακριβώς το ίδιο με το ον που αυτοαποκαλείται ανθρώπινο και το οποίο αναλώνει το πιο σημαντικό κομμάτι του χρόνου του για να αποδείξει πόσο λίγο ανθρώπινο είναι. Αυτό δεν εμποδίζει τις επιθυμίες, ούτε τη δύναμη της φαντασίας με την οποία η ιστορία καταφέρνει πολύ περισσότερα από το να αναπληρώσει τις σκληρές πραγματικότητές της: σκιαγραφεί τις αλλαγές που τόσο κρυφοί πόθοι ζητούν από τα βάθη της ψυχής τους.

Τότε είναι που η τεμπελιά φανερώνει τον πλούτο της. Αυτή δεν δημιούργησε ένα σύμπαν, δεν επεξεργάστηκε ένα πολιτισμό; Ευτυχισμένη γη της επαγγελίας όπου, χωρίς την

παραμικρή προσπάθεια, τα πιο ορεκτικά πιάτα κοσμούν τα τραπέζια, όπου τα ποτά ρέουν άφθονα σε μια απίστευτη ποικιλία, όπου, χάριν μιας φύσης εν αφθονία, οι εκστατικές στιγμές του έρωτα προσφέρονται πίσω απ' τις λόγχμες.

Ανάμεσα στους πιο ειρηνικούς λαούς της γης βασιλεύει μια γοητευτική ραθυμία. Αρκεί να απλώσεις το χέρι ή να ανοίξεις το στόμα για να ικανοποιήσεις τις απαιτήσεις της γεύσης και της απόλαυσης.

Στη γη της επαγγελίας, η αφθονία είναι φυσική, η καλοσύνη έμφυτη, η αρμονία καθολική. Τίποτα, από το μύθο του Χρυσού Αιώνα μέχρι τον Φουριέ, δεν εξύμνησε καλύτερα τα όνειρα του σώματος και της γης, τις μυστικές και χαρούμενες συμφωνίες που συνέθετε μια λογική επιμελώς προφυλαγμένη από τον ορθολογισμό του εργασιακού αναβρασμού, της παραγωγικής μιζέριας και του ανταγωνιστικού φανατισμού.

Πρέπει να ανακαλέσουμε την ανάμνηση μιας αόριστης εποχής, προγενέστερης του αγροτικού πολιτισμού μας, ο οποίος γονιμοποιεί τη γη με τον ιδρώτα και το αίμα πριν τη στείρωσει για να αποκομίσει περισσότερα χρήματα; Οι αλυσίδες της εργασίας και του πολεμικού ανταγωνισμού, που δίνουν ρυθμό στο μακάβριο χορό του εμπορευματικού πολιτισμού, εξιδανίκευσαν με ευκολία τις κοινωνίες που ζέφευγαν από τέτοια επικίνδυνα προνόμια.

Σίγουρα, αλλά η ειδυλλιακή αυτή ουτοπία ανταποκρίνεται αρκετά, αν κρίνουμε από τις μελέτες των προϊστορικών τοποθεσιών και των κοινοτήτων όπου η περισυλλογή καρπών, το ψάρεμα και το κυνήγι σαν συμπλήρωμα, ύφαιναν ανάμεσα στους άνδρες, τις γυναίκες, τα ζώα, την φυτική γονιμότητα και τη γη δεσμούς ισότιμους, ειρηνικούς και λιγότερο καταπιεστικούς σε σχέση με τον αγροτικό σφετερισμό όπου η εκμετάλλευση της φύσης επέφερε την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο.

Ας το παραδεχθούμε, τουλάχιστον, κάθε φορά που ανακαλύπταμε τον συμπαθή άγριο, χρειαζόταν να χαμηλώσουμε τον τόνο των ύμνων κατά μία τρίτη. Σε σχέση με τις

υποδειγματικές συμπεριφορές, οι «Χιβάρος» και οι «Νταγιάκι» συχνά ήταν ανώτεροι απ' τους «Τρομπριανούς».³⁰

Και όταν το μοντέλο έτερπε την καρδιά μας, τι αποκομίζαμε εκτός από λίγη ακόμα νοσταλγία; Δεν υπάρχει καμιά επιστροφή στο παρελθόν έξω από την εκνευριστική στειρότητα της νοσταλγίας.

Το όνειρο της γης της επαγγελίας δεν έχει σχέση με αυτή την οπισθοδρομική χάνωση. Ακριβώς επειδή είναι σκανδαλωδώς εξωπραγματικό, επιθυμεί να ενταχθεί στο πεδίο του πραγματικού. Διαισθανόμαστε ότι ο φυσικός πλούτος προσφέρεται σ' αυτόν που τον ζητά χωρίς να θέλει να τον λεηλατήσει ή να τον βιάσει. Ένας άνεμος πνέει, λες και έρχεται από τα βάθη της ιστορίας και του ατόμου, ο άνεμος της άσβεστης επιθυμίας για αρμονία με τα όντα και τα πράγματα, τόσο απλά παρών σε όλες τις εποχές.

Η εποχή που τα ζώα μιλούσαν, που τα δέντρα μοίραζαν αφειδώς σοφές συμβουλές, που ακόμα και τα αντικείμενα είχαν ζωή, αποτελεί πραγματικότητα για το παιδί. Ο τεμπέλης ανακαλύπτει τη μαγεία της, στο βάθος μιας ραθυμίας που του θυμίζει συγκεχυμένα την προγεννητική του ύπαρξη, τότε που το σύμπαν της μητέρας, η κοιλιά της μητέρας, προσέφερε αγάπη, τροφή και στοργή. «Ποιες ολέθριες συνθήκες, αναρωτιέται, μας εμποδίζουν να ξαναδώσουμε στη φύση τον προορισμό της ως μητέρα τροφοδότρια;»

Ο κερδοσκοπικός εξορθολογισμός της εργασίας, μάταια αντιμετώπισε το ερώτημα ως ανύπαρκτο και μη τεθέν. Ο τεμπέλης γνωρίζει, ότι μέσα στη χαρούμενη διάθεση που τον αποσπά από τον πολυάσχολο κόσμο των επιχειρήσεων, το όνειρό του δεν έχει απογυμνωθεί από το νόημα και τη δύναμή του.

³⁰ Σ.τ.Μ. Οι Χιβάρος και οι Νταγιάκι ήταν άγριες φυλές του Περού και του Βόρνεο αντίστοιχα. Οι Χιβάρος παρέμειναν ανεξάρτητοι για αιώνες. Αντιστάθηκαν στις επιθέσεις των Ίνκας αλλά και στον εκχριστιανισμό τους από τους Ισπανούς μισθοφόρους κατά τον 16ο αιώνα. Ικανότατοι πολεμιστές αλλά και γεωργοί. Οι Νταγιάκι ήταν κυνηγοί κεφαλών. Έφτιαχναν όπλα και ρούχα. Οι Τρομπριανοί ήταν φιλειρηνικοί κάτοικοι των νησιών Τρόμπριαν της Μελανησίας (με τη ζωή των τελευταίων έχουν ασχοληθεί ο Μαλινόφσκι, ο Μως και Βίλχελμ Ράιχ, υπό το πρίσμα της αντίστοιχης ειδικότητάς τους).

Ανάμεσα σ' αυτόν και τον περιβάλλοντα χώρο, η ρεμβώδης ανεμελιά αρκεί για να υφάνει τον ιστό κάποιων λεπτών σχέσεων. Αντιλαμβάνεται χίλιες παρουσίες στο χορτάρι, στα φύλλα, σε ένα σύννεφο, σ' ένα άρωμα, σ' ένα τοίχο, σ' ένα έπιπλο, σε μια πέτρα. Ξαφνικά, τον καταλαμβάνει η επιθυμία να επανασυνδεθεί με τη γη μέσω των εσώτατων νευρικών ινών της ζωής.

Βρίσκεται σε ενότητα με το ζων, μέσα στη religio³¹, έννοια αντίθετη με τη θρησκεία που αλυσοδένει τη γη στον ουρανό και το σώμα στις απαιτήσεις του θείου πνεύματος. Σε αντίθεση με τον μυστικιστή, που είναι εξόριστος από τις αισθήσεις του εξαιτίας της αυτοπεριφρόνησης, ο τεμπέλης αποκαθιστά την υλικότητα της ζωής -τη μόνη που υπάρχει- μέσα στο σύμπαν από το οποίο δημιουργείται: τον αέρα, τη φωτιά, το νερό, τη γη, το ορυκτό, το φυτικό, το ζωικό και το ανθρώπινο που κληρονόμησε απ' όλα αυτά τον δημιουργικό του χαρακτήρα.

Κάτω από τη φαινομενική νωχέλεια του ονείρου ζυπνά μια συνείδηση που το καθημερινό σφυροκόπημα της εργασίας αποκλείει από την κερδοσκοπική πραγματικότητά του. Δεν έχει καθόλου να κάνει με κάποιο είδος ανιμισμού, θρησκευτική ανοησία όπου το πνεύμα επιχειρεί να οικειοποιηθεί τα γήινα στοιχεία λες και δεν είναι αυτάρκη. Απορρέει απλώς από την ενέργεια την οποία επανοικειοποιείται το σώμα που αναπαύεται.

Για να προσεγγίσει η τεμπελιά τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, δεν αρκεί να αρνείται την πανταχού παρούσα επιθυμία για εργασία, χρειάζεται να υπάρχει καθ' εαυτή και δι' εαυτή. Πρέπει το σώμα, του οποίου αποτελεί ένα από τα προνόμια, να επανακατακτηθεί σαν πεδίο των επιθυμιών, με τον τρόπο που το αντιλαμβάνονται οι ερωτευμένοι τη στιγμή που κάνουν έρωτα.

Τόπος και χρόνος των επιθυμιών, να τι διεκδικεί να είναι αυτή η τεμπελιά, σύμφωνα με τις επιταγές της καρδιάς, τόσο αντίθετης με την τεμπελιά της καρδιάς, στην οποία προσπαθεί να την περιορίσει το συνηθισμένο κοινωνικό παζάρι. Η γλυκύτητα του λιβαδιού, η γαλήνη

---

³¹ Σ.τ.Μ Με την έννοια της ευλαβούς παρατήρησης, από το λατινικό religio απ' όπου προήλθε η αγγλική και γαλλική λέξη religion (θρησκεία).

του κρεβατιού βρίθουν από ένα πλήθος επιθυμιών που αποσκοπούν στην ευτυχία και που οι καταναγκασμοί τις απωθούσαν, τις σακάτευαν, τις αποδεκάτιζαν και τις μεταμφιέζαν με θανατηφόρα νοήματα.

Η γη της επαγγελίας αποκτά ένα σκοπό στην πρόταση: όλα είναι στη διάθεση εκείνου που μαθαίνει να επιθυμεί αέναα. Το «κάνε ό,τι επιθυμείς» είναι ένα λεπτό λουλούδι που δεν ζητά παρά να μεγαλώσει και να ομορφύνει. Η βαναυσότητα των ανυπόφορων συνθηκών που ωστόσο ανεχόμαστε, μας προστάζει να το παραμελήσουμε, λες και επείγει να μην είμαστε ο εαυτός μας, να μην ανήκουμε ποτέ στον εαυτό μας.

Η τεμπελιά είναι απόλαυση του εαυτού μας ή δεν είναι τίποτα. Μην ελπίζετε να σας παραχωρηθεί από τα αφεντικά σας ή από τους θεούς τους. Την προσεγγίζουμε, όπως το παιδί, μέσω μιας φυσικής τάσης να αναζητούμε την απόλαυση και να παρακάμπτουμε ό,τι της εναντιώνεται. Πρόκειται για κάτι απλό που η ώριμη ηλικία διαπρέπει στο να το περιπλέκει.

Να τελειώνουμε λοιπόν με τη σύγχυση που ταυτίζει την τεμπελιά του σώματος με την πνευματική μαλάκωση που ονομάζεται νωθρότητα του πνεύματος –λες και το πνεύμα δεν είναι η αλλοτριωμένη μορφή της συνείδησης του σώματος.

Η κατανόηση του εαυτού μας που απαιτεί η τεμπελιά, δεν είναι άλλη από την κατανόηση των επιθυμιών τις οποίες έχει ανάγκη ο μικρόκοσμος του σώματος για να απελευθερωθεί από την εργασία που το εμποδίζει εδώ και αιώνες.

Γιατί, μέσα στο πλήθος των ευχών και των επιθυμιών που κατακλύζουν τον τεμπέλη, ο οποίος αποφάσισε επιτέλους να μην ανήκει παρά στον εαυτό του, δεν μπορεί να παρεισφρύσει τίποτα!

Τόση είναι η δύναμη των επιθυμιών όταν ξαναβρεθούν, για να το πούμε έτσι, σε μια ελεύθερη κατάσταση, ώστε κυριεύονται από την αυταπάτη ότι μπορούν ν' αλλάξουν τον κόσμο προς όφελός τους και άμεσα. Η παλιά μαγεία στοιχειώνει, πολύ περισσότερο απ' όσο νομίζουμε, τις πτυχές της συνείδησης.

«Υπάρχει η μακραίωνη πίστη», γράφει ο Κάμπελ Μπόνερ, «ότι ένα άτομο, που έχει διδαχθεί τη διαδικασία προσέγγισης, μπορεί να θέσει σε κίνηση μυστηριώδεις δυνάμεις, ικανές να

επιηρεάσουν τη θέληση κάποιου άλλου και να υποτάξουν τα συναισθήματά του στις επιθυμίες του τελετουργού. Αυτές οι δυνάμεις μπορούν να ενεργοποιηθούν με λόγια, συγκεκριμένα τελετουργικά και αντικείμενα που διαθέτουν κάποια θεωρούμενη μαγική δύναμη». Και ο Γιάκομπ Μπέμε ³², παρατηρεί ακόμα πιο εύστοχα: «Η μαγεία είναι η μητέρα του όντος, όλων των όντων, αφού δημιουργείται από μόνη της και ενυπάρχει στην επιθυμία. Η πραγματική μαγεία δεν είναι ένα ον, είναι η επιθυμία, το πνεύμα του όντος». (Erklärung von sechs Punkten).

Ο 18ος αιώνας διατήρησε κάποια ίχνη αυτής της «τεμπελιάς που κινεί ανεμόμυλους», την οποία αναφέρει ο Ζωρζ Σεχαντέ. Μια αίρεση υποστηρίζει πράγματι: «Δεν πρέπει να δουλεύουμε ποτέ με τα χέρια, αλλά να προσευχόμαστε συνεχώς και, αν οι άνθρωποι προσεύχονται μ' αυτό τον τρόπο, η γη θα αποδώσει χωρίς καλλιέργεια, πολύ περισσότερους καρπούς απ' ό,τι αν είχε καλλιεργηθεί».

(Το αναφέρει ο H. Grundmann στο *Religiose Bewegungen in Mittelalter*, εκδ. Hildesheim, 1961).

Για το ότι το εγχείρημα αυτό δεν άφησε στην ιστορία κάποια απτή απόδειξη της αποτελεσματικότητάς του, ευθύνεται πολύ λιγότερο η αναρμοδιότητα του Θεού προς τον οποίο απευθύνονταν οι προσευχές ή ίσως και κάποιος λανθασμένος τρόπος προσέγγισης απ' ό,τι η ίδια η προσφυγή στην προσευχή, αφού το να εξαρτάσαι από κάποιον άλλο για να επιτύχεις την τόσο διακαώς επιθυμητή ανεξαρτησία, έρχεται σε αντίθεση με την ίδια την θέλησή σου και εκπληρώνει λίγες από τις επιθυμίες σου.

Το σύμπαν των επιθυμιών είναι γεμάτο από παγίδες αυτού του είδους. Υπεισέρχονται πολλοί καταναγκασμοί, απαγορεύσεις, απωθήσεις, αυτοματισμοί έτσι ώστε να απαιτείται όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εγρήγορση.

Γνωρίζουμε τον ινδιάνικο διδακτικό μύθο. Ένας άνθρωπος είχε ξαπλώσει στη σκιά ενός δέντρου φημισμένου για τη μαγική του δύναμη. Καθώς το έδαφος του φάνηκε κάπως σκληρό, ευχήθηκε να ξαπλώσει πιο αναπαυτικά, και ξαφνικά εμφανίστηκε ένα πολυτελές κρεβάτι.

³² Σ.τ.Μ. Boehme Jacob (1575-1624): Γερμανός θεοσοφιστής και μυστικιστής, μελετητής της Βίβλου και του Παράκελσου.

Στη συνέχεια του ήρθε η επιθυμία ενός πλούσιου γεύματος και τότε εμφανίστηκε ένα τραπέζι, στολισμένο με τα πιο διαλεκτά πιάτα.

«Η ευτυχία μου θα ολοκληρωνόταν, σκέφτηκε, αν είχα στο πλάι μου μια κοπέλα χαριτωμένη και έτοιμη να ικανοποιήσει τις επιθυμίες μου». Η κοπέλα εμφανίστηκε αμέσως και ανταποκρίθηκε στον έρωτά του.

Καθώς όμως δεν ήταν συνηθισμένος σε μια τόσο μεγάλη ευτυχία, δεν μπόρεσε να αποφύγει έναν αδικαιολόγητο φόβο. Φοβούμενος ότι θα χάσει μέσα σε μια στιγμή μια τόσο τέλεια τύχη, φαντάστηκε ότι μια τίγρη όρμησε από το δάσος. Η τίγρη εμφανίστηκε και του έσπασε το σβέρκο.

Μια επιθυμία μπορεί να κρύβει μιαν άλλη, ακριβώς αντίθετη. Στην τεμπελιά μένει να μάθει ότι δεν πρέπει να φοβάται τίποτα και, κυρίως, την ίδια.

Χρειάζονται μεγάλες προσπάθειες για να είναι κανείς ανεπιφύλακτα ο εαυτός του. Δεν είναι ότι απαιτούνται ιδιαίτεροι χειρισμοί, όμως και τα πιο απλά πράγματα δεν φανερόνονται εύκολα στα ταραγμένα μυαλά. Η παιδικότητα της τέχνης δεν κατακτιέται παρά μέσω της τέχνης του να ξαναγίνεις παιδί. Ο εκφυλισμός έχει κάνει μεγάλες προόδους, δήλωνε ένας τεμπέλης, απολαμβάνοντας το τραγούδι του Μπρυάν «Le lezard» και τον αθάνατο στίχο του «Δεν μπορώ να εργαστώ, ποτέ δεν έμαθα». Προσέθετε: μας έχουν τόσο καλά προδιαθέσει να εργαστούμε, ώστε το να μην κάνεις τίποτα απαιτεί σήμερα κάποια εκπαίδευση.

Τη στιγμή της αυξανόμενης ανεργίας, το να διδάσκεις την τεμπελιά θα ήταν γοητευτικό, αν δεν εναπόκειτο στον καθένα να καλλιεργήσει, χωρίς τη βοήθεια των άλλων, μια τόσο λεπτή, ξεχωριστή και προσωπική επιστήμη.

Κανείς δεν μπορεί να διασφαλίσει την ευτυχία του (και ακόμα ευκολότερα την κακοτυχία του) παρά μόνον ο ίδιος. Ισχύει για τις επιθυμίες ό,τι ισχύει και για την *materia prima*³³ από την οποία ο αλχημιστής προσπαθεί να εξάγει τη φιλοσοφική λίθο. Αποτελούν μια αξία

---

³³ Σ.τ.Μ. Πρώτη Ύλη ή Αρχέγονη Ουσία των αλχημιστών.

αυθύπαρκτη και δεν μπορούμε να εξάγουμε απ' αυτές παρά μόνον εκείνο που βρίσκεται μέσα τους. Αντιθέτως, το σημαντικό είναι η εκλέπτυνση.

Η τεμπελιά στην ακατέργαστη μορφή της είναι σαν ένα καρύδι που το τρώμε χωρίς να βγάλουμε το τσόφλι. Την επιθυμούμε αμόλυντη από τις συνηθισμένες διαστροφές της εργασίας, την ενοχή, την εκτόνωση και τη δουλικότητα, για να τη γευθούμε σε όλο της το μεγαλείο. Να την επαναφέρουμε στη φυσική της κίνηση που θα την κάνει αυτό που είναι πραγματικά, δηλαδή, μια στιγμή της απόλαυσης του εαυτού και, εν ολίγοις, μια δημιουργία. Ο εθισμός στις ανέσεις που προσφέρει η εργασία, περισσότερο σκιασμένες παρά υπογραμμισμένες από το εφήμερο και που γρήγορα μας τις κλέβουν, μας έχει στερήσει από την εμπειρία της προσπάθειας και της εκλέπτυνσης. Οι απολαύσεις, σε ό,τι αυθεντικό διαθέτουν, δεν είναι ούτε καρπός ενός καπρίτσιου της τύχης ή του Θεού, ούτε η ανταμοιβή μιας εξουθενωτικής εργασίας. Προσφέρονται ανάλογα με το πώς τις παίρνουμε. Η χαρά με την οποία μας γεμίζουν είναι η χαρά με την οποία τις προσεγγίζουμε.

Ίσως εκεί να βρίσκεται το Μεγάλο Έργο το οποίο αναζητούσε καθημερινά με πάθος και υπομονή ο αλχημιστής: η επιμονή της επιθυμίας να αποτινάξει ό,τι τη διαφθείρει, να εκλεπτύνεται ασταμάτητα μέχρι να πετύχει αυτή τη χάρη που μετατρέπει σε χρυσό τον μόλυβδο της μιζέριας, του θανάτου και της πλήξης.

Όταν η τεμπελιά δεν θα τρέφει παρά την επιθυμία να ικανοποιεί τον εαυτό της, θα περάσουμε σε έναν πολιτισμό όπου ο άνθρωπος δεν θα είναι το προϊόν μιας εργασίας που παράγει το απάνθρωπο». ³⁴

E.12^A Bertolt Brecht

O Bertolt Brecht (10/2/1898-14/8/1956), γεννήθηκε στο Άουγκσμπουργκ της Βαυαρίας. Σπούδασε ιατρική και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Τον

³⁴ Συγγραφέας/Δημιουργός: VANEIGEM RAOUL
 Ενόγλωσσος τίτλος: ELOGE DE LA PARESSE AFINEE
 Μετάφραση: ΖΑΓΚΟΥΡΟΓΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
 Εκδόσεις: ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ/ Μάιος 1997
 Πηγή: <https://isotita.files.wordpress.com/2010/08/rv-ceb5-ceb5-cf84.pdf>

κατέκτησε όμως η λογοτεχνία, καθώς άρχισε να γράφει ποιήματα (πρώτη συλλογή ποιημάτων του ήταν το *Εγκόλπιο ευσέβειας*) και θεατρικά. Θεωρείται, όχι άδικα, ο πατέρας του «επικού θεάτρου» (Episches Theater) στη Γερμανία.

Η όπερα της πεντάρας (*Die Dreigroschenoper*, 1928) σε στίχους του Μπρέχτ (στο οποίο αποδοκίμαζε την αστική τάξη του Βερολίνου, που κατηγορούσε το προλεταριάτο, για έλλειψη ηθικής) και μουσική Κουρτ Βάιλ κέρδισε τις εντυπώσεις στο Βερολίνο και είχε τεράστια απήχηση στην παγκόσμια σκηνή Μιούζικαλ.

Κατά τη διάρκεια της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης γνώρισε, τον μελλοντικό πολύ καλό φίλο και συνεργάτη, το συνθέτη Χανς Αϊσλερ (Hanns Eisler). Τότε (1930) συνάντησε και τη Χελένε Βάιγκελ (Helene Weigel), τη μετέπειτα δεύτερη γυναίκα του, η οποία ήταν δίπλα του στην εξορία, μέχρι το τέλος της ζωής του, όταν τον πρόδωσε η καρδιά του.

Με την άνοδο του ναζισμού στη Γερμανία, ο Μπρέχτ αυτοεξορίστηκε (1933-48), στη Δανία και τη Φιλανδία και μετά στις ΗΠΑ καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου.

Όταν τελείωσε ο πόλεμος εγκαταστάθηκε στη Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας μαζί με τη γυναίκα του και ίδρυσαν το 1949 το Μπερλίνερ Ανσάμπλ (Berliner Ensemble). Εκλέχτηκε μέλος της Ακαδημίας Τεχνών (1950). Τιμήθηκε με το Εθνικό Βραβείο της ΛΓΔ (1951) και με το Βραβείο Λένιν για την Ειρήνη (1954).

Το έργο του πλούσιο. Κάποια από τα σπουδαιότερα έργα του: *Η ζωή του Γαλιλαίου* (1937-39), *Μάνα Κουράγιο και τα παιδιά της* (1936-39), *Ο καλός άνθρωπος του Σετσουάν* (1935-41), *Ο κύριος Πούντιλα και ο υπηρέτης του Μάττι* (1940), *Η ανασχετική άνοδος του Αρθούρου Ούι* (1941), *Τα οράματα της Σιμόνης Μασάρ* (1940-43), *Ο Σβέικ στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο* (1942-43), *Ο κύκλος με την κιμωλία* (1943-1945) και *Η ιδιωτική ζωή της κυρίαρχης φυλής* (1944) κ.α.

Όταν επέστρεψε στη Γερμανία (1949), ο Μπρέχτ έγραψε εκατοντάδες ποιήματα που αποτυπώνουν τη μαρξιστική-λενινιστική φιλοσοφία. Τα πιο γνωστά από αυτά είναι: *Άκουσα πως τίποτα δε θέλετε να μάθετε*, *Γερμανικό εγχειρίδιο πολέμου*, *Αυτό θέλω να τους πω*, *Να καταπολεμάτε το πρωτόγονο*, *Ποτέ δε σε είχα αγαπήσει τόσο*

πολύ, Απώλεια ενός πολύτιμου ανθρώπου, Εγκώμιο στον Κομμουνισμό, Εγκώμιο στη Διαλεκτική, Εγκώμιο στη μάθηση.

E.12^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ BERTOLT BRECHT

«Είναι λογικός, καθένας τον καταλαβαίνει. Ειν' εύκολος.

Μια και δεν είσαι εκμεταλλευτής, μπορείς να τον συλλάβεις.

Είναι καλός για σένα, μάθαινε γι' αυτόν.

Οι ηλίθιοι ηλίθιο τον αποκαλούνε, και οι βρωμεροί τον λένε βρωμερό.

Αυτός είναι ενάντια στη βρωμιά και την ηλιθιότητα.

Οι εκμεταλλευτές έγκλημα τον ονοματίζουν.

Αλλά εμείς ξέρουμε:

Είναι το τέλος κάθε εγκλήματος.

Δεν είναι παραφροσύνη, μα

το τέλος της παραφροσύνης.

Δεν είναι χάος

μα η τάξη.

Είναι το απλό

που είναι δύσκολο να γίνει».³⁵

E.13 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ BERTOLT BRECHT

«Το άδικο προχωράει σήμερα με βήμα όλο σιγουριά.

Οι καταπιεστές προετοιμάζονται για δεκάδες χιλιάδες χρόνια.

Η βία εξασφαλίζει: Όπως ακριβώς είναι, έτσι θα μείνει.

Καμιά φωνή δεν αντηχεί έξω από τη φωνή των κυριάρχων

Και στις αγορές λέει η εκμετάλλευση αδιάντροπα: Τώρα εγώ πρώτη ξεκινάω.

---

³⁵ Πηγή: <https://erodotos.wordpress.com/2011/09/29/mprext-egkomio-kommounismos/>

*Μα κι απ' τους καταπιεσμένους λένε πολλοί τώρα:
Αυτό που θέλουμε, ποτέ δεν πρόκειται να γίνει.*

Όποιος ακόμα ζει, δε λέει: Ποτέ!

Το σίγουρο δεν είναι σίγουρο.

Όπως ακριβώς είναι, έτσι δε μένει.

Όταν πουν ό,τι είχανε οι κυρίαρχοι να πούνε

Θα μιλήσουνε οι κυριαρχούμενοι.

Ποιος τολμάει να πει: Ποτέ;

Ποιος φταίει, σαν η καταπίεση παραμένει; Εμείς.

Ποιος θα φταίει σαν η καταπίεση συντρίβει; Εμείς πάλι.

Όποιος γονατισμένος είναι, όρθιος να σηκωθεί!

Όποιος χαμένος είναι, να παλέψει!

Όποιος την κατάστασή του έχει αναγνωρίσει, πώς να εμποδιστεί;

*Γιατί οι νικημένοι του σήμερα είναι οι νικητές του αύριο και το Ποτέ γίνεται: Σήμερα
ακόμα!»³⁶*

E.14 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗ ΜΑΘΗΣΗ BERTOLT BRECHT

Στις 6 Σεπτεμβρίου του 1993, έκθεση της Unesco καταγράφει πως
πάνω από 948 εκατομμύρια ενηλίκων στον κόσμο είναι αναλφάβητοι.

«Μάθαινε και τ' απλούστερα!

Για όσους ο καιρός τους ήρθε,

Ποτέ δεν είναι αργά!

Μάθαινε το ΑΒΓ, δε σε φτάνει,

Μα εσύ να το μαθαίνεις!

Μην απογοητεύεσαι! Ξεκίνα!

---

³⁶ Ξενόγλωσσος τίτλος: *Lob der Dialektik*
[Bertolt Brecht, μετ. Νάντια Βαλαβάνη]
Πηγή: <https://pribas.blogspot.com/2019/02/bertolt-brecht.html>

Πρέπει όλα να τα ξέρεις!
Εσύ την εξουσία πρέπει να πάρεις.
Μάθαινε, άνθρωπε στο άσυλο!
Μάθαινε, άνθρωπε στη φυλακή!
Μάθαινε, γυναίκα στην κουζίνα!
Μάθαινε, εξηντάχρονε!
Εσύ την εξουσία πρέπει να πάρεις.
Ψάξε για σχολείο, άστεγε!
Προμηθέους γνώση, παγωμένε!
Πεινασμένε, βρες ένα βιβλίο: είναι ένα όπλο.
Εσύ την εξουσία πρέπει να πάρεις.
Μην ντρέπεσαι να ρωτήσεις, Σύντροφε!
Μην αφεθείς να πείθεται
Μάθε να βλέπεις εσύ ο ίδιος!
Ό,τι δεν ξέρεις ο ίδιος καθόλου δεν το ξέρεις.
Έλεγχε το λογαριασμό, εσύ Θα τον πληρώσεις.
Ψάξε με τα δάχτυλα κάθε σημάδι,
Ρωτώντας: πώς βρέθηκε αυτό εδώ.
Εσύ την εξουσία πρέπει να πάρεις».³⁷

E.15 ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΗΝ ΑΜΦΙΒΟΛΙΑ - BERTOLT BRECHT (1936)

*«Ευλογημένη να 'ναι η αμφιβολία ! Σας συμβουλεύω
να τιμάτε χαρούμενα και προσεκτικά εκείνον
που το λόγο σας ζητάζει σαν κάλπικη μονέδα !
Άμποτε νά 'σαστε συνετοί και να μη
δίνετε το λόγο σας με σιγουριά πάρα πολλή.*

---

³⁷ Από τη συλλογή "Ποιήματα" - Μετάφραση: Νάντια Βαλαβάνη
Πηγή: <https://www.newsbeast.gr> & <https://www.stcloris.gr> &
Πηγή: <https://enpene-moussa.gr/γάρη/εγκώμιο-στη-μάθηση-μπερτολτ-μπρεχτ>

*Την ιστορία διαβάστε και θα δείτε
την ξέφρενη φυγή ανίκητων στρατών.
Παντού κάστρα απάτητα κυριεύονται και
της Αρμάδας τα καράβια, που ήταν
αμέτρητα σαν έκανε πανιά, στο γυρισμό
εύκολα τα μετρούσες.*

*Έτσι μια μέρα στάθηκε ένας άνθρωπος στην απάτητη βουνοκορφή
κι ένα πλεούμενο έφτασε στην άκρη της
απέραντης θάλασσας.*

*Α , όμορφο που ' ναι το κούνημα του κεφαλιού
για τις "ατράνταχτες αλήθειες!
Α , θαρρετή που ' ναι η φροντίδα του γιατρού
για τον άρρωστο που γιατρεμό δεν έχει !*

*Μα απ' όλες τις αμφιβολίες ομορφότερη είναι σαν οι φοβισμένοι
αδύναμοι σηκώνουν το κεφάλι και
παύουν να πιστεύουν
στων τυράννων τους τη δύναμη!*

*Α , με πόσο κόπο καταχτήθηκε κείνο το σοφό αξίωμα!
Πόσες θυσίες κόστισε !
Πόσο δύσκολο στάθηκε να βρεθεί
πως τα πράγματα ήταν έτσι κι όχι αλλιώς!
Με στεναγμό ανακούφισης το ' γραψε ένας άνθρωπος μια μέρα
στης Γνώσης το βιβλίο.
Καιρό πολύ έμεινε χαραγμένο εκεί μέσα και γενιές ολόκληρες*

ζήσανε μαζί του, το 'βλεπαν σαν αλήθεια αιώνια
κι όσοι το ζέρανε καταφρονούσαν όσους τ' αγνοούσαν.
Μα κάποτε, μια υποψία μπορεί να γεννηθεί, γιατί μια καινούρια
εμπειρία
τραντάζει το ατράνταχτο αξίωμα. Ξυπνάει η αμφιβολία.
Και μιαν άλλη μέρα ένας άλλος άνθρωπος στοχαστικά σβήνει
απ' το βιβλίο της Γνώσης
το αξίωμα με μια μονοκοντυλιά.

Ενώ διαταγές τον ξεκουφαίνουν, ενώ τον εξετάζουν
για τις φυσικές του ικανότητες γιατροί μουσάτοι, ενώ
τον επιθεωρούν

λαμπερά υποκείμενα με χρυσά γαλόνια, ενώ τον κατηχούνε
πανηγυριώτικοι παπάδες που του τριβελίζουνε τ' αυτιά μ' ένα
βιβλίο γραμμένο απ' το Θεό τον ίδιο
ενώ τον δασκαλεύουν
ανελέητοι δάσκαλοι, ο φτωχός ακούει να του λένε
πως ο κόσμος μας είναι ο καλύτερος των κόσμων
και πως την τρύπα στη σκεπή της κάμαράς του
την έχει σχεδιάσει ο Θεός αυτοπροσώπως.
Αληθινά, του είναι δύσκολο πολύ
ν' αμφιβάλει για τον κόσμο τούτο.

Ιδρωκοπάει ο άνθρωπος χτίζοντας σπίτι όπου ποτέ του
δε θα κατοικήσει.

Μα δεν ιδρωκοπάει λιγότερο κι όποιος δικό του χτίζει σπίτι.

Να οι αστόχαστοι που ποτέ δεν αμφιβάλλουν.

*Η χώνεψη τους είναι άψογη, και η κρίση τους αλάθευτη.
Δεν πιστεύουν στα γεγονότα, πιστεύουν μόνο στον εαυτό τους.
Αν χρειαστεί, πρέπει αυτούς τα γεγονότα να πιστέψουν.
Είναι απέραντα υπομονετικοί με τον εαυτό τους.
Τα επιχειρήματα τα ακούν με αντί σπιούνου.
Στους αστόχαστους που ποτέ δεν αμφιβάλλουν
συνταιριάζουν οι στοχαστικοί που ποτέ δεν δρύνε.
Τούτοι αμφιβάλλουν όχι για να πάρουν μίαν απόφαση, αλλά
για να μην πάρουν απόφαση καμιά. Τα κεφάλια τους
τα χρησιμοποιούνε μόνο για να τα κουνάνε. Με σκοτισμένο
πρόσωπο
ειδοποιούν τους επιβάτες των καραβιών που βουλιάζουν,
πως το νερό είν' επικίνδυνο.
Κάτω απ' του δήμιου το μπαλτά
αναρωτιούνται αν δεν είναι άνθρωπος κι αυτός.
Μουρμουρίζουν σκεφτικά
πως " το θέμα δεν έχει ξεκαθαριστεί ακόμα " , και
πηγαίνουνε να πέσουν.
Μοναδική τους δράση, ο δισταγμός.
Αγαπητή τους φράση : " Δεν είναι ακόμα ώριμο για συζήτηση".*

*Γι' αυτό, αν παινεύεις την αμφιβολία
μην παινέψεις
την αμφιβολία που καταντάει απελπισία!
Τι ωφελεί η αμφιβολία εκείνον
που δε μπορεί ν' αποφασίσει ;
Μπορεί να πράξει λάθος
όποιος δε γυρεύει πολλούς λόγους για να δράσει.*

*Μα όποιος παράπολλο ζυγρεύει
μένει άπραγος την ώρα του κινδύνου.*

*Εσύ, που είσαι αρχηγός, μην ξεχνάς
πως έγινες ό,τι είσαι, επειδή είχες αμφιβάλλει γι' άλλους
αρχηγούς !
Άσε λοιπόν αυτούς που οδηγείς
ν' αμφιβάλλουνε κι εκείνοι !»³⁸*

E.16^A Paul Celan

Ο Paul Celan (23/11/1920-20/4/1970), γεννήθηκε σε μία γερμανόφωνη εβραϊκή οικογένεια στη Bukovina της Ρουμανίας. Το αληθινό του όνομα ήταν Paul Antschel και χρησιμοποίησε το Celan ως ψευδώνυμο. Με το που τελείωσε το σχολείο (1938), φάνηκε η κλίση του στην ποίηση και άρχισε να γράφει ποιήματα. Πήγε στη Γαλλία, για να σπουδάσει ιατρική. Βρέθηκε στο Βερολίνο, αλλά λόγω των πολιτικών εξελίξεων και της ανόδου του ναζισμού, επέστρεψε στην πατρίδα του (1939), για να σπουδάσει λογοτεχνία και ρομαντικές γλώσσες. Η Bukovina κατά τη διάρκεια του πολέμου καταστράφηκε από τους Γερμανούς, οι δε γονείς του εξοντώθηκαν. Έτσι ο Celan στάλθηκε σε στρατόπεδο "υποχρεωτικής εργασίας" μέχρι το 1944, που οι Ρώσοι κατέλαβαν τη Ρουμανία. Έζησε στο Βουκουρέστι αλλά συνάντησε πολλά προβλήματα από το σταλινικό καθεστώς και αναγκάστηκε να διαφύγει στη Βιέννη και μετά στο Παρίσι.

Στη Γαλλία ξεδιπλώθηκε το ταλέντο του ως ποιητής και λέκτορας της γλωσσολογίας. Ήταν δημιουργός πολύγλωσσος, οπότε του ανοίχτηκε ο δρόμος να ασκήσει το επάγγελμα του μεταφραστή. Θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους γερμανόφωνους

---

³⁸ Μετάφραση: Μάριος Πλωρίτης, Εκδ. Θεμέλιο /1936

Πηγή: <https://socialsecurity.gr/apo-alli-optiki/mperolt-mprext-evloghmenh-va-vai-η/>

ποιητές της εποχής μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Πήρε το Βραβείο Λογοτεχνίας της Βρέμης (1958).

Μετέφρασε μεταξύ άλλων Σαίξπηρ, Ρεμπώ και Έμιλυ Ντίκινσον. Το πρώτο του ποιητικό βιβλίο είχε τίτλο *"Μήκων και μνήμη"* (1952). Τη συλλογή *"Από κατώφλι σε κατώφλι"*, την αφιέρωσε στη γυναίκα του, τη Γαλλίδα χαράκτρια, Gisele Lestranger (1955). Ο Celan έγραψε τραγικό φινάλε για τον εαυτό του, αφού αυτοκτόνησε, πέφτοντας στον Σηκουάνα (1970).

E.16^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΑΣΗΣ PAUL CELAN

*«Στην πηγή των ματιών σου
 Ζούνε τα δίχτυα που ρίχνουν οι αλιείς
 Στην πλανεύτρα θάλασσα
 Στην πηγή των ματιών σου
 Κρατά την υπόσχεσή του το πέλαγος
 Εδώ σου ρίχνω μια καρδιά που έζησε με τους ανθρώπους
 Τα ρούχα μου και την λάμψη ενός όρκου
 Πιο μαύρος στα μαύρα είμαι γυμνότερος
 Μόνον ως αποστάτης είμαι πιστός
 Είμαι Εσύ όταν Εγώ είμαι Εγώ

 Στην πηγή των ματιών σου πλανιέμαι
 Και ονειρεύομαι λάφυρα
 Ένα δίχτυ ψάρεψε άλλο δίχτυ
 χωρίζουμε αγκαλιασμένοι
 Στην πηγή των ματιών σου
 Στραγγαλίζει ο κρεμασμένος το σχοινί»³⁹*

³⁹ Μετάφραση: Ιωάννα Αβραμίδου

Πηγή: http://strongeuro.blogspot.com/2014/03/blog-post_13.html

Κάποια εγκώμια είναι ολόκληρα βιβλία και παρουσιάζονται παρακάτω αποσπάσματά τους από το αρχαίο κείμενο και μετάφραση.

Για τον Ισοκράτη υπάρχει αναφορά στο τρίτο κεφάλαιο, στους Αττικούς Ρήτορες.

E.17 ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΥΑΓΟΡΑ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΙΣΟΚΡ 9.8–11

Οι δυσκολίες για τη συγγραφή εγκωμίου με τη χρήση του πεζού λόγου

Το έργο αυτό αποτελεί εγκώμιο που γράφτηκε στη μνήμη του βασιλιά της Σαλαμίνας και πατέρα του Νικοκλή, του Ευαγόρα. Στην αρχή του Προοιμίου ο ρήτορας τόνισε την αξία της συγγραφής των εγκωμίων, τα οποία κατορθώνουν να εξασφαλίσουν την αθανασία όσων εξημνούνται. Το εισαγωγικό τμήμα του λόγου του ολοκληρώνεται με τις παραγράφους που ακολουθούν.

«[8] Οἶδα μὲν οὖν ὅτι χαλεπὸν ἔστιν ὃ μέλλω ποιεῖν, ἀνδρὸς ἀρετὴν διὰ λόγων ἐγκωμιάζειν. σημείον δὲ μέγιστον· περὶ μὲν γὰρ ἄλλων πολλῶν καὶ παντοδαπῶν λέγειν τολμῶσιν οἱ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ὄντες, περὶ δὲ τῶν τοιούτων οὐδεὶς πάποτ' αὐτῶν συγγράφειν ἐπεχείρησεν. καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἔχω συγγνώμην. [9] τοῖς μὲν γὰρ ποιηταῖς πολλοὶ δέδονται κόσμοι· καὶ γὰρ πλησιάζοντας τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις οἷόν τ' αὐτοῖς ποιῆσαι καὶ διαλεγόμενους καὶ συναγωνιζομένους οἷς ἂν βουλευθῶσι, καὶ περὶ τούτων δηλῶσαι μὴ μόνον τοῖς τεταγμένοις ὀνόμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ξένοις, τὰ δὲ καινοῖς, τὰ δὲ μεταφοραῖς, καὶ μηδὲν παραλιπεῖν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς εἴδεσι διαποικίλαι τὴν ποίησιν· [10] τοῖς δὲ περὶ τοὺς λόγους οὐδὲν ἔξεστιν τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἀποτόμως καὶ τῶν ὀνομάτων τοῖς πολιτικοῖς μόνον καὶ τῶν ἐνθυμημάτων τοῖς περὶ αὐτὰς τὰς πράξεις ἀναγκαῖόν ἐστι χρῆσθαι. πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν μετὰ μέτρων καὶ ρυθμῶν ἅπαντα ποιοῦσιν, οἱ δ' οὐδενὸς τούτων κοινωνοῦσιν· ἃ τῷ τῷ ἔχει χάριν, ὥστ' ἂν καὶ τῇ λέξει καὶ τοῖς ἐνθυμημασιν ἔχη κακῶς, ὅμως αὐταῖς ταῖς εὐρυθμίαις καὶ ταῖς

συμμετρίαις ψυχαγωγούσι τούς ἀκούοντας. [11] γνοίη δ' ἄν τις ἐκεῖθεν τὴν δύναμιν αὐτῶν· ἦν γὰρ τις τῶν ποιημάτων τῶν εὐδοκιμούντων τὰ μὲν ὀνόματα καὶ τὰς διανοίας καταλίπη, τὸ δὲ μέτρον διαλύσῃ, φανήσεται πολὺ καταδεέστερα τῆς δόξης ἧς νῦν ἔχομεν περὶ αὐτῶν. ὅμως δὲ καίπερ τοσοῦτον πλεονεκτοῦσης τῆς ποιήσεως, οὐκ ὀκνητέον, ἀλλ' ἀποπειρατέον τῶν λόγων ἐστίν, εἰ καὶ τοῦτο δυνήσονται, τούς ἀγαθοὺς ἄνδρας εὐλογεῖν μηδὲν χεῖρον τῶν ἐν ταῖς ᾠδαῖς καὶ τοῖς μέτροις ἐγκωμιαζόντων».

ΙΣΟΚΡ 9.65–69**Σύντομη ανακεφαλαίωση των κατορθωμάτων του Ευαγόρα**

Ακολουθώντας την παράδοση του είδους, ο Ισοκράτης αναφέρθηκε στην καταγωγή του Ευαγόρα και εξιστόρησε τον βίο του, ξεκινώντας από τη γέννησή του. Περιέγραψε την επεισοδιακή ανάρρησή του στον θρόνο, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο ο Ευαγόρας άσκησε τα καθήκοντά του, ανασυγκροτώντας την πόλη, προσελκύνοντας φίλους και συμμάχους και αντιμετωπίζοντας επιτυχημένα όσους προξενούσαν δεινά στην Ελλάδα, αρχικά τους Λακεδαιμονίους και στη συνέχεια τους Πέρσες.

«[65] Καίτοι πῶς ἄν τις τὴν ἀνδρίαν ἢ τὴν φρόνησιν ἢ σύμπασαν τὴν ἀρετὴν τὴν Εὐαγόρου φανερώτερον ἐπιδείξειεν ἢ διὰ τοιούτων ἔργων καὶ κινδύνων; οὐ γὰρ μόνον φανεῖται τούς ἄλλους πολέμους, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν ἡρώων ὑπερβαλόμενος, τὸν ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων ὑμνούμενον. οἱ μὲν γὰρ μεθ' ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος Τροίαν μόνην εἶλον, ὁ δὲ μίαν πόλιν ἔχων πρὸς ἅπασαν τὴν Ἀσίαν ἐπολέμησεν· ὥστ' εἰ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος ἐγκωμιάζειν αὐτὸν ἠβουλήθησαν ὅσοι περ ἐκείνους, πολὺ ἂν μείζω καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν ἔλαβεν. [66] τίνα γὰρ εὐρήσομεν τῶν τότε γενομένων, εἰ τούς μύθους ἀφέντες τὴν ἀλήθειαν σκοποῖμεν, τοιαῦτα διαπεπραγμένον, ἢ τίνα τοσοῦτων μεταβολῶν ἐν τοῖς πράγμασιν αἴτιον γεγενημένον; ὃς αὐτὸν μὲν ἐξ ἰδιώτου τύραννον κατέστησε, τὸ δὲ γένος ἅπαν ἀπεληλαμένον τῆς πολιτείας εἰς τὰς προσηκούσας τιμὰς πάλιν

ἐπανήγαγε, τοὺς δὲ πολίτας ἐκ βαρβάρων μὲν Ἑλληνας ἐποίησεν, ἐξ ἀνάνδρων δὲ πολεμικούς, ἐξ ἀδόξων δ' ὀνομαστούς, [67] τὸν δὲ τόπον ἄμικτον ὄλον παραλαβὼν καὶ παντάπασιν ἐξηγριωμένον ἡμερώτερον καὶ πραότερον κατέστησεν, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις εἰς ἔχθραν μὲν βασιλεῖ καταστάς οὕτως αὐτὸν ἡμύνατο καλῶς ὥστ' ἀείμνηστον γεγενῆσθαι τὸν πόλεμον τὸν περὶ Κύπρον, ὅτε δ' ἦν αὐτῷ σύμμαχος, τοσοῦτω χρησιμώτερον αὐτὸν παρέσχεν τῶν ἄλλων [68] ὥσθ' ὁμολογουμένως μεγίστην αὐτῷ συμβαλέσθαι δύναμιν εἰς τὴν ναυμαχίαν τὴν περὶ Κνίδον, ἧς γενομένης βασιλεὺς μὲν ἀπάσης τῆς Ἀσίας κύριος κατέστη, Λακεδαιμόνιοι δ' ἀντὶ τοῦ τὴν ἠπειρον πορθεῖν περὶ τῆς αὐτῶν κινδυνεύειν ἠναγκάσθησαν, οἱ δ' Ἑλληνες ἀντὶ δουλείας αὐτονομίας ἔτυχον, Ἀθηναῖοι δὲ τοσοῦτον ἐπέδοσαν ὥστε τοὺς πρότερον αὐτῶν ἄρχοντας ἐλθεῖν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δώσοντας. [69] ὥστ' εἴ τις ἔροιτό με, τί νομίζω μέγιστον εἶναι τῶν Εὐαγόρα πεπραγμένων, πότερον τὰς ἐπιμελείας καὶ τὰς παρασκευὰς τὰς πρὸς Λακεδαιμόνιους ἐξ ὧν τὰ προειρημένα γέγονεν, ἢ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἢ τὴν κατάληψιν τῆς βασιλείας, ἢ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, εἰς πολλὴν ἀπορίαν ἂν κατασταίην· ἀεὶ γάρ μοι δοκεῖ μέγιστον εἶναι καὶ θαυμαστότατον καθ' ὃ τι ἂν αὐτῶν ἐπιστήσω τὴν διάνοιαν».

ΙΣΟΚΡ 9.73–81

Ἐπίλογος: Η υπεροχή των μνημείων λόγου – Τελευταίες παραινέσεις για ευδοκίμηση του Νικοκλή

Πριν περάσει στην καταληκτική αποστροφή του προς τον Νικοκλή, ο Ισοκράτης επέμεινε ότι, αν λάβουμε υπόψη τα κατορθώματα και την υστεροφημία του Ευαγόρα, αυτός πρέπει να θεωρείται ευτυχέστερος από πολλούς ήρωες ή ημίθεους του παρελθόντος. Και συνεχίζει:

«[73] Τῶν μὲν οὖν εἰς Εὐαγόραν πολλὰ μὲν οἶμαι παραλιπεῖν· ὑστερίζω γὰρ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐμαυτοῦ, μεθ' ἧς

ἀκριβέστερον καὶ φιλοπονώτερον ἐξειργασάμην ἂν τὸν ἔπαινον τοῦτον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νῦν, ὅσον κατὰ τὴν ἐμὴν δύναμιν, οὐκ ἀνεγκωμιάστος ἐστίν. ἐγὼ δ', ὦ Νικόκλεις, ἠγοῦμαι καλὰ μὲν εἶναι μνημεῖα καὶ τὰς τῶν σωμάτων εἰκόνας, πολὺ μέντοι πλείονος ἀξίας τὰς τῶν πράξεων καὶ τῆς διανοίας, ἅς ἐν τοῖς λόγοις ἂν τις μόνον τοῖς τεχνικῶς ἔχουσι θεωρήσειεν. [74] προκρίνω δὲ ταύτας πρῶτον μὲν εἰδῶς τοὺς καλοὺς κάγαθοὺς τῶν ἀνδρῶν οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ κάλλει τοῦ σώματος σεμνυνομένους ὡς ἐπὶ τοῖς ἔργοις καὶ τῇ γνώμῃ φιλοτιμουμένους· ἔπειθ' ὅτι τοὺς μὲν τύπους ἀναγκαῖον παρὰ τούτοις εἶναι μόνοις, παρ' οἷς ἂν σταθῶσι, τοὺς δὲ λόγους ἐξενεχθῆναί θ' οἷόν τ' ἐστὶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καί, διαδοθέντας ἐν ταῖς τῶν εὖ φρονούντων διατριβαῖς, ἀγαπᾶσθαι παρ' οἷς κρεῖττόν ἐστὶν ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εὐδοκιμεῖν. [75] πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τοῖς μὲν πεπλασμένοις καὶ τοῖς γεγραμμένοις οὐδεὶς ἂν τοῦ σώματος φύσιν ὁμοιώσειε, τοὺς δὲ τρόπους τοὺς ἀλλήλων καὶ τὰς διανοίας τὰς ἐν τοῖς λεγομένοις ἐνούσας ῥαδίον ἐστὶ μιμεῖσθαι τοῖς μὴ ῥαθυμεῖν αἰρουμένοις, ἀλλὰ χρηστοῖς εἶναι βουλομένοις. [76] ὧν ἔνεκα καὶ μᾶλλον ἐπεχείρησα γράφειν τὸν λόγον τοῦτον, ἠγοῦμενος καὶ σοὶ καὶ τοῖς σοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπ' Εὐαγόρου γεγονόσι πολὺ καλλίστην ἂν γενέσθαι ταύτην παράκλησιν, εἴ τις ἀθροίσας τὰς ἀρετὰς τὰς ἐκεῖνου καὶ τῷ λόγῳ κοσμήσας παραδοίη θεωρεῖν ὑμῖν καὶ συνδιατρίβειν αὐταῖς. [77] τοὺς μὲν γὰρ ἄλλους προτρέπομεν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐτέρους ἐπαινοῦντες, ἵνα ζηλοῦντες τοὺς εὐλογουμένους τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἐπιτη-

δευμάτων ἐπιθυμῶσιν, ἐγὼ δὲ σὲ καὶ τοὺς σοὺς οὐκ ἄλλο-
 τρείοις παραδείγμασι χρώμενος ἄλλ' οἰκείοις παρακαλῶ,
 καὶ συμβουλεύω προσέχειν τὸν νοῦν, ὅπως καὶ λέγειν καὶ
 πράττειν μηδενὸς ἧττον δυνήσει τῶν Ἑλλήνων.

[78] Καὶ μὴ νόμιζέ με καταγιγνώσκειν, ὡς νῦν ἀμελεῖς,
 ὅτι πολλάκις σοι διακελεύομαι περὶ τῶν αὐτῶν. οὐ γὰρ
 οὔτ' ἐμὲ λέληθας οὔτε τοὺς ἄλλους ὅτι καὶ πρῶτος καὶ
 μόνος τῶν ἐν τυραννίδι καὶ πλούτῳ καὶ τρυφαῖς ὄντων
 φιλοσοφεῖν καὶ πονεῖν ἐπικεχείρηκας, οὐδ' ὅτι πολλοὺς
 τῶν βασιλέων ποιήσεις ζηλώσαντας τὴν σὴν παιδευσιν
 τούτων τῶν διατριβῶν ἐπιθυμεῖν, ἀφεμένους ἐφ' οἷς νῦν
 λίαν χαίρουσιν. [79] ἄλλ' ὅμως ἐγὼ ταῦτ' εἰδὼς οὐδὲν ἧττον
 καὶ ποιῶ καὶ ποιήσω ταῦτόν ὅπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν
 οἱ θεαταί· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι παρακελεύονται τῶν δρομέων
 οὐ τοῖς ἀπολελειμμένοις ἀλλὰ τοῖς περὶ τῆς νίκης ἀμιλ-
 λωμένοις.

[80] Ἐμὸν μὲν οὖν ἔργον καὶ τῶν ἄλλων φίλων τοιαῦτα
 λέγειν καὶ γράφειν ἐξ ὧν μέλλομέν σε παροξύνειν ὀρέγε-
 σθαι τούτων, ὧν περ καὶ νῦν τυγχάνεις ἐπιθυμῶν· σοὶ δὲ
 προσήκει μηδὲν ἐλλείπειν ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸν
 λοιπὸν χρόνον ἐπιμελεῖσθαι καὶ τὴν ψυχὴν ἀσκεῖν, ὅπως
 ἄξιος ἔσει καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων. ὡς
 ἅπασι μὲν προσήκει περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τὴν φρόνησιν,
 μάλιστα δ' ὑμῖν τοῖς πλείστον καὶ μεγίστων κυρίοις οὔσιν.

[81] χρὴ δ' οὐκ ἀγαπᾶν, εἰ τῶν παρόντων τυγχάνεις ὧν ἤδη
 κρείττων, ἀλλ' ἀγανακτεῖν, εἰ τοιοῦτος μὲν ὧν αὐτὸς τὴν
 φύσιν, γεγονῶς δὲ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ Διός, τὸ δ' ὑπογυιό-
 τατον ἐξ ἀνδρὸς τοιοῦτου τὴν ἀρετὴν, μὴ πολὺ διοίσεις

καὶ τῶν ἄλλων καὶ τῶν ἐν ταῖς αὐταῖς σοὶ τιμαῖς ὄντων.
 ἔστι δ' ἐπὶ σοὶ μὴ διαμαρτεῖν τούτων· ἂν γὰρ ἐμμένῃς
 τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοσοῦτον ἐπιδιδῶς ὅσον περ νῦν, ταχέως
 γενήσῃ τοιοῦτος οἶόν σε προσήκει».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΙΣΟΚΡ 9.8-11

«Γνωρίζω λοιπόν, ότι είναι δύσκολον αυτό που πρόκειται να κάμω, να εγκωμιάζω δηλαδή με (πεζά) λόγια την αρετήν ενός ανδρός. Πολύ μεγάλη δε απόδειξις αυτού που λέγω είναι το εξής: Εκείνοι που ασχολούνται με την φιλοσοφίαν τολμούν μεν να μιλούν περί πολλών άλλων και ποικίλων πραγμάτων, αλλά κανείς τους δεν επεχείρησε ποτέ να συγγράψῃ γι' αυτού του είδους τα πράγματα. Και τους συγχωρώ πολύ. Διότι οι μεν ποιηταί μπορούν με πολλούς τρόπους να στολίζουν τα λόγια των· διότι, αφού φέρουν τους ανθρώπους κοντά στους θεούς, μπορούν να τους κάμουν και να μιλούν και να συναγωνίζονται εις εκείνα που θα ήθελαν και να εκφράζονται γι' αυτά όχι μόνον με τις συνηθισμένες λέξεις, αλλά γι' άλλα μεν με ξένες, γι' άλλα με νέες και γι' άλλα με μεταφορές, και τίποτε να μη παραλείπουν, αλλά με κάθε τρόπο να στολίζουν τα τραγούδια. Εκείνοι όμως που ασχολούνται με τον πεζόν λόγον δεν μπορούν να κάμουν τίποτε από αυτά, αλλ' είναι ανάγκη να μεταχειρίζονται και από τα ονόματα, όσα χρησιμοποιούν εις την πόλιν, και από τους συλλογισμούς, εκείνους, που έχουν σχέσιν με τα πράγματα. Εκτός αυτού οι μεν ποιηταί κάμνουν όλα τα έργα των με μέτρο και ρυθμό, ενώ οι πεζογράφοι τίποτε από αυτά δεν χρησιμοποιούν· και όμως έχουν τόση χάρι, ώστε κι' αν στις λέξεις και στους συλλογισμούς είναι κακά, εν τούτοις μ' αυτή την ευρυθμία και τη συμμετρία τέρπουν τους ακροατάς. Από κει ακριβώς θα μπορούσε κανείς ν' αντιληφθῇ τη δύναμί των· διότι αν κανείς αφήσῃ κατά μέρος τας λέξεις και το νόημα των καλών ποιημάτων και αφαιρέσῃ το μέτρον, θα φανούν πολύ κατώτερα από την ιδέα, που έχομε σχηματίσει γι' αυτά. Και όμως, μολονότι τόσο υπερέχει η ποίησις, δεν πρέπει να διστάζῃ κανείς, αλλ' απεναντίας να προσπαθήσῃ να γράψῃ τους

πεζούς λόγους, μήπως κατορθώση και τούτο, δηλ. να εγκωμιάζη τους ενδόξους άνδρας όχι χειρότερα από εκείνους που τους εγκωμιάζουν στις ωδές και στα ρυθμικά τραγούδια».

ΙΣΟΚΡ 9.65–69

«Και μα την αλήθεια, πώς μπορεί κανείς να επιδείξη φανερότερα την ανδρείαν ή την φρόνησιν ή όλη την αρετήν του Ευαγόρα παρά με τέτοια κατορθώματα και με κινδύνους; Διότι δεν θα φανή, ότι υπερτέρησε μονάχα εις τους άλλους πολέμους, αλλά και εις τον πόλεμον των ηρώων, ο οποίος εξυμνείται από όλους τους ανθρώπους. Διότι αυτοί με όλην την Ελλάδα εκυρίευσαν μόνην την Τροίαν, ο δε Ευαγόρας με μίαν πόλιν επολέμησεν εναντίον όλης της Ασίας. Ωστε αν τόσοι πολλοί ήθελαν να εγκωμιάζουν αυτόν, όσοι εγκωμιάζουν εκείνους, θα αποκτούσε πολύ μεγαλυτέραν δόξαν από αυτούς.

Διότι ποιον θα βρούμε από αυτούς, που ήκμασαν τότε, αν αφήσωμεν τα παραμύθια και εξετάσωμεν την αλήθειαν, ότι έχει κάμει τέτοια κατορθώματα, ή ότι έχει γίνει αίτιος τόσων μεγάλων μεταβολών εις τα πράγματα; Διότι αυτός τον εαυτόν του μεν έκαμε βασιλέα από ιδιώτην, ολόκληρον δε το γένος του, το οποίον είχε αποκλεισθή από την διοίκησιν, επανέφερε πάλιν εις τας τιμάς, που του έπρεπαν, και τους πολίτας από βαρβάρους τους έκαμεν Έλληνας, από ανάνδρους εμπειροπολέμους, από ασημάντους ονομαστούς, τον δε τόπον που τον παρέλαβε εντελώς ακοινώνητον και εξαγριωμένον όλως διόλου, τον έκαμεν ημερώτερον και μαλακώτερον, ακόμη δε εκτός αυτού, αφού ήλθεν εις πόλεμον με τον βασιλέα, τόσον καλά τον απέκρουσεν, ώστε να γίνη αλησμόνητος ο περί την Κύπρον πόλεμος, όταν δε ήτο σύμμαχος αυτού, υπήρξε τόσον χρησιμώτερος από τους άλλους, ώστε ομολογουμένως να συνεισφέρει εις αυτόν δύναμιν κατά την ναυμαχίαν της Κνίδου, μετά την οποίαν ο βασιλεύς έγινε κύριος όλης της Ασίας, οι Λακεδαιμόνιοι αντί να κυριεύσουν την ήπειρον, ηναγκάσθησαν να διακινδυνεύουν την ιδικήν των χώραν, οι Έλληνες αντί να υποδουλωθούν, επέτυχαν αυτονομίαν, και οι Αθηναίοι τόσο πολύ προώδευσαν, ώστε οι πρότερον άρχοντές των να έλθουν διά να δώσουν την εξουσίαν.

Ωστε, αν κανείς μ' ερωτούσε, τι νομίζω, ότι είναι το μέγιστον από τα κατορθώματα του Ευαγόρα, ποιο από τα δυο, αι φροντίδες και αι προπαρασκευαί εναντίον των Λακεδαιμονίων, ένεκα των οποίων είχαν γίνει τα προλεχθέντα, ή ο τελευταίος πόλεμος, ή

η κατάληψις της βασιλείας, ή όλη η διοικήσεις των πραγμάτων, θα ερχόμουν εις μεγάλην απορίαν, διότι μου φαίνεται κάθε φορά, ότι είναι μέγιστον και άξιον πλείστου θαυμασμού εκείνο απ' αυτά, εις το οποίον θα στρέψω την προσοχήν μου».

ΙΣΟΚΡ 9.73–81

«Από εκείνα λοιπόν, που ταιριάζουν εις τον Ευαγόραν, νομίζω ότι πολλά παρέλειψα, διότι δεν μου επιτρέπουν αι σωματικές μου δυνάμεις, με τας οποίας θα κατώρθωνα να επεξεργασθώ με περισσοτέραν ακρίβειαν και φιλοπονίαν τούτον τον έπαινον· αλλά και τώρα, σύμφωνα με τας δυνάμεις μου, δεν μένει χωρίς εγκώμιον.

Εγώ δε, ω Νικοκλή, νομίζω ότι και αι εικόνες των σωμάτων είναι βέβαια καλά μνημεία, πολύ όμως μεγαλυτέρας αξίας είναι αι εικόνες των πράξεων και της φρονήσεως, τας οποίας μπορεί κανείς να παρατηρήση μόνον εις τους τεχνικώς συντεταγμένους λόγους. Προτιμώ δε αυτάς τας εικόνας, διότι γνωρίζω, ότι οι τίμιοι άνθρωποι δεν υπερηφανεύονται τόσον διά την σωματικήν ομορφιά, όσον καυχώνται διά τα κατορθώματα και την λογικήν των. Έπειτα, διότι αι μεν εικόνες είναι ανάγκη να είναι πλησίον αυτών μόνον, εις τους οποίους θα στηθούν, ενώ οι λόγοι είναι δυνατόν να εκφωνηθούν εις την Ελλάδα και αφού διαδοθούν, να αγαπώνται (και να συνηθίζονται) εις τας συναναστροφάς των καλώς σκεπτομένων ανθρώπων, μεταξύ των οποίων είναι προτιμότερον να έχουν υπόληψιν, παρά μεταξύ όλων των άλλων. Ακόμη δε, διότι κανείς δεν ημπορεί να εξομοιώση την φύσιν του σώματος προς τα ζωγραφημένα ή τα καμωμένα από πηλόν, ενώ τους τρόπους και τα διανοήματα, που υπάρχουν μέσα εις τους λόγους, εύκολον είναι να απομιμούνται εκείνοι που προτιμούν να είναι χρηστοί και να μη τεμπελιάζουν.

Δι' αυτά ακριβώς επεχείρησα να γράψω τον λόγον αυτόν, διότι νομίζω, ότι και εις σε και εις τα παιδιά σου και εις τους απογόνους του Ευαγόρα αυτή η προτροπή ημπορεί ν' αποβή σπουδαιότατη, εάν κανείς μαζέψη τας αρετάς εκείνου και αφού τας στολίση διά του λόγου, να τας παραδώση εις σας, διά να τας παρατηρήτε και να ασχολήσθε με αυτάς. Διότι τους μεν άλλους παρακινούμεν εις την φιλοσοφίαν με το να επαινώμεν άλλους, διά να ζηλεύουν τους επαινουμένους και να επιθυμούν τα ίδια τα έργα με εκείνους· εγώ δε χρησιμοποιώ όχι ζένα παραδείγματα, αλλά οικιακά, προτρέπω εσέ και τους ιδικούς σου και συμβουλεύω

να προσέχης, πώς θα μπορέσης να λέγης και να πράττης όχι κατώτερα από οποιονδήποτε εκ των Ελλήνων.

Και να μη νομίζης, ότι σε κατηγορώ, ότι τώρα είσαι αμελής, επειδή πολλές φορές σε συμβουλεύω για τα ίδια. Διότι δεν διαφεύγεις ούτε την ιδικήν μου προσοχήν, ούτε των άλλων, ότι και πρώτος και μόνος από τους βασιλείς, που έχουν πλούτον και απολαύσεις, έχεις επιχειρήσει να φιλοσοφής και να κοπιάζης, ουδέ ότι πολλούς βασιλείς θα κάμης να επιθυμούν αυτάς τας ασχολίας, με το να ζηλέψουν την ιδικήν σου μόρφωσιν, αφού αφήσουν εκείνα, διά τα οποία τώρα χαίρουν πολύ. Αλλ' όμως εγώ, αν και γνωρίζω αυτά εξ ίσου, κάνω και θα κάνω αυτό που κάνουν οι θεαταί εις τους γυμναστικούς αγώνας. Και εκείνοι δηλαδή ενθαρρύνουν από τους δρομείς όχι εκείνους που έχουν μείνει οπίσω, αλλ' εκείνους που διαγωνίζονται διά την νίκην. Λοιπόν δική μου δουλειά και των άλλων φίλων είναι να λέγωμεν και να γράφωμεν τέτοια, διά των οποίων θα σε παρακινώμεν να επιθυμής αυτά, τα οποία και τώρα επιθυμείς. Εις σε δε πρέπει να μη παραλείπης τίποτε, αλλ' όπως τώρα, έτσι και κατά τον υπόλοιπον χρόνον να επιμελήσαι και να εξασκής την ψυχήν σου, πώς θα είσαι άξιος και του πατρός και των άλλων προγόνων. Διότι όλοι πρέπει να εκτιμούν την φρόνησιν, μάλιστα δε σεις, που είσθε κύριοι πάρα πολλών και μεγίστων.

Πρέπει δε να μην αρκήσαι, εάν τώρα είσαι ανώτερος των παρόντων, αλλά να αγανακτήης, διότι, ενώ είσαι τέτοιος εις την φύσιν και κατάγεσαι παλαιά μεν από τον Δία, τελευταίως δε από άνδρα τόσον σπουδαίον κατά την αρετήν, δεν θα διαφέρεις πολύ και από τους άλλους και από αυτούς, που έχουν το ίδιο αξίωμα με σένα. Εις το χέρι σου είναι να μη αποτύχης εις αυτά· διότι αν επιμένης εις την φιλοσοφίαν και προοδεύης τόσον πολύ, όσον τώρα, γρήγορα θα γίνης τέτοιος, όπως σου πρέπει».⁴⁰

---

⁴⁰ Μτφρ. Α.Μ. Γεωργαντόπουλος, Μ. Πρωτοψάλτης & Ι. Ιωαννίδη-Φαληριώτη. [1939] χ.χ. Ισοκράτης. Λόγοι. ΙΙ, Αρεοπαγίτικός, Ευαγόρας, Ελένη, Πλαταϊκός, Περί του ζεύγους. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.

Πηγή: https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/translation/contents.html?author_id=8#toc004

**E.18 ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑ
ΣΤΟ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ**

«[26] Τῆς μὲν οὖν παιδείας τῆς ὑπὸ τῶν προγόνων καταλειφθείσης τοσούτου δέω καταφρονεῖν, ὥστε καὶ τὴν ἐφ' ἡμῶν κατασταθεῖσαν ἐπαινῶ, λέγω δὲ τὴν τε γεωμετρίαν καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τοὺς διαλόγους τοὺς ἐριστικούς καλουμένους, οἷς οἱ μὲν νεώτεροι μᾶλλον χαίρουσι τοῦ δέοντος, τῶν δὲ πρεσβυτέρων οὐδεὶς ἔστιν ὅστις ἂν ἀνεκτοὺς αὐτοὺς εἶναι φήσειεν. [27] ἀλλ' ὁμως ἐγὼ τοῖς ὠρμημένοις ἐπὶ ταῦτα παρακελεύομαι πονεῖν καὶ προσέχειν τὸν νοῦν ἅπασι τούτοις, λέγων ὡς εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο δύναται τὰ μαθήματα ταῦτα ποιεῖν ἀγαθόν, ἀλλ' οὖν ἀποτρέπει γε τοὺς νεωτέρους πολλῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων. τοῖς μὲν οὖν τηλικούτοις οὐδέποτ' ἂν εὐρεθῆναι νομίζω διατριβὰς ὠφελιμωτέρας τούτων οὐδὲ μᾶλλον πρεπούσας· [28] τοῖς δὲ πρεσβυτέροις καὶ τοῖς εἰς ἄνδρας δεδοκιμασμένοις οὐκέτι φημὶ τὰς μελέτας ταύτας ἀρμόττειν. ὁρῶ γὰρ ἐνίους τῶν ἐπὶ τοῖς μαθήμασι τούτοις οὕτως ἀπηκριβωμένων ὥστε καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν, οὐτ' εὐκαίρως ταῖς ἐπιστήμας αἷς ἔχουσι χρωμένους, ἐν τε ταῖς ἄλλαις πραγματείαις ταῖς περὶ τὸν βίον ἀφρονεστέρους ὄντας τῶν μαθητῶν· ὁκνῶ γὰρ εἰπεῖν τῶν οἰκετῶν. [29] τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ἔχω καὶ περὶ τῶν δημηγορεῖν δυναμένων καὶ τῶν περὶ τὴν γραφὴν τὴν τῶν λόγων εὐδοκιμούντων, ὅλως δὲ περὶ ἀπάντων τῶν περὶ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς δυνάμεις διαφερόντων. οἶδα γὰρ καὶ τούτων τοὺς πολλοὺς οὐτε τὰ περὶ σφᾶς αὐτοὺς καλῶς διωκηκότας οὐτ' ἐν ταῖς ἰδίαις συνουσίαις ἀνεκ-

τούς ὄντας, τῆς τε δόξης τῆς τῶν συμπολιτευομένων ὀλι-
γωροῦντας, ἄλλων τε πολλῶν καὶ μεγάλων ἀμαρτημάτων
γέμοντας· ὥστ' οὐδὲ τούτους ἠγοῦμαι μετέχειν τῆς ἕξεως
περὶ ἧς ἐγὼ τυγχάνω διαλεγόμενος.

[30] Τίνας οὖν καλῶ πεπαιδευμένους, ἐπειδὴ τὰς
τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς δυνάμεις ἀποδοκιμάζω;
πρῶτον μὲν τοὺς καλῶς χρωμένους τοῖς πράγμασι τοῖς
κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην προσπίπτουσι, καὶ τὴν δόξαν
ἐπιτυχῆ τῶν καιρῶν ἔχοντας καὶ δυναμένην ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ στοχάζεσθαι τοῦ συμφέροντος· [31] ἔπειτα τοὺς
πρεπόντως καὶ δικαίως ὀμιλοῦντας τοῖς ἀεὶ πλησιάζουσι,
καὶ τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἀηδίας καὶ βαρύτητας εὐκόλως
καὶ ῥαδίως φέροντας, σφᾶς δ' αὐτοὺς ὡς δυνατὸν ἐλαφρο-
τάτους καὶ μετριωτάτους τοῖς συνοῦσι παρέχοντας· ἔτι
τοὺς τῶν μὲν ἡδονῶν ἀεὶ κρατοῦντας, τῶν δὲ συμφορῶν
μὴ λίαν ἠττωμένους, ἀλλ' ἀνδρωδῶς ἐν αὐταῖς διακειμέ-
νους καὶ τῆς φύσεως ἀξίως ἧς μετέχοντες τυγχάνομεν·
[32] τέταρτον, ὅπερ μέγιστον, τοὺς μὴ διαφθειρομένους
ὑπὸ τῶν εὐπραγιῶν μηδ' ἐξισταμένους αὐτῶν μηδ' ὑπερη-
φάνους γιγνομένους, ἀλλ' ἐμμένοντας τῇ τάξει τῇ τῶν
εὖ φρονούντων, καὶ μὴ μᾶλλον χαίροντας τοῖς διὰ τύχην
ὑπάρξασιν ἀγαθοῖς ἢ τοῖς διὰ τὴν αὐτῶν φύσιν καὶ φρό-
νησιν ἐξ ἀρχῆς γιγνομένοις. τοὺς δὲ μὴ μόνον πρὸς ἐν
τούτων ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντα ταῦτα τὴν ἕξιν τῆς ψυχῆς
εὐάρμοστον ἔχοντας, τούτους φημὶ καὶ φρονίμους εἶναι
καὶ τελέους ἄνδρας καὶ πάσας ἔχειν τὰς ἀρετάς.

[33] Περὶ μὲν οὖν τῶν πεπαιδευμένων τυγχάνω
ταῦτα γινώσκων. περὶ δὲ τῆς Ὀμήρου καὶ τῆς Ἡσιόδου

καὶ τῆς τῶν ἄλλων ποιήσεως ἐπιθυμῶ μὲν εἶπεῖν, οἷμαι γὰρ ἂν παῦσαι τοὺς ἐν τῷ Λυκείῳ ῥαψωδοῦντας τάκει-
νων καὶ ληροῦντας περὶ αὐτῶν, αἰσθάνομαι δ' ἐμαυτὸν
ἔξω φερόμενον τῆς συμμετρίας τῆς συντεταγμένης
τοῖς προοιμίοις. [34] ἔστι δ' ἄνδρὸς νοῦν ἔχοντος μὴ
τὴν εὐπορίαν ἀγαπᾶν, ἣν ἔχη τις περὶ τῶν αὐτῶν
πλείω τῶν ἄλλων εἶπεῖν, ἀλλὰ τὴν εὐκαιρίαν διαφυ-
λάττειν ὑπὲρ ὧν ἂν αἰεὶ τυγχάνη διαλεγόμενος· ὅπερ
ἐμοὶ ποιητέον ἐστίν. περὶ μὲν οὖν τῶν ποιητῶν αὐθις
ἐροῦμεν, ἦν μὴ με προανέλη τὸ γῆρας, ἢ περὶ σπου-
δαιοτέρων πραγμάτων ἔχω τι λέγειν ἢ τούτων.
[49] Χρόνῳ δ' ὕστερον γενομένου τοῦ Περσικοῦ πολέ-
μου, καὶ Ξέρξου τοῦ τότε βασιλεύοντος τριήρεις μὲν συν-
αγαγόντος τριακοσίας καὶ χιλίας, τῆς δὲ πεζῆς στρατιᾶς
πεντακοσίας μὲν μυριάδας τῶν ἀπάντων, ἑβδομήκοντα δὲ
τῶν μαχίμων, τηλικαύτη δὲ δυνάμει στρατεύσαντος ἐπὶ
τοὺς Ἑλληνας, [50] Σπαρτιᾶται μὲν ἄρχοντες Πελοπον-
νησίῳν εἰς τὴν ναυμαχίαν τὴν ποιήσασαν ῥοπήν ἅπαντος
τοῦ πολέμου δέκα μόνον συνεβάλοντο τριήρεις, οἱ δὲ πατέ-
ρες ἡμῶν ἀνάστατοι γενόμενοι καὶ τὴν πόλιν ἐκλελοιπότες
διὰ τὸ μὴ τετειχίσθαι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον πλείους
ναῦς παρέσχοντο καὶ μείζω δύναμιν ἐχούσας ἢ σύμπαντες
οἱ συγκινδυνεύσαντες· [51] καὶ στρατηγὸν οἱ μὲν Εὐρυβιά-
δην, ὃς εἰ τέλος ἐπέθηκεν οἷς διενόηθη πράττειν, οὐδὲν
ἂν ἐκόλυεν ἀπολωλέναι τοὺς Ἑλληνας, οἱ δ' ἡμέτεροι
Θεμιστοκλέα τὸν ὁμολογουμένως ἅπασιν αἴτιον εἶναι
δόξαντα καὶ τοῦ τὴν ναυμαχίαν γενέσθαι κατὰ τρόπον καὶ
τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ κατορθωθέν-

των. [52] τεκμήριον δὲ μέγιστον· ἀφελόμενοι γὰρ Λακεδαιμονίους τὴν ἡγεμονίαν οἱ συγκινδυνεύσαντες τοῖς ἡμέτεροις παρέδωσαν. καίτοι τίνας ἂν τις κριτὰς ἰκανωτέρους ποιήσαιτο καὶ πιστοτέρους τῶν τότε πραχθέντων ἢ τοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγῶσι παραγενομένους; τίνα δ' ἂν τις εὐεργεσίαν εἰπεῖν ἔχοι ταύτης μείζω, τῆς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα σῶσαι δυνηθείσης;

[130] Περὶ μὲν οὖν τῆς Θησέως ἀρετῆς νῦν μὲν ὡς οἷόν τ' ἦν ἀνεμνήσαμεν, πρότερον δ' ἀπάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις οὐκ ἀμελῶς διήλθομεν· περὶ δὲ τῶν παραλαβόντων τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν, ἣν ἐκεῖνος παρέδωκεν, οὐκ ἔχω τίνας ἐπαίνους εἰπὼν ἀξίους ἂν εἶην εἰρηκῶς τῆς ἐκείνων διανοίας. οἷτινες ἄπειροι πολιτειῶν ὄντες, οὐ διήμαρτον αἰρούμενοι τῆς ὑπὸ πάντων ἂν ὁμολογηθείσης οὐ μόνον εἶναι κοινοτάτης καὶ δικαιοτάτης, ἀλλὰ καὶ συμφορωτάτης ἅπασι καὶ τοῖς χρωμένοις ἡδίστης.

[131] κατεστήσαντο γὰρ δημοκρατίαν οὐ τὴν εἰκῆ πολιτευομένην, καὶ νομίζουσιν τὴν μὲν ἀκολασίαν ἐλευθερίαν εἶναι, τὴν δ' ἐξουσίαν ὅτι βούλεται τις ποιεῖν εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ τὴν τοῖς τοιούτοις μὲν ἐπιτιμῶσαν, ἀριστοκρατίαν δὲ χρωμένην· ἦν οἱ μὲν πολλοὶ χρησιμωτάτην οὔσαν ὥσπερ τὴν ἀπὸ τῶν τιμημάτων ἐν ταῖς πολιτείαις ἀριθμοῦσιν, οὐ δι' ἀμαθίαν ἀγνοοῦντες, ἀλλὰ διὰ τὸ μηδὲν πώποτ' αὐτοῖς μελῆσαι τῶν δεόντων. [132] ἐγὼ δὲ φημὶ τὰς μὲν ιδέας τῶν πολιτειῶν τρεῖς εἶναι μόνας, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν, μοναρχίαν, τῶν δ' ἐν ταύταις οἰκούντων ὅσοι μὲν εἰώθασιν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς καθιστάναι καὶ τὰς ἄλλας πράξεις τοὺς ἰκανωτάτους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς μέλλοντας

ἄριστα καὶ δικαιοτάτα τῶν πραγμάτων ἐπιστατήσιν,
 τούτους μὲν ἐν ἀπάσαις ταῖς πολιτείαις καλῶς οἰκήσιν
 καὶ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους· [133] τοὺς
 δὲ τοῖς θραυστάτοις καὶ πονηροτάτοις ἐπὶ ταῦτα χρωμέ-
 νους, καὶ τῶν μὲν τῇ πόλει συμφερόντων μηδὲν φρον-
 τίζουσιν, ὑπὲρ δὲ τῆς αὐτῶν πλεονεξίας ἐτοιμοὶς οὖσιν
 ὀτιοῦν πάσχειν, τὰς δὲ τούτων πόλεις ὁμοίως οἰκήσεσθαι
 ταῖς τῶν προεστώτων πονηρίαις· τοὺς δὲ μήθ' οὔτω μήθ' ὡς
 πρότερον εἶπον, ἀλλ' ὅταν μὲν θαρρῶσι, τούτους μάλιστα
 τιμῶντας, τοὺς πρὸς χάριν λέγοντας, ὅταν δὲ δεισῶσιν,
 ἐπὶ τοὺς βελτίστους καὶ φρονιμωτάτους καταφεύγοντας,
 τοὺς δὲ τοιοῦτους ἐναλλάξ· τοτὲ μὲν χειρὸν τοτὲ δὲ βέλτιον
 πράξουσιν.

[182] Τούτου δ' ἔνεκα περὶ τῆς οἰκειότητος καὶ τῶν
 ἡμαρτημένων εἰς αὐτοὺς διὰ πλειόνων διηλθον, ἵν' ἔρωμαι
 τοὺς ἀποδεχομένους ἀπάσας τὰς Σπαρτιατῶν πράξεις, εἰ
 καὶ ταύτας ἀποδέχονται, καὶ τὰς μάχας εὐσεβεῖς εἶναι
 νομίζουσι καὶ καλὰς τὰς πρὸς τούτους γεγενημένας.

[183] ἐγὼ μὲν γὰρ ἠγοῦμαι μεγάλας μὲν αὐτὰς γεγενῆσθαι
 καὶ δεινὰς καὶ πολλῶν αἰτίας τοῖς μὲν ἠττηθεῖσι κακῶν
 τοῖς δὲ κατορθώσασιν λημμάτων, ὧν περ ἔνεκα πολεμοῦντες
 ἅπαντα τὸν χρόνον διατελοῦσιν, οὐ μὴν ὀσίας οὐδὲ καλὰς
 οὐδὲ πρεπούσας τοῖς ἀρετῆς ἀντιποιοῦμένοις, μὴ τῆς ἐπὶ
 τῶν τεχνῶν ὀνομαζομένης καὶ πολλῶν ἄλλων, ἀλλὰ τῆς τοῖς
 καλοῖς κάγαθοῖς τῶν ἀνδρῶν ἐν ταῖς ψυχαῖς μετ' εὐσε-
 βείας καὶ δικαιοσύνης ἐγγιγνομένης, περὶ ἧς ἅπας ὁ λόγος
 ἐστίν. [184] ἧς ὀλιγοροῦντές τινες ἐγκωμιάζουσιν τοὺς
 πλείω τῶν ἄλλων ἡμαρτηκότας, καὶ οὐκ αἰσθάνονται τὰς

διανοίας επίδεικνύντες τὰς σφετέρας αὐτῶν, ὅτι κάκει-
 νους ἂν ἐπαιnéσειαν, τοὺς πλείω μὲν κεκτημένους τῶν
 ἱκανῶν, ἀποκτεῖναι δ' ἂν τολμήσαντας τοὺς ἀδελφούς
 τοὺς ἑαυτῶν καὶ τοὺς ἑταίρους καὶ τοὺς κοινωνοὺς ὥστε
 καὶ τὰ κείνων λαβεῖν· ὅμοια γὰρ τὰ τοιαῦτα τῶν ἔργων
 ἐστὶ τοῖς ὑπὸ Σπαρτιατῶν πεπραγμένοις, ἃ τοὺς ἀπο-
 δεχομένους ἀναγκαῖόν ἐστὶ καὶ περὶ τῶν εἰρημένων ἄρτι
 τὴν αὐτὴν ἔχειν γνώμην.

[185] Θαυμάζω δ' εἶ τινες τὰς μάχας καὶ τὰς νίκας τὰς
 παρὰ τὸ δίκαιον γιγνομένας μὴ νομίζουσιν αἰσχίους εἶναι
 καὶ πλειόνων ὀνειδῶν μεστὰς ἢ τὰς ἥττας τὰς ἄνευ κακίας
 συμβαινούσας, καὶ ταῦτ' εἰδότες ὅτι μεγάλαι δυνάμεις πονη-
 ραὶ δὲ πολλάκις γίνονται κρείττους ἀνδρῶν σπουδαίων καὶ
 κινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος αἰρουμένων. [186] οὐς πολὺ
 ἂν δικαιότερον ἐπαινοῖμεν ἢ τοὺς περὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐτοίμως
 ἀποθνήσκειν ἐθέλοντας καὶ τοῖς ξενικοῖς στρατεύμασιν
 ὁμοίους ὄντας· ταῦτα μὲν γὰρ ἐστὶν ἔργα πονηρῶν ἀνθρώπων,
 τὸ δὲ τοὺς χρηστοὺς ἐνίοτε χειρὸν ἀγωνίζεσθαι τῶν ἀδικεῖν
 βουλομένων θεῶν ἂν τις ἀμέλειαν εἶναι φήσειεν. [187] ἔχοιμι
 δ' ἂν τῶ λόγῳ τούτῳ χρῆσασθαι καὶ περὶ τῆς συμφορᾶς τῆς
 Σπαρτιάταις ἐν Θερμοπύλαις γενομένης, ἣν ἅπαντες ὅσοι περ
 ἀκηκόασιν ἐπαινοῦσι καὶ θαυμάζουσι μᾶλλον ἢ τὰς μάχας καὶ
 τὰς νίκας τὰς κρατησάσας μὲν τῶν ἐναντίων, πρὸς οὓς δ' οὐκ
 ἐχρῆν γεγενημένας· ἃς εὐλογεῖν τινες τολμῶσι, κακῶς εἰδότες
 ὡς οὐδὲν οὐθ' ὅσιον οὐτε καλόν ἐστὶ τῶν μὴ μετὰ δικαιοσύνης
 καὶ λεγομένων καὶ πραττομένων. [188] ὧν Σπαρτιάταις μὲν
 οὐδὲν πώποτ' ἐμέλησεν· βλέπουσι γὰρ εἰς οὐδὲν ἄλλο πλὴν
 ὅπως ὡς πλεῖστα τῶν ἀλλοτρίων κατασχίσουσιν· οἱ δ' ἡμέτε-

ροι περι οὐδὲν οὕτω τῶν ὄντων ἐσπούδαζον ὡς τὸ παρὰ τοῖς
 Ἑλλησιν εὐδοκιμεῖν· ἠγοῦντο γὰρ οὐδεμίαν ἂν γενέσθαι
 κρίσιν οὐτ' ἀληθεστέραν οὐτε δικαιοτέραν τῆς ὑπὸ παντὸς
 τοῦ γένους γνωσθείσης. [189] δῆλοι δ' ἦσαν οὕτως ἔχοντες
 ἔν τε τοῖς ἄλλοις οἷς διώκουν τὴν πόλιν, καὶ τοῖς μεγίστοις
 τῶν πραγμάτων. τριῶν γὰρ πολέμων γενομένων ἄνευ τοῦ
 Τρωικοῦ τοῖς Ἑλλησι πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἐν ἅπασι τούτοις
 πρωτεύουσαν αὐτὴν παρέσχον. ὧν εἷς μὲν ἦν ὁ πρὸς Ξέρξην,
 ἐν ᾧ πλεόν διήνεγκαν Λακεδαιμονίων ἐν ἅπασι τοῖς κινδύνοις
 ἢ ἑκεῖνοι τῶν ἄλλων, [190] δεύτερος δ' ὁ περὶ τὴν κτίσιν τῶν
 ἀποικιῶν, εἰς ὃν Δωριέων μὲν οὐδεὶς ἦλθεν συμπολεμήσων,
 ἢ δὲ πόλις ἡμῶν ἡγεμὼν καταστᾶσα τῶν οὐκ εὐπορούντων καὶ
 τῶν ἄλλων τῶν βουλομένων τοσοῦτον τὰ πράγματα μετέστη-
 σεν, ὥστ' εἰθισμένων τῶν βαρβάρων τὸν ἄλλον χρόνον τὰς
 μεγίστας πόλεις τῶν Ἑλληνίδων καταλαμβάνειν ἐποίησε τοὺς
 Ἑλληνας, ἃ πρότερον ἔπασχον, ταῦτα δύνασθαι ποιεῖν».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΙΣΟΚΡ 12.26–34 Ο ορθῶς πεπαιδευμένος ἄνδρας

Στον λόγο του αυτόν, τον οποίον ξεκίνησε να γράφει σε ηλικία ενενήντα τεσσάρων ετών, ο Ισοκράτης επαινεί την Αθήνα, παρουσιάζει και υπερασπίζεται το έργο του και προβληματίζεται αναφορικά με το ιδανικό πολίτευμα. Ξεκινώντας το εκτενές προοίμιον (ΙΣΟΚΡ 12.1–40), ο ρήτορας επιχείρησε μια αποτίμηση του βίου του: αναφέρθηκε στα φυσικά του προτερήματα και ελαττώματα, που καθόρισαν και τον τρόπο ενασχόλησής του με τη ρητορική και την πολιτική, καθώς και σε όσους συκοφάντησαν κατ' επανάληψη τα έργα του και τον κατηγορήσαν ότι απέρριπτε όλες τις πνευματικές ενασχολήσεις και δημιουργήματα εκτός από τα δικά του. Και συνεχίζει:

«[26] Την παιδεία λοιπόν που μας εκληροδότησαν οι πρόγονοί μας τόσο πολύ απέχω να την περιφρονώ, ώστε εγκρίνω κι' αυτήν που εισήχθη στη δική μας εποχή και εννοώ τη γεωμετρία και την αστρονομία και αυτούς που ονομάζουν εριστικούς διαλόγους, που μ' αυτούς οι μεν νεώτεροι ευχαριστούνται περισσότερο απ' ό,τι πρέπει, από τους πρεσβυτέρους όμως δεν υπάρχει ούτε ένας που να μη τους βρίσκη ανυπόφορους.

[27] Εγώ όμως σ' εκείνους που θέλουν να καταγίνουν μ' αυτά, τους συνιστώ να καταβάλλουν προσπάθειες και πάντα να προσέχουν και προσθέτω, ότι, αν καμμιά άλλη ωφέλεια δεν φέρουν τα μαθήματα αυτά, ασφαλώς αποτρέπουν τουλάχιστον τους νεωτέρους από πολλές άλλες παρεκτροπές. Πράγματι στους ανθρώπους αυτής της ηλικίας έχω την ιδέα, ότι δεν μπορούν να βρεθούν μελέτες ωφελιμότερες απ' αυτές ούτε να τους ταιριάζουν περισσότερο· [28] εις τους πρεσβυτέρους όμως και εκείνους που έγιναν πλέον άνδρες επιμένω, ότι οι σπουδές αυτές δεν ταιριάζουν. Βλέπω δηλαδή μερικούς απ' αυτούς που έχουν τελειοποιηθή εις τους κλάδους αυτούς τόσο ώστε να τους διδάσκουν και στους άλλους, ότι ούτε χρησιμοποιούν την ειδικότητα που έχουν, όταν πρέπει, και συγχρόνως στα άλλα ζητήματα της ζωής ότι είναι περισσότερο ανόητοι από τους μαθητάς των, για να μην ειπώ από τους δούλους των. [29] Την ίδια γνώμη έχω και γι' αυτούς που είναι εις θέσιν να μιλούν από το βήμα και που είναι μοναδικοί να συντάσσουν λόγους και γενικά για όλους όσοι διακρίνονται στις επιστήμες και τις τέχνες και τις άλλες φυσικές ικανότητες. Ξέρω δηλαδή, ότι κι' απ' αυτούς οι περισσότεροι ούτε και τα ιδιωτικά τους ζητήματα τα έχουν χειρισθή καλά, ούτε στις ιδιωτικές συναναστροφές είναι ανεκτοί, και ταυτοχρόνως αδιαφορούν για το τι ιδέαν έχουν γι' αυτούς οι συμπολίτες τους και έχουν ένα σωρό άλλα ελαττώματα· ώστε ούτε κι' αυτοί νομίζω, ότι έχουν τη συνήθεια περί της οποίας ομιλώ. [30] Ποιους λοιπόν ονομάζω μορφωμένους, αφού δεν επιδοκιμάζω τις τέχνες και τις επιστήμες και τις φυσικές ικανότητες; Πρώτα πρώτα αυτούς που χειρίζονται καλά τα ζητήματα που τους παρουσιάζονται κάθε μέρα και έχουν τη νοημοσύνη να επωφελούνται των περιστάσεων και να είναι ικανοί να πετυχαίνουν τις περισσότερες φορές εκείνο που συμφέρει· [31] έπειτα εκείνους που είναι αξιοπρεπείς και δίκαιοι προς αυτούς που τους συναναστρέφονται συχνά και που ανέχονται ήρεμοι τους δυσάρεστους και οχληρούς τύπους, ενώ οι ίδιοι φέρονται προς τους φίλους των με τη μεγαλύτερη καλωσύνη και ηπιότητα. Επί πλέον εκείνους που είναι πάντοτε εγκρατείς εις τας ηδονάς, και δεν τους κατασυντρίβουν οι συμφορές, παρά τηρούν ανδρική στάση και αντάξια της φύσεως της ανθρωπίνης· [32] τέταρτον, το και σπουδαιότερο, αυτούς που δεν τους διαφθείρει της τύχης η εύνοια, που μήτε γίνονται άλλοι άνθρωποι μήτε γίνονται υπερήφανοι, αλλά παραμένουν

άνθρωποι λογικοί και που δεν χαίρουν για τα αγαθά που τους έδωσε η τύχη περισσότερο παρά για τα αγαθά που απέκτησαν εξ αρχής με το φυσικό τους χαρακτήρα και την ορθοφροσύνη τους. Εκείνοι όμως που εύκολα προσαρμόζουν τον εσωτερικό τους άνθρωπο προς όλα αυτά γενικώς, αυτοί επιμένω, ότι είναι και συνετοί και τέλειοι άνδρες και ότι κατέχουν όλες τις αρετές. [33] Περί των μορφωμένων λοιπόν ανθρώπων αυτή είναι η γνώμη μου. Όσο για τα ποιήματα του Ομήρου και του Ησιόδου και των άλλων ποιητών θέλω μεν να μιλήσω, διότι φαντάζομαι, ότι μπορώ να αποστομώσω αυτούς που απαγγέλλουν τα έργα εκείνων εις το Λύκειον και λένε ανοησίες γι' αυτά, αλλά νοιώθω τον εαυτό μου να παρασύρεται έξω από τη συμμετρία που ανήκει οργανικά εις τα προοίμια. [34] Χαρακτηριστικό δε του συνετού ανθρώπου είναι όχι ν' αγαπά την ευχέρεια του λόγου, εάν κανένας είναι εις θέσιν να ειπή περισσότερα από τους άλλους για τα ίδια ζητήματα, αλλά να διαλέγη την κατάλληλη στιγμή για ζητήματα περί των οποίων ομιλεί. Κι' αυτό ακριβώς έχω καθήκον να κάνω. Περί των ποιητών λοιπόν θα τα ξαναπούμε, εκτός αν προλάβουν τα γεράματα και με γονατίσουν, ή αν δεν έχω να ειπώ τίποτε για ζητήματα σπουδαιότερα απ' αυτά».

ΙΣΟΚΡ 12.49-52 Οι Αθηναίοι ως ευεργέτες των υπόλοιπων Ελλήνων:

η ναυμαχία της Σαλαμίνας

«Περνώντας στο αντικείμενο της κυρίως πραγμάτευσης, ο ρήτορας ξεκίνησε τον έπαινο της Αθήνας αφηγούμενος τις ευεργεσίες της προς τους υπόλοιπους Έλληνες. Με αφετηρία τα γεγονότα μετά την καταστροφή των μυκηναϊκών ακροπόλεων, προσπάθησε να δείξει ότι, σε αντίθεση με τους Σπαρτιάτες, οι Αθηναίοι δεν ενδιαφέρθηκαν για την επέκταση της χώρας τους, αλλά για την αντιμετώπιση των βαρβάρων και την αρωγή προς τους υπόλοιπους Έλληνες. Φτάνει, έτσι, στην εποχή των περσικών πολέμων. [49] Και όταν ύστερα από πολύν καιρό έγιναν οι Περσικοί πόλεμοι και ο τότε βασιλεύς Ξέρξης κατήρτισε στόλο από χίλιες τριακόσιες τριήρεις και στρατό πεζικό συνολικά μεν πέντε εκατομμύρια, μαχίμους δε άνδρας επτακόσιες χιλιάδες και εξεστράτευσε κατά της Ελλάδος με τόσο μεγάλες δυνάμεις, [50] οι μεν Σπαρτιάτες που ήσαν ηγεμόνες της Πελοποννήσου, στη ναυμαχία που έκρινε όλο τον πόλεμο, συνεισέφεραν δέκα τριήρεις

μόνο, ενώ οι δικοί μας πρόγονοι, μόλο που ξεσπιτώθηκαν κ' εγκατέλειψαν την πόλιν τους, διότι εκείνη την εποχή δεν ήταν τειχογυρισμένη, εν τούτοις έδωσαν πλοία πολεμικά περισσότερα και δυνάμεις μεγαλύτερες από όλους τους άλλους μαζί, με τους οποίους αντιμετώπισαν τον κίνδυνο· [51] και στρατηγό εκείνοι μεν έδωσαν τον Ευρυβιάδη, που εάν αυτός ήθελε πραγματοποιήσει τα όσα εσχεδίαζε να κάμη, δεν θα υπήρχε κανένα εμπόδιο να επέλθη η καταστροφή των Ελλήνων, ενώ οι δικοί μας έδωσαν το Θεμιστοκλή, που κατά κοινήν ομολογία όλων ανεξαιρέτως υπήρξε ο αίτιος και η ναυμαχία να γίνη, όπως έπρεπε, και να γίνουν όλα τα άλλα κατορθώματα εκείνης της εποχής. [52] Και σπουδαιοτάτη περί τούτου απόδειξις είναι το γεγονός, ότι αυτοί που αντιμετώπισαν όλοι μαζί τον κίνδυνο, αφήρεσαν την αρχηγίαν από τους Λακεδαιμονίους και την παρέδωσαν στους δικούς μας. Και πράγματι τι κριτές ικανότερους και πλέον αμερόληπτους μπορεί κανένας να βάλη για τα ιστορικά γεγονότα εκείνης της εποχής, παρά αυτούς που έλαβαν μέρος εις τους αγώνες εκείνους; Και ποιος θα μπορέση ν' αναφέρει ευεργεσία μεγαλύτερη απ' αυτήν που κατώρθωσε να σώση ολόκληρη την Ελλάδα;»

ΓΣΟΚΡ 12.130–133 Η εγκαθίδρυση του πρώτου "δημοκρατικού" πολιτεύματος –

Η θέση του ομιλητή για τα είδη των πολιτευμάτων

«Ο ρήτορας συνέκρινε τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονταν προς τους συμμάχους τους κατά τα χρόνια της ηγεμονίας τους οι Αθηναίοι και οι Σπαρτιάτες, προσπαθώντας να αποδείξει ότι οι πρώτοι ήταν ηπιότεροι και μετριοπαθέστεροι. Μάλιστα, υποστήριξε ότι, ενώ οι Αθηναίοι υπέταζαν κάποια μικρά και ασήμαντα νησιά, οι Σπαρτιάτες υποδούλωσαν σπουδαιές πόλεις της Πελοποννήσου, ανάμεσά τους και το Άργος, την πατρίδα του Αγαμέμνονα. Η αναφορά σε αυτόν οδήγησε τον ρήτορα σε μια εκτενή παρέκβαση–εγκώμιο του βασιλιά των Μυκηνών, πριν περάσει σε ευθεία επίθεση εναντίον των πρακτικών και των ενεργειών της Σπάρτης. Αντικείμενο πραγμάτευσης έγινε κατόπιν το πολίτευμα της Αθήνας με αφετηρία τα χρόνια της βασιλείας, οπότε δόθηκε στον ρήτορα η ευκαιρία να παραθέσει τεκμήρια της ανδρείας ενός άλλου διαπρεπούς βασιλιά, του Θησέα. Και συνεχίζει:

[130] Περί της αρετής λοιπόν του Θησέως τώρα μεν μίλησα όσο μου επιτρέπετο, στο

παρελθόν όμως εξέθεσα λεπτομερώς και μ' επιμέλεια όλα του τα κατορθώματα· γι' αυτούς όμως που παρέλαβαν τη διοίκηση της πόλεως, που τους την παρέδωσε εκείνος, δεν ξέρω τι εγκώμια να τους πλέξω, που να είναι αντάξια της νοστοροπίας των. Που αυτοί, μολονότι δεν είχαν πείρα από πολιτεύματα, δεν έπεσαν έξω, παρά διάλεξαν το πολίτευμα, που όλος ο κόσμος είναι σύμφωνος, ότι είναι το πλέον αμερόληπτο, το πλέον δίκαιο, το πλέον συμφέρον σε όλους γενικά και που μένουν πολύ ευχαριστημένοι όσοι το έχουν. [131] Εγκατέστησαν δηλαδή το είδος εκείνο της δημοκρατίας, όχι αυτό που δεν έχει καθωρισμένη πολιτική, και που θεωρεί ότι η ακολασία είναι ελευθερία, και το δικαίωμα να κάνη ό,τι θέλει ο καθένας, ευτυχία, παρά το πολίτευμα εκείνο που αυτά τα πράγματα τα κατακρίνει, και όπου κυβερνούν οι άριστοι· τον τύπο αυτόν του πολιτεύματος που είναι χρησιμώτατος, οι πολλοί τον συγκαταλέγουν εις τα πολιτεύματα που έχουν βάσιν την περιουσία, όχι από αμάθεια, πως δεν το ξέρουν, παρά διότι ποτέ ως τώρα αυτοί δεν ενδιαφέρθηκαν για παρόμοια ζητήματα. [132] Εγώ όμως επιμένω, ότι τρία και μόνα είδη πολιτευμάτων υπάρχουν, η ολιγαρχία, η δημοκρατία και η μοναρχία· όσοι τώρα κατοικούν σε χώρες με ένα απ' αυτά τα πολιτεύματα και συνηθίζουν να διορίζουν εις τα αξιώματα και στις άλλες θέσεις τους ικανώτατους πολίτες και που εννοούν να χειρισθούν τις υποθέσεις του κράτους άριστα και δικαιοτάτα, αυτοί, οιονδήποτε κι' αν είναι το πολίτευμα, έχω τη γνώμη ότι θα χειρίζονται ορθά και τα εσωτερικά και τα εξωτερικά ζητήματα· [133] όσοι όμως χρησιμοποιούν σ' αυτές τις θέσεις τους πλέον θρασεείς και κακούς ανθρώπους που για τα κρατικά συμφέροντα αδιαφορούν, ενώ είναι έτοιμοι να υποφέρουν οτιδήποτε, φτάνει να χρηματίζονται οι ίδιοι, αυτών οι πόλεις είμαι βέβαιος, ότι θα κυβερνώνται με τρόπον όμοιο με την κακοήθεια των κυβερνώντων· και όσοι τέλος δεν το κάνουν αυτό, ούτε το προηγούμενο που ανέφερα, παρά όταν μεν δεν έχουν τίποτε να φοβηθούν, δίνουν κατά το πλείστον τα αξιώματα στους πολιτικούς που ξέρουν και τους κολακεύουν, ενώ όταν τους πιάση ο φόβος, τότε καταφεύγουν στους καλύτερους και τους πιο μυαλωμένους, αυτοί είμαι βέβαιος θα πηγαίνουν εναλλάξ πότε προς το χειρότερο και πότε προς το καλύτερο».

ΙΣΟΚΡ 12.182–190 Η στρατιωτική ανωτερότητα της Αθήνας

«Ο ρήτορας απέδωσε την ηγεμονική θέση που είχε καταλάβει κάποτε η Αθήνα στο πολίτευμά της, που για πολλούς αιώνες εξασφάλιζε την εύρυθμη λειτουργία της πόλης και την αξιοκρατία. Συνεχίζοντας τον έπαινο των προγόνων, έκανε λόγο για τις ανιδιοτελείς ευεργεσίες τους προς τους άλλους Έλληνες, για να ισχυρισθεί κατόπιν ότι, αντίθετα με τις αντιλήψεις πολλών, οι Αθηναίοι ξεπερνούσαν τους Σπαρτιάτες ακόμη και στην πολεμική αρετή. Προσπαθώντας να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό του, εξιστόρησε τον τρόπο με τον οποίο κατόρθωσαν οι Σπαρτιάτες να επιβληθούν σε όσους υπέταξαν κατά την άφιξή τους στην Πελοπόννησο, στερώντας τους ηττημένους από την ελευθερία και την αξιοπρέπειά τους.

[182] Μίλησα κάπως διεξοδικά για τους συγγενείς τους και για τα κακουργήματα που διέπραξαν προς εκείνους, για να ρωτήσω αυτούς, που εγκρίνουν όλες γενικά τις πράξεις των Σπαρτιατών, αν τις εγκρίνουν κι' αυτές, και αν θεωρούν και τις μάχες που έκαναν προς αυτούς ευσεβείς και ηθικές. [183] Εγώ δηλαδή έχω την ιδέα, ότι υπήρξαν μεγάλες και τρομερές και αιτία για μεν τους νικημένους πολλών συμφορών, για δε τους υπερισχύσαντας πολλών παρανόμων κερδών, χάριν των οποίων βέβαια αιωνίως ευρίσκονται εις πόλεμον· όμως τους πολέμους αυτούς δεν τους θεωρώ ιερούς ούτε και εντίμους, ούτε και ταιριάζουν σ' αυτούς που θέλουν να θεωρούνται ανώτεροι άνθρωποι, δεν εννοώ την υπεροχήν εις τας τέχνας και εις πολλά άλλα, εννοώ την αρετήν που εμφυτεύεται στην ψυχή των καλών καγαθών ανθρώπων και συνοδεύεται με την ευσέβεια και τη δικαιοσύνη, περί της οποίας αρετής γίνεται όλος αυτός ο λόγος. [184] Αυτή την αρετή μερικοί την παραβλέπουν και εγκωμιάζουν αυτούς που κάνουν εγκλήματα περισσότερα απ' τους άλλους και δεν αντιλαμβάνονται, ότι μ' αυτό επιδεικνύουν τη δική τους νοοτροπία, ότι δηλαδή είναι ικανοί να επαινέσουν και κείνους ακόμα που έχουν περισσότερα απ' όσα τους αρκούν και που θα ήσαν ικανοί να τολμήσουν να σκοτώσουν τ' αδέρφια τους και τους φίλους των και τους συνεταίρους των, για να τα πάρουν και κείνων· παρόμοια δηλαδή έργα ομοιάζουν μ' αυτά που έκαμαν οι Σπαρτιάτες, που όσοι τα εγκρίνουν κατ' ανάγκην θα έχουν την ίδια γνώμη για όσα ανέφερα προ ολίγου. [185] Απορώ τώρα με μερικούς, που τις μάχες και τις νίκες

που δεν βασίζονται εις το δίκαιον, αυτές δεν τις θεωρούν αισχρότερες και περισσότερο ατιμωτικές από τις ήττες που γίνονται χωρίς κακία, αφού μάλιστα ξέρουν, ότι πολλές φορές δυνάμεις μεγάλες, αλλά ανήθικες καταβάλλουν άνδρας σοβαρούς, που προτιμούν να πολεμήσουν υπέρ της πατρίδος των. [186] Αυτούς θα είναι σωστότερο να τους επαινούμε παρά τους άλλους που είναι πρόθυμοι να θυσιαστούν χάριν των ξένων και που μοιάζουν με μισθοφορικά στρατεύματα, διότι αυτά είναι έργα κακών ανθρώπων, ενώ οι αγαθοί μερικές φορές νικούνται στη μάχη από κείνους που θέλουν το άδικο, πράγμα που μπορεί να το αποδώσει κανένας σε αμέλεια των θεών.

[187] Θα μπορούσα ακόμα να χρησιμοποιήσω αυτό το επιχείρημα και για τη συμφορά που έπαθαν οι Σπαρτιάτες στις Θερμοπύλες, που όλος ο κόσμος, όσοι φυσικά την άκουσαν, την επαινούν και τη θαυμάζουν περισσότερο κι' από τις μάχες και τις νίκες, όπου υπερίσχυσαν μεν των αντιπάλων, έγιναν όμως προς ανθρώπους που δεν έπρεπε· αυτές μερικοί τολμούν να τις εξυμνούν και δεν αντιλαμβάνονται, ότι δεν υπάρχει τίποτε ούτε όσιον, ούτε ένδοξον, αν δεν λέγεται και δεν εκτελείται με δικαιοσύνη. [188] Σ' αυτά οι Σπαρτιάτες ποτέ ως τώρα δεν έδωσαν σημασία, διότι σε τίποτε άλλο δεν αποβλέπουν, παρά πώς ν' αρπάξουν όσο μπορούν περισσότερα από τα ξένα. Αντιθέτως οι δικοί μας σε κανένα άλλο πράγμα δεν έδιναν περισσότερη σημασία, όσο να έχουν καλή φήμη εις τους Έλληνας, διότι είχαν την ιδέα, ότι δεν μπορεί να υπάρχει κρίσις ούτε πιο αληθινή ούτε και δικαιότερη απ' αυτήν που εκφέρεται από όλο το έθνος.

[189] Ότι δε τέτοιες ιδέες είχαν, καταφαίνεται και από τον τρόπο που διοικούσαν την πόλη τους και από τα πλέον σοβαρά ζητήματα. Σε τρεις δηλαδή πολέμους, χωρίς τον Τρωϊκό, που έκαμαν οι Έλληνες προς τους βαρβάρους, σε όλους αυτούς ανέδειξαν πρώτη την πόλη τους. Ο ένας απ' αυτούς ήταν ο πόλεμος προς τον Ξέρξη, κατά τον οποίον εις όλες γενικά τις μάχες εφάνηκαν πολύ ανώτεροι από τους Λακεδαιμονίους παρά εκείνοι από τους άλλους· [190] ο δεύτερος πόλεμος ήταν για την ίδρυση των αποικιών, σ' αυτόν όμως κανείς από τους Δωριείς δεν επήγε να πολεμήσει με τους άλλους, ενώ η δική μας πόλη ετέθη επί κεφαλής των πεινασμένων και των άλλων όσοι ήθελαν, και τόση μεταβολή έφερε στην κατάσταση, ώστε, ενώ άλλοτε οι βάρβαροι συνήθως κατελάμβαναν τις μεγαλύτερες

Ελληνικές πόλεις, κατάφερε οι Έλληνες αυτά που πάθαιναν ως τότε, να μπορούν να τα κάνουν σε άλλους».⁴¹

Για το Λουκιανό έγινε αναφορά στο πέμπτο κεφάλαιο.

E.19 ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

«[1] Ὅτι μὲν οὐδὲν γλύκιον ἦς πατρίδος, φθάνει προτεθρυλημένον. ἄρ' οὖν ἥδιον μὲν οὐδὲν, σεμνότερον δέ τι καὶ θειότερον ἄλλο; καὶ μὴν ὅσα σεμνὰ καὶ θεῖα νομίζουσιν ἄνθρωποι, τούτων πατρὶς αἰτία καὶ διδάσκαλος, γεννησαμένη καὶ ἀναθρεψαμένη καὶ παιδευσαμένη. πόλεων μὲν οὖν μεγέθη καὶ λαμπρότητας καὶ πολυτελείας κατασκευῶν θαυμάζουσι πολλοί, πατρίδας δὲ στέργουσι πάντες· καὶ τοσοῦτον οὐδεὶς ἐξηπατήθη τῶν καὶ πάνυ κεκρατημένων ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν θεῶν ἡδονῆς, ὡς ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῶν παρ' ἄλλοις θαυμάτων λήθην ποιήσασθαι τῆς πατρίδος.

[2] Ὅστις μὲν οὖν σεμνύνεται πολίτης ὧν εὐδαίμονος πόλεως, ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ τίνα χρῆ τιμὴν ἀπονέμειν τῇ πατρίδι, καὶ ὁ τοιοῦτος δηλὸς ἐστὶν ἀχθόμενος ἂν, εἰ μετριωτέρας ἔλαχε τῆς πατρίδος· ἐμοὶ δὲ ἥδιον αὐτὸ τιμᾶν τὸ τῆς πατρίδος ὄνομα. πόλεις μὲν γὰρ παραβαλεῖν πειρωμένῳ προσήκει μέγεθος ἐξετάζειν καὶ κάλλος καὶ τὴν τῶν ὠνίων ἀφθονίαν· ὅπου δ' αἵρεσίς ἐστι πόλεων, οὐδεὶς ἂν ἔλοιτο τὴν λαμπροτέραν ἐάσας τὴν πατρίδα, ἀλλ' εὖξαιτο μὲν ἂν εἶναι καὶ τὴν πατρίδα ταῖς εὐδαίμοσι παραπλησίαν, ἔλοιτο δ' ἂν τὴν ὅποια οὖν.

[3] Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ οἱ δίκαιοι τῶν παιδῶν πράττουσιν καὶ οἱ χρηστοὶ τῶν πατέρων· οὔτε γὰρ νέος καλὸς κάγαθός ἄλλον ἂν προτιμήσῃ τοῦ πατρὸς οὔτε πατὴρ καταμελήσας τοῦ παιδὸς ἕτερον ἂν στέρξει νέον, ἀλλὰ τοσοῦτόν γε οἱ πατέρες νικώμενοι προσνέμουσι τοῖς παισίν, ὥστε καὶ κάλλιστοι καὶ μέγιστοι καὶ τοῖς πᾶσιν ἄριστα κεκοσμημένοι οἱ παῖδες αὐτοῖς εἶναι δοκοῦσιν. ὅστις δὲ μὴ τοιοῦτός ἐστι δικαστῆς πρὸς τὸν υἱόν, οὐ δοκεῖ μοι πατρὸς ὀφθαλμοὺς ἔχειν.

[4] Πατρίδος τοίνυν τὸ ὄνομα πρῶτον οἰκειότατον πάντων· οὐδὲν γὰρ ὅ τι τοῦ πατρὸς οἰκειότερον. εἰ δὲ τις ἀπονέμει τῷ πατρὶ τὴν δικαίαν τιμὴν, ὥσπερ καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ φύσις

⁴¹ Μετάφραση του Ε. Πανέτσου (1959. *Ισοκράτης. Λόγοι VI*)

Πηγή: <http://ellinikoarxeio.blogspot.com/2010/05/isocrates-panathinaikos.html>

κελεύει, προσηκόντως ἂν τὴν πατρίδα προτιμήσαι· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτὸς τῆς πατρίδος κτῆμα καὶ ὁ τοῦ πατρὸς πατὴρ καὶ οἱ ἐκ τούτων οἰκεῖοι πάντες ἀνωτέρω, καὶ μέχρι θεῶν πατρῶων πρόεισιν ἀναβιβαζόμενον τὸ ὄνομα.

[5] Χαίρουσι καὶ θεοὶ πατρίσι καὶ πάντα μὲν, ὡς εἰκός, ἐφορῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων, αὐτῶν ἠγούμενοι κτήματα πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν, ἐφ' ἧς δὲ ἕκαστος αὐτῶν ἐγένετο, προτιμᾷ τῶν ἄλλων ἀπασῶν πόλεων. καὶ πόλεις σεμνότεραι θεῶν πατρίδες καὶ νῆσοι θειότεραι παρ' αἷς ὑμνεῖται γένεσις θεῶν. ἱερὰ γοῦν κεχαρισμένα ταῦτα νομίζεται τοῖς θεοῖς, ἐπειδὴν εἰς τοὺς οἰκεῖους ἕκαστος ἀφικόμενος ἱερουργῆ τόπους. εἰ δὲ θεοῖς τίμιον τὸ τῆς πατρίδος ὄνομα, πῶς οὐκ ἀνθρώποις γε πολὺ μᾶλλον;

[6] Καὶ γὰρ εἶδε τὸν ἥλιον πρῶτον ἕκαστος ἀπὸ τῆς πατρίδος, ὡς καὶ τοῦτον τὸν θεόν, εἰ καὶ κοινός ἐστιν, ἀλλ' οὖν ἕκαστῳ νομίζεσθαι πατρῶον διὰ τὴν πρώτην ἀπὸ τοῦ τόπου θέαν· καὶ φωνῆς ἐνταῦθα ἤρξατο τὰ ἐπιχώρια πρῶτα λαλεῖν μανθάνων καὶ θεοὺς ἐγνώρισεν. εἰ δὲ τις τοιαύτης ἔλαχε πατρίδος, ὡς ἑτέρας δεηθῆναι πρὸς τὴν τῶν μειζόνων παιδείαν, ἀλλ' οὖν ἐχέτω καὶ τούτων τῶν παιδευμάτων τῇ πατρίδι τὴν χάριν· οὐ γὰρ ἂν ἐγνώρισεν οὐδὲ πόλεως ὄνομα μὴ διὰ τὴν πατρίδα πόλιν εἶναι μαθόν.

[7] Πάντα δέ, οἶμαι, παιδεύματα καὶ μαθήματα συλλέγουσιν ἄνθρωποι χρησιμωτέρους αὐτοὺς ἀπὸ τούτων ταῖς πατρίσι παρασκευάζοντες· κτῶνται δὲ καὶ χρήματα φιλοτιμίας ἔνεκεν τῆς εἰς τὰ κοινὰ τῆς πατρίδος δαπανήματα. καὶ εἰκότως, οἶμαι· δεῖ γὰρ οὐκ ἀχαρίστους εἶναι τοὺς τῶν μεγίστων τυχόντας εὐεργεσιῶν. ἀλλ' εἰ τοῖς καθ' ἕνα τις ἀπονέμει χάριν, ὥσπερ ἐστὶ δίκαιον, ἐπειδὴν εὖ πάθη πρὸς τινος, πολὺ μᾶλλον προσήκει τὴν πατρίδα τοῖς καθήκουσιν ἀμείβεσθαι· κακώσεως μὲν γὰρ γονέων εἰσὶ νόμοι παρὰ ταῖς πόλεις, κοινήν δὲ προσήκει πάντων μητέρα τὴν πατρίδα νομίζειν καὶ χαριστήρια τροφῶν ἀποδιδόναι καὶ τῆς τῶν νόμων αὐτῶν γνώσεως.

[8] Ὁφθη δὲ οὐδεὶς οὕτως ἀμνήμων τῆς πατρίδος, ὡς ἐν ἄλλῃ πόλει γενόμενος ἀμελεῖν, ἀλλ' οἷ τε κακοπραγοῦντες ἐν ταῖς ἀποδημίαις συνεχῶς ἀνακαλοῦσιν ὡς μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ἢ πατρίς, οἷ τε εὐδαιμονοῦντες, ἂν καὶ τὰ ἄλλα εὖ πράττωσιν, τοῦτο γοῦν αὐτοῖς μέγιστον ἐνδεῖν νομίζουσιν τὸ μὴ τὴν πατρίδα οἰκεῖν, ἀλλὰ ξενιτεύειν· ὄνειδος γὰρ τὸ τῆς ξενιτείας. καὶ τοὺς κατὰ τὸν τῆς ἀποδημίας χρόνον λαμπροὺς γενομένους ἢ διὰ χρημάτων

κτῆσιν ἢ διὰ τιμῆς δόξαν ἢ διὰ παιδείας μαρτυρίαν ἢ δι' ἀνδρείας ἔπαινον ἔστιν ἰδεῖν εἰς τὴν πατρίδα πάντας ἐπειγομένους, ὡς οὐκ ἂν ἐν ἄλλοις βελτίοσιν ἐπιδειξαμένους τὰ αὐτῶν καλά· καὶ τοσοῦτω γε μᾶλλον ἕκαστος σπεύδει λαβέσθαι τῆς πατρίδος, ὅσῳ περ ἂν φαίνηται μειζόνων παρ' ἄλλοις ἠζιωμένος.

[9] Ποθεινὴ μὲν οὖν καὶ νέοις ἡ πατρίς· τοῖς δὲ ἤδη γεγηρακόσιν ὅσῳ πλείον τοῦ φρονεῖν ἢ τοῖς νέοις μέτεστι, τοσοῦτω καὶ πλείων ἐγγίνεται πόθος τῆς πατρίδος· ἕκαστος γοῦν τῶν γεγηρακότων καὶ σπεύδει καὶ εὐχεται καταλῦσαι τὸν βίον ἐπὶ τῆς πατρίδος, ἴν', ὅθεν ἤρξατο βιοῦν, ἐνταῦθα πάλιν καὶ τὸ σῶμα παρακατάθῃται τῇ γῆ τῇ θρεψαμένη καὶ τῶν πατρῶων κοινωνήσῃ τάφων· δεινὸν γὰρ ἐκάστῳ δοκεῖ ξενίας ἀλίσκεσθαι καὶ μετὰ θάνατον, ἐν ἀλλοτρίᾳ κειμένῳ γῆ.

[10] Ὅσον δὲ τῆς εὐνοίας τῆς πρὸς τὰς πατρίδας μέτεστιν τοῖς ὡς ἀληθῶς γνησίοις πολίταις μάθοι τις ἂν ἐκ τῶν αὐτοχθόνων· οἱ μὲν γὰρ ἐπήλυδες καθάπερ νόθοι ῥαδίας ποιοῦνται τὰς μεταναστάσεις, τὸ μὲν τῆς πατρίδος ὄνομα μήτε εἰδότες μήτε στέργοντες, ἠγούμενοι δ' ἀπανταχοῦ τῶν ἐπιτηδείων εὐπορήσειν, μέτρον εὐδαιμονίας τὰς τῆς γαστροῦς ἡδονὰς τιθέμενοι. οἷς δὲ καὶ μήτηρ ἢ πατρίς, ἀγαπῶσι τὴν γῆν ἐφ' ἧς ἐγένοντο καὶ ἐτρέφησαν, κἂν ὀλίγην ἔχουσι, κἂν τραχεῖαν καὶ λεπτόγεων· κἂν ἀπορῶσι τῆς γῆς ἐπαινέσαι τὴν ἀρετὴν, τῶν γε ὑπὲρ τῆς πατρίδος οὐκ ἀπορήσουσιν ἐγκωμίων. ἀλλὰ κἂν ἴδωσιν ἑτέρους σεμνυνομένους πεδίοις ἀνειμένους καὶ λειμῶσι φυτοῖς παντοδαποῖς διειλημμένους, καὶ αὐτοὶ τῶν τῆς πατρίδος ἐγκωμίων οὐκ ἐπιλανθάνονται, τὴν δὲ ἵπποτρόφον ὑπερορῶντες τὴν κουροτρόφον ἐπαινοῦσι.

[11] Καὶ σπεύδει τις εἰς τὴν πατρίδα, κἂν νησιώτης ᾖ, κἂν παρ' ἄλλοις εὐδαιμονεῖν δύνηται, καὶ διδομένην ἀθανασίαν οὐ προσήσεται, προτιμῶν τὸν ἐπὶ τῆς πατρίδος τάφον, καὶ ὁ τῆς πατρίδος αὐτῷ καπνὸς λαμπρότερος ὀφθήσεται τοῦ παρ' ἄλλοις πυρός.

[12] Οὕτω δὲ ἄρα τίμιον εἶναι δοκεῖ παρὰ πᾶσιν ἡ πατρίς, ὥστε καὶ τοὺς πανταχοῦ νομοθέτας ἴδοι τις ἂν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἀδικήμασιν ὡς χαλεπωτάτην ἐπιβεβληκότας τὴν φυγὴν τιμωρίαν. καὶ οὐχ οἱ νομοθέται μὲν οὕτως ἔχουσιν, οἱ δὲ πιστευόμενοι τὰς στρατηγίας ἑτέρως, ἀλλ' ἐν ταῖς μάχαις τὸ μέγιστόν ἐστι τῶν παραγγελημάτων τοῖς παραταττομένοις, ὡς

ὑπὲρ πατρίδος αὐτοῖς ὁ πόλεμος, καὶ οὐδεὶς ὅστις ἂν ἀκούσας τούτου κακὸς εἶναι θέλη· ποιεῖ γὰρ τὸν δειλὸν ἀνδρεῖον τὸ τῆς πατρίδος ὄνομα». ⁴²

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

«Τίποτα δεν είναι γλυκύτερο από την πατρίδα, αυτό είναι ήδη κοινός τόπος. Αν τίποτα λοιπόν δεν είναι γλυκύτερο, υπάρχει μήπως κάτι άλλο πιο σεβαστό και θείο; Πραγματικά, αἰτία και δάσκαλος όλων ὅσων οι ἄνθρωποι θεωρούν σεβαστά και θεία είναι η πατρίδα, αφού αυτή τα γέννησε, τα ανέθρεψε και τα καλλιέργησε. Πολλοί βέβαια θαυμάζουν πόλεις για το μέγεθος τους, τη λαμπρότητα και την πολυτέλεια των δημόσιων έργων τους, την πατρίδα ὁμως την αγαπούν ὅλοι.

Και κανείς, ακόμα και από αυτούς που καταβάλλονται από την απόλαυση των ματιών, δεν εξαπατήθηκε τόσο, ὥστε από το μεγάλο πλήθος των θαυμαστών πραγμάτων των ἄλλων χωρῶν να λησμονήσει την πατρίδα του. Ὅποιος πάλι καυχιέται ὅτι είναι πολίτης ενημερούσας πόλης μου φαίνεται πως αγνοεῖ ποια τιμὴ πρέπει να απονέμει στην πατρίδα, κι ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος είναι φανερό πως θα στενοχωριόταν, αν τύχαινε να ἔχει πατρίδα του πόλη λιγότερο προνομιούχα.

Για μένα ὁμως είναι πιο ευχάριστο να τιμῶ ακόμα και αυτό το ὄνομα της πατρίδας. Ὅταν κάποιος προσπαθεῖ να συγκρίνει τις πόλεις, πρέπει να εξετάζει το μέγεθος τους, την ομορφιά τους και την αφθονία των αγαθών. Ὅταν ὁμως το θέμα είναι να διαλέξει ανάμεσα τους, κανείς δεν θα προτιμούσε την πιο λαμπρή παρατώντας την πατρίδα του. Θα ευχόταν βέβαια να είναι και η πατρίδα του παρόμοια με τις ενημερούσες, ὡστόσο θα τη διάλεγε, ὅπως και να 'ταν.

Ακριβῶς το ίδιο κάνουν τα δίκαια παιδιά και οι καλοί πατέρες. Ούτε κάποιος καλός και σωστός νέος θα προτιμούσε ποτέ ἄλλον εκτός από τον πατέρα του ούτε και ο πατέρας, περιφρονώντας το παιδί του, θ' αγαπούσε ἄλλον νέο. Στην πραγματικότητα οι πατέρες, επηρεασμένοι από την αγάπη τους, τόσα πολλά χαρίζουν επιπλέον στα παιδιά τους, ὥστε

---

⁴² Από το βιβλίο του Λουκιανού «Πατρίδος εγκώμιον»

Πηγή: https://el.wikisource.org/wiki/Πατρίδος_Εγκώμιον

αυτά τους φαίνονται τα ομορφότερα, το πιο ψηλά και τα πιο άριστα προικισμένα σε κάθε τομέα. Όποιος δεν κρίνει τον γιο του με αυτό τον τρόπο δεν πιστεύω ότι έχει μάτια πατέρα. Πρώτα πρώτα λοιπόν το όνομα της πατρίδας είναι το πιο οικείο από κάθε άλλο, γιατί δεν υπάρχει τίποτα οικειότερο από τον πατέρα. Αν κάποιος παρέχει στον πατέρα του την πρέπουσα τιμή, όπως προστάζουν και ο νόμος και η φύση, τότε θα έπρεπε πρώτιστα να τιμά την πατρίδα- γιατί και ο ίδιος ο πατέρας του ανήκει στην πατρίδα, καθώς και ο πατέρας του πατέρα του και όλοι οι προγονοί τους, και το όνομα του πατέρα πάει πολύ πίσω, μέχρι που φτάνει ως, τους πατέρες-θεούς.

Ακόμα και οι θεοί έχουν πατρίδες και χαίρονται γι' αυτό» κι ενώ επιβλέπουν όλα τα ανθρωπινά πράγματα, όπως είναι φυσικό, και θεωρούν ιδιοκτησία τους κάθε ξηρά και θάλασσα, παρ' όλα αυτά καθένas τους προτιμά την πόλη που γεννήθηκε περισσότερο απ' όλες τις άλλες. Οι πόλεις, που αποτελούν πατρίδες θεών, είναι πιο ιερές, και τα νησιά, που σύμφωνα με τους μύθους υπήρξαν τόποι γέννησης θεών, είναι πιο θεϊκά. Έχουν λοιπόν θεσπιστεί θυσίες για χάρη των θεών, κάθε φορά που κάποιος πάει στις πατρίδες τους για να τελέσει μια ιερουργία. Αν λοιπόν οι θεοί τιμούν το όνομα της πατρίδας, δεν θα έπρεπε το ίδιο και πολύ περισσότερο να κάνουν οι άνθρωποι;

Ο καθένas μας είδε για πρώτη φορά τον ήλιο από την πατρίδα του, κι έτσι αυτός ο θεός, αν και είναι κοινός σε όλους, θεωρείται από τον καθένα μας πατρώος εξαιτίας του τόπου από τον οποίο τον είδαμε για πρώτη φορά. Ακόμα, καθένas μας εκεί άρχισε να μιλά, μαθαίνοντας πρώτα τη μητρική του γλώσσα, κι εκεί άρχισε να γνωρίζει τους θεούς. Αν σε κάποιον έλαχε τέτοια πατρίδα, ώστε να χρειάζεται κάποια άλλη για την ανώτερη εκπαίδευση του, θα έπρεπε και πάλι να χρωστά ευγνωμοσύνη στην πατρίδα του γι' αυτές τις πρώτες γνώσεις διότι δεν θα γνώριζε ούτε καν τι σημαίνει η λέξη πόλη, αν δεν του δίδασκε η πατρίδα του ότι υπάρχει η πόλη.

Όλες τις διδασκαλίες και τις γνώσεις τις συλλέγουν, πιστεύω, οι άνθρωποι για να γίνουν με αυτές χρησιμότεροι για την πατρίδα τους. Αλλά και χρήματα αποκτούν εξαιτίας της φιλοδοξίας τους να συμβάλλουν στις δημόσιες δαπάνες της. Δικαιολογημένα, νομίζω- διότι δεν πρέπει να είναι αγνώμονες όσοι έτυχαν των μεγαλύτερων ευεργεσιών. Αντίθετα, αν

κάποιος επιστρέφει τη χάρη σε κάποιον άλλον, σε περίπτωση που ευεργετηθεί από αυτόν, κάτι που είναι δίκαιο, είναι πολύ περισσότερο πρόπον ν' ανταμείβει την πατρίδα του με ό,τι αρμόζει.

Υπάρχουν νόμοι στις πόλεις που απαγορεύουν την κακομεταχείριση των γονέων και η πατρίδα πρέπει να θεωρείται κοινή μητέρα όλων, να της αποδίδονται ευχαριστήριες προσφορές για την ανατροφή μας και για τη γνώση μας γι' αυτούς τους ίδιους τους νόμους. Κανένας δεν βρέθηκε ποτέ να έχει τόσο πολύ λησμονήσει την πατρίδα του, ώστε να μη νοιάζεται καθόλου γι' αυτή, όταν βρίσκεται σε άλλη πόλη. Αντίθετα, όσοι δυστυχούν σε ξένους τόπους δεν σταματούν να επαναλαμβάνουν πως η πατρίδα είναι το μεγαλύτερο αγαθό όσοι πάλι ενημερούν, όσο ευτυχισμένοι κι αν είναι στα άλλα, ωστόσο πιστεύουν ότι τους λείπει ένα πράγμα τουλάχιστον, και μάλιστα μεγίστης σημασίας, το ότι δεν ζουν στην πατρίδα τους, αλλά είναι ξενιτεμένοι- γιατί η ξενιτιά είναι ντροπή.

Και άνθρωποι που κατά τον καιρό της απουσίας τους από την πατρίδα έγιναν επιφανείς, είτε εξαιτίας της απόκτησης περιουσίας είτε εξαιτίας της δόξας από τιμές είτε εξαιτίας μαρτυρίας για τη μόρφωση τους είτε εξαιτίας επαίνου για την ανδρεία τους, μπορεί να τους δει καθένας να βιάζονται γενικά για να γυρίσουν στην πατρίδα τους, σαν να πιστεύουν ότι δεν υπάρχουν πουθενά αλλού καλύτεροι άνθρωποι στους οποίους να παρουσιάσουν τις επιτυχίες τους. Όσο περισσότερο εκτιμάται κάποιος από τους άλλους, τόσο περισσότερο βιάζεται να επανέλθει στην πατρίδα του.

Ακόμα και οι νέοι αγαπούν την πατρίδα τους. Οι ηλικιωμένοι πάλι, όσο περισσότερο συνετοί είναι από τους νέους, άλλο τόσο μεγαλύτερη είναι και η αγάπη τους για την πατρίδα. Καθένας λοιπόν από τους ηλικιωμένους λαχταρά και εύχεται να πεθάνει στην πατρίδα του, έτσι ώστε, εκεί όπου άρχισε τη ζωή του, εκεί πάλι να παραδώσει το σώμα του, στη γη που τον έθρεψε, και να μοιραστεί τους τάφους των προγόνων του. Γιατί είναι φοβερό για τον καθένα να βρεθεί ξένος και μετά θάνατον, θαμμένος σε ξένη χώρα.

Πόσο πολύ αγαπούν την πατρίδα τους οι πραγματικά γνήσιοι πολίτες μπορεί να το καταλάβει κανείς από τους ανέκαθεν αυτόχθονες. Αντίθετα, οι έποικοι, ως νόθοι πολίτες, μεταναστεύουν εύκολα, εφόσον δεν γνωρίζουν ούτε. αγαπούν το όνομα της πατρίδας, αλλά

πιστεύουν ότι θα βρουν τα αναγκαία προς το ζην παντού, θεωρώντας ως μέτρο ευδαιμονίας την απόλαυση της κοιλιάς.

Από την άλλη μεριά αυτοί, για τους οποίους η πατρίδα υπήρξε και μητέρα, αγαπούν τη γη που τους γέννησε και τους ανέθρεψε, ακόμα κι αν- κατέχουν λίγη μόνο κι αν είναι τραχιά και άγονη. Ακόμα κι αν δεν μπορούν να επαινέσουν την αρετή του εδάφους, σίγουρα δεν θα τους λείψουν τα εγκώμια για την πατρίδα τους. Αλλά κι αν δουν άλλους να υπερηφανεύονται για τις ανοιχτές πεδιάδες τους και τα λιβάδια τα διάσπαρτα με λογιών λογιών φυτά, και αυτοί δεν ξεχνούν να εγκωμιάσουν την πατρίδα τους, αδιαφορώντας μπροστά στην ανικανότητα της γης ν' αναθρέψει άλογα για να επαινέσουν την καταλληλότητα της ν' αναθρέψει ανθρώπους.

Καθένας αδημονεί να γυρίσει στην πατρίδα, ακόμα κι αν είναι νησιώτης, ακόμα κι αν μπορεί να έχει καλή ζωή αλλού» ακόμα κι αν του δοθεί αθανασία, δεν θα τη δεχτεί, προτιμώντας την ταφή στην πατρίδα, και ο καπνός από αυτή φαίνεται στα μάτια του λαμπρότερος από τη φωτιά σε άλλα μέρη. Έτσι λοιπόν, τόσο πολύτιμη φαίνεται να είναι για όλους η πατρίδα, ώστε μπορεί καθένας να δει ότι και οι απανταχού νομοθέτες έχουν ορίσει την εξορία ως τη σκληρότερη τιμωρία για τα μεγαλύτερα αδικήματα. Και δεν μπορεί κανένας να πει ότι από αυτή την άποψη οι νομοθέτες διαφέρουν από τους στρατηγούς. Αντίθετα, στις μάχες το σπουδαιότερο παράγγελμα προς τους άνδρες που παρατάσσονται είναι ότι μάχονται για την πατρίδα τους και κανείς απ' όσους ακούν αυτό δεν θέλει να φανεί ανάξιος• γιατί το όνομα της πατρίδας κάνει τον δειλό ανδρείο». ⁴³

Σε κάποια εγκώμια που είναι ολόκληρα βιβλία παρουσιάζεται μια κριτική ματιά και οπτική καταξιωμένων δημοσιογράφων που αποδίδουν την λάμψη του πρωτότυπου κειμένου καθώς και η παρουσίαση από το οπισθόφυλλο του βιβλίου.

---

⁴³ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ: «ΠΑΤΡΙΑΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ».

Πηγή: <https://ellas2.wordpress.com/2020/02/03/πατρίδος-εγκώμιον/>

Ε.20^A Θεόδωρος Γαζής ο Θεσσαλονικεύς

Ο Θεόδωρος Γαζής ο Θεσσαλονικεύς (περίπου 1398 - 1475), γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Πήγε στην Κωνσταντινούπολη για σπουδές (1422/23), όπου ξεχώρισε για την πολυμαθεια και τις ικανότητές του. Μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης (1430) από τους Τούρκους βρέθηκε στην Ιταλία, παίρνοντας μαζί του πολλά ελληνικά χειρόγραφα.

Παρόλο που δεν ήξερε την ιταλική γλώσσα πήγε στην Παβία για να σπουδάσει ιατρική. Δούλεψε στο Μιλάνο ως αντιγραφέας της Ιλιάδας κι άλλων ελληνικών έργων. Μαθαίνοντας τη λατινική γλώσσα, δίδαξε και ήταν μεγάλη η συνεισφορά του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων. Σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Φερράρα ιατρική, φιλοσοφία, θεολογία και φυσικές επιστήμες. Εκεί δίδαξε τα Ελληνικά γράμματα ως καθηγητής ελληνικών στο πανδιδακτήριο της πόλης, συνέγραψε μάλιστα και γραμματική της ελληνικής, παράλληλα με τις σπουδές του στην ιατρική. Κατόπιν πρόσκλησης του προστάτη της Παιδείας, Πάπα Νικόλαου Ε΄, πήγε στη Ρώμη (1450). Ο Γαζής στη Ρώμη βρέθηκε στον κύκλο λογίων του καρδινάλιου Βησσαρίωνα του Τραπεζούντιου και μετέφραζε Έλληνες συγγραφείς όπως το Θεόφραστο και τον Αριστοτέλη. Ο Γαζής ήταν αυτός που μετέφρασε την επιστολή του πάπα προς τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, με την οποία ζητούσε την Ένωση των εκκλησιών και να αποκατασταθεί στο θρόνο ο Πατριάρχης Γρηγόριος Γ΄ Μαμμής, που είχε καθαιρεθεί (8/1451) και βρισκόνταν στη Ρώμη.

Εργάστηκε γράφοντας και μεταφράζοντας περιστασιακά στην υπηρεσία του Giovanni Andrea Bussi, λόγιου και μακροχρόνια συνεργάτη του. Δίδασκε ελληνικά και συνέχισε να μεταφράζει ελληνικά έργα στα λατινικά. Άρχισε να έχει οικονομικά προβλήματα όμως, καθώς δεν είχε σταθερή δουλειά. Έτσι αποφάσισε να εγκαταλείψει τη Ρώμη (1474), για να επιστρέψει στη Φερράρα, αλλά τελικά κατέληξε στη μονή Σαν Τζιοβάνι α Πίρο στη νότια Καμπανία, όπου και πέθανε.

Έργα του: *Γραμματική Ελληνική (Παρίσι, 1516)*, *Περί μηνών*, *Περί αρχαιογονίας Τούρκων (Βασιλεία 1556)*, *Παράφρασις Βατραχομομαχίας Ομήρου*, *Παράφρασις Ιλιάδας*

Ομήρου. *Περί Αριστοτέλους και Πλάτωνος, Περί εκουσίου και ακουσίου, Υπομνήματα εις Φιλοστράτου, Επιστολαί προς Ψημλήτριον Σζουρόπουλον, κ.α.*

E.20^B ΚΥΝΟΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΖΗΣ

«Το δώρο, λοιπόν, που αποστέλλεται από εμένα σε εσένα ονομάζεται μεν με τα λόγια σκύλος, ενώ στην πραγματικότητα είναι κάτι από τα πλέον πολύτιμα και αξιόλογα για τις ανθρώπινες υποθέσεις. Διότι, ενώ τα άλλα ζώα φαίνεται ότι παρέχουν μία ωφέλεια το καθένα στους ανθρώπους και ότι έχουν μία και εξαιρετη αρετή, μόνο ο σκύλος από τα ζώα προσφέρει κάθε είδους ωφέλεια στους ανθρώπους και έχει στολιστεί με πολυαριθμότες και υπέρτατες αρετές. Στα λιοντάρια ανθεί το θυμοειδές, ενώ στα βοοειδή η δικαιοσύνη και η καταλληλότητά τους για τη γεωργία, στα άλογα η υπερηφάνεια και η ευκινησία, στους όνους και στους ημιόνους, όπως θα μπορούσε να πει ο ποιητής, η καρτερία, η φιλοπονία και σε άλλα ζώα υπάρχουν άλλα εγγενή χαρακτηριστικά. Μόνο στον σκύλο δεν υπάρχει κάποιο επιπρόσθετο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, αλλά αυτός συγκεντρώνει όλες τις αρετές των υπολοίπων ζώων. Διότι η φύση του ζώου είναι χρήσιμη στις πόλεις, αλλά και στις γεωργικές εργασίες, όπως και στην ειρήνη και στον πόλεμο, συγχρόνως, όμως, και για ωφέλεια και για ευχαρίστηση. Δεν είναι εύκολο να διηγηθώ λεπτομερώς όλες, λοιπόν, τις αρετές του ζώου και τις ωφέλειες που παρέχει στους ανθρώπους. Νομίζω, όμως, ότι, εάν σου παρέδίδα και σου διηγούμουν μερικά μόνο παραδείγματα από τα πολλά, θα αρκούσαν και για τους δυο μας: σε εσένα για σύσταση και σε εμένα για επίδειξη (περίληψη βιβλίου)».⁴⁴

Για τον Νίκο Δήμου υπάρχει αναφορά στο πέμπτο κεφάλαιο.

E.21 ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ ΕΓΚΩΜΙΟ ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΟΣ

«Προτίθεμαι, φίλοι, στο κείμενο αυτό να παινέσω τον καπιταλισμό. Γιατί νομίζω πως άδικα τον κατηγορούν και του αποδίδουν την ευθύνη για όλες τις πληγές του Φαραώ. Και

⁴⁴ Συγγραφέας: ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΓΑΖΗΣ, Μετάφραση: Ιωάννα Τζίφα
Εκδότης: ΑΠΩΝ/2017
Πηγή: <https://www.skroutz.gr/books/13908918.Κυνός-εγκώμιον.html>

χωρίς να προσπαθήσω (πράγμα που δεν το σηκώνει ο χώρος ενός ρητορικού γυμνάσματος) να αντικρούσω όλα τα επιχειρήματα που εκατό χρόνια τώρα σωρεύονται εναντίον του - θα διατυπώσω μονάχα μερικές θέσεις. Αν είναι σωστές - κι εγώ πιστεύω πως είναι - τότε κι αν ακόμη δεν έχω αποδείξει την υπεροχή του καπιταλισμού, θα έχω καταδείξει πως έχει και τούτο το σύστημα τα καλά του. Κι αυτό είναι ήδη άριστο αποτέλεσμα για ένα εγκώμιο (τι παραπάνω έκανε ο Λουκιανός για τη μύγα;)

Το πρώτο που πρέπει να πούμε για τον καπιταλισμό (αχ αυτή η λέξη: τι ζημιά μου κάνει κάθε φορά που τη γράφω - είναι σαν να διαφημίζεις απορρυπαντικό καμπινέδων), το πρώτο λοιπόν πράγμα είναι πως το σύστημα αυτό γεννήθηκε με την ανθρώπινη κοινωνία και εξελίχθηκε μαζί της εντελώς φυσιολογικά. Από την πρώτη στιγμή που υπήρξε, η οικονομία ήταν ελεύθερη. Θα έλεγα πως ο άνθρωπος γεννιέται καπιταλιστής - σοσιαλιστής όμως γίνεται (αν γίνεται). Οι ανάγκες της ιδιοκτησίας, του κέρδους, το μεράκι της εμπορίας, είναι βαθιά ριζωμένες στον άνθρωπο - κι αυτές τις ανάγκες εκφράζει ο καπιταλισμός. Σύμφωνα, οι ανάγκες αυτές οδηγούν σε καταχρήσεις, αλλά το ίδιο κάνουν όλες οι ανάγκες. Σκέφθηκε κανείς να καταργήσει το φαΐ επειδή υπάρχουν οι λαίμαργοι; τον ύπνο επειδή υπάρχουν υπναράδες; Όλα τα πράγματα, σε μεγάλες δόσεις, κάνουν κακό - έτσι και η συσσώρευση κεφαλαίου, ιδιοκτησίας και κέρδους. Αλλά, σε λογικά πλαίσια, το σύστημα αυτό φαίνεται να είναι εκείνο που ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη φύση. Άλλωστε "δυνάμει" καπιταλιστική ήταν η ανθρώπινη οικονομία από την εποχή του πρώτου σπηλαιάνθρωπου, που χώρισε το "δικό μου" από το "δικό σου". Σουμέριοι και Βαβυλώνιοι, Φοίνικες και Ασσύριοι, Έλληνες και Ρωμαίοι, Κινέζοι και Ινδοί, Βυζαντινοί και Αζτέκοι είχαν και ιδιοκτησία και εμπόριο και κέρδη. Και πλούσιοι υπήρχαν και κεφάλαια σωρεύονταν - μόνο που, με την εμπορική και βιομηχανική επανάσταση, τα μεγέθη αυτά μεγάλωσαν και ξαφνικά έγιναν αισθητές μερικές (εγγενείς) αδυναμίες του συστήματος. Αλλά και αυτές εξισορροπήθηκαν, μέσα στο ίδιο το σύστημα.

Υποστηρίζω λοιπόν όχι απλώς πως ο καπιταλισμός είναι το καλύτερο σύστημα - αλλά βασικά πως είναι το μόνο που υπάρχει. Ο σοσιαλισμός δεν υπήρξε ποτέ, παρά μόνο σαν αντίδραση στον καπιταλισμό. Αντίδραση που γεννήθηκε από μια δυσλειτουργία του

καπιταλισμού. Ο σοσιαλισμός είναι μια απλή υποσημείωση στην πενταχιλιάχρονη ιστορία του καπιταλισμού.

Σαν αντίδραση μόνο έπαιξε ρόλο στην εξέλιξη του καπιταλισμού. Τον βοήθησε να ξεπεράσει διαλεκτικά τις αδυναμίες του - και να δημιουργήσει τη νέα εξελικτική του βαθμίδα: τη μικτή οικονομία.

Σκεφθείτε το άλλη μια φορά και θα δείτε πως αληθινά δεν υπάρχει - ούτε υπήρξε - άλλο σύστημα από τον καπιταλισμό. Γιατί κι αυτό που σήμερα ονομάζουμε εφαρμοσμένο σοσιαλισμό, ξέρουμε όλοι πως ουσιαστικά είναι ένας κρατικός καπιταλισμός - με όλα τα γνωρίσματα του ιδιωτικού και με μόνη διαφορά στον ιδιοκτήτη. (Αλλάξε ο Μανωλιός!). Και πώς αλλιώς θα μπορούσε να γίνει, όταν ο σοσιαλισμός δεν είναι εφαρμόσιμος, γιατί δύσκολα συμβιβάζεται με την ανθρώπινη φύση! Ο άνθρωπος πονάει το έχει του, το βιος του, την περιουσία του. Ενδιαφέρεται για το κέρδος, την προβολή, τη διαφοροποίηση. Χαίρεται την ελευθερία του και απεχθάνεται να τον χρησιμοποιούν σαν άλογο του μαγγανοπήγαδου, στα πλαίσια μιας "προγραμματισμένης" οικονομίας.

Ίσως η πιο ανεδαφική φράση που γράφτηκε ποτέ (γεμάτη ηθικό μεγαλείο, αλλά για τούτο όχι λιγότερο ανεδαφική) είναι η γνωστή ρήση του Μαρξ: "από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του". Σκεφθήκατε στην πράξη τον ικανότατο κύριο "Α" να δουλεύει για 10 και να εισπράττει 1, επειδή τα 9 τα εισπράττει ο πολύ λιγότερο ικανός (ίσως κι ολότελα ανίκανος) κύριος "Β", που είχε όμως το ταλέντο να δημιουργήσει ανάγκες; Κι έπειτα λέμε ουτοπικό το Χριστιανισμό! Αμ ετούτο; δεν είναι σαν να γυρίζεις κάθε μέρα το άλλο μάγουλο;

Νομίζω, λοιπόν, πως έγινε σαφές ότι ο καπιταλισμός είναι το μόνο σύστημα που οικονομικά εκφράζει τον άνθρωπο. Κι επειδή ο άνθρωπος δεν είναι τέλειος - έτσι κι ο καπιταλισμός δεν είναι τέλειος. Είναι όμως ανθρώπινος (και καμιά φορά απάνθρωπος - και τούτο από τον άνθρωπο έρχεται). Ο σοσιαλισμός πάλι είναι ξένος προς τον άνθρωπο. Είναι ένα θεωρητικό, "συνθετικό" κατασκεύασμα, που γεννήθηκε στα χαρτιά, όχι στην πιάτσα. Ο καπιταλισμός πρώτα υπήρξε και μετά περιγράφηκε - ο σοσιαλισμός, ως τώρα, μόνο περιγραφή είναι. Μπορεί να κάνει για τα μυρμήγκια και τις μέλισσες (που με κάποιο

τρόπο τον εφαρμόζουν) αλλά το αν κάνει για μας, μένει ακόμη να αποδειχθεί. Κανονικά εδώ θα έπρεπε να λήξει το εγκώμιο, γιατί καλύτερος έπαινος από τα στοιχεία του μοναδικού και του πραγματικού δεν υπάρχει. Αλλά έχουμε κι άλλα να πούμε, σαν καλοί ρήτορες. Και συνεχίζουμε.

Μια δεύτερη "θέση" είναι πως, όταν κρίνουμε τον καπιταλισμό, κρίνουμε ένα σύστημα του παρελθόντος με τα κριτήρια ενός συστήματος του μέλλοντος. Αντιπαράθετουμε δηλαδή δύο ανύπαρκτα συστήματα. Ούτε ο καπιταλισμός που κρίνουμε υπάρχει πια -εδώ και πολλές δεκαετίες- ούτε ο σοσιαλισμός, με βάση τον οποίο κρίνουμε, πραγματοποιήθηκε ακόμη. Τούτο όμως είναι διπλά άδικο. Μια φορά, γιατί κρίνουμε κάτι που δεν υπάρχει, και δεύτερη, γιατί το κρίνουμε με κριτήρια εξωπραγματικά.

Όταν μιλάμε για καπιταλισμό έρχονται στο νου μας οι φτωχοί του Ντίκενς που, αφεντικά, τύπου Σκρουτζ, τους πίνουν το αίμα. Κι αλήθεια, αυτός είναι ο καπιταλισμός που κατακεραύνωσε ο Μαρξ - κι εκεί η εκμετάλλευση ήταν κανόνας και η υπεραξία νόμος. Όμως, πέρασε ο δέκατος ένατος αιώνας, και μαζί του έσβησαν και τα σκοτεινά τοπία του Ντίκενς, του Μπαλζάκ, του Ζολά. Οι εργαζόμενοι συνδικαλίστηκαν, οργανώθηκαν, συνασπίστηκαν. Με το όπλο της απεργίας, με το βάρος της ψήφου τους, κατέλυσαν την ασυδοσία των αφεντικών. Η παλιά έννοια της εκμετάλλευσης έμεινε κενή. Πανίσχυρα συνδικάτα καθορίζουν σήμερα όρους και θεσμούς - σε μερικές χώρες μάλιστα ελέγχουν την πορεία της οικονομίας.

Σίγουρα, σε κράτη που τώρα περνάνε τη βιομηχανική τους επανάσταση, υπάρχει ακόμη εκμετάλλευση με την έννοια του 19ου αιώνα. Αλλά στις σημερινές βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες - αυτές που σύμφωνα με τις προβλέψεις του Μαρξ θα έβλεπαν πρώτες την κατάρρευση του καπιταλισμού - έγινε μέγα θαύμα: και ο καπιταλισμός επέζησε και η θέση των εργαζομένων βελτιώθηκε. Αντί μάλιστα το προλεταριάτο να κυριαρχήσει πάνω στην αστική τάξη, αστικοποιήθηκε εκείνο. Στη Σουηδία, στην Ολλανδία, στη Δυτική Γερμανία, στο Βέλγιο, στην Ελβετία, προλετάριοι -με την κλασική έννοια- δεν υπάρχουν. Μονάχα μικροαστοί, μεσοαστοί και μεγαλοαστοί.

*Όπως γράφει ο Σάμουελσον, "ο καπιταλισμός με την έννοια του άκρατου *laisser - faire*, πέθανε πριν από τη βασίλισσα Βικτωρία". (Αυτό για όσους επιμένουν να πυροβολούν τα πτώματα).*

Όταν λοιπόν κρίνουμε τον καπιταλισμό - ποιον κρίνουμε; Όχι βέβαια το σημερινό! Ποια σχέση έχει με τους πάτρωνες του Ντίκενς ο σημερινός καπιταλίστας, που από εκμεταλλευτής έγινε θήραμα! Ξοπίσω του τρέχουν όλα τα λαγωνικά της Γης: συνδικάτα, κράτη, εφορίες, εργατικές νομοθεσίες, ΙΚΑ, εισφορές! Όποιος έχει κάνει εργοδότης ξέρει τι τρομερές υποχρεώσεις έχει - και πόσο λίγα δικαιώματα. Ξέρει πως ο κάθε εργαζόμενος μπορεί να σηκωθεί να φύγει ό,τι ώρα θέλει χωρίς καμιά συνέπεια, έστω κι αν με την αναχώρησή του κάνει τεράστια ζημιά στην επιχείρηση. Μπορεί να σαμποτάρει τη δουλειά, να κωλυσιεργεί, να απουσιάζει - στο όριο του νομίμου. Εσύ όμως δεν μπορείς να τον απολύσεις χωρίς αποζημιώσεις, να του καθυστερήσεις τις αποδοχές, να μην του πληρώσεις το ΙΚΑ, να του ζητήσεις πληρωμένες υπερωρίες: πας φυλακή!

Αυτός λοιπόν είναι ο εργάτης του Ντίκενς που δούλευε 84 ώρες την εβδομάδα (και Κυριακές!) για ένα κομμάτι ψωμί; Όχι βέβαια! Η εκμετάλλευση, σίγουρα, δεν καταργήθηκε ολότελα. Πάντα θα υπάρχει (και μιλάω για την εκμετάλλευση κι όχι για το νόμιμο κέρδος του κεφαλαίου που αυθαίρετα ονομάζεται υπεραξία). Θέλω όμως να ρωτήσω: πού δεν υπάρχει εκμετάλλευση; Σε ποιο σύστημα;

Γιατί εδώ είναι το δεύτερο σκέλος της θέσης μου. Για να βγάλουν σκάρτο τον καπιταλισμό οι κριτικοί του, από τη μια μεριά "ξεχνάνε" όλες τις αλλαγές που σημειώθηκαν στα τελευταία 100 χρόνια, και από την άλλη τον κρίνουν με βάση ένα σύστημα που δεν λειτούργησε ποτέ - κι άγνωστο αν μπορεί να λειτουργήσει.

Γιατί βέβαια, στις μέχρι σήμερα εφαρμογές του, ο σοσιαλισμός δεν κατάργησε την εκμετάλλευση. Την τροποποίησε απλώς - κι αντί να σε εκμεταλλεύεται το αφεντικό, εκεί σε εκμεταλλεύεται το κράτος και το κόμμα. Και πολύ πιο σκληρά - μια και ούτε να συνδικαλίζεσαι μπορείς, ούτε ν' απεργήσεις, ούτε να διαμαρτυρηθείς. Ούτε, φυσικά, αν δεν σ' αρέσει αυτή η κυβέρνηση να την αλλάξεις με την ψήφο σου. Ούτε ακόμη να φύγεις από τη χώρα - αν το θελήσεις. Γιατί εδώ, κοντά στην εκμετάλλευση, προστέθηκε και η

ανελευθερία.

Σε τελευταία σφυγμομέτρηση ρώτησαν τους Γάλλους ποιοι λαοί είναι κατά τη γνώμη τους οι πιο ευτυχισμένοι: 77% ανέφεραν τους Ελβετούς, 64% τους Αμερικάνους, 56% τους Δυτικογερμανούς και 52% τους Σουηδούς. Ακολουθούν πολλά άλλα κράτη (όλα καπιταλιστικά) και το πρώτο σοσιαλιστικό, η Σοβιετική Ένωση, αναφέρθηκε μόνο από 11%. Φαίνεται πως ούτε οι Γάλλοι κομμουνιστές πιστεύουν στη σοσιαλιστική ευτυχία. Όσοι επικρίνουν τον καπιταλισμό, που είναι ένα υπαρκτό και συγκεκριμένο σύστημα, μπορούν να το συγκρίνουν μόνο με ένα εξίσου υπαρκτό πρότυπο. Κριτική και συγκρίσεις με βάση ουτοπίες δεν έχουν καμιά ουσιαστική αξία. Βέβαια οι ουτοπίες χρειάζονται - γιατί μ' αυτές προκόβει ο άνθρωπος. Και τα οράματα χρήσιμα και η κριτική. Αλλά να μην ξεχνάμε ποια είναι η πραγματικότητα. Και αυτή είναι πως συγκρίνοντας σήμερα το υπαρκτό καπιταλιστικό και το υπαρκτό σοσιαλιστικό σύστημα στην καλύτερη μορφή τους, βλέπουμε πως το καπιταλιστικό σύστημα εξασφαλίζει στον άνθρωπο λιγότερη εκμετάλλευση, καλύτερη ποιότητα ζωής, μεγαλύτερη ελευθερία.

Δεν χρειάζονται καθόλου οι θεωρίες όταν υπάρχουν τα αποτελέσματα. Πάρτε ανθρώπους αμερόληπτους, δείξτε τους την Ελβετία και τη Σοβιετική Ένωση, ρωτήστε τους: πού θέλουν να ζήσουν; Ούτε ένας στους χίλιους δεν θα προτιμήσει τη Ρωσία! Φοβάμαι, άλλωστε, πως η αποφασιστική στιγμή του σοσιαλισμού πέρασε ανεπανόρθωτα. Τότε ήταν η ώρα, τότε που κυριαρχούσε η ασύδοτη εκμετάλλευση. Τότε που οι εργάτες δεν είχαν άλλο να χάσουν παρά τις αλυσίδες τους! Τώρα γιατί να ρισκάρουν το διαμέρισμά τους, το αυτοκίνητό τους, την περιθάλψή τους, τις εξωτικές διακοπές τους, και την έγχρωμη τηλεόραση;

Και, κυρίως, γιατί να ρισκάρουν την ελευθερία τους;

Για πολλά κατόρθωσε να μας πείσει ο σοσιαλισμός - για τούτο το τελευταίο, την ελευθερία, δεν τα κατάφερε. Πουθενά δεν μπόρεσε να πραγματωθεί σοσιαλισμός με ελευθερία. Στις "σοσιαλδημοκρατίες" τελικά το δεύτερο συνθετικό έφαγε το πρώτο (ευτυχώς). Κι ενώ η δικτατορία βολεύεται και με σοσιαλισμό και με καπιταλισμό, η δημοκρατία, ως σήμερα, μόνο με το καπιταλιστικό σύστημα μπόρεσε να συνυπάρξει. Και τούτο είναι φυσικό: αφού

ο καπιταλισμός είναι το σύστημα της ελεύθερης οικονομίας! Και μη μου πείτε το παλιό επιχείρημα πως η ελευθερία του καπιταλισμού είναι η ελευθερία να διαλέξω τη σκλαβιά μου - γιατί θα απαντήσω πως, έστω κι αν έτσι ήταν (που δείξαμε πως δεν είναι), προτιμώ να διαλέγω εγώ τη σκλαβιά μου, παρά να διαλέγουν άλλοι για μένα!

Αλλά το ερώτημα παραμένει: είναι δυνατός ένας δημοκρατικός σοσιαλισμός; Όλοι οι "νέοι φιλόσοφοι" λένε όχι - ούτε θεωρητικά είναι δυνατός. Η ίδια η θεωρία του σοσιαλισμού, γράφουν, περικλείει την ανελευθερία. Αλλά εδώ δεν μιλάμε θεωρητικά. Ζητάμε την πρακτική απόδειξη: πού λειτουργεί ένα σοσιαλισμός με ελευθερία επιλογών; - να πάμε να τον δούμε!

Το θέμα της ελευθερίας είναι -τελικά- το πιο σημαντικό. Γιατί κι αν ακόμη φθάσουμε στο σημείο διαζευκτικής εκλογής: ελευθερία με ανισότητα, ή ανελευθερία με ισότητα - νομίζω πως οι περισσότεροι άνθρωποι θα προτιμούσαν την ελευθερία. Εδώ προτιμούμε την ελευθερία από την ίδια τη ζωή!

Είπαμε δύο καλά για τον καπιταλισμό. Είπαμε πως είναι -φαίνεται- προϋπόθεση της δημοκρατίας. Είπαμε πως τελικά εξασφαλίζει καλύτερη ποιότητα ζωής και λιγότερη εκμετάλλευση. Είπαμε πως αποδείχθηκε πολύ πιο μακρόβιος από ό,τι τον περίμεναν ακόμη και οι φίλοι του.

Θα πούμε κι άλλα. Θα πούμε πως ο καπιταλισμός είναι το μόνο αποτελεσματικό σύστημα - γιατί δίνει στον άνθρωπο κίνητρα για τη δράση του. Ποταπό κίνητρο το κέρδος; Ίσως, αλλά άκρως αποτελεσματικό! Το κέρδος σημαίνει καλύτερη ζωή, πιο πλούσια σε αγαθά, σε απόλαυση, σε ευτυχία. Αν είναι αυτό ποταπό - τότε, αλήθεια, δεν κάνω για... πουριτανός. Αυτοί που τοποθετούν την ευτυχία στη μέλλουσα ζωή - μόνο αυτοί έχουν το δικαίωμα να περιφροούν το κέρδος...

Το κέρδος κινεί τους ανθρώπους, ο ανταγωνισμός τους βελτιώνει και τους προστατεύει. Από τον καιρό του Άνταμ Σμιθ ξέρουμε πως οι νόμοι της αγοράς λειτουργούν για το καλό του συνόλου. Κοιτάζτε τα προϊόντα των χωρών όπου δεν υπάρχουν κίνητρα, ούτε ανταγωνισμός: Θέλετε να συγκρίνουμε - τι; ραδιόφωνα; αυτοκίνητα; φάρμακα; ρούχα; Τα καπιταλιστικά είναι καλύτερα, πιο προηγμένα, και κυρίως... φθηνότερα. Η δύναμη εκλογής

του καταναλωτή καταστρέφει τα κακά προϊόντα, φθηναίνει τα ακριβά, βελτιώνει τα μέτρια. Οδηγεί σε συστηματικότερη έρευνα, καλύτερη κατασκευή, σωστότερη μελέτη, καλύτερη εξυπηρέτηση. Και φυσικά υπάρχει η ένδοξη ποικιλία (έστω σπατάλη!) των παραλλαγών. Όχι να μυρίζουμε όλοι λεβάντα - επειδή μόνο αυτή την κολόνια παράγει το κρατικό εργοστάσιο!

Η ποικιλία είναι το αλάτι της ζωής. Η επιλογή είναι η ηδονή της ελευθερίας. Και μη μου μιλήσετε για τη σπατάλη των "άχρηστων" προϊόντων - γιατί θα σας ζητήσω τα αντικειμενικά κριτήρια του "χρήσιμου" και δεν τα έχετε. Όχι! να μου βγάλετε άχρηστα τα ρόδα και τα ποιήματα! Σας ξέρω 'γω τι πουριτανοί και ψοφοδεείς είσαστε μπροστά στη ζωή!

Καλά, θα πείτε, και τα μονοπώλια και οι πολυεθνικές που μας κυβερνούν; Αχ! αυτοί οι μπαμπούλες! Είναι σαν τους μυστηριώδεις "Επτά Σοφούς της Σιών" που κυβερνούν τον κόσμο (δεν τους ξέρετε;). Είναι η αρρώστια των υπανάπτυκτων λαών, να βλέπουν παντού συνωμοσίες - να βλέπουν όλη την ιστορία να κινείται από κρυμμένα καταχθόνια νήματα. "Πέστε μου, παρακαλώ, αυτές οι πολυεθνικές εταιρίες για ποιανού λογαριασμό δουλεύουν;" "Μα των μετόχων τους φυσικά". "Και ποιοι είναι αυτοί οι μέτοχοι;". "Μα οι πέντε-δέκα Αμερικανοί δισεκατομμυριούχοι, βέβαια...".

Λάθος λοιπόν, φίλοι μου - οι μέτοχοι των πολυεθνικών είναι εκατομμύρια άνθρωποι. Οι μισοί, π.χ., Αμερικανοί έχουν μετοχές τους. Οι μέτοχοι της Τζένεραλ Μότορς είναι δεκάδες χιλιάδες άτομα - και κανένας δεν έχει πάνω από το 2% των μετοχών. Το ίδιο συμβαίνει σε όλες τις πολυεθνικές. Ο σημερινός καπιταλίστας, είναι η κυρα-Μαρία. Όλοι αυτοί λοιπόν οι μέτοχοι, τα εκατομμύρια των ανθρώπων, συνωμοτούν εναντίον μας; (Και εναντίον του εαυτού τους; Γιατί αυτόν που έχει 5 μετοχές της ESSO δεν τον συμφέρει να ανεβάσει την τιμή της βενζίνης!). - Μα, θα μου πείτε, τελικά και στις πολυεθνικές αποφασίζουν οι γραφειοκράτες. (Δηλαδή γραφειοκράτες και στον καπιταλισμό όπως και στον κομμουνισμό). Ίσως, αλλά τουλάχιστον εδώ οι γραφειοκράτες έχουν 3 ελέγχους: 1) τους μετόχους, 2) τον ανταγωνισμό, και 3) την κυβέρνηση. Από... κει δεν έχουν κανένα. Γιάννης κερνάει και πίνει. Και πρέπει να πω πως προτιμώ να υπάρχουν πολυεθνικές και κράτη -

κάτι βγαίνει πάντα από τον ανταγωνισμό- παρά να είναι το κράτος μου μια μεγάλη μονοπωλιακή πολυεθνική εταιρία! Για να μην αναφέρω όλα τα άλλα καλά των πολυεθνικών, που επισημαίνει ο Γκάλμπραϊθ.

Τότε, γιατί φωνάζουν οι διανοούμενοι; θα ρωτήσετε. -Μα, φίλοι μου, οι διανοούμενοι πάντα είναι φύσει και θέσει ενάντια στο κατεστημένο! Όταν το κατεστημένο είναι καπιταλιστικό, τότε οι διανοούμενοι είναι αριστεροί. Έτσι κι αλλάζει το κατεστημένο και πάει αριστερά - θα τοποθετηθούν δεξιάτερα. Τώρα που έχουν ελευθερία, φωνάζουν για ψωμί. Όταν θα έχουν ψωμί, θα ζητούν ελευθερία. (Βλέπε και τα συμβαίνοντα στα ανατολικά κράτη. Κι εκεί η ιντελιγκέντσια διαμαρτύρεται - όπως κι εδώ. Για τους ακριβώς αντίθετους λόγους). Ποτέ οι διανοούμενοι δεν είναι ευχαριστημένοι - κι ευτυχώς. Ένας ευχαριστημένος διανοούμενος, θα έπαυε να είναι διανοούμενος. Πρέπει οι διανοούμενοι να γκρινιάζουν, γιατί έτσι και αυτοί δημιουργούν - κι όλοι και κάτι βελτιώνεται. Αλλά τότε, θα με ρωτήσετε, αν είναι τόσο καλός ο καπιταλισμός, γιατί εδώ στη χώρα μας, που έχουμε καπιταλισμό, δεν πάμε καλά;

Πρώτα, γιατί είμαστε ακόμη σε φάση ανάπτυξης (και ίσως, μόνο για τις υπανάπτυκτες οικονομίες, ο σοσιαλισμός -με την απαραίτητη δικτατορία- παρουσιάζει μερικά πλεονεκτήματα). Ύστερα, γιατί όλο και τον νοθεύουμε τον καπιταλισμό μας. Κρατικοποιούμε, εθνικοποιούμε -δεν δίνουμε κίνητρα, τρελαινόμαστε στα αντικίνητρα- κι έτσι έχουμε ένα καπιταλισμό χωρίς καπιταλιστές - μια και τους τρέψαμε σε φυγή! Γιατί τούτο είναι το ξεχωριστό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού - ότι κεντρίζει τους δημιουργικούς, τους πολυμήχανους και τους βάζει να δουλέψουν, να χτίσουν, να δημιουργήσουν για το κέρδος το δικό τους - και το καλό όλων.

Αντίθετα, γιατί να "σκιστείς" στο σοσιαλισμό; Εκτός αν αρχίσουμε κι εδώ τις ταξικές διακρίσεις κι αν χορηγούμε επιδόματα, αυτοκίνητα και "ντάτσα" στην Κριμαία. (Αλλά τότε: πού το "από τον καθένα σύμφωνα με τις ικανότητές του, κλπ.");).

Έτσι λοιπόν μπορούμε να καταλήξουμε. Ο καπιταλισμός είναι το μόνο οικονομικό σύστημα που έχουμε. Το μόνο που εφαρμόστηκε - με τα αναπόφευκτα ανθρώπινα λάθη. Είναι το μόνο που μπορεί να συμβιώσει με τη δημοκρατία και τις ατομικές ελευθερίες. Είναι το μόνο

που οδηγεί σε καλύτερη ποιότητα προϊόντων και υπηρεσιών, σε αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων μας. Είναι το μόνο που μας δίνει ευκαιρίες επιλογής. Και πέρα από το να είναι ξεπερασμένο - είναι σήμερα πιο ζωτικό και πιο ζωντανό παρά ποτέ. Μα, θα μου πείτε, οι αδυναμίες του καπιταλισμού; Η εκμετάλλευση; Η ανισότητα; Πρώτα, είπαμε, πως με τη δημοκρατική συνύπαρξη διαφόρων ομάδων, η εκμετάλλευση μπορεί να περιορισθεί στο ελάχιστο. Το ίδιο και η ανισότητα. Αυτό άλλωστε είναι το ωραίο στη δημοκρατική κοινωνία: οι διάφορες ομάδες συμφερόντων πολεμάνε ελεύθερα μεταξύ τους και από τον πόλεμο και τη διαμάχη πηγάζει η ισορροπία. Σωστό είναι και η ανισότητα να περιορισθεί και η εκμετάλλευση να σταματήσει. Και είναι αυτά δυνατά - πιο δυνατά, θα έλεγα, στα πλαίσια του καπιταλισμού, από ό,τι του σημερινού σοσιαλισμού. Η τεχνολογική ανάπτυξη και η αφθονία των αγαθών της δεν μας επιβάλλουν πια τη διαζευκτική σκέψη "πλούσιοι - φτωχοί". Όλοι μπορούν τώρα να είναι πλούσιοι, όπως όλοι είναι πλούσιοι, σε σύγκριση με μας, σε μια χώρα σαν την Ολλανδία ή την Ελβετία. Βέβαια θα υπάρχουν και μερικοί "πιο πλούσιοι". Αλλά τι ενοχλεί αυτό, όταν όλοι θα έχουν τα απαραίτητα, μαζί με τη δυνατότητα, αν βαστάνε τα κότσια τους, να γίνουν κι αυτοί "πιο πλούσιοι"; Κι άραγε μόνο και μόνο για να μην υπάρξουν αυτοί οι λίγοι "πιο πλούσιοι" πρέπει να καταδικασθούν όλοι να ζήσουν μια ζωή φτώχης, ανιαρά προγραμματισμένη, κάτω από την εκμετάλλευση του πιο ανελέητου εργοδότη - του κράτους;

Αν ζούσε σήμερα ο Μαρξ δεν θα ξεσηκωνότανε ενάντια στον καπιταλισμό -γιατί πάει αυτός ο μπαμπούλας, φρονίμεψε (χάρη και στα δικά του γραπτά)- θα χτυπούσε όμως την κρατική εξουσία και γραφειοκρατία. Από κει κινδυνεύουμε όλοι, δεξιοί κι αριστεροί, καπιταλιστές και σοσιαλιστές. Κι αχ! Τι ειρωνεία, αυτός, που οραματιζόταν την κατάργηση του κράτους, να γίνει (με το ζόρι) ο πατέρας του φοβερότερου κρατικού Μολώχ!

Το εγκώμιο τελείωσε - μένει, τώρα, το στερνό σάλπισμα: Καπιταλιστές* (* Με τη λέξη καπιταλιστές εννοώ εδώ τους οπαδούς της ελεύθερης οικονομίας - κι όχι βέβαια μόνο όσους έχουν κεφάλαια.) όλων των χωρών ενωθείτε! Πάψτε να ντρέπεστε για το όνομά σας. Ό,τι καλό υπάρχει σήμερα στον πλανήτη, οφείλεται σε σας (ακόμη κι ο σοσιαλισμός!). Οι πιο πλούσιες, δίκαιες, εύρυθμες κοινωνίες, οι πλησιέστερες προσεγγίσεις στον παράδεισο,

φτιάχτηκαν από σας. Τα κυριότερα δημιουργήματα του πνεύματος και της τέχνης, εκπορεύτηκαν από τον καπιταλιστικό χώρο. Μόνο στον καπιταλισμό είναι δημιουργικοί, διανοούμενοι και καλλιτέχνες. Μόλις αποκτήσουν τον παράδεισό τους βουβαίνονται (ή τους βουβαίνουν). Είναι προϋπόθεση της δημιουργίας η ελευθερία.

Ενωθείτε, καπιταλιστές! Ο κομμουνισμός ήταν ένα όραμα που απέτυχε, και τώρα είναι απλώς μια ιδεολογία διαμαρτυρίας. Ενώ ο καπιταλισμός μας, συνδυασμένος με τη δημοκρατία, με τις αρχές της ισότητας, της δικαιοσύνης, της ελευθερίας (δικές μας είναι αυτές οι αρχές, καπιταλιστικές, αστικές!) δημιουργεί ακόμη τις πιο σωστές κοινωνίες. Σηκώστε ψηλά το κεφάλι, καπιταλιστές, και φτιάξτε τον κόσμο σας καλύτερο!»⁴⁵

E.22^A Διονύσης Τζαρέλλας

Ο Διονύσης Τζαρέλλας (1978) γεννήθηκε στην Αθήνα. Σπούδασε οικονομικά και φιλοσοφία. Είναι διδάκτωρ της Πολιτικής Κοινωνιολογίας.

Είναι συντάκτης στο περιοδικό Τετράδια Μαρξισμού. Άρθρα του έχουν δημοσιευθεί σε περιοδικά και εφημερίδες. Κυκλοφορούν τα βιβλία του: *Συμβολή σε μια κριτική θεωρία του κράτους - Οικονομία και πολιτική στην αστική κοινωνία (2020)* και *Εγκώμιο της βίας - δοκίμιο πολιτικής (2014)*.

E. 22^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΒΙΑΣ (Δοκίμιο πολεμικής τέχνης)

ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ

«Είναι βία οι εκατοντάδες χιλιάδες θάνατοι από την πείνα; Και αν ναι, γιατί κανείς δεν την καταδικάζει;

Αν είναι μορφές βίας η διαδήλωση και η απεργία, γιατί δεν είναι βία η κρατική καταστολή τους; Ποιος ορίζει και πως τη νομιμότητα και το δίκαιο; Μπορούμε να

⁴⁵ Συγγραφέας Δήμου Νίκος

Εκδόσεις Εκδόσεις Πατάκη/ Δεκέμβριος 2014

Πηγή: <http://www.ndimou.gr/el/keimena/anthologia/satires/egkomion/>

υπερβούμε τη βία με ειρηνικό τρόπο; Υπάρχει άραγε καλή και κακή βία; Ένας οδηγός περιήγησης στην σκοτεινή επικράτεια της βίας.

Μια απόπειρα χαρτογράφησης των εκφάνσεών της. Μια πολεμική της καταδίκη της βίας απ' όπου και αν προέρχεται. Με άλλα λόγια, ένα εγκώμιο της βίας. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου).

"Η νόμιμη βία είναι η αφηρημένη μορφή της κοινωνικής σχέσης, η ναρκισσιστική εικόνα της ως καθολικότητα." (στο Α Παράστημα του βιβλίου, Δώδεκα Θέσεις για τη βία).

"Η αστυνομία ανεξάρτητα από την καταγωγή των πραιτοριανών, είναι η υλική έκφραση της αστικής κυριαρχίας, το μαντρόσκυλο της κυρίαρχης τάξης. Το γεγονός της βαρβαρότητας της αστυνομίας ως θεσμού, δεν απαλλάσσει από τις ευθύνες τους, τα υποκείμενα που τον συγκροτούν." (στο Β Παράστημα του βιβλίου, Δεκατέσσερις θέσεις για την αστυνομία)⁴⁶

Από την Αυγή Newsroom 1/3/15

Το βιβλίο του Διονύση Τζαρέλλα προσφέρει μια σημαντική αναγνωστική εμπειρία. Είναι η θεματική αλλά και ο τύπος της ανάλυσης που οφείλει να ακολουθείται από την διάνοηση της Αριστεράς του μέλλοντος...

ΤΟΥ ΧΑΡΗ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ (επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κύπρου)

ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ, Εγκώμιο της βίας. Δοκίμιο πολεμικής, Εκδόσεις ΚΨΜ, σελ. 98

«Το βιβλίο του Διονύση Τζαρέλλα προσφέρει μια σημαντική αναγνωστική εμπειρία. Είναι η θεματική αλλά και ο τύπος της ανάλυσης που οφείλει να ακολουθείται από την διάνοηση της Αριστεράς του μέλλοντος. Θα προχωρήσω σε μια αντιστικτική πραγμάτευση των λόγων που θεωρώ ότι στηρίζουν το συμπέρασμα αυτό, παρακολουθώντας τις κειμενικές αντιστοιχίες του βιβλίου.

Το βιβλίο του Τζαρέλλα είναι πράγματι ένα δοκίμιο πολεμικής. Έχει το χαρακτήρα εγχειριδίου. Τέμνει. Κείμενο βατό, αλλά και με υφολογική πυκνότητα, δείχνει τη δομή ενός καταλυτικά επιτελεστικού (και απειλητικού για την κατεστημένη πολιτική λογική) επιχειρήματος: η βία πρέπει να πάψει να αποτελεί ταμπού για την επαναστατική Αριστερά. Μεθοδολογική σκοπιά; Μια γενναία αποδοχή της βουλησιοκρατίας, περιφρόνηση των

⁴⁶ Συγγραφέας/Δημιουργός: ΤΖΑΡΕΛΛΑΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ

Επιμέλεια: ΠΑΠΠΑΣ ΦΑΝΗΣ, ΤΖΑΡΕΛΛΑ ΒΟΥΛΑ

Εκδόσεις: ΚΨΜ / Νοέμβριος 2014

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789606750977-tzarellas-dionusis-kpsm-egkomiio-tis-bias-239737>

«αξιολογικών ουδετεροτήτων», αυτονόμηση της ταξικής ανάλυσης από τον σοσιαλδημοκρατικό, δευτεροδιεθνιστικό οικονομισμό (Εγκώμιο, σελ. 12-5).

Η εστίαση του Τζαρέλλα στην «ανείπωτη βία» δεν είναι νέα, θα μπορούσε να ανατρέξει κανείς στις παλαιότερες αναλύσεις περί «δομικής βίας» του Johan Galtung. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν όμως στον Τζαρέλλα η ψηλάφηση των πληγών και η όσφρηση της οσμής του αίματος κάτω από τις οικονομικές κατηγορίες: ο νόμος της αξίας είναι μια «φυλακή», η πρωταρχική συσσώρευση επικαιροποιείται ως διαρκής περιοδικότητα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος που παράγει τα θύματά του ως δούλους, αποδέκτες το πολύ μιας ατιμωτικής και απαξιωτικής φιλανθρωπίας.

Τέλος, η πλανητική λειτουργία του συστήματος αυτού είναι η ανακύνκωση της καταστροφής κατά τη μέγιστη γεωγραφική έκταση και τη βαθύτερη δυνατή σωματική και ψυχική κακοποίηση (Εγκώμιο, 1^ο Κεφάλαιο). Με μια ανομολόγητη σμιτιανή χειρονομία ο Τζαρέλλας αναδεικνύει τη θεμελιωτική του φονικού-εκμεταλλευτικού συστήματος βία τη στιγμή της κρίσης, παράγει δηλαδή την ψεύτικη κανονικότητα της κεφαλαιοκρατικής αναπαραγωγής από την αλήθεια της απωθημένης της εξαίρεσης, το φетиχισμό της «κοινωνικής ολότητας» από την πολιτική βία της σύγκρουσης. Η αντιστροφή του οικονομισμού σε πρωταρχία της πολιτικής βίας τρέπει τον μαρξισμό από κατοικίδια θεωρία σε επαναστατικό εμβατήριο: αυτή η κοινωνία οφείλει να παραδοθεί στην καταστροφή (Εγκώμιο, 2^ο Κεφάλαιο, ιδίως σελ. 38-9).

Ο Τζαρέλλας είναι αυστηρά συνεπής στην πραγμάτευση του νομικού λόγου στο 3^ο Κεφάλαιο του βιβλίου. Μοχλός της ολοποιητικής κανονικοποίησης είναι το δίκαιο. Αφού το καπιταλιστικό συνονθύλευμα είναι η επιβολή του ιδιώτη-άρπαγα δια του κράτους, το δίκαιο είναι η γλωσσολαλιά της δικτατορικής βίας για την υλοποίηση αυτής της επιβολής, ώστε νόμιμη γίνεται η βία ανάλογα με τη θεμελίωσή της «στην υπαρξιακή - αξιακή θεώρηση του υποκειμένου που [την] ασκεί» (σελ. 46). Ergo: ο νόμος είναι ναρκισσιστική φενάκη, «[ε]ίναι η εξιδανικευμένη αναγέννηση των σπαραγμών της [αστικής κοινωνίας] ως καθολικότητα» (σελ. 49). Στο σημείο αυτό κάνει την αυτοπρόσωπη εμφάνισή του ο «χερ» Σμιτ, η αλλοίωση του λόγου της νομιμότητας δια μέσου του καθαρού (παρα)κράτους, ο

φρικώδης ήχος της βίας μέσα από την παραπληγία του θετικιστικού δικαιοτικού λόγου (ταυτόχρονα η ομολογία της πτώχευσης νοήματος του τελευταίου). Στο 4^ο Κεφάλαιο παρουσιάζεται αποκαλυμμένο στην ουσία του το προς καταστροφή αντικείμενο: ο μαύρος χορός κεφαλαίου, βίας και νόμου, παρά τις λεπτεπίλεπτες διακρίσεις που θα μπορούσε να σκεφθεί κανείς, όπως αυτές των κλασικών απολογητών της «δημοκρατίας» (διακρίσεις εξουσιών, χωρισμός οικονομίας, νόμου και πολιτικής) ή εκείνες των πιο τεχνοκρατικών συστημικών ταχυδακτυλουργιών της «αυτοαναφορικότητας» και της «διαφοράς».

Το 5^ο Κεφάλαιο του βιβλίου του Τζαρέλλα είναι εξαιρετικής αξίας. Δείχνει το κλείσιμο του κύκλου ανάμεσα στις κοινωνικές δομές και τα ιδεολογικά τους παρελκόμενα. Το κλείσιμο αυτό εξαφανίζει τα δεύτερα στον απόλυτα αποϊεροποιημένο βόθρο των πρώτων. Υπόκοσμος και άγρια βία κυριαρχούν πάνω στη νόμιμη οικονομία του «θεμιτού ανταγωνισμού» αφ' ενός και στους «θεσμούς εφαρμογής του νόμου» αφ' ετέρου. Το εμπόριο ανθρώπων κινεί την παγκοσμιοποιημένη οικονομία, όπως το Άουσβιτς το ναζιστικό κανιβαλισμό, ενώ η ευταξία σημαίνει οιονεί παρακρατική βία τύπου Ferguson, όπου το κοινωνικό σώμα λίγο διαφέρει από τη «γυμνή ζωή» που αναλύει ο Agamben. Πρόκειται για μια σημαντική στιγμή του βιβλίου γιατί δείχνει με ανατριχιαστική ακρίβεια τη φασιστική - ρατσιστική μήτρα του φιλελεύθερου ιδεολογήματος και συστήματος. Διαβλέπουμε εδώ άλλη μια υπόρρητη σμιτιανή στιγμή του κειμένου του Τζαρέλλα: είναι η εξαίρεση (το φασιστικό έκτρομα) που είναι η βαθύτερη ουσία του «πολιτισμένου» καπιταλιστικού κανόνα.

Η θεματοποίηση του φασισμού από τον Τζαρέλλα έρχεται πλέον να εναρμονιστεί και να κορυφώσει την προηγούμενη ανάλυση (6^ο Κεφάλαιο). Αυτό που πρέπει να εξαρθεί είναι η ρηζικέλευθη τοποθέτηση του συγγραφέα έναντι όσων ακολουθούν τη φασιστική πανώλη. Ονομάζονται «ανθρώπινη σκόνη», αποκτηνωμένα όντα και κουρέλια ("Lumpen"), από αυτό δε ο συγγραφέας με απόλυτη επιχειρηματολογική συνέπεια καταλήγει στο μόνο έντιμο συμπέρασμα, που ένας βλακώδης ή -τις περισσότερες φορές- ύποπτος «ανθρωπισμός» συσκοτίζει: η σκόνη αυτή δεν ανήκει στο ανθρώπινο είδος, δεν επιτρέπεται διάλογος μαζί της, στερείται της έννοιας του προσώπου και αντιμετωπίζεται

μόνο ως φυσικό στοιχείο που αποτελεί απλώς εστία κινδύνου. Είχαμε καιρό να ακούσουμε ένα τόσο ρωμαλέο, ηθικά μεστό και πολιτικά γενναίο λόγο. Ένας αρρωστημένος ηθικισμός, μια χριστιανικών (με την πολύ κακή έννοια, εδώ) καταβολών «ανεκτικότητα» και ένας φιλελεύθερος ανθρωπ(ουλ)ισμός έχουν μολύνει σοβαρά τις γραμμές της Αριστεράς. Πρόκειται για στοιχεία που πρέπει να αποβληθούν ως κατά βάθος απολύτως ξένα σε μια Αριστερά που επιδιώκει (και οφείλει αποκλειστικά και μόνο να επιδιώκει) την απόλυτη Κυριαρχία (ο συγγραφέας ορθά ανακινεί [σελ. 87] την ξεχασμένη αλήθεια της δικτατορικής θέσμησης της εξουσίας της Αριστεράς, με μια έννοια ασφαλώς διάφορη της αμβλύνοος αντίληψης περί «δικτατορίας» του συρμού).

Την ενδόμυχη βία άλλωστε του καθολικού ειρηνισμού και της καταδίκης της βίας «πανταχόθεν προερχομένης» αποκαλύπτει και γελοιοποιεί απολαυστικά ο Τζαρέλλας στο 7^ο Κεφάλαιο. Είναι γνωστά τα συμπτώματά της: επιβεβλημένη «κοσμιότητα», παντοκρατορία της ασημαντολογίας, καταναγκασμός για δηλώσεις «μεσαίων» φρονημάτων. Δεν βλέπω μάλιστα το λόγο ορισμένης επιείκειας του συγγραφέα, όταν αναγνωρίζει ενδεχόμενα καλά κίνητρα στον πασιφιστή. Θα αντέλεγα ότι πρέπει μάλλον να διαβάζουμε στον πασιφισμό τον χωρίς εξαιρέσεις θρίαμβο της κατηγορικής προσταγής για ηλίθιους, τόσο χρήσιμους στην κρεατομηχανή του μαφιόζικου πορνο-καπιταλισμού.

Ο Τζαρέλλας εμμένει πάντως στον αμυντικό χαρακτήρα της βίας. Χρειάζεται μια εκ θεμελίων αναστροφή που θα απαλλάξει την Αριστερά από τα βαρίδια (του κινδύνου) της καθεστωτικής ενσωμάτωσης. Ο συγγραφέας δεν προχωρά συστηματικά σε αυτό. Ο χώρος δεν επιτρέπει εκτεταμένη ανάλυση, μπορούν όμως ορισμένοι άξονες να αναφερθούν.

Πρώτιστα, η Αριστερά πρέπει να απαλλαγεί από την παραδοσιακή ιστορική τελεολογία που την βαραίνει, μια τελεολογία που ποδηγετεί και αλυσοδένει την ελεύθερη έκρηξη, αναθέρμανση αλλά και προστασία του εκδηλωνόμενου πολιτικού πάθους. Όργανα της ποδηγέτησης αποτελούν κατά περίπτωση η σχέση μέσωσ προς σκοπό, η απολογητική στάση για τις «ακρότητες», η ψυχαναγκαστική «αυτοκριτική», η αλλεργία στη βία μικροκλίμακας στο όνομα μιας λογοκρατικά διαμεσολαβημένης προπαγάνδας της πράξης (όπου το συμβολικό και διαβουλευτικό στοιχείο υπερτερούν). Η τελεολογική καθήλωση της

Αριστεράς εξηγεί την συχνή μέσα στην ιστορία ψυχρότητα των επίσημων φορέων της για τα πάθη των αγωνιστών που παρακάμπτονται στο όνομα του «Σκοπού» (του σοσιαλισμού, αλλά και της «δημοκρατίας» ή των διεθνών ισορροπιών, όπως της –αλήστου μνήμης- «ειρηνικής συνύπαρξης» παλαιότερα κλπ.). Μαζοχιστική δηλαδή υποταγή στη θεοδικία!

Δεύτερο, η Αριστερά πρέπει να πάψει να λειτουργεί αμυντικά-αποτρεπτικά. Η Αριστερά της Κυριαρχίας οφείλει να μορφοποιεί ήδη τις δομές της εξουσίας της. Δεν θα παραλάβει το αστικό κράτος ως έπαθλο επιτυχούς άμυνας για να το «ιάσει», πρέπει να ετοιμάζει ήδη τις δικές της πρώτες κρατικόμορφες δομές κοινωνικής αλληλεγγύης και πολιτικής ασφάλειας.

Τρίτο, η Αριστερά δεν ανήκει στον κόσμο της «πολιτικής». Είναι ένα πρόταγμα χειραφέτησης και ριζικής ισότητας που ριζώνει στην απειρότητα της ηθικής επιταγής (για να θυμηθούμε και τον Λεβινάς) και πηγαίνει πολύ μακριά. Ως εκ τούτου, η Αριστερά δεν έρχεται για να διαχειριστεί με σωφροσύνη τόσο, όσο για να αποκαταστήσει το άγος μιας ιστορίας βυθισμένης στην εκμετάλλευση και την ατίμωση. Οφείλει να είναι, συνεπώς, μια Τιμωρός Αριστερά, ένας Στρατός των Δικαίων που προκαλεί το Δέος και όχι τη συμπάθεια του (κυνικού) ανθρωπάκου, συμπάθεια που γρήγορα τρέπεται σε οίκτο ή σε λοιδωρία.

*Το 8^ο Κεφάλαιο του βιβλίου του Τζαρέλλα κλείνει σαν το λυτρωτικό finale ενός ορατορίου των παθών. Δείχνει τον δικαιοπαραγωγό χαρακτήρα της επαναστατικής βίας, που πρωτοθεσμίζει ριζικά και εξ υπαρχής (το κείμενο του συγγραφέα θυμίζει τις χαϊντεγγερειανές σελίδες για τη «νέα Αρχή», "den neuen Anfang") διαρρηγνύοντας τη μυθική μαγεία του καπιταλιστικού φετιχισμού και του ανακυκλούμενου ή γραμμικού του χρόνου. Ρυθμός του λόγου και περιεχόμενο του κειμένου απηχούν το μεσσιανικό πνεύμα του Μπένγιαμιν, τη θεϊκή του βία ως άλλη όψη της Αγάπης, ακριβώς δηλαδή ό,τι προσδίδει διαχρονικά στην επαναστατική Αριστερά την απaráμιλλη ηθική της ανωτερότητα. Η φράση της σελίδας 86 του βιβλίου του Τζαρέλλα (που πρέπει να διαβάζεται μαζί με το συμπέρασμα της σελίδας 54 για την πρωταρχία της κριτικής των όπλων) αποτελεί τον *cantus firmus* του όλου επιχειρήματός του: «Η επαναστατική βία μάχεται για να δικαιώσει όλες τις*

προηγούμενες γενιές, αφουγκράζεται τη σιωπή των νεκρών που πολεμούν στο πλευρό της». ⁴⁷

E.23^A Νίκος Τσούλιας

Ο Νίκος Τσούλιας κατάγεται από την Αυγή Αμαλιάδας. Σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι εκπαιδευτικός, με διδακτορικές σπουδές στην Ειδική Αγωγή και έχει εκλεγεί πρόεδρος της ΟΛΜΕ τέσσερις φορές (1996 – 2003).

Γράφει άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά. Κυκλοφορούν τα βιβλία του: “Σε πρώτο πρόσωπο” και “Παιδείας εγκώμιον”.

E. 23^B ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΤΣΟΥΛΙΑΣ ΝΙΚΟΣ

«Διαβάζοντας βλέπεις τη ζωή σου με άλλη ματιά. Η τέχνη της ανάγνωσης, το ψηλάφισμα των λέξεων και των προτάσεων, η ίδια η αισθητική απόλαυση του διαβάσματος δονούν ευαισθησίες μας άγνωστες, όψεις του εαυτού μας που ποτέ δεν θα γνωρίζαμε. Η καλλιέργεια της πνευματικότητας μας απελευθερώνει από δουλείες. Ίσως γιατί "το βιβλίο εκφράζει την αθωότητά μας", ίσως γιατί με το διάβασμα πλέκουμε και εμείς πνευματικά νήματα με τους δημιουργούς. Και ποιος ξέρει... Ίσως ο εσωτερικός ψίθυρος της φωνής μας όταν διαβάζουμε να μένει αιώνιος μαζί με όλα τα μεγάλα αθάνατα πνευματικά έργα. Διαβάζοντας αυτά τα έργα που θα διαβάζουν γενιές και γενιές όσο υπάρχει ο άνθρωπος, δεν συμμετέχεις στη μεγαλύτερη, στη στοχαστικότερη και κυρίως στην πιο ουμανιστική δημοκρατία που μπορεί να υπάρξει, στη δημοκρατία των γραμμάτων; (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)». ⁴⁸

⁴⁷ Πηγή: <https://www.avgi.gr/tehnes/132224-diabazontas-gia-ti-bia-sholio-se-dyo-biblia>

⁴⁸ Συγγραφέας/Δημιουργός: ΤΣΟΥΛΙΑΣ ΝΙΚΟΣ
Εκδόσεις: ΠΑΤΑΚΗΣ/ Δεκέμβριος 2003
Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789601609898-tsoulias-nikos-patakis-paideias-egkomion-28921>

Η ξεχωριστά όμορφη ψυχολογία του διαβάσματος... Του Νίκου Τσούλια

«Νιώθεις μια ξεχωριστή ομορφιά πάντα κατά τη διάρκεια του διαβάσματος. Γι' αυτό και το διάβασμα αυτό καθ' εαυτό συνάπτεται με μια αυταξία. Είναι καθ' εαυτό νόημα. Ενέχει αυτοσκοπό, που είναι διαμοιρασμένος ανάμεσα στον αναγνώστη, στο συγγραφέα αλλά και στο ίδιο το σκηνικό του διαβάσματος.

Γιατί το διάβασμα δεν είναι απλά και μόνο διάβασμα δηλαδή το άνοιγμα ενός βιβλίου και το οδοιπορικό της σκέψης μας στις σελίδες του και στις γραμμές του, στα νοήματά του και στις ονειροπολήσεις μας. Είναι μια παράσταση ζωής, μια ερμηνεία του κόσμου, μια εκδήλωση του εαυτού μας.

Η αλλαγή στην ψυχολογία μας αρχίζει πριν το διάβασμα. Προοικονομείται ένα πλαίσιο αναφοράς. Το πνεύμα μας έχει ήδη προσχηματίσει σκηνικό και περιεχόμενο. Πριν κατασκηνώσει στους τόπους του βιβλίου έχει επινοήσει ένα στερέωμα για να φιλοξενήσει το πνεύμα του συγγραφέα πριν αυτό ερμηνευτεί από τη γραφή του. Το «όνομα» του συγγραφέα, η θεματική του βιβλίου ακόμα και το εξώφυλλό του και η όλη αισθητική του έχουν διεισδύσει προκαταρκτικά μέσα στον επισκέπτη· ακόμα και το άγγιγμα του βιβλίου αλλάζει την ετοιμότητα του αναγνώστη!

Η ουσιώδης συναισθηματική προσφορά του διαβάσματος είναι η ανάδυση μιας μορφής ομορφιάς. Είναι μια ομορφιά παράξενη και απόλυτα ξεχωριστή. Ίσως γιατί η αυθεντικότητα του εαυτού του αναγνώστη τροποποιεί τη συμβατική εικόνα του. Ίσως γιατί ο προσλαμβανόμενος κόσμος γίνεται αθώος και περισσότερο φιλικός. Ο εσωτερικός κόσμος του αναγνώστη φουσκώνει σαν μαγιά, μετασχηματίζει τον κόσμο των αισθήσεων και τον τοποθετεί στις άκρες του βασικού πεδίου αναφοράς του. Διαβάζοντας νιώθεις ότι θα ταξιδέψεις κάπου απροσδιόριστα, ότι θα αφαιρέσεις την τρέχουσα πραγματικότητά σου και ότι η αφαιρετική σου ονειροπλασία θα πλημμυρίσει την ψυχή σου.

Επιπλέον, αλλάζει η ψυχολογία μας στο διάβασμα γιατί ... λείπουμε. Απουσιάζουμε από τις συνιστώσες της σωματικής μας ύπαρξης. Χανόμαστε στο άγνωστο... Και ποιος δεν επιζητεί το άγνωστο, ποιος δεν ποθεί να βλέπει το δικό του βηματισμό να αφήνει τα ίχνη του (τα μόνα ίχνη) στην πρωινή πάχνη του λιβαδιού ή στη βρεγμένη αμμουδιά

αδιαφορώντας προκλητικά για την παροδικότητά τους αρκεί να νιώθει τη μοναδικότητα της δικής του παρουσίας;

Αγαπάμε το «γνωστό», αλλά ερωτευόμαστε το «άγνωστο» και το διάβασμα παλινδρομεί διαρκώς μεταξύ τους. Το «άγνωστο» δεν είναι το μέλλον του «γνωστού»; Να γιατί διαρκώς προσφεύγουμε σ' αυτό. Το νιώθουμε κάθε στιγμή που βρισκόμαστε ταξιδεμένοι στις σελίδες του βιβλίου. Το αισθάνονται και οι διπλανοί μας. Όταν βλέπουν κάποιον / κάποια να διαβάζει, ξέρουν ότι κάτι διαφορετικό – απ' αυτό που αντικρίζουν – του / της συμβαίνει και γι' αυτό δεν παρεμβαίνουν, για να μην τον ταραξουν. Νιώθουν έναν σεβασμό προς το πρόσωπο του αναγνώστη, ίσως και μια ενοχή που δεν διαβάζουν...

Το διάβασμα είναι μια «πολιτισμική σύμβαση», η πιο μεγάλη πνευματική σύμβαση όλων των ανθρώπων, όπου γης και όπου χρόνου, μια σύμβαση ότι συμφωνούμε για την οργανωμένη απόπειρα του γένους μας του εξανθρωπισμού, ότι καταθέτουμε τον εαυτό μας σ' αυτή τη δοκιμασία του πνεύματος για να γίνουμε μέτοχοι της ομορφιάς του κόσμου, για να γευθούμε της ζωής τη γλυκύτητα, για να φιλοτεχνήσουμε αυθεντικά το πορτρέτο μας. Χωρίς το διάβασμα δεν μπορούμε να εισέλθουμε στον παράδεισο του ανθρώπινου πνεύματος!

Το διάβασμα σου δωρίζει και μια άλλη χαρά, εκείνη της «προσωποκεντρικής κοινωνικοποίησης». Είναι ένας δρόμος καλλιέργειας σχέσεων με τον πιο συμπυκνωμένο τρόπο, μια αγωγή παιδείας και ουμανισμού. Εδώ συναντάς και γνωρίζεις ανθρώπους και ανθρώπους, ήρωες και αντιήρωες, λαούς και κουλτούρες, δόγματα και αμφισβητήσεις, καιρούς και εποχές. Εδώ κατατρίβεσαι με τις δοκιμασίες της ζωής και δοκιμάζεις εκθέτοντας τις πιο κρυφές σου φαντασιώσεις. Απελευθερώνεσαι από τυπικότητες και από συμβατικότητες συμμετέχοντας σ' ένα θέατρο άλλοτε ως θεατής και άλλοτε ως δρων υποκείμενο.

Στο διάβασμα, πέραν της γενικής ψυχολογίας, κάθε θεματολογία σου δωρίζει και μια αίσθηση ξεχωριστής ψυχολογίας. Άλλη πνευματική στάση έχεις όταν διαβάζεις λογοτεχνία, άλλη όταν πρόκειται για επιστημονικό βιβλίο, άλλη για φιλοσοφικό δοκίμιο κ.λπ., αλλά έτι

περαιτέρω και κάθε ξεχωριστό βιβλίο δημιουργεί ένα ιδιαίτερο συναισθηματικό κλίμα· τίποτα δεν είναι απολύτως το ίδιο.

Εδώ είναι η ιδιαιτερότητα που αναδεικνύει την ενότητα, η διαφορετικότητα που προάγει την ισότητα, η ετερότητα που χρωματίζει την ταυτότητα. Γιατί νιώθεις ότι υπάρχει ένα λεπτό νήμα που ενώνει όλα τα βιβλία, διαβασμένα ή όχι, ότι υπάρχει και το δικό σου ξεχωριστό πιο δυνατό νήμα που ενώνει τα διαβασμένα βιβλία σου αλλά και ένα πιο αδύνατο που απλώς συγκρατεί τα ασχημάτιστα είδωλα των αδιάβαστων βιβλίων. Και αυτός ο ιστός των νημάτων με τους «κόμπους» των τόσων και τόσων βιβλίων / διαβασμάτων, άλλων περισσότερο και άλλων λιγότερο φωτεινών, δημιουργεί ένα όμορφο μέρος του γαλαξία της ψυχής μας». ⁴⁹

E.24^A Desiderius Erasmus Roterodamus

Ο Desiderius Erasmus Roterodamus (28/10/1466 – 12/7/1536), γνωστός ως Έρασμος του Ρότερνταμ, λόγω της γενέτειράς του, το Ρότερνταμ της Ολλανδίας. Ο πατέρας του Gerard ήταν καθολικός ιερέας στην πόλη Gouda κι η μητέρα του Margaretha Rutgers ήταν κόρη ιατρού. Σύμφωνα με τους νόμους, ο καθολικός ιερέας δεν είχε δικαίωμα να παντρευτεί, γι' αυτό και οι γονείς του δεν ήταν παντρεμένοι. Μεγάλωσε στην πόλη Gouda, με τον αδερφό του, υπό την επίβλεψη της μητέρας του. Πήγε σε καθολικό σχολείο όπου μάθαινε και ελληνικά, πράγμα σπάνιο για την εποχή. Γρήγορα φάνηκε η φιλομάθειά του, η εξυπνάδα και η πρόοδος του. Εξαιτίας της πανώλης έχασε και τους δύο γονείς του (1483) και λόγω οικονομικών δυσχερειών διέκοψε τις σπουδές του.

Χειροτονήθηκε διάκονος (1487) και αργότερα (1492) ιερέας της καθολικής εκκλησίας. Υπήρξε λόγιος μελετητής. Μιλούσε άπταιστα λατινικά, κι' αυτό έγινε η απαρχή για να κερδίσει υποτροφία για σπουδές στο Παρίσι. Σπούδασε σχολαστικισμό (φιλοσοφικό ρεύμα που αποσκοπούσε στη συμφιλίωση της φιλοσοφίας των αρχαίων

---

⁴⁹ Πηγή: <https://anthologio.wordpress.com/2020/11/15/%CE%AC-%CF%8C-%CE%AF/#more-19135>

κλασικών φιλοσόφων, με την μεσαιωνική θεολογία και, γενικότερα, στην ερμηνεία των φυσικών φαινομένων με βάση τις χριστιανικές αρχές), στο Collège de Montaigu.

Ταξίδεψε έφιππος στην Ιταλία, ένα όνειρο ζωής για τον Έρασμο (1506) και σπούδασε θεολογία στο Τορίνο. Βρέθηκε στην Αγγλία, όπου δίδαξε στο Queen's College στο Κέιμπριτζ, αρχαία ελληνικά και την Καινή Διαθήκη στην Πρωτότυπη Ελληνική (1510). Επέστρεψε στο Παρίσι και μελετούσε νυχθημερών ελληνικά έχοντας δάσκαλο το Γεώργιο Ερμώνυμο (ο πρώτος δάσκαλος ελληνικών στο Παρίσι). Πήγε στην Ελβετία, για να εκδώσει τη μετάφραση της Καινής Διαθήκης (1515) και στο Βέλγιο, όπου δίδαξε στο πανεπιστήμιο του Λεβέν (1517).

Κινδύνεψε η ζωή του (1521) και αναγκάστηκε να κρυφτεί στο σπίτι ενός φίλου του, του πρεσβυτέρου του Άντερλεχτ Pieter Wichmans, στις Βρυξέλλες, στο προάστιο Άντερλεχτ, προκειμένου να ξεφύγει από τους εχθρούς του. Ο Έρασμος ήταν εξαντλημένος από τις ταλαιπωρίες και τα ταξίδια που έκανε έφιππος σ' όλη την Ευρώπη και είχε προβλήματα υγείας (ελονοσία και πρόβλημα στα νεφρά). Το μόνο παυσίπονο γι' αυτόν ήταν η πλούσια βιβλιοθήκη του κληρικού φίλου του, που διέθετε σπάνια χειρόγραφα. Αυτό που του έδινε ζωή ήταν να εκδοθεί η μετάφραση της Καινής Διαθήκης από τα ελληνικά στα Λατινικά, ήθελε να μεταφραστούν τα ιερά βιβλία σε όλες τις γλώσσες.

Υπάρχουν ενδείξεις για πιθανή ομοφυλοφιλία του, δεν παντρεύτηκε και δεν απέκτησε παιδιά. Πέθανε από τύφο στη Βασιλεία. Πλήθος κόσμος και οι φίλοι του τον συνόδεψαν στην τελευταία του κατοικία. Ενταφιάστηκε στο βαπτιστήριο του καθεδρικού ναού της Βασιλείας.

Κάποια από τα έργα του είναι: *το Πραγματεία στην Προετοιμασία για τον Θάνατο (De preparatione ad mortem)*, *το Εγχειρίδιο του Χριστιανού Ιππότη (Institutio principis christiani)*, *το Περί της Ευγενείας των Παίδων (De civilitate morum puerilium)* και *το Μωρίας Εγκώμιον (Laus stultitiae)*.

E.24^B ΜΩΡΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ ERASMUS DESIDERIUS

«Ότι είναι μοναδικό κι αμίμητο σ' αυτό το έργο, παρατηρεί ο Τσβάιχ, είναι η επιδέξια και μεγαλοφυής μεταμπίεση που μας παρουσιάζει ο συγγραφέας. Ο Έρασμος δεν παίρνει ο ίδιος το λόγο για να τα ψάλλει στους ισχυρούς της γης, αλλά ανεβάζει στην έδρα τη Stultitia, την Τρέλα, για να πλέξει η ίδια το εγκώμιο του εαυτού της. Κι έτσι γίνεται μια διασκεδαστική παρεξήγηση. Ποτέ δεν ξέρεις ακριβώς, ποιος μιλάει. Είναι ο ίδιος ο συγγραφέας που μιλάει σοβαρά; Είναι η Τρέλα, που πρέπει, φυσικά, να της συγχωρηθούν κι οι πιο τολμηρές αυθάδειες; Χάρη σ' αυτό το διαφορούμενο, ο Έρασμος δημιουργεί για τον εαυτό του μια θέση που τον κάνει άτρωτο και του επιτρέπει όλες τις τολμηρότητες. Δεν είναι δυνατό να συλλάβεις την προσωπική του γνώμη κι αν κανένας τα 'βαζε μαζί του γι' αυτούς τους σαρκασμούς, γι' αυτές τις τσουχτερές καμτσικιές που τις μοιράζει τόσο αφειδώλευτα γύρω του, θα μπορούσε να υπερασπίσει τον εαυτό του απαντώντας κοροϊδευτικά: "Δεν το είπα εγώ αυτό, αλλά η Κυρία Stultitia -, και ποιος θα μπορούσε να πάρει στα σοβαρά τα λόγια μιας τρελής"; (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)»⁵⁰

Μετάφραση Στρατής Τσίρκας 1970/ σελ. 191

«Παρακαλώ τους συκοφάντες μου να καταλάβουν πως αφιέρωσα τα νειάτα μου μελετώντας με πάθος τ' αρχαία γράμματα και με πολλά ξενύχτια μπόρεσα ν' αποκτήσω μια μέτρια γνώση της λατινικής και της ελληνικής γλώσσας, όχι γιατί αναζητούσα κάποια μάταιη δόξα ή για να ευφράνω μ' ασήμαντες χαρές το πνεύμα μου, αλλά για να ομορφύνω το ναό του Κυρίου, που τον ντροπιάζουν η αμάθεια και η βαρβαρότητα...» Desiderius / Erasmus

Μέσα από αυτό το σατιρικό βιβλίο του, ο Έρασμος, κάνει κριτική στους ασύδοτους και αδίστακτους ισχυρούς της γης, με σκοπό «να δασκαλέψει και να ορμηνέψει». Προσωποποιώντας την Μωρία, την τρέλλα, τής δίνει φωνή και τής επιτρέπει να μιλήσει για τον εαυτό της, για την δύναμη που διαθέτει, την ακαταμάχητη γοητεία και τον έλεγχο

⁵⁰ Συγγραφέας/Δημιουργός: ERASMUS DESIDERIUS, Μετάφραση: ΤΣΙΡΚΑΣ ΣΤΡΑΤΗΣ
 Ξενόγλωσσος τίτλος: ENCOMIUM MORIAE
 Εκδόσεις: ΗΡΙΑΔΑΝΟΣ/ Δεκέμβριος 1970
 Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789603350323-erasmus-desiderius-iridanos-morias-egkomion-205672>

που ασκεί πάνω στους ανθρώπους. Έτσι, η τρέλλα «ελέγχοντας ειρωνικά τα σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα», χωρίς πολλές πολλές τσιριμόνιες, περιγράφει ανάγλυφα και με λεπτομέρειες τα έργα και τις ημέρες αυτών που δρουν υπό την επιρροή της. Όμως, κατά τον Έρασμο, πώς να θυμώσεις με μία τρελλή, αφού υποτίθεται ότι δεν ξέρει τί λέει ή μάλλον, αφού είναι τρελή, δεν μπορεί να μιλήσει σοβαρά;

Με αυτόν τον τρόπο, ο Έρασμος, (ή μάλλον η Μωρία), τα λέει έξω από τα δόντια και περνά γενεές δεκατέσσερις θεούς και θνητούς, ηγεμόνες και αυλικούς, νέους και γέρους, πλούσιους και φτωχούς, φιλόσοφους, εμπόρους, νομικούς, ποιητές και στρατιωτικούς, θεολόγους και καρδινάλιους, ακόμα και τον ίδιο τον Πάπα – αρκετά τολμηρό και μάλλον απαγορευμένο εγχείρημα για εκείνη την εποχή.

Καυτηριάζει τις συνήθειες των ανθρώπων της εποχής του (1500 μΧ) – την προσήλωση στα υλικά αγαθά, τον πλούτο, την δόξα, την δύναμη, την επιβολή και την κολακεία, ενώ, επηρεασμένος από τον Πλάτωνα και τους αρχαίους σοφούς, υπογραμμίζει αυτά που, κατά την γνώμη της, τελούν υπό έλλειψη, δηλαδή, την κριτική σκέψη, την αυτογνωσία και την διαρκή αναζήτηση της αλήθειας.

Σε επιστολή του προς τον φίλο του Θωμά Μωρ, ο Έρασμος γράφει σχετικά:

«Πάλι, αν μένει πια κανένας πεισματάρης, που μήτε αυτά τα λόγια δεν τον μαλακώνουν, τον παρακαλώ να στοχαστεί πως είναι ωραίο να σε κατακρίνει η τρέλλα». Ωστόσο το τολμηρό, για την εποχή, εγχείρημά του προκαλεί την μήνιν του εκκλησιαστικού σώματος και γι' αυτό τιμωρείται...

Γράφει ο Στρατής Τσίρκας στον πρόλογο του βιβλίου «Πόσο συγκαιρινός μας φαίνεται ο κατατρεγμός του από τα φανατισμένα στίφη των σχολαστικών, των καλογέρων, των ισχυρών της ημέρας, τα βιβλία του ν' αφορίζονται ή να καίονται στην πυρά, κι αυτός κυνηγημένος, πότε από τον πόλεμο ή την μισαλλοδοξία και πότε από την πανούκλα, όλο να φεύγει από τόπο σε τόπο, «ευρωπαίος» με τη σημερινή σημασία της λέξης, πρόδρομος από ανάγκη αλλά κι από πεποίθηση της ιδέας να καταργηθούν τα σύνορα και οι πόλεμοι, αιώνιος εξόριστος, που κουβαλούσε παντού το καταπονημένο σαρκίο του, σκεύος σοφίας και ανθρωπισμού».

Σύντομο Ιστορικό:

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς το 1453, πολλοί βυζαντινοί λόγιοι και φιλόσοφοι καταφεύγουν σε χώρες της Δύσης, μεταφέροντας μαζί τους χειρόγραφα αρχαίων Ελλήνων, γνωρίζοντας την αρχαία γραμματεία και τους κλασσικούς φιλόσοφους. Αυτοί οι «φυγάδες» διδάσκουν και, μεταδίδοντας τις γνώσεις τους, συμβάλλουν στην εμφάνιση του Ανθρωπισμού και της Αναγέννησης των Γραμμάτων και των Τεχνών στην Ευρώπη. Μιας Ευρώπης που αγωνίζεται να απομακρυνθεί από τον Μεσαίωνα, την επιβολή και το αλάθητο του Πάπα, την εξουσία του κλήρου, την Ιερά Εξέταση, την θανάτωση στην πυρά των «αιρετικών», το κυνήγι κάθε είδους «μαγισσών», τον φεουδαλισμό, την αμάθεια και τον αναλφαβητισμό...

Ο Ντεζιντέριους Έρασμος Ροτεροντάμους (Desiderius Erasmus Roterodamus, 28 Οκτωβρίου 1466 – 12 Ιουλίου 1536), Ολλανδός, καθολικός ιερέας, θεολόγος και λόγιος, επηρεασμένος από τον κλασσικό ελληνισμό, συμβάλλει μαζί με τον Θωμά Μωρ στην «μεγάλη χειραφέτηση της ανθρώπινης σκέψης.

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες γράφηκε το Μωρίας Εγκώμιον

Ο Έρασμος, ενώ φιλοξενείται στο σπίτι του φίλου του Θωμά Μωρ και «ενώ ένας πόνος στα νεφρά με κρατούσε από μέρες [...] και δεν με άφηνε να αφιερωθώ με πάθος σε πιο σοβαρές εργασίες [...] μη έχοντας τι να κάνω βάλθηκα να διασκεδάζω με αυτό το Μωρίας Εγκώμιον, όχι με πρόθεση να το δημοσιέψω αλλά για να ελαφρώσω μ' ένα τέτοιο περισπασμό τους πόνους της αρρώστιας [...] διαβάζω την αρχή του έργου μου σε πολλούς καλούς φίλους για να γελάσουμε μαζί του, όλοι παρέα ... τους άρεσε πολύ και με παρακίνησαν να συνεχίσω [...] αφιέρωσα σ' αυτή τη δουλειά περίπου εφτά μέρες – χάσιμο καιρού άλλωστε [...] οι ίδιοι αυτοί φίλοι ανέλαβαν να πάνε το βιβλιαράκι μου στη Γαλλία όπου τυπώθηκε»...

Αποσπάσματα από το βιβλίο:

Η Τρέλλα συστήνεται και μιλά για την καταγωγή της:

Δεν πα να λέει το κοπάδι των ανθρώπων, –και ξέρω το τί σέρνουνε της Τρέλλας ακόμα και οι τρελλοί–, όμως εγώ, μονάχα εγώ, σας λέω, ευφραίνω τους ανθρώπους και θεούς... [...]

Εγώ, η Τρέλλα, είμαι, όπως βλέπετε, η αληθινή δωρήτρια της ευτυχίας, που οι Λατίνοι ονομάζουν Stultitia και οι Έλληνες Μωρία...

Αχάριστη φάρα οι άνθρωποι, μα την αλήθεια! Μπορεί να είναι οι καλύτεροι οπαδοί μου, όμως, δημόσια τ' όνομά μου το σέρνουν κατάμουτρα στους άλλους σαν βρισιά. Ε, λοιπόν, αυτούς που είναι πιο τρελλοί, μωρότατοι, και θέλουν από πάνω να περνούν και για σοφοί, για Θαλήδες, εμείς θα πρέπει να τους λέμε μωρόσοφους. Δεν έχω δίκιο; [...]

Μήτε το Χάος, μήτε ο Άδης, μήτε ο Κρόνος, μήτε ο Ιαπετός, μήτε κανένας απ' αυτούς τους ξεπεσμένους και σκουριασμένους θεούς είναι ο πατέρας μου. Με γέννησε ο Πλούτος, μόνος πατέρας ανθρώπων και θεών, και να με συμπαθά ο Ησίοδος κι ο Όμηρος, ακόμα κι ο Δίας. Μ' ένα γνέψιμο του πατέρα μου του Πλούτου, σήμερα όπως και παλιά, όλος ο κόσμος έρχεται τ' απάνω κάτω, εμ ιερός εμ βέβηλος. Αυτός κανονίζει με τα κέφια του πολέμους, ειρήνη, κυβερνήσεις, συμβούλια, δικαστήρια, συνελεύσεις, γάμους, συνθήκες, συμμαχίες, νόμους, τέχνες, αγώνες, απολαύσεις, δουλειές, –ωχ, μου κόπηκε η ανάσα–, κοντολογής, όλες τις δημόσιες κι ιδιωτικές υποθέσεις των ανθρώπων.

[...] Μητέρα μου η Ήβη, με βύζαζαν η νύμφη Μέθη, κόρη του Βάκχου και η Απαιδευσιά κόρη του Πάνα [...] και έχω συντροφιά πλήθος αυλικών: Την Φιλαυτία, την Κολακεία, την Λήθη, την Τεμπελιά, την Χαζομάρα, την Τρυφή, την Ηδονή και δύο θεούς τον Καλοφαγά και τον Υπναρά. Αυτοί είναι όλοι κι όλοι οι αυλικοί μου· με υπηρετούν πιστά κι έτσι κυβερνώ τα πάντα, κι απλώνω την αυτοκρατορία μου ως και πάνω στους ίδιους τους αυτοκράτορες. [...]

Πρέπει να σας δείξω τώρα πως δεν γίνεται ηρωικό κατόρθωμα χωρίς εμένα· δεν βρίσκεται καλή τέχνη που να μην την έχω εμπνεύσει εγώ η Μωρία, η Τρέλλα.

Δεν είναι τάχα στα πεδία του πολέμου που σοδιάζονται τ' ανδραγαθήματα; Υπάρχει ωστόσο πιο μεγάλη τρέλλα από τ' αρχίνισμα, για δεν ξέρω ποιούς λόγους, μιας μάχης, απ' όπου και τα δυο στρατόπεδα βγαίνουν στο τέλος πιο πολύ ζημιωμένα παρά κερδισμένα; Άνθρωποι σκοτώνονται και κανείς δεν τους λογαριάζει, σα να 'ταν απ' τα Μέγαρα. Αλλά όταν οι σιδερόφραχτοι στρατοί αντικρίζονται, κι αντηχούν οι στριγγές σάλπιγγες, σε τί θα ωφελούσαν, σας παρακαλώ, εκείνοι οι σοφοί, οι εξαντλημένοι απ' τη μελέτη, με το λίγο

αίμα που τους απόμεινε, φτωχό και κρύο, όσο για ν' ανασαίνουν; Τότε χρειάζονται άντρες χοντροί και παχουλοί, με λίγο μυαλό και πολύ κουράγιο. Ή μπας και προτιμάτε το Δημοσθένη στρατιώτη, που θυμήθηκε τη συμβουλή του Αρχίλοχου, πέταξε την ασπίδα του και το 'βαλε στα πόδια μόλις φάνηκε ο εχθρός; Δειλός στον πόλεμο, όσο δεινός ήταν στη ρητορική.

Θα μου πείτε ότι παίζει πολύ σπουδαίο ρόλο η εξυπνάδα στον πόλεμο. Αν την έχει ο στρατηγός, συμφωνώ· όμως, και πάλι, εξυπνάδα στρατιώτη, όχι φιλόσοφου· όσο για τα βέστα, παράσιτοι, ρουφιάνοι, λωποδύτες, ληστές, χερομάχοι, ηλίθιοι, μπαταζήδες, κοντολογίς το κατακάθι της κοινωνίας, αυτοί χρειάζονται για να γίνει σωστά ο ευγενικός πόλεμος. Κι όχι οι φιλόσοφοι που ξενυχτούν κάτω απ' την λάμπα. [...]

Ποια δουλειά μπορούν να κάνουν στη ζωή αυτοί οι φιλόσοφοι; Καμμιά. Παράδειγμα ο Σωκράτης, που το μαντείο του Απόλλωνα, –πολύ άσοφα, να λέγεται–, τον ανακήρυξε Σοφό, πρώτον και καλύτερο. [...] Λαμπρά! Μα καλύτερα θα 'κανε να εξηγήσει, πως για να ζήσεις σαν άντρας πρέπει να μην ανακατεύεσαι με την σοφία. Γιατί, τέλος πάντων, τί τον καταδίκασε να πει το κώνειο, αν όχι η σοφία; Κι αλήθεια, φιλοσοφούσε για τα σύννεφα και τις ιδέες, μετρούσε μαθηματικά τα πόδια του ψύλλου κι εκστασιαζόταν με το ζιζίνισμα της σκνίπας, μα δεν κατάλαβε τίποτα από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής. [...] Μα τους θεούς! Κι έρχονται ύστερα απ' αυτά κι ανεβάζουν στα ουράνια το περίφημο γνωμικό του Πλάτωνα: «Ευτυχισμένες οι Πολιτείες που θα τις κυβερνούσαν φιλόσοφοι ή που οι κυβερνήτες τους θα φιλοσοφούσαν»... Το αντίθετο! [...]

Οι άνθρωποι αυτοί (οι σοφοί), στα δημόσια λειτουργήματα, περιορίζονταν να φέρνονται όπως ο γάιδαρος με τη λύρα. Αλλά και στις παραμικρές πράξεις της καθημερινής ζωής δείχνονται αδέξιοι. Κάνε σ' ένα σοφό τραπέζι, θα σου το χαλάσει ή με την κατσουφιασμένη βουβαμάρα του ή με τις πληχτικές ελληνικούρες του. Ζήτησέ του να χορέψει: λες γκαμήλα που κουνά τα πισινά της. Τράβηξέ τον στο θέατρο: τα μούτρα του μονάχα θα κόψουν τα κέφια του κοινού... Έχει κάποια αγορά, ένα συμβόλαιο, κοντολογίς να κάνει κάτι από τις απαραίτητες πράξεις που ζητά η καθημερινή ζωή; Ε! τότε δεν συμπεριφέρεται σαν άνθρωπος αυτός, αλλά σαν κούτσουρο! [...]

Ποια Δημοκρατία κυβερνήθηκε ποτέ με τους νόμους του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη ή τα διδάγματα του Σωκράτη; Καμμία! Μόνο η Δόξα κινεί τα νήματα [...] Κανείς άλλος από τη μάταιη δόξα: μια πολύ γλυκεία Σειρήνα που δεν παύουν να την αναθεματίζουν οι σοφοί! «Μα υπάρχει πιο παράλογο», λένε οι σοφοί, «απ' το να παρακαλός για μια θέση κολακεύοντας το λαό, ν' αγοράζεις τις ψήφους με κεράσματα, να κυνηγάς τα χειροκροτήματα που σκορπούν τόσοι τρελοί, να χαιρέσαι όταν σε ζητωκραυγάζουν, να σε σηκώνουν θριαμβευτικά στα χέρια σαν είδωλο ή να κοιτάζεσαι φτιαγμένος μπρούτζινο άγαλμα στην Αγορά; Βάλε τώρα και τα δανεισμένα επίθετα, τις θεϊκές τιμές σ' αυτό το ανθρωπάκι, και τις δημόσιες τελετές στις οποίες οι πιο εγκληματικοί τύραννοι αποθεώνονται. Τρέλες, που για να γελάσεις με δαύτες, ένας Δημόκριτος δεν θα σου έφτανε».

Ποιος λέει το αντίθετο; Απ' αυτές όμως τις τρέλες γεννήθηκαν τα ηρωικά κατορθώματα που τόσες και τόσες σελίδες τ' ανεβάζουν στους ουρανούς· η τρέλλα (η μωρία) γεννά τις πολιτείες, αυτή βαστά τις αυτοκρατορίες, τις αρχές, τη θρησκεία, τις βουλές και τα δικαστήρια. Ολόκληρη η ζωή του ανθρώπου δεν είναι τίποτ' άλλο από ένα παιχνίδι της τρέλλας. [...]

Οι πιο μεγάλοι βασιλιάδες προτιμάνε τους τρελούς από τους αγέλαστους σοφούς, που τους συντηρούν, ωστόσο, από συνήθεια, για το γόητρο. Οι σοφοί δεν κομπιάζουν να πούνε τσουχτερές αλήθειες που συχνά πληγώνουν τα ντελικάτα αυτιά των βασιλιάδων, ενώ οι τζουτζέδες τούς δίνουν με απλοχεριά το μόνο που γυρεύουνε: διασκέδαση, χαμόγελα, χάχανα και χαρές. [...] Τα αυτιά του ηγεμόνα την αλήθεια την σιχαίνονται· αν αποφεύγουν τους γνωστικούς, είναι γιατί φοβούνται μη λάχει κανένας πιο ντόμπρος και τολμήσει να τους πει αλήθειες κι όχι κολακειές. [...]

Θέλω να σας μιλήσω για τους βασιλιάδες και τους πρίγκιπες αυλικούς· αυτοί τουλάχιστον, με την ειλικρίνεια που ταιριάζει σ' ελεύθερους ανθρώπους, με λατρεύουν με καθαρή καρδιά. Και τώντις, αν είχαν κι ένα δράμι μυαλό, ποια ζωή θα ήταν πιο θλιβερή από τη δική τους, που να κόβεις δρόμος μακριά; Αν το καλοζύγιζε τί χαμαλίκι αναλαβαίνει όποιος θέλει να κυβερνήσει αληθινά, κανείς δεν θα δεχόταν ν' αγοράσει την εξουσία πατώντας τον

όρκο του ή σκοτώνοντας τον πατέρα του. Γιατί, μόλις πάρει στα χέρια του τα γκέμια, πρέπει να ξεχάσει τις δικές του δουλειές και να σκοτίζεται μόνο για τις δημόσιες υποθέσεις, να μην λογαριάζει παρά τι συμφέρει στον τόπο, να μην ξεμακραίνει στιγμή από τους νόμους που ο ίδιος έφτιασε και να τους εφαρμόζει πρώτα αυτός με το νι και με το σίγμα, ν' απαιτεί από τους υπουργούς και τους δικαστές του να είναι ακέραιοι άνθρωποι, να ξέρει πως απάνω του είναι καρφωμένα όλα τα μάτια, και με την ενάρετη ζωή του, σαν καλό αστέρι, μπορεί να σώσει τους ανθρώπους ή, σαν όλεθρος κομήτης, να φέρει την καταστροφή. Γιατί, τα κουσούρια των άλλων δεν τα προσέχουν τόσο, και η επίδρασή τους δεν είναι μεγάλη· μα ο ηγεμόνας έχει τέτοια θέση, που και το παραμικρό στραβοπάτημά του από τον ίδιο δρόμο, γίνεται κακό παράδειγμα κι απλώνεται αμέσως σ' όλους τους ανθρώπους σα θανατικό. [...] Αλήθεια λέω, αν ένας ηγεμόνας τα καλοζύγισε όλα αυτά κι άλλα παρόμοια, –κι αυτό θα έπρεπε να το κάνει, αν ήταν μυαλωμένος–, δεν θα μπορούσε να ευχαριστηθεί μήτε τον ύπνο, μήτε το φαΐ.

Αλλά να, που χάρη σε εμένα, τις έγνοιες αυτές τις αφήνουν στους θεούς και φροντίζουν μόνο για τις δικές τους απολαύσεις. [...] Έτσι, έχουμε έναν ηγεμόνα σας κι αυτούς που βλέπουμε συχνά: αγνοεί τους νόμους, εχθρεύεται σχεδόν το καλό του λαού γιατί γυρεύει μόνο το δικό του, παραδίνεται στις απολαύσεις, σιχαίνεται τη μόρφωση, μάχεται την ελευθερία και την αλήθεια, γράφει στα παλιά του τα παπούτσια τη σωτηρία της χώρας και δε λογαριάζει για νόμιμα παρά μόνο τα πάθη του και τα συμφεροντά του... [...]

Τι να πω τώρα για τους αυλικούς; Γενικά, δεν έχει πιο πουλημένους, δουλικούς, χαζούς και πρόστυχους απ' αυτούς, [...] διαρκώς φτιασιδώνονται και κολακεύουν χαριτωμένα. [...]

Στην συνέχεια αναφέρεται με τον ίδιο τρόπο στους πάπες, τους καρδινάλιους και τους επισκόπους, στους πολέμους που κήρυξε η εκκλησία.

Τους ηγεμόνες συναγωνίζονται οι ποντίφηκες, οι καρδινάλιοι, οι επίσκοποι. [...] Η χριστιανική Εκκλησία μ' αίμα θεμελιώθηκε, μ' αίμα στερεώθηκε και μ' αίμα μεγάλωσε· γι' αυτό ίσως κι αυτοί όλα τα κανονίζουν με το σπαθί. [...] Ο πόλεμος είναι τόσο φριχτός, που ταιριάζει στα θεριά, όχι στους ανθρώπους· είναι μανία που τη στέλνουν οι Ερινύες, έτσι τον

φαντάστηκαν οι ποιητές· είναι πανούκλα που σκορπάει παντού όπου περάσει τη διαφθορά· είναι άδικος, αφού οι χειρότεροι ληστές είναι συχνά κι οι καλύτεροι στρατιώτες· είναι ασέβεια που δεν έχει καμιά δουλειά με το Χριστό. Οι Πάπες, ωστόσο, τα παραμελούν όλα κι ασχολούνται μόνο με τον πόλεμο.

Στο τέλος του βιβλίου η Τρέλλα καταλήγει:

Μα ξεχάστηκα τόση ώρα, ξεπέρασα τα όρια! Ε, λοιπόν, αν νομίζετε πως το παράκανα στην αυθάδεια και στην πολυλογία, να σκεφτείτε πως σας μίλησα σαν τρελή και σαν ... γυναίκα...»⁵¹

Μωρίας Εγκώμιον του Έρασμου 23 Αυγούστου 2014 Γράφει ο Κωνσταντίνος Σαπαρδάνης

«Στη χώρα των τυφλών ο μονόφθαλμος βασιλεύει» Έρασμος
«Τον καιρό που ο Ολλανδός ιερέας, θεολόγος και λόγιος Έρασμος έγραψε το Μωρίας Εγκώμιον (1509), ο Αναγεννησιακός Ανθρωπισμός είχε μόλις αρχίσει να συγκρούεται με τον Σχολαστικισμό και πνευματικοί άνθρωποι έρχονταν σε αντιπαράθεση με κληρικούς. Ενώ οι σχολαστικοί της εποχής ακολουθούσαν τις διδαχές του Θωμά του Ακινάτη και του Αλβέρτου του Μέγα, ο Έρασμος επηρεάστηκε από τον κλασικό, μη χριστιανικό, Ελληνισμό και τον σατιρικό ρήτορα Λουκιανό για να βρει έμπνευση και, παραδόξως, να βοηθήσει τους Χριστιανούς να ζήσουν μια ενάρετη ζωή για να κερδίσουν την θέση τους στη βασιλεία του θεού.

Στόχος του με αυτό το κείμενο δεν είναι η επίθεση σε άτομα, αλλά σε γενικές φαυλότητες, και εξάλλου δεν θα έπρεπε, λέει, κάποιος να πάρει και πολύ στα σοβαρά το κείμενο, καθώς η προσπάθειά του αυτή είναι μια άσκηση στην ελαφρότητα, που δικαιούνται και οι λόγιοι όσο και όλοι οι υπόλοιποι.

Αυτό που έκανε εντύπωση στον Έρασμο είναι πως οι θρησκευόμενοι, ενώ ανέχονται τις μεγαλύτερες βλασφημίες προς την θρησκεία τους, ενοχλούνται και εγείρονται με το παραμικρό αστείο εις βάρος του Πάπα ή κάποιου τοπικού πρίγκιπα. Και μάλιστα την ίδια

⁵¹ *Αναρχία και Ζωή*

Πηγή: <https://anarchypress.wordpress.com/2018/12/17/μωρίας-εγκώμιον/>

στιγμή που και οι ίδιοι συντηρούν και κάνουν πράξη την μωρία, εμμένοντας στους πιο ανόητους εκκλησιαστικούς και μοναστικούς κανόνες. Στην πραγματικότητα, οι κανόνες αυτοί τους απομακρύνουν από την αληθινή πίστη και το πραγματικό πνεύμα του Χριστιανισμού, που είναι η βοήθεια προς τους πιστούς και η κατεύθυνσή τους προς τη Σωτηρία. Οπότε αν κάποιος προσβληθεί, θα φταίει είτε η ενοχή του είτε η συνείδησή του. Στο κείμενο τον λόγο τον παίρνει η ίδια η Μωρία, προσωποποιημένη, και ξεκινάει κυριολεκτικά πλέκοντας το εγκώμιό της. Η Μωρία του Έρασμου δεν είναι η ηλιθιότητα ή η α-νοησία· είναι η καλώς νοούμενη φαιδρότητα, η έλλειψη σοβαρότητας όταν η σοβαρότητα περισσεύει, είναι η χαρά της ζωής. Χωρίς αυτήν, οι άνθρωποι δεν θα παντρεύονταν και δεν θα κάνανε παιδιά και η μεγάλη ηλικία θα ήταν ανυπόφορη. «Κάλεσε έναν σοφό σε γιορτή και θα χαλάσει την παρέα, είτε με κακοδιάθετη σιωπή είτε με εκνευριστικές διαφωνίες». Οι γυναίκες οφείλουν στην Μωρία τα φτιασιδώματά τους, αλλά σε αυτά οφείλεται η προσοχή των (επίσης μωρών) ανδρών και ο έρωτας. Ούτε οι φίλιες θα άντεχαν χωρίς αυτήν, αφού ο καθένας μας πρέπει να πείθει τον εαυτό του ότι η μωρία των φίλων του (οι ιδιοσυγκρασίες και τα ελαττώματά τους) είναι ακριβώς η αρετή τους. Ακόμα και οι θεοί χαρακτηρίζονται από την Μωρία, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε σε κάθε εξιστόρηση των κατορθωμάτων τους. Η απόλυτη ειλικρίνεια και η αλήθεια μπορούν να γίνουν επικίνδυνες, άρα η κολακεία (χαρακτηριστικό της μωρίας) μπορεί να γίνει ακόμα και αρετή. Μια δόση αυταπάτης είναι υγιής και βοηθάει τους ανθρώπους να ξεχνούν τα ελαττώματά τους, και να κάνουν σπουδαία πράγματα με τη βοήθεια και τη συνεργασία άλλων. Άρα η μωρία προωθεί κάθε σπουδαίο πράγμα που κάνουν οι άνθρωποι.

Η Μωρία συνεχίζει τον λόγο της σε πιο αυστηρό τόνο, απευθυνόμενη τώρα σε κάθε είδους επαγγελματίες· γιατρούς, δικηγόρους, φιλοσόφους, επιχειρηματίες, ακόμα και σε πόλεις και έθνη, καταλογίζοντας στη συμπεριφορά τους έντονα στοιχεία μωρίας, που προσπαθούν να αποκρύψουν με σοβαροφάνεια. Ο Έρασμος αρχίζει εδώ να γίνεται ειρωνικός, καθώς αυτό που πριν λίγο αποθέωνε, τώρα το καταλογίζει σαν ψεγάδι, καλύπτοντάς το σαν πλεονέκτημα που μένει μόνο να φανερωθεί. Απευθύνεται εκτενέστερα στους θεολόγους, που της χρωστάνε περισσότερα από κάθε άλλη κλάση επαγγελματιών. Αναλώνονται σε

ανόητα επιχειρήματα, διαστρεβλώνουν τα διδάγματα των Γραφών για να ταιριάζουν με τα δικά τους γούστα και πράξεις και ταυτόχρονα αγνοούν το αληθινό μήνυμα του Χριστού. Οι μοναχοί ξοδεύουν τη ζωή τους σε κανόνες, ο Πάπας και οι αρχιεπίσκοποι ζουν σε περιττά πλούτη και οι άρχοντες ξεχνάνε το καλό της χώρας και εντρυφούν στα καπρίτσια τους.

Τέλος, απευθύνεται στον «μωρό Χριστιανό». Προκαλεί κάθε αναγνώστη να πάει στην εκκλησία κατά τη διάρκεια ενός κηρύγματος και θα διαπιστώσει ότι αν λέγεται κάτι σοβαρό, το ακροατήριο είτε κοιμάται είτε χασμουριέται. Αν όμως ο ιερέας χρησιμοποιεί σαν παράδειγμα κάποια ευφάνταστη ιστοριούλα για να μεταδώσει το μήνυμά του, αμέσως τεντώνουν τ' αυτιά τους και δίνουν προσοχή. Οι Γραφές οι ίδιες εξυψώνουν την άγνοια και την «απλότητα». Η μηλιά ως απαγορευμένο δέντρο της γνώσης, φράσεις από τον Εκκλησιαστή και τον Ιερεμία της Βίβλου όπως «ο αριθμός των ανόητων είναι άπειρος» και «Κάθε άντρας γίνεται ανόητος μέσα από την ίδια του την σοφία» αποδίδουν τη σοφία μόνο στον θεό, ενώ «κανένας άνθρωπος δεν δύναται να δοξαστεί με τη σοφία του θεού». Ο Χριστός συγχωρεί τους εκτελεστές του επειδή «δεν καταλαβαίνουν τι κάνουν». Η παρομοίωση των πιστών με πρόβατα είναι επίσης καταδεικτική των αναγκαίων προσόντων του καλού Χριστιανού.

Ο λόγος της Μωρίας κλείνει υπενθυμίζοντας πως ό,τι ειπώθηκε δεν πρέπει να ληφθεί στα σοβαρά και πως ακόμα και η ίδια θα ξεχάσει αυτά που μόλις είπε.

Λέγεται ότι ο Έρασμος με το έργο του οδήγησε στην απόσχιση μέρους της Εκκλησίας και τη δημιουργία του Προτεσταντισμού, καθώς ο Λούθηρος ήταν κατά πολύ επηρεασμένος από αυτόν. Ο Έρασμος όμως δεν είχε θελήσει ποτέ η κριτική του να οδηγήσει σε τέτοιο δρόμο και ο ίδιος έμεινε πιστός στην Καθολική πίστη μέχρι το θάνατό του. Όχι πολύ αργότερα η Εκκλησία έβγαλε την πρώτη της λίστα με απαγορευμένα βιβλία όπου συμπεριέλαβε τον Έρασο με το σύνολο του έργου του.

Κάπου η Μωρία χαμογελάει ειρωνικά». ⁵²

---

⁵² Πηγή: <http://eranistis.net/wordpress/2014/08/23/μωρίας-εγκώμιον-του-έρασμου/>

E.25^A Alain Badiou

Ο Alain Badiou (17/1/1937), γεννήθηκε στη Γαλλία.

Υπήρξε καθηγητής στο European Graduate School και διδάκτωρ της Φιλοσοφίας στην Ecole Normale Supérieure. Θεωρείται όχι άδικα, ως ένας από τους σημαντικότερους εν ζωή, Γάλλους φιλόσοφους της Μαρξιστικής σχολής της δεκαετίας του '60. Είναι στοχαστής, υπέρμαχος του Μαρξισμού και της Κινέζικης πολιτιστικής επανάστασης.

Τις ακροαριστερές του απόψεις, άλλοι τις επιδοκιμάζουν κι άλλοι τις επικρίνουν. Παρόλα αυτά, δε διστάζει να εκφράζει τον προβληματισμό του, για ζητήματα που αφορούν την επικαιρότητα. Έχει δώσει συνεντεύξεις και διαλέξεις σε πολλά μέρη του κόσμου, μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα.

Κάποια από τα βιβλία του είναι: *Περιστάσεις 1 και 2 (2005)*, *Μικρό φορητό πάνθεον (2009)*, *Η κομμουνιστική υπόθεση (2009)*, *Δεύτερο μανιφέστο (2011)* για τη φιλοσοφία, *Από το είναι στο συμβάν (2011)*, *Η δημοκρατική ανυπαρξία (2014)*, *Μεταφυσική της πραγματικής ευτυχίας (2015)* και *Το κακό έρχεται από πιο μακριά (2016)*.

E.25^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ BADIOU ALAIN

«Τι είναι τα μαθηματικά; Γιατί από τις απαρχές της γέννησής τους στην αρχαία Ελλάδα η φιλοσοφία διατηρεί προνομιακές σχέσεις μαζί τους; Το αίνιγμα αυτής της σχέσης δεν έπαψε να απασχολεί ανά τους αιώνες φιλοσόφους και μαθηματικούς. Ο Μπαντιού επιχειρεί εδώ να το αποκρυπτογραφήσει με τρόπο αξιοθαύμαστα κατανοητό, συνδυάζοντας παιδαγωγική σαφήνεια και απλά αλλά διαφωτιστικά παραδείγματα. Αποφεύγοντας εξισώσεις και τεχνικούς όρους, εστιάζει στην αμιγώς εννοιολογική διάσταση των μαθηματικών και στην εμπλοκή τους στη συγκρότηση του φιλοσοφικού λόγου υπό μορφή ανεξάλειπτης συνθήκης. Αναδεικνύει ότι χάρη στην ορθολογική έννοια της "απόδειξης" τα μαθηματικά ήταν η πρώτη μορφή σκέψης που χειραφετήθηκε από την αυθεντία της

θρησκευτικής υπερβατικότητας, τα θέσφατα της παράδοσης, τη σαγήνη των μυθολογικών αφηγήσεων, την εξ αποκαλύψεως αλήθεια - κάτι που αποτέλεσε συνθήκη απόλυτα αναγκαία για την ανάδυση της φιλοσοφίας. Υπό αυτό το πρίσμα σχολιάζει το καθεστώς των μαθηματικών στη σκέψη όλων των μεγάλων φιλοσόφων από τον Παρμενίδα ως τον Βιτγκενστάιν.

Για τον Μπαντιού τα μαθηματικά δεν είναι μια γλώσσα φορμαλιστικών κατασκευών αλλά μια μορφή σκέψης. Τα μαθηματικά είναι η ίδια η οντολογία, δηλαδή η εξερεύνηση και η αποτύπωση όλων των μορφών πολλαπλότητας, "γιατί ό,τι υπάρχει είναι μια μορφή πολλαπλότητας", όποια κι αν είναι η υλική του υπόσταση. Γι' αυτό και οι δομές που περιγράφουν τα μαθηματικά απαντώνται στους πλέον ετερόκλητους τομείς της φύσης και της ανθρώπινης εμπειρίας. Πλέκοντας το εγκώμιο των μαθηματικών και της φιλοσοφίας, ο Μπαντιού επισημαίνει την επείγουσα ανάγκη επούλωσης του ρήγματος που επέφερε στην αμοιβαία σχέση τους η νεωτερικότητα. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)⁵³

Παρουσίαση από τον Γιώργο Καρουζάκη

«Όταν κάνει κανείς μαθηματικά είναι κάπως σαν να ακολουθεί ένα μονοπάτι εξαιρετικά δύσβατο και δαιδαλώδες, μέσα σε ένα δάσος ιδεών και εννοιών. Αυτό το μονοπάτι οδηγεί παρ' όλα αυτά, κάποια δεδομένη στιγμή, σε ένα είδος θαυμάσιου ξέφωτου». Ο Γάλλος φιλόσοφος Alain Badiou περιγράφει στο βιβλίο «Εγκώμιο για τα Μαθηματικά», (Εκδόσεις Πατάκη), την προσωπική του σχέση με τη μαθηματική επιστήμη. Αυτή η σχεδόν αισθητική αντίληψη για τα μαθηματικά έλκει την καταγωγή της από τα παιδικά του χρόνια. Ο πατέρας του ήταν, άλλωστε, καθηγητής μαθηματικών, και πολλές αναμνήσεις από την παιδική του ηλικία περιλαμβάνουν εικόνες, πρόσωπα και τον απόηχο οικογενειακών συζητήσεων με ανάλογες αναφορές.

---

⁵³ Συγγραφέας/Δημιουργός: BADIOU ALAIN

Ενόγλωσσος τίτλος: ELOGE DES MATHEMATIQUES

Μετάφραση: ΣΙΑΤΙΤΣΑΣ ΦΩΤΗΣ

Εκδόσεις: ΠΑΤΑΚΗΣ/ Οκτώβριος 2017

Πηγή: <https://www.politeianel.gr/books/9789601668925-badiou-alain-patakis-egkomio-gia-ta-mathimatika-276501>

Το βιβλίο «Εγκώμιο για τα Μαθηματικά» επιχειρεί να δώσει ορισμένες σαφείς απαντήσεις για τη φύση των μαθηματικών, την ιστορική τους διαδρομή, τη σχέση τους με τη φιλοσοφία, την εννοιολογική τους διάσταση, τον τρόπο που διδάσκονται σήμερα στο σχολείο, τη θέση που έχουν κατακτήσει στον σύγχρονο κόσμο. Η σαφήνεια και η ζωντάνια του βιβλίου ενισχύεται από τη δομή του. Πρόκειται, εξάλλου, για την καταγραφή στο χαρτί ενός ζωηρού διαλόγου για τα μαθηματικά ανάμεσα στον φιλόσοφο, θεατρικό συγγραφέα, μυθιστοριογράφο και μαθηματικό Alain Badiou και τον Gilles Haèri, γενικό διευθυντή των εκδόσεων Flammarion.

Στο κέντρο του προβληματισμού του Alain Badiou βρίσκεται η στενή σχέση των μαθηματικών με τη φιλοσοφία. Μια συνάφεια που αναδείχθηκε στην αρχαιότητα, ερευνήθηκε αρκετά, αλλά και αμφισβητήθηκε έντονα κυρίως από τα φιλοσοφικά ρεύματα που έκαναν την εμφάνισή τους στη διάρκεια του 19ου αιώνα. Για τον Badiou, αυτή η σχέση παραμένει ενεργή. Τη θεωρεί, μάλιστα, αναγκαία για την εξέλιξη της σύγχρονης φιλοσοφικής σκέψης. Για να στηρίξει την άποψή του, αναφέρεται στις συναρπαστικές, σε καινοτομία και βάθος, έρευνες που έχει να παρουσιάσει η μαθηματική επιστήμη τα τελευταία πενήντα χρόνια. Με αυτήν την ευκαιρία, ψέγει αρκετούς από τους σύγχρονους φιλοσόφους που αγνοούν, όπως σημειώνει, το μεγαλύτερο μέρος των νέων επιστημονικών επιτευγμάτων. Αυτού του είδους η αποστασιοποίηση των φιλοσόφων από τις επιστημονικές ανακαλύψεις βλάπτει ουσιαστικά, σύμφωνα με τον Badiou, τη φιλοσοφία, η οποία αρχίζει να μοιάζει αρκετά απαρχαιωμένη. «Εάν αγνοείτε κάποια θεωρήματα της δεκαετίας του '70 ή του '80 πάνω στις νέες μορφές του μαθηματικού απείρου», λέει, «δεν υπάρχει λόγος να προφέρετε τη λέξη άπειρο – τουλάχιστον στο πλαίσιο της ορθολογικής σκέψης. Ομοίως, στη φιλοσοφία συνεχίζουν να μιλούν για «τη λογική», αλλά αν δεν δει κανείς από κοντά τι συμβαίνει στη λογική στο επίπεδο της διαρκούς τυπικής ανα-δημιουργίας της, τότε η κατανόηση που έχετε της λέξης «λογική» είναι φτωχή και λανθασμένη».

Στη συνέχεια, στην προσπάθειά του να απαντήσει στο ερώτημα που αναζητά για ποιο πράγμα μιλάνε τα μαθηματικά, παρουσιάζει συνοπτικά, με εύληπτα παραδείγματα, τα σημαντικότερα στάδια εξέλιξης της μαθηματικής επιστήμης, από την αρχαιότητα ως τις

μέρες μας. Οι αναφορές του ξεκινούν από το μακρινό παρελθόν και εκτείνονται στα επιστημονικά επιτεύγματα σπουδαίων μαθηματικών, στη σκέψη του Ράσσελ, του Πουανκαρέ, του Ρίμαν, των μαθηματικών της ομάδας «Μπουρμακί» του Γκρότεντικ κ.ά.

Η σχέση της μεταφυσικής αλλά και της ευτυχίας με τα μαθηματικά είναι δύο ακόμα από τα θέματα που ανακινεί στη συζήτησή του με τον Gilles Haèri, για να φτάσει, στο τέλος του διαλόγου, στον τρόπο διδασκαλίας των μαθηματικών στο σχολείο. Η άποψή του δεν περιορίζεται σε διαπιστώσεις και στην κριτική του εκπαιδευτικού συστήματος. Ο ίδιος, με ριζοσπαστική διάθεση, προτείνει τη διδασκαλία των μαθηματικών από την τελευταία τάξη του νηπιαγωγείου! Και εξηγεί: «Γνωρίζουμε καλά ότι τα παιδιά των τριών ετών είναι μεταφυσικοί πολύ ανώτεροι από εκείνους των δεκαοκτώ ετών, γιατί θέτουν όλα τα ερωτήματα της μεταφυσικής. Τι είναι φύση; Τι είναι ο θάνατος; Τι είναι ο άλλος; Γιατί υπάρχουν δύο φύλα και όχι τρία; Όλα αυτά είναι ένα συγκροτημένο έδαφος προφιλοσοφικής διερεύνησης. Όπως πιστεύω ότι μπορούμε να μάθουμε πολλά στοιχειώδη μαθηματικά διηγούμενοι ιστορίες και επιλύοντας παιγνιώδη αινίγματα, πιστεύω επίσης με τον ίδιο τρόπο ότι η πιο υψηλή φιλοσοφία εμπλέκεται σε αυτή την υπόθεση».⁵⁴

E.26 ΕΓΚΩΜΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΑ BADIOU ALAIN, TRUONG NICOLAS

«Τι είναι ο έρωτας; Τι είναι αυτό που διακυβεύεται σε μια ερωτική συνάντηση; Σ' αυτό το ερώτημα ο Alain Badiou δίνει μια πρωτόγνωρη απάντηση. Βασιζόμενος στο δίπολο φιλοσοφία - ψυχανάλυση, ανασκευάζει όλες τις καθιερωμένες απαντήσεις: τη ρομαντική μυθολογία του έρωτα ως εκστατικής συνένωσης των ερωτευμένων, τη θεολογική σύλληψη του έρωτα ως εμπειρίας της ετερότητας, τη μοραλιστική προσέγγιση του έρωτα ως εργαλειοποιημένης αυταπάτης στην υπηρεσία της σεξουαλικότητας και, τέλος, τον

⁵⁴ Πηγή: <https://thalesandfriends.org/el/book/egkomio-gia-ta-mathimatika/>

μεταμοντέρνο εκφυλισμό του σε συμβόλαιο και εφήμερη περιπέτεια. Αναδεικνύει ότι ο έρωτας έχει δομή συμβάντος και αποτελεί υπέρβαση του χάσματος των δύο φύλων, η οποία ωστόσο δεν αίρει την ασυμμετρία των έμφυλων υποκειμενικών στάσεων. Τον διαφοροποιεί από την επιθυμία και την απόλαυση και χαρτογραφεί τη σχέση του με τη φιλοσοφία και την πολιτική. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)

"Η παραδεδομένη αντίληψη σήμερα είναι πως ο καθένας κυνηγάει μόνο το συμφέρον του. Ο έρωτας είναι όμως η απόδειξη του αντιθέτου, καθώς πρόκειται για την εμπιστοσύνη στο τυχαίο και το άγνωστο..." (Alain Badiou)⁵⁵

Παρουσίαση από την Ένα Μπεσλεμέ 01/03/2015

«Ήδη από την αρχαιότητα, ο έρωτας έχει απασχολήσει έντονα το ανθρώπινο γένος. Στην τέχνη αποτελεί πηγή έμπνευσης, ενώ στην φιλοσοφία τροφή για σκέψη.

Το «Εγκώμιο για τον έρωτα» του Alain Badiou, είναι η μοναδική απόπειρα του μεγάλου Γάλλου Φιλοσόφου, να προσδιορίσει τον έρωτα. Το βιβλίο εκδόθηκε το 2009, και πρόκειται για μία σειρά συνεντεύξεων – στα πλαίσια του ετήσιου Φεστιβάλ της Αβινιόν- με τον δημοσιογράφο της Le Monde, Nicola Truong. Βασικός σκοπός του βιβλίου είναι ο επαναπροσδιορισμός του έρωτα. Μεταξύ άλλων, το βιβλίο πραγματεύεται την επίδραση των διαδικτυακών σελίδων γνωριμιών στον έρωτα, καθώς και την σχέση του έρωτα με την πολιτική και την τέχνη.

Κεφάλαιο Πρώτο: «Ο απειλούμενος έρωτας». Σ' αυτό το κεφάλαιο, ο Badiou θα μας παρουσιάσει τις δύο βασικές απειλές του έρωτα: την ασφάλεια και την άνεση. Παίρνοντας ως παράδειγμα την ιστοσελίδα γνωριμιών, Meetic, ο Badiou, θα υποστηρίξει ότι τέτοιου είδους ιστοσελίδες καταστρέφουν τον έρωτα, καθώς πωλούν έναν είδος εμπορευματοποιημένου έρωτα. Το να αγοράσει κανείς σεξ είναι εφικτό, έρωτα όμως, όχι! Στην προσπάθεια του να διασώσει τον έρωτα από τέτοιου είδους απειλές, θα καταλήξει στο

⁵⁵ Συγγραφέας/Δημιουργός: Badiou Alain, Truong Nicolas

Μετάφραση: ΣΙΑΤΙΤΣΑΣ ΦΩΤΗΣ, ΒΕΡΓΕΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

Ξενογλωσσός τίτλος: ELOGE DE L' AMOUR, Εκδόσεις: ΠΑΤΑΚΗΣ/ Μάρτιος 2013

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789601647272-badiou-alain-patakis-egkomio-gia-ton-erota-221878>

συμπέρασμα πως το αναπάντεχο και το τυχαίο αποτελούν βασικές προϋποθέσεις ώστε να αναπτυχθεί και να εξελιχθεί ο έρωτας. «Ο έρωτας χωρίς τον κίνδυνο είναι αδύνατον να υπάρξει, όπως και ο πόλεμος χωρίς τον θάνατο». Επομένως, το ρίσκο, η περιπέτεια και ο κίνδυνος που προκύπτουν μέσα από την διαφορετικότητα του άλλου, είναι στοιχεία ζωτικής σημασίας για τον έρωτα.

Ο Badiou αντιλαμβάνεται τον έρωτα ως μία σχέση δέσμευσης μεταξύ δύο ατόμων, προϋπόθεση της οποίας αποτελεί μία πρώτη τυχαία συνάντηση. Ο έρωτας εκτυλίσσεται με την πάροδο του χρόνου και περιλαμβάνει την συνεχή εκ νέου δέσμευση και προσπάθεια. Αυτή η διάρκεια, όμως, που υπονοείται διαφέρει από την συμβατική σημασία της έννοιας και διευκρινίζει: «ως διάρκεια δεν εννοούμε κατά κύριο λόγο ότι ο έρωτας πρέπει να διαρκέσει, να είμαστε ερωτευμένοι πάντα, ή για πάντα. Πρέπει να αντιληφθούμε πως ο έρωτας επινοεί έναν διαφορετικό τρόπο διάρκειας μέσα στη ζωή. Ότι, στη δοκιμασία του έρωτα, η ύπαρξη του καθενός έρχεται αντιμέτωπη με μια νέα χρονικότητα».

Συνεχίζοντας, θα καταλήξει πως ο έρωτας είναι μία διαδικασία αναζήτησης της αλήθειας στην οποία συμμετέχουν δύο. «Τι είδους κόσμο μπορεί να δει κανείς, όταν τον βιώνει από την οπτική των δύο και όχι του ενός; Τι είναι ο κόσμος όταν βιώνεται, αναπτύσσεται και τον ζει κανείς υπό την οπτική της διαφορετικότητας και όχι της ταυτότητας; Έτσι πιστεύω ότι οφείλει να είναι ο έρωτας». Βλέπει τον έρωτα ως μία συνοδοιπορία για δύο, χωρίς όμως να απαιτείται η «συγχώνευση» των δύο αυτών προσώπων. Ο καθένας διατηρεί την διαφορετικότητά του και η σχέση αναπτύσσεται, εξελίσσεται και λειτουργεί πάνω στην διαφορετικότητα. Είναι η διαφορετικότητα που θα γεννήσει την ένωση των δύο ανθρώπων.

«Ο έρωτας δεν είναι μία σύμβαση ανάμεσα σε δύο ναρκισσιστές» θα συμπληρώσει. Χωρίς να κατακρίνει την σεξουαλική ικανοποίηση, υπογραμμίζει πως το να περιορίζεται κανείς μόνο σε αυτήν, σημαίνει ότι είναι ναρκισσιστής. Θέτοντας ως μοναδική επιδίωξη την σεξουαλική απόλαυση, δεν υφίσταται πραγματική ένωση μεταξύ δύο ανθρώπων. Ο καθένας παίρνει από τον άλλον αυτό που τον ευχαριστεί και τίποτα παραπάνω. Αυτό όμως, υποστηρίζει ο Badiou δεν είναι ο πραγματικός έρωτας. «Στο σεξ, σε τελική ανάλυση, είστε

σε σχέση με τον ίδιο σας τον εαυτό μέσα από τη διαμεσολάβηση του άλλου. Ο άλλος σας χρησιμεύει για να ανακαλύψετε το πραγματικό της απόλαυσης. Στον έρωτα, αντίθετα, η μεσολάβηση του άλλου έχει προς ίδια αξία. Αυτό είναι η ερωτική συνάντηση: εφορμάτε προς κατάκτηση του άλλου, προκειμένου να τον κάνετε να υπάρξει μαζί σας όπως ακριβώς είναι. Πρόκειται για μια σύλληψη πολύ πιο βαθυστόχαστη από εκείνη την τελείως κοινότοπη, σύμφωνα με την οποία ο έρωτας δεν θα ήταν παρά μια φανταστική παράσταση πάνω στο πραγματικό του φύλου». Και συνεχίζει «Τελικά, είναι αλήθεια ότι η σεξουαλικότητα, όσο θαυμάσια κι αν είναι, και μπορεί να είναι, καταλήγει μέσα σ' ένα είδος κενού. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος για τον οποίο διέπεται από τον νόμο της επανάληψης: πρέπει να ξαναρχίζουμε, ξανά και ξανά από την αρχή. Κάθε μέρα, όταν είμαστε νέοι! Έτσι, ο έρωτας θα ήταν η ιδέα ότι κάτι παραμένει μέσα σ' αυτό το κενό, και αυτό που συνδέει τους εραστές είναι κάτι άλλο και όχι αυτή η σχέση, η οποία δεν υπάρχει».

Ο έρωτας αποτελεί, σύμφωνα με τον ίδιο, μία από τις τέσσερις προϋποθέσεις της φιλοσοφίας – μαζί με την επιστήμη, την τέχνη και την πολιτική. Ο ορισμός του για τον έρωτα μπορεί να παραλληλιστεί με εκείνον για την πολιτική, υπό την έννοια ότι και η πολιτική ξεκινάει με ένα τυχαίο συμβάν και κινείται προς την κατεύθυνση της αλήθειας. Ωστόσο, η πολιτική και ο έρωτας διακρίνονται από μία καιρία διαφορά. Η πολιτική αναφέρεται σε συλλογικότητες, ενώ ο έρωτας αποκλειστικά σε μία δυάδα. Επιπλέον, για τον ορισμό της πολιτικής η ύπαρξη ενός εχθρού είναι απαραίτητη, αντίθετα στον έρωτα δεν ισχύει αυτό. Στον έρωτα ως εχθρός νοείται ο εγωισμός, στην πολιτική το μίσος. «Στην πολιτική, όπου υπάρχουν εχθροί, ένας από τους ρόλους της οργάνωσης, όποια κι αν είναι αυτή, είναι να ελέγξει, δηλαδή να εξαλείψει, κάθε φαινόμενο μίσους. Κάτι που δεν σημαίνει βέβαια επ' ουδενί, “να κηρύξει την αγάπη”, αλλά –κι αυτό είναι ένα μείζον διανοητικό πρόβλημα– να ορίσει τον πολιτικό εχθρό με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και αυστηρότητα». Τέλος, ο Βαδίου θα προβεί σε έναν ακόμη παραλληλισμό, εκείνο του Κομμουνισμού και του έρωτα. Και στους δύο, επισημαίνει, αγνοείται η προέλευση και κυριαρχεί η αποδοχή της διαφορετικότητας.

Ο Alain Badiou μας παροτρύνει να αναδιατυπώσουμε τον έρωτα. Μας υποδεικνύει την διαφορετικότητα ως ένα χαρακτηριστικό του έρωτα, το οποίο πρέπει να αποδεχτούμε και να σεβαστούμε. Αναφέρεται στην απαγκίστρωση από κάθε εγωιστικό και ναρκισσιστικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την εποχή μας. Οι σχέσεις θέλουν προσπάθεια, υπομονή και επιμονή και έχουν ως ανταμοιβή την απόλαυση του έρωτα.

«Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο έρωτας είναι μια επίμονη περιπέτεια. Η περιπετειώδης πλευρά είναι απαραίτητη, αλλά εξίσου απαραίτητη είναι και η ανάγκη για επιμονή. Με το να τα παρατήσουμε στο πρώτο εμπόδιο, στη πρώτη διαμάχη, ο έρωτας στρεβλώνεται. Ο πραγματικός έρωτας είναι αυτός που θριαμβεύει διαρκώς, μερικές φορές οδυνηρά, πάνω στα εμπόδια που τίθενται από το χρόνο, το χώρο και τον κόσμο»- Alain Badiou »⁵⁶

E.27^A Philippe Brenot

Ο Philippe Brenot (6/5/1948), γεννήθηκε στο Μπορντό. Είναι ψυχίατρος με διδακτορικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Μπορντό. Είναι σεξολόγος, και διευθυντής της διδασκαλίας της σεξολογίας και της ανθρώπινης σεξουαλικότητας στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού Descartes.

Είναι ανθρωπολόγος και Πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Παρατηρητηρίου Ζευγάρι. Ερευνά τις ανθρωπολογικές ιδιαιτερότητες της σεξουαλικότητας του ανθρώπου και του ζευγαριού. Είναι ενεργό μέλος των εμπειρογνομόνων του Μεταπτυχιακού Διεπιστημονικού Συλλόγου Σεξολογίας και της επιστημονικής επιτροπής για την Σεξολογία και Σεξουαλική Υγεία.

Είναι συγγραφέας βιβλίων και άρθρων στον τομέα της σεξολογίας, της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας του ζευγαριού.

---

⁵⁶ Πηγή: <https://frapress.gr/2015/03/ena-egkomio-gia-ton-erota-apo-ton-alain-badiou/>

Κάποια από τα βιβλία του είναι: *Μια μέρα ο Πρίγκιπας μου* (2014), *Romain Gary*, (2014), *Homo ή straight, είναι επιλογή;*, (2015), *Γράμματα αγάπης, μυστικό των εραστών*, (2016), *Sex Story* (2016), *A History of Sex* (2017), *Ψευδοκρύμη*, (2017), *Είμαι γιατρός αγάπης*, (2018), *Γιατί η αγάπη είναι τόσο περίπλοκη;*, (2019).

E.27^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΣΤΟΝ ΑΥΝΑΝΙΣΜΟ BRENOT PHILIPPE

«"Το ομολογώ δημόσια, ως πράξη εξαγνισμού: Ναι, έχω αννανιστεί. . . και μάλιστα επανειλημμένα!" Στη μεσαιωνική Ιαπωνία, η ομολογία ενός τέτοιου χαμερπούς εγκλήματος, το οποίο μάλιστα διαπράχθηκε κατ' εξακολούθηση, θα αρκούσε ώστε να επιβληθεί στο δράστη η θανατική ποινή, ενώ κατά τον 18ο αιώνα η ίδια ομολογία θα είχε καταστήσει αναγκαία τη φυλάκισή του τον 19ο αιώνα θα είχε επισύρει ξυλοδαρμό και καταδίκη σε καταναγκαστικά έργα, ενώ μέχρι πρότινος θα προκαλούσε περιφρόνηση και σφοδρή αποδοκιμασία. Σήμερα, μπορεί να αφήνει αρκετούς αδιάφορους, εντούτοις επιφέρει σοβαρό πλήγμα σε εκείνους που από ανασφάλεια δεν ζέρουν τι να σκεφτούν επ' αυτού". (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)»⁵⁷

Παρουσίαση από τον Μ. HULOT 29.4.2010

«Το Εγκώμιο στον αννανισμό είναι αυτό ακριβώς που λέει ο τίτλος του: μια μελέτη για την πράξη που από την απαρχή του κόσμου μέχρι και το τέλος του γίνεται και θα γίνεται ανελλιπώς (η συχνότερη έκφανση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, κατά τον συγγραφέα), η οποία όμως αποτελεί και ένα βαθιά ριζωμένο ταμπού στη δυτική σεξουαλική ηθική. Ανατρέχοντας σε ιατρικά βιβλία ανά τους αιώνες, ο Brenot παραθέτει αποσπάσματα, περιγράφει ανατριχιαστικές πρακτικές αποτροπής από το βδελυρό παράπτωμα, εξετάζει την ηθική πλευρά του ζητήματος και στο τέλος καταλήγει να υπενθυμίσει ότι παρόλους τους

⁵⁷ Συγγραφέας/Δημιουργός: BRENOT PHILIPPE

Ξενόγλωσσος τίτλος: ELOGE DE LA MASTURBATION

Μετάφραση: ΤΣΙΤΟΥΡΗ ΡΟΥΛΑ

Εκδόσεις: ΠΟΤΑΜΟΣ/ Μάρτιος 2010

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789606691577-brenot-philippe-potamos-egkomio-ston-aunanismo-125411>

εγκληματικούς αφορισμούς, τις ταπεινώσεις, τις τιμωρίες, ακόμα και τους ακρωτηριασμούς που έχουν υποστεί εκατομμύρια άτυχοι αννανιζόμενοι, σήμερα η απαγόρευση έχει αρθεί (μέχρι νεωτέρας). Ο Brenot αντιμετωπίζει το θέμα με τη σοβαρότητα που του αρμόζει, αλλά και με χιούμορ που προκύπτει έτσι κι αλλιώς από τα εξωφρενικά αποσπάσματα από τα εγχειρίδια περασμένων αιώνων και τα σχόλια που κάνει ο συγγραφέας: «Αν και ο αννανισμός διαφοροποιείται από τη διά της χειρός μέθοδο, η σύγχυση προήλθε από τη γειτνίαση των εννοιών, καθώς και οι δυο πράξεις καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα: στην απώλεια του σπέρματος. Δεδομένου ότι η διατήρηση της γονιμότητας αποτελεί τον μοναδικό λόγο ικανό να δικαιολογήσει στα μάτια της Εκκλησίας τη σεξουαλική πράξη, κάθε μέθοδος απομάκρυνσης του σπέρματος από τον φυσικό του αποδέκτη δέχτηκε τα πυρά της χριστιανικής ηθικής, ακριβώς όπως στις μέρες μας η Εκκλησία αποκηρύσσει την αντισύλληψη. Κατά συνέπεια, όσοι επιδίδονται στην πράξη του αννανισμού, με τη διττή έννοια του όρου, ακολουθούν το παράδειγμα του Αυνάν, καταδικάζονται δηλαδή σε θάνατο, διότι επιτρέπουν στη ζωή να διαφύγει».⁵⁸

E.28^A François Jullien

Ο François Jullien (2/6/1951), γεννήθηκε στο Embrun της Γαλλίας, με σπουδές στη φιλοσοφία και σινολογία στο Παρίσι, τη Σαγκάη και το Πεκίνο. Διετέλεσε πρόεδρος του Διεθνούς Κολεγίου Φιλοσοφίας (1995-1998). Σήμερα είναι καθηγητής και επικεφαλής του Τμήματος "Γλώσσες και πολιτισμοί της Ανατολικής Ασίας" στο Πανεπιστήμιο Paris VII - Denis Diderot. Του έχει απονεμηθεί το βραβείο The Hannah Arendt Prize for Political Thought (2010).

Το έργο του αντικατοπτρίζει τις σπουδές του στη φιλοσοφία και σινολογία και αντιπαραβάλλει την ευρωπαϊκή και κινεζική σκέψη. Κάποια από τα συγγράμματα είναι τα: "*Proces ou creation: Une introduction a la pensee des lettres chinois*" (1985), "*Eloge de la fadeur*" (1991), "*Le detour et l' acces: Strategies du sens en Chine, en Grece*"

⁵⁸ Πηγή: <http://www.potamos.com.gr/εγκωμιο-στον-αννανισμο>

(1995), "Fonder la morale" (1995), "Traite de l'efficacite" (1996), "De l'essence ou du nu" (2001).

E.28^B ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΑΠΡΑΞΙΑΣ Ή ΕΥΚΟΛΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ JULLIEN FRANCOIS

«Ο ευρωπαίος άνθρωπος της πράξης λέει: για να είμαι αποτελεσματικός, πρέπει να θέσω έναν ξεκάθαρο στόχο και να αναζητήσω τα μέσα που θα οδηγήσουν στην πραγματοποίησή του με τον πιο άμεσο τρόπο. Στην κινεζική σκέψη -όπως την παρουσιάζει εδώ ο Φρανσουά Ζυλλιέν, ένας από τους διαπρεπέστερους σινολόγους της εποχής μας- η αποτελεσματικότητα νοείται διαφορετικά.

Ο κινέζος στρατηγός δεν θέτει στόχους ούτε καταστρώνει σχέδια. Αυτό που κάνει είναι να προσπαθεί να ανιχνεύσει και να εκμεταλλευτεί την εσωτερική δυναμική της κατάστασης να συντονιστεί με τη φυσική πορεία των πραγμάτων, ώστε να κάνει τις συνθήκες να δουλέψουν για λογαριασμό του.

Σύμφωνα με την κινεζική αντίληψη, τότε δρα κανείς με αληθινή αποτελεσματικότητα, όταν απλώς υποβοηθά αυτό που θα συμβεί ούτως ή άλλως. Όταν το αποτέλεσμα της δράσης του προκύπτει αβίαστα, ανεπαίσθητα, σαν από μόνο του.

Γιατί το μέγιστο κατόρθωμα είναι να ενεργήσεις έτσι ώστε να φαίνεται πως ο καθένας θα μπορούσε να καταφέρει αυτό που εσύ πέτυχες. Χωρίς αντίσταση, χωρίς κίνδυνο, χωρίς κόπο. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)⁵⁹

«Σου λέει ο Σουν Τζου: “Ο στρατός που νικάει είναι εκείνος που νίκησε πριν ακόμα μπει στη μάχη. Ο στρατός που νικιέται είναι εκείνος που ψάχνει τη νίκη την ώρα του αγώνα”. Τα πάντα κρίνονται εκ των προτέρων, στο στάδιο των συνθηκών. Πρέπει να έχω ήδη

---

⁵⁹ Συγγραφέας/Δημιουργός: JULLIEN FRANCOIS

Ξενόγλωσσος τίτλος: CONFERENCE SUR L'EFFICACITE

Μετάφραση: ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ ΘΑΝΟΣ

Εκδόσεις: ΠΕΚ/ Ιούνιος 2013

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789605243920-jullien-francois-pek-panepistimiakes-ekdoseis-kritis-egkomio-tis-apraxias-217069>

επικρατήσει έναντι του αντιπάλου μου, υπονομεύοντας και διαβρώνοντας το δυναμικό του, προτού τον αντιμετωπίσω κατά πρόσωπο. Πόσο απέχει η κινέζικη στάση από τη δική μας, πόσο μας ξαφνιάζει! “Ο μεγαλύτερος στρατηγός δεν έχει τίποτα αξιέπαινο: ούτε μεγάλη σοφία, ούτε μεγάλη ανδρεία”. Πράγμα που σημαίνει ότι οι μεγάλοι στρατηγοί, ή μάλλον εκείνοι που αφελώς αποκαλούμε “μεγάλους στρατηγούς, εκείνοι που δοξάζουμε, εκείνοι για τους οποίους χτίζουμε αγάλματα, είναι στην πραγματικότητα κακοί στρατηγοί. Γιατί; Γιατί ακριβώς χρειάστηκε να επιστρατεύσουν την ιδιοφυΐα τους ή την ανδρεία τους. Γιατί πέτυχαν τη νίκη με δυσκολία, με ηρωισμό, δραματικά και, συνεπώς, θεαματικά: βλ. π.χ. την ιστορία με τα ταξί του Μάρνη.⁶⁰ Αντίθετα, ο Σουν Τζου λέει πως ο μεγάλος στρατηγός δεν έχει τίποτα το αξιέπαινο ούτε μεγάλη σοφία, ούτε μεγάλη ανδρεία. Κι αυτό γιατί μεγάλος στρατηγός είναι εκείνος που μπόρεσε να εντοπίσει από πολύ νωρίς τα ευνοϊκά στοιχεία, τους πρόσφορους παράγοντες, και κατάφερε να τα αξιοποιήσει προς όφελός του, την ίδια στιγμή που ωθούσε τον αντίπαλο να χάσει τη δική του δυναμική. Σιγά-σιγά, αβίαστα, λάθρα. Ώστε, όταν τελικά μπαίνει στη μάχη, κι εφόσον έχει ήδη νικήσει, ο κόσμος να μπορεί να πει: ήταν εύκολο, είχε κριθεί εξ αρχής. Και οι άνθρωποι να νομίζουν πως θα το μπορούσε ο καθένας. Η νίκη πρέπει να μοιάζει σαν να προκύπτει φυσικά από την κατάσταση. Να δημιουργείται η εντύπωση ότι δεν χρειαζόταν ούτε προσπάθεια ούτε επινοητικότητα. Να μοιάζει αυτονόητη, να μην απαιτεί ούτε διακινδυνεύσεις ούτε να ξεχωρίσεις: αυτή είναι η μεγάλη στρατηγική. Το μέγιστο κατόρθωμα είναι να ενεργήσεις έτσι ώστε να φαίνεται πως ο καθένας θα μπορούσε να κατορθώσει αυτό που πέτυχες.

Η μεγάλη στρατηγική δεν έχει τυπανοκρουσίες, η μεγάλη στρατηγική δεν φαίνεται. Νομίζω ότι το ίδιο ισχύει στην πολιτική όσο και στον κόσμο των επιχειρήσεων».⁶¹

⁶⁰ Ιστορικό επεισόδιο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν στη διάρκεια της Πρώτης Μάχης του Μάρνη (1914) επιτάχθηκαν ταξί του Παρισιού για τη μεταφορά στρατιωτών στο μέτωπο.

⁶¹ Posted on 7 Φεβρουαρίου, 2016 by AntonisTsokos monocle read
Πηγή: <https://www.monocle read.gr/2016/02/07/francois-jullien-egkwmio-tis-apraksias/> &
https://www.philosophicalchemistry.eu/2017/02/blog-post_25.html

E.29^A Matthieu Pigasse

Ο Matthieu Pigasse (25/5/1968), γεννήθηκε στο Clichy, κοντά στο Παρίσι. Είχε πατέρα δημοσιογράφο και θείο ιδιοκτήτη μέσων ενημέρωσης, και έτσι του ανοίχτηκαν αρκετοί δρόμοι επαγγελματικοί. Αποφοίτησε από το Science Po, Ινστιτούτο Πολιτικών Σπουδών του Παρισιού. Ξεκίνησε μια λαμπρή καριέρα (1994) στο Γαλλικό Υπουργείο Οικονομικών. Είχε την ευθύνη διαχείρισης χρέους και μετρητών του Γαλλικού Δημοσίου. Ήταν υπεύθυνος οικονομικών και βιομηχανικών υποθέσεων, για το Υπουργείο Οικονομίας, Οικονομικών και Βιομηχανίας υπό τον Υπουργό Dominique Strauss-Kahn (1998-99). Και από 2000-2002 διετέλεσε προϊστάμενος του Υπουργού Οικονομικών Laurent Fabius.

Έγινε Διευθύνων Σύμβουλος στο Lazard, μια από τις ισχυρότερες τράπεζες επενδύσεων (2002). Διορίστηκε Παγκόσμιος επικεφαλής της Κυβερνητικής Συμβουλευτικής (2003) και εργάστηκε σε αναδιαρθρώσεις κρατικών χρεών σε Ιράκ, Ισημερινό, Αργεντινή, Κύπρο και Ελλάδα. Παραμένει ένας από τους πιο δραστήριους τραπεζίτες στην Ευρώπη, σε θέματα συγχωνεύσεων και εξαγορών. Επίσης δραστηριοποιήθηκε στο χώρο των μέσων ενημέρωσης, είναι ένας από τους συνιδιοκτήτες του Le Monde, μία από τις βασικότερες καθημερινές γαλλικές εφημερίδες και είναι μέλος του Σοσιαλιστικού Κόμματος.

Κάποια από τα βιβλία του: *Le Monde d'après, une crise sans precedent (Ο επόμενος κόσμος, μια άνευ προηγουμένου κρίση) Παρίσι 2009, Révolutions (Επαναστάσεις) Παρίσι 2012, Éloge de l'anormalité (Εγκώμιο της μη κανονικότητας) Παρίσι 2014.*

**E.29^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΜΗ ΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ
PIGASSE MATTHIEU**

(διευθυντής της Lazard για την Ελλάδα, την Κύπρο, την ευρωπαϊκή κρίση)

«Καλώς ήρθατε στη Normaland, τη χώρα της κανονικότητας. Εδώ όλα είναι "κανονικά". Εδώ κανείς δεν ξεπερνάει τα όρια. Εδώ κάνουμε τα πάντα για να μην πάρουμε καμιά

απόφαση, για να μην ενοχλήσουμε κανέναν. Δεν παίρνουμε πρωτοβουλίες για να μην κάνουμε λάθη. Περιμένουμε. Απλώς περιμένουμε.

Και αν, σε καιρούς ήρεμους, η κανονικότητα μπορεί να μην οδηγεί πουθενά αλλά δεν έχει και επιπτώσεις, στους ταραγμένους καιρούς που ζούμε, μπορεί να μας πάει στα βράχια. Το διακύβευμα σήμερα είναι η επιβίωση της ίδιας της δημοκρατίας. Η αδυναμία της να αντιμετωπίσει την κρίση και να καταπολεμήσει την ανεργία, η εκρηκτική αύξηση των ανισοτήτων, η ατολμία, η έλλειψη πνοής, οράματος και φιλοδοξίας των κυβερνήσεων, η απουσία ενός φιλόδοξου συλλογικού σχεδίου, όλα αυτά συνιστούν έναν καινοφανή κίνδυνο για τη δημοκρατία.

Η πολιτική προϋποθέτει τόλμη και θάρρος. Δημιουργικότητα και όραμα. Σε μια περίοδο λοιπόν πρωτοφανούς κρίσης, θα πρέπει κι εμείς να αποκαταστήσουμε τις σχέσεις μας με το μη κανονικό. Ζήτω η μη κανονικότητα! (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)⁶²

Κριτική του Θανάση Αντωνίου

«Γνωρίσαμε τον Γάλλο Ματιέ Πιγκάς ξαφνικά, το 2010, όταν η κυβέρνηση Γιώργου Παπανδρέου είχε αναθέσει στη γαλλοαμερικανική τράπεζα Lazard, της οποίας ο Πιγκάς ήταν διευθυντής στην Ευρώπη, τη διαχείριση του ελληνικού χρέους. Όλοι θυμόμαστε ότι, τότε, η θέση του Μ. Πιγκάς ήταν ότι χωρίς γενναίο κούρεμα του ελληνικού χρέους – «αναδιάρθρωση», σύμφωνα με την ορολογία της αγοράς– κάθε προσπάθεια να τιθασευτεί η κρίση θα έπεφτε στο κενό· ο Πιγκάς βγήκε αληθινός.

Τον ξανασυναντάμε στις αρχές του 2015, όταν ο τότε υπουργός Οικονομίας Γιάννης Βαρουφάκης αναθέτει στη Lazard –αμισθί αυτή τη φορά– ρόλο συμβούλου του Υπουργείου σε θέματα δημόσιου χρέους και δημοσιονομικής διαχείρισης. Η Ιστορία επανελήφθη, ως φάρσα αυτή τη φορά.

⁶² Συγγραφέας/Δημιουργός: PIGASSE MATTHIEU

Μετάφραση: ΞΕΝΑΡΙΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

Εκδόσεις: ΣΤΕΡΕΩΜΑ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Α.Ε./ Ιούνιος 2015

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789608061408-pigasse-matthieu-stereoma-ekdoseis-ae-egkomio-tis-mi-kanonikotitas-247702>

Ο Μ. Πιγκάς υπήρξε σύμβουλος δύο κορυφαίων στελεχών του Σοσιαλιστικού Κόμματος Γαλλίας και υπουργών σε αριστερές κυβερνήσεις, του Ντομινίκ Στρος-Καν (μετέπειτα διευθυντής του ΔΝΤ) και του Λοράν Φαμπιούς (σήμερα υπουργός Εξωτερικών). Υπήρξε σύμβουλος της κυβέρνησης της Αργεντινής για την αναδιάρθρωση του δημόσιου χρέους της, ενώ διατηρεί σημαντικά συμφέροντα σε κορυφαία γαλλικά media (π.χ. είναι συνιδιοκτήτης της εφημερίδας *Le Monde*). Στη Γαλλία τον αποκαλούν «αριστερό που τρώει χαβιάρι» (*gauche caniar*, ειρωνική γαλλική φράση) και οι απόψεις που εκφράζει προκαλούν διχογνωμίες – άλλοι συμφωνούν, άλλοι τις απορρίπτουν.

Στο παρόν έργο, ο Πιγκάς, όπως αρκετοί τετραπέρατοι άνθρωποι που βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή γεγονότων τα οποία καθόρισαν το μέλλον κομμάτων, κυβερνήσεων και κρατών, λέει μερικές φοβερές αλήθειες για αυτά που έζησε, χωρίς όμως να εκθέτει ούτε τον εαυτό του ούτε τον επαγγελματικό κλάδο στον οποίο δραστηριοποιείται.

Και τα λέει καλά: αναφέρεται στα τραγικά λάθη που διέπραξε το ΔΝΤ όταν υπολόγιζε τη φύση της ελληνικής κρίσης και σχεδίαζε την αντιμετώπισή της, ειδικά δε στον περίφημο «πολλαπλασιαστή», ο λανθασμένος υπολογισμός του οποίου, όπως επίσημα πλέον παραδέχεται το Ταμείο, βύθισε την Ελλάδα σε (ακόμα) μεγαλύτερη φτώχεια. Αναφέρεται στη λιτότητα, η επιβολή της οποίας στους λαούς του ευρωπαϊκού Νότου δεν ήταν, στην πραγματικότητα, αδήριτη ανάγκη από την εξέλιξη της κρίσης, αλλά στρεβλή ιδεολογική επιλογή που έκαναν κυριολεκτικά «στο πόδι» οι «αυτοανακηρυχθέντες επίγονοι του Άνταμ Σμιθ», όπως ειρωνικά αποκαλεί τους πρωταγωνιστές εκείνων των επιλογών (από τον Μπαρόσο και τον Αλμούνια μέχρι τη Λαγκάρντ και τον Γιούνκερ).

Ο Πιγκάς καλεί σε μια μάχη κατά της «κανονικότητας» που έχει επιβληθεί στη σύγχρονη Ευρώπη, τη «Normaland», όπου η ατομικιστική επανάσταση και η εύθραυστη δημοκρατία αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της· στη σημερινή Ευρώπη «οι ηγέτες είναι μαστοράντζες κι όχι αρχιτέκτονες», γράφει ο Γάλλος τραπεζίτης.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ, ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ, ΚΕΦΑΛΑΙΑ

Έχοντας από την αρχή του βιβλίου ξεκαθαρίσει τη θέση του ως οπαδός της συμφιλίωσης ανάμεσα στην αγορά και τη δημοκρατία και τοποθετώντας τον εαυτό του πέρα από το δίπολο φιλελευθερισμός-κομμουνισμός, ο Πιγκάς πιάνει, ένα προς ένα, όλα τα ζητήματα

της παγκόσμιας οικονομικοκοινωνικής ατζέντας και παρουσιάζει, για καθένα από αυτά, τις θέσεις του. Ριζοσπάστης δεν είναι, βρίσκεται όμως σαφώς... εκτός γραμμής. Όπως άλλωστε δήλωσε πρόσφατα ο Γιάνης Βαρουφάκης για τους συμβούλους του κατά τη φάση της διαπραγμάτευσης το πρώτο εξάμηνο του 2015, «οι σύμβουλοί μου δεν ήταν τίποτα... αλλοπαρμένοι αριστεροί». Ένας τέτοιος είναι, λοιπόν, ο Ματιέ Πιγκάς.

Ξεκινάει με την παγκοσμιοποίηση («μετατρέπει τον κόσμο σε μια πεπερασμένη οντότητα», υποστηρίζει), συνεχίζει με το δημογραφικό πρόβλημα της Ευρώπης, στο οποίο αποδίδει πολύ μεγάλη (αρνητική, ασφαλώς) σημασία, έπειτα εξετάζει τη μειωμένη παραγωγικότητα στις ευρωπαϊκές οικονομίες και αναλύει την έλλειψη κεφαλαίων, ένα θέμα το οποίο ασφαλώς γνωρίζει από πρώτο χέρι· θεωρεί την έλλειψη κεφαλαίων καθοριστική για το ευρωπαϊκό τέλος.

Σειρά έχουν οι κοινωνικές ανισότητες, στις οποίες ο Πιγκάς αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο, παρουσιάζοντας στοιχεία που πιστοποιούν ότι η παγκοσμιοποίηση μπορεί να βελτίωσε τη θέση ορισμένων ακραία φτωχών σε συγκεκριμένα σημεία του πλανήτη, διεύρυνε όμως την κοινωνική ανισότητα «μεταφέροντας» όλο και μεγαλύτερο ποσοστό του παγκόσμιου πλούτου σε όλο και λιγότερα χέρια. Κλείνει με τη διαπίστωση ότι η ανθρωπότητα βρίσκεται στα πρόθυρα ενός Παγκοσμίου Πολέμου, οικονομικού αυτή τη φορά.

Διαπιστώνει ότι η Ευρώπη είναι γεμάτη δομικά προβλήματα που έχουν αλλοιώσει σε μεγάλο βαθμό τη φυσιογνωμία της, όπως ότι δέχεται αδιαμαρτύρητα κανόνες υπαγορευμένους κατευθείαν από τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και εμπορικές, λογιστικές και τραπεζικές νόρμες που υπηρετούν τα αμερικανικά συμφέροντα· ο Πιγκάς είναι αντίθετος στην προωθούμενη και κατ' ευφημισμό αποκαλούμενη «συμφωνία ελεύθερου εμπορίου ΗΠΑ-Ευρώπης», τη διαβόητη TTIP.

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ

Ο Πιγκάς καλεί σε μια μάχη κατά της «κανονικότητας» που έχει επιβληθεί στη σύγχρονη Ευρώπη, τη «Normaland», όπου η ατομικιστική επανάσταση και η εύθραυστη δημοκρατία αποτελούν τα κύρια χαρακτηριστικά της· στη σημερινή Ευρώπη «οι ηγέτες είναι

μαστοράντζες κι όχι αρχιτέκτονες», γράφει ο Γάλλος τραπεζίτης. Ο Πιγκάς ζητάει να επανεπινοήσουμε το πεπρωμένο μας ως Ευρωπαίοι, να επαναβεβαιώσουμε τη δύναμη της θέλησης και να υπερασπιστούμε κοινές αξίες, περιορίζοντας όμως τις δυσλειτουργίες του συστήματος: αποκλεισμούς, ανισότητες, φτώχεια.

Επικαλούμενος το κίνημα του... punk, τότε που η «do it yourself» ιδεολογία φρέσκαρε το κουρασμένο rock των '60s, ζητάει μια νέα Ευρώπη. Φυσικά, για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο πρέπει όλοι μας, κατά τον Πιγκάς, να περάσουμε πάνω από τον παλιό κι ατελέσφορο διαχωρισμό ανάμεσα σε φιλελευθερισμό κι Αριστερά: αμφότερες οι ιδεολογίες αυτές «σκοτώνουν» τη δημοκρατία και την αγορά, μας εξηγεί. Οπαδός της ευρωπαϊκής ενοποίησης, φτάνει στο σημείο να ζητάει κοινό Πρόεδρο και κοινό στρατό, χρηματοπιστωτικό πυλώνα ο οποίος θα στηρίζει το κοινό νόμισμα, ζητάει τη δημιουργία μιας κοινής «εθνικής» συνείδησης στην Ευρώπη.

Για τον Πιγκάς, βασικός όρος για την «επανεπινοήση» της Ευρώπης είναι η απομάκρυνσή της από το φιλελεύθερο δόγμα, πάνω στο οποίο χτίστηκε, δόγμα που επιβλήθηκε σε όλους τους τομείς, από τα κριτήρια του Μάαστριχτ και την πολιτική του ανταγωνισμού, μέχρι την εκπαίδευση, την υγεία και τον πολιτισμό. Το προσκλητήριο του εμφορείται από τις αρχές μιας ενωμένης αλλά δημιουργικής Ευρώπης, που σέβεται τη διαφορετικότητα κι αποκρούει τον λαϊκισμό. Και κλείνει με έναν υπέροχο αφορισμό του Ζαν-Λικ Γκοντάρ: «Το περιθώριο είναι που κρατάει τις σελίδες του βιβλίου δεμένες».⁶³

E.30^A Jules Régis Debray

Ο Jules Régis Debray (2/9/1940), γεννήθηκε στο Παρίσι, όπου σπούδασε φιλοσοφία, στο Ecole Normale Superieure. Υπήρξε καθηγητής φιλοσοφίας

---

⁶³ Εγκώμιο της μη κανονικότητας κριτική του Θανάση Αντωνίου, Δημοσιεύτηκε 11 Ιανουαρίου 2016
Ο διευθυντής της Lazard για την Ελλάδα, την Κύπρο, την ευρωπαϊκή κρίση, Matthieu Pigasse
Μετάφραση: Γιώργος Ξενάριος
Στερέωμα 384 σελ.
Πηγή: <https://diastixo.gr/kritikes/meletesdokimia/4705-egkomio-mi-kanonikotitas>

στο Πανεπιστήμιο της Αβάνας, στην Κούβα και στενός συνεργάτης του Τσε Γκεβέρα, στη Βολιβία. Στο βιβλίο του *Revolution in the Revolution*, έκανε ανάλυση της τακτικής των δογμάτων που επικράτησαν ανάμεσα στα μαχητικά σοσιαλιστικά κινήματα στη Λατινική Αμερική, και λειτούργησε ως εγχειρίδιο για ανταρτικούς πολέμους.

Ο Debray συνελήφθη στη μικρή πόλη Μυγυραμπρα, της Βολιβίας (Απρ./67), λίγο πριν από τον Τσε Γκεβέρα (Οκτ. 67), επειδή ήταν μέλος της αντάρτικης ομάδας του Τσε Γκεβέρα, και καταδικάστηκε (17/11/67) σε τριακονταετή φυλάκιση. Η απελευθέρωσή του (1970) ήρθε μετά από μια διεθνή εκστρατεία που έγινε, η οποία περιελάμβανε εκκλήσεις μεταξύ άλλων και του Jean-Paul Sartre (φιλόσοφος, λογοτέχνης, κριτικός και πολιτικός ακτιβιστής) και Charles de Gaulle (στρατιωτικός και πολιτικός). Βρήκε προστασία στη Χιλή, κι εκεί έγραψε την Χιλιανή Επανάσταση (1972) μετά από συνεντεύξεις με τον Σαλβαδόρ Αλιέντε (ιατρός και πολιτικός και Πρόεδρος της Χιλής 1970-73), και βοήθησε στην προώθηση της προεδρίας του. Ο Debray εγκατέλειψε τη Χιλή, μετά το πραξικόπημα του Augusto Pinochet (στρατιωτικός, πολιτικός και δικτάτορας της Χιλής 1973-90) και γύρισε στη Γαλλία (1973).

Η επιστροφή του στη Γαλλία σηματοδοτήθηκε από σημαντικές θέσεις στη γαλλική κυβέρνηση. Έγινε επίσημος σύμβουλος του Προέδρου Εξωτερικών Υποθέσεων επί προεδρίας του Francois Mitterrand (1981-88) και επίτιμος σύμβουλος στο ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Γαλλίας (1990).

Το πλούσιο έργο του περιλαμβάνει άρθρα και βιβλία, κάποια από τα οποία είναι: *Μανιφέστο ΜΜΕ: Σχετικά με την Τεχνολογική Μετάδοση Πολιτιστικών Μορφών* (1996), *Επανάσταση στην επανάσταση* (2000), *Θεός: Ένα δρομολόγιο* (2004), *Μεταδίδοντας πολιτισμό* (2004), *Ενάντια στη Βενετία* (2002) κ.α.

E.30^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ *DEBRAY REGIS*

«Στη Γαλλία ό,τι μετράει και είναι υπολογίσιμο θέλει να είναι και να λέγεται "δίχως σύνορα". Αν όμως η ιδεολογία του "δίχως σύνορα" δεν είναι παρά απάτη, απόδραση, δειλία;

Παντού στον πλανήτη, και πέρα από κάθε προσδοκία, χαράσσονται ή αναβιώνουν νέα και αρχαία σύνορα. Αυτή είναι η πραγματικότητα.

Σαν καλός Ευρωπαίος, επιλέγω να εξυμνήσω εκείνο για το οποίο άλλοι θρηνούν: τα σύνορα ως εμβόλιο κατά της επιδημίας των τειχών, αντίδοτο στην αδιαφορία και προστασία για ό, τι ζωντανό.

Αποτέλεσμα, αυτό το Μανιφέστο, που πάει αντίθετα στο ρεύμα, παράδοξο και παράφωνο, και το οποίο ωστόσο, αποκωδικοποιώντας το παρελθόν μας, τολμά να αντικρίσει το μέλλον. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)⁶⁴

CULTURE Δημοσθένης Γκαβέας 07/08/2019

«Εγκώμιο των συνόρων», Ρεζίς Ντεμπρέ (Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ)

«Αυτό το Μανιφέστο, που πάει αντίθετα στο ρεύμα, παράδοξο και παράφωνο, και το οποίο ωστόσο, αποκωδικοποιώντας το παρελθόν μας, τολμά να αντικρίσει το μέλλον»

P. Ντεμπρέ

«Μια βλακώδης ιδέα γοητεύει τη Δύση: η ανθρωπότητα που δεν είναι σε σωστό δρόμο, θα τα πήγαινε καλύτερα αν δεν υπήρχαν σύνορα» γράφει ο Ρεζίς Ντεμπρέ στον πρόλογο του βιβλίου με τίτλο «Εγκώμιο των Συνόρων» το οποίο κυκλοφορεί στα ελληνικά από το Βιβλιοπωλείο της Εστίας σε μετάφραση Αντώνη Καραβασίλη. Πρόκειται για το κείμενο μιας διάλεξης που είχε δώσει ο Ντεμπρέ στη Γαλλο-Ιαπωνική Εστία του Τόκιο το 2010.

Ο Ρεζίς Ντεμπρέ, ο οποίος έχει υπάρξει σύντροφος εν όπλοις του Τσε Γκεβάρα, φίλος του Σαλβαδόρ Αλιέντε, αλλά και μια εποχή σύμβουλος του Φρανσουά Μιττεράν, αποδομεί την ιδεολογία του **«χωρίς σύνορα»** υποστηρίζοντας πως τα «σύνορα είναι πρωτίστως μια υπόθεση διανοητική και ηθική». «Η Ευρωλάνδη μας», σημειώνει, «με πρωτεύουσα τις Βρυξέλλες έχει επισήμως απαρνηθεί την παλιά “συμφωνία των εθνών” με συνέπεια να

⁶⁴ Συγγραφέας/Δημιουργός: DEBRAY REGIS

Ενόγλωσσος τίτλος: ELOGE DES FRONTIERES

Μετάφραση: ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ

Εκδόσεις: ΕΣΤΙΑ/ Ιούλιος 2015

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789600516302-debray-regis-estia-egkomio-ton-sunoron-250464>

προκύπτουν, παραδόξως, ποικίλες παραφωνίες και κραυγές. Εκπλήσσεται που ο Έλληνας δεν μοιάζει με τον Σουηδό, ο Λιθουανός με τον Ιταλό, κι αυτό της το θυμίζουν, παρά τη θέλησή της οι κρίσεις. Να απαρνιέσαι τον εαυτό σου είναι μάλλον μάταιη προσπάθεια: για να τον υπερβείς, καλύτερα να αρχίσεις να τον δέχεσαι όπως είναι».

Η ιδέα του *borderless word* για τον Ντεμπρέ δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα νανούρισμα για μεγάλα παιδιά, ένα *Valium*, όπως λέει, αντί του άγχους, γιατί είναι πράγματι επώδυνο να αντιλαμβάνεσαι τον κόσμο όπως είναι, και ευχάριστο όπως τον επιθυμείς.

«Πώς βάζεις τάξη στο χάος;» διερωτάται ο ίδιος για να απαντήσει **«Τραβώντας μια γραμμή**. Ξεχωρίζοντας το “εντός” και το “εκτός”, το “εδώ” και το “εκεί”. Έτσι ο σωρός γίνεται σύνολο». Ο Γάλλος διανοούμενος επιχειρηματολογεί κάνοντας μια εντυπωσιακή οντολογική αναζήτηση και ανατρέχει στα σπουδαιότερα κείμενα του ανθρώπινου πολιτισμού και στην ιστορία των πόλεων και των πολιτισμών.

«**“Sacré”** (ιερός) στα γαλλικά προέρχεται από το λατινικό *sancire*: οριοθετώ, κυκλώνω, απαγορεύω. Το ίδιο και το **“sanctuaire”** (το ιερό, το τέμενος). Το λατινικό *templum* (ο χώρος που όριζε στον ουρανό η ράβδος του οιωνοσκόπου) παραπέμπει στο ελληνικό **τέμνειν**, που σημαίνει αποκόπτω, τεμαχίζω. Ό,τι βρίσκεται μπροστά από τον περίβολο του τόπου λατρείας αποτελεί το *pro-fanum*, από όπου και “*profane*” (Κοσμικός, ανίερος, βέβηλος) – στίγμα στο χώρο που προμηνούσε και άλλα. Ακριβώς μέσω των συνόρων, το βλέπουμε, το πολιτικό συναντά το θρησκευτικό και το σημερινό πανάρχαιο». Το ιερό για τον Ντεμπρέ είναι κάτι απτό και στέρεο και κατά τον ίδιο έχει σημασία να ιεροποιείς όταν όλα δείχνουν απο-ιεροποιημένα. «Διαφυλάσσεις ένα απόθεμα μνήμης. Προστατεύεις τον σπάνιο χαρακτήρα ενός τόπου και, μέσω αυτού, τη μοναδικότητα ενός λαού», του ίδιου του ανθρώπινου είδους, προσθέτουμε εμείς.

«Ό,τι βαθύτερο υπάρχει στον άνθρωπο...είναι το δέρμα του...Το δέρμα φαίνεται πως είναι το κατεξοχήν όργανο των επιγενέσεων, το πρώτο που διακρίνεται στο έμβryo. Ένα έμβryo ον δεν μπορεί να σχηματισθεί και να αναπτυχθεί παρά μόνο περιβεβλημένο από μια μονωτική επίστρωση που ο ρόλος της είναι όχι να εμποδίζει, αλλά να ρυθμίζει την επικοινωνία ανάμεσα σε εντός και ένα εκτός». Έτσι και με τα σύνορα. **«Ο τοίχος**

απαγορεύει τη διάβαση, το σύνορο τη ρυθμίζει». Το σύνορο βοηθάει στην αναγνώριση του Άλλου και φυσικά του ίδιου μας του εαυτού μας «όποιος προτίθεται να ξεπεράσει τον εαυτό του ξεκινάει οριοθετώντας τον».

*Όμως αυτό που ακούμε καθημερινά, σχολιάζει ο Ντεμπρέ είναι ότι στις «μέρες μας δεν υπάρχουν πια όρια». Ο Γάλλος συγγραφέας εκτιμά ότι η **αναίδεια της εποχής**, η οποία δεν είναι τοπικό φαινόμενο, δεν προέρχεται από κατάχρηση αλλά από έλλειμμά συνόρων. «Δεν υπάρχουν πια όρια σε, διότι δεν υπάρχουν όρια μεταξύ. Δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος. Πολίτη και ατόμου. Μεταξύ του εμείς και του εμένα-εγώ, του είναι και του φαίνεσθαι...».*

*«Ο μικροαστός θεώρησε τον εαυτό του απελευθερωμένο όταν το πνεύμα της εποχής επέβαλε να μη γίνονται διακρίσεις ανάμεσα στις τάξεις, ανάμεσα στα φύλα, ανάμεσα στο έργο και το προϊόν, στο κόκκινο και στο μαύρο...στην πραγματικότητα και στην εξαγγελία της. Και από αυτό το απίστευτο μπέρδεμα γεννήθηκε γρήγορα η πλήξη. Ο άλλος εξαφανίσθηκε και μαζί με αυτόν, το ταρακούνημα που φέρνει η αρνητική εικόνα. Γενικευμένος **ναρκισσισμός**».*

*Ο Γάλλος διανοούμενος προχωρά τον συλλογισμό του παραπέρα υποστηρίζοντας ότι όλοι αυτοί που εξέλαβαν την «διάκριση ως έπαρση, άνοιξαν τους κρουνοί του χρήματος, και οι οποίοι δεν αντέχουν τους φραγμούς και εξοργίζονται από την πολιτισμική ιδιαιτερότητα. «**Τα σύνορα έχουν κακή φήμη υπερασπίζονται τις αντίπαλες εξουσίες**». Άλλωστε «Ο ισχυρός είναι άστατος, ο αδύνατος δεν έχει παρά το σπιτικό του...Ο θηρευτής απεχθάνεται τα οχυρώματα. Στο θήραμα είναι ιδιαιτέρως αρεστά».*

Η ιδεολογία «χωρίς σύνορα» μας λέει ο Ντεμπρέ είναι οικονομισμός, τεχνικισμός, απολυταρχισμός και ιμπεριαλισμός, αντίθετα συνεχίζει επικαλούμενος τον Ισραηλινό Ούρι Αβνέρι, η καρδιά της ειρήνης είναι τα σύνορα. Ωστόσο ο Ρεζίς Ντεμπρέ συμπληρώνει πως «Κάθε σύνορο, όπως το φάρμακο, είναι γιατρικό και δηλητήριο. Άρα υπόθεση δοσολογίας. Μακάρι να μπορέσουν οι εν ενεργεία διαχειριστές μας, που ρέπουν προς την κωμωδία της γειτνίασης και την προσποίηση των γυάλινων τοίχων, να φανούν τουλάχιστον αξιοπρεπείς φαρμακοποιοί, εάν η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ανάγεται σε μια χημεία που τους ξεπερνάει».

Για τον Ντεμπρέ τα σύνορα είναι άμυνα υπέρ της δημοκρατίας και ενάντια στην απολυταρχία, στην υποβάθμιση του ανθρώπινου είδους, στην κρεατομηχανή της χυδαίας ομογενοποίησης, στον μηδενισμό του “όλα είναι ίδια, όλοι είναι ίδιοι, άρα τίποτα δεν αξίζει”.

«Ένα δικαίωμα; Όχι ένα καθήκον και μάλιστα επειγόντως» υπογραμμίζει.⁶⁵

E.31^A Jun'ichirō Tanizaki

Ο Jun'ichirō Tanizaki (24/7/1886–30/7/1965), θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους συγγραφείς της σύγχρονης ιαπωνικής λογοτεχνίας. Στα έργα του αποτυπώνει, άλλοτε την οικογενειακή ζωή, στο πλαίσιο της ιαπωνικής κοινωνίας του 20ού αιώνα ή μεγάλους ολέθριους έρωτες ή προσπαθεί να ερμηνεύσει τις αντιπαραθέσεις στην πολιτιστική ταυτότητα που υπάρχουν σε Δύση και Ιαπωνία.

Υπήρξε υποψήφιος για το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας (1964). Πέρασε και από τον σιωπηλό κινηματογράφο, ως σεναριογράφος, πάντα με πρωτοποριακή θεματολογία.

Το βραβείο Tanizaki, ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του (από το 1965), θεωρείται ένα από τα πιο περιζήτητα λογοτεχνικά βραβεία της Ιαπωνίας και απονέμεται κάθε χρόνο σε ένα έργο μυθοπλασίας ή δράματος.

Κάποια από τα έργα του που δημοσιεύθηκαν στα Αγγλικά είναι: *Οι αδελφές Μακιοκα*, *Το κλειδί και το ημερολόγιο ενός τρελού γέροντα*, *Επτά ιαπωνικά παραμύθια*, *Χρόνια παιδικής ηλικίας*, *Κόκκινες στέγες και άλλες ιστορίες*, *Διάβολοι στο φως της ημέρας*, *Σε μάυρο και άσπρο* κ.α.

⁶⁵ Πηγή: https://www.huffingtonpost.gr/entry/vivlia-via-tis-diakopes-eykomio-ton-senoron-rezis-ntempre-vivliopoleion-tes-estias-gr_5d495580e4b0244052e0eaca

E.31^B ΤΟ ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΗΣ ΣΚΙΑΣ TANIZAKI JUNICHIRO

«Το Εγκώμιο της σκιάς είναι μια πολύ εύγλωττη έκθεση της αντίληψης του TANIZAKI (1886-1965) - ενός από τους μεγαλύτερους συγγραφείς της Ιαπωνίας - για την ομορφιά, αυτήν της γιαπωνέζικης και κατά προέκταση ανατολίτικης αισθητικής στις τέχνες και κυρίως στην καθημερινή ζωή. Μας δηλώνει εξ αρχής πως η φύση αυτής της ομορφιάς είναι αυτή των σκιών και του ομιχλώδους, πως ο όρος γέννησης και ύπαρξής της είναι το σκοτάδι και η ασάφεια, μια ομορφιά που είναι τέτοια, γιατί είναι κρυμμένη, και αμυδρή, μισοϊδωμένη σαν μέσα σε όνειρο, αντίθετα με το αντικείμενο της δυτικής ομορφιάς που πρέπει πριν παραδοθεί στη θέα να στιλβωθεί και να φωτιστεί ολοκληρωτικά, γιατί μόνον έτσι θα αναδειχθεί σε όλη του τη δόξα.

Η αισθητική αντίληψη της ομορφιάς στις ιαπωνικές τέχνες και τις πρακτικές της καθημερινότητας έχει δοξαστεί και συνοψιστεί σε λέξεις-αξίες όπως το σάμπι, που σημαίνει νηφαλιότητα, μετριοπάθεια, πάλιωμα αισθητικό, πατίνα του χρόνου, ομορφιά της σκουριάς. Όπως το ουάμπι, που είναι η γαλήνια λεπτότητα, το συγκρατημένο γούστο, μια μοναχικότητα και μια θλίψη καλαίσθητες. Αξίες που πάνε χέρι-χέρι με τη σκιά και εχθρεύονται καθετί που γυαλίζει και επιδεικνύεται. Η ομορφιά είναι ψυχρή, σκοτεινή αι διακριτική.

Εγκώμιο και θαυμασμός του μισοσκοτάδου, της καπνισμένης και θολής πατίνας που αποκτούν τα αντικείμενα με το πέρασμα του χρόνου.

Δοκίμιο με την ιαπωνική έννοια του όρου, *zuihitsu*, δηλαδή ανάμεικτα γραψίματα, πένα ετερόκλητη και χωρίς *a priori* περιορισμούς του είδους, που αποτελεί όμως ένα ξεχωριστό λογοτεχνικό είδος, ένα ακόμη μεικτό είδος πρόζας απ' αυτά που οι Ιάπωνες συγγραφείς από πολύ παλαιότερες εποχές τόσο αγαπούν, δοκίμιο χωρίς όμως τη θεωρητική αυστηρότητα που ο όρος υποδηλώνει στη Δύση. Ιδέες και συγκρίσεις ελεύθερες κι ετερόκλητες, ποίηση και καθημερινότητα, παραδοξολογία και μαζί οι μεγαλύτερες εκλογικεύσεις του αισθητικού φαινομένου.

Το Εγκώμιο της σκιάς γράφτηκε το 1933, όταν δηλαδή ο Τανιζάκι είχε πλέον ολοκληρώσει τη στροφή του προς την αισθητική και τις παραδοσιακές αξίες του ιαπωνικού πολιτισμού,

και είναι ακριβώς ένα δοκίμιο πάνω σ' αυτήν την αισθητική και στην άβυσσο που τη χωρίζει απ' αυτήν της Δύσης. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου)»⁶⁶

«Το Εγκώμιο της σκιάς γράφτηκε το 1933, όταν δηλαδή ο Τανιζάκι είχε πλέον ολοκληρώσει τη στροφή του προς την αισθητική και τις παραδοσιακές αξίες του ιαπωνικού πολιτισμού, και είναι ακριβώς ένα δοκίμιο πάνω σ' αυτήν την αισθητική και στην άβυσσο που τη χωρίζει απ' αυτήν της δύσης. Πρωτοδημοσιεύτηκε στα τεύχη του Δεκεμβρίου 1933 και Ιανουαρίου 1934 του περιοδικού *Keizai orai*.

Δοκίμιο με την ιαπωνική έννοια του όρου, *zuihitsu*, δηλαδή ανάμεικτα γραψίματα, πένα ετερόκλητη και χωρίς *a priori* περιορισμούς είδους, που αποτελεί όμως ένα ξεχωριστό είδος, ένα ακόμη μεικτό είδος πρόζας απ' αυτά που οι Ιάπωνες συγγραφείς από πολύ παλιότερες εποχές τόσο αγαπούν, δοκίμιο χωρίς όμως τη θεωρητική αυστηρότητα που ο όρος υποδηλώνει στη Δύση. Ιδέες και συγκρίσεις ελεύθερες και ετερόκλητες, ποίηση και καθημερινότητα, παραδοξολογία και μαζί οι μεγαλύτερες εκλογικεύσεις του αισθητικού φαινομένου.

Το Εγκώμιο της σκιάς είναι μια πολύ εύγλωττη έκθεση της αντίληψης του Τανιζάκι για την ομορφιά, αυτήν της γιαπωνέζικης και κατά προέκταση ανατολίτικης αισθητικής στις τέχνες και κυρίως στην καθημερινή ζωή. Μας δηλώνει εξ αρχής πως η φύση αυτής της ομορφιάς είναι αυτή των σκιών και του ομιχλώδους, πως ο όρος γέννησης και ύπαρξής της είναι το σκοτάδι και η ασάφεια, μια ομορφιά που είναι τέτοια γιατί είναι κρυμμένη, και αδρή, μισοϊδωμένη σαν μέσα σε όνειρο, αντίθετα με το αντικείμενο της δυτικής ομορφιάς που πρέπει πριν παραδοθεί στη θέα να στιλβωθεί και να φωτιστεί ολοκληρωτικά, γιατί μόνον έτσι θα αναδειχθεί σε όλη του τη δόξα. Το ίδιο ισχύει και ως προς τις επιλογές των αντικειμένων καθημερινής χρήσης. Από τα γυαλιστερά σκεύη της κουζίνας μέχρι τα αστραφτερά πλακάκια του μπάνιου. Όπου όμως εισχωρεί το φως, σβήνει η μαγεία. Τα

---

⁶⁶ Συγγραφέας/Δημιουργός: TANIZAKI JUNICHIRO

Ξενόγλωσσος τίτλος: *IN' EI RAISAN*

Μετάφραση: ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Εκδόσεις: ΑΓΡΑ/ Ιανουάριος 2011

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789603251385-tanizaki-junichiro-agra-to-egkomio-tis-skias-7740>

πράγματα χάνουν την εσωτερικότητά τους, η υπαινικτική τους γοητεία διαλύεται και μαζί η δύναμή τους να μας βυθίζουν σε περισυλλογή και ποιητική ελευθερία. Η εκλογή του δυτικού δρόμου από τη σύγχρονη Ιαπωνία εξοντώνει με αδιανόητα γρήγορους ρυθμούς και τα τελευταία απομεινάρια αυτής της μαγείας.

Θα πήγαινε πολύ μακριά να ιχνηλατήσουμε αυτήν την αισθητική αντίληψη της ομορφιάς στις ιαπωνικές τέχνες και τις πρακτικές της καθημερινότητας. Είναι βέβαιο όμως πως έχει δοξαστεί και συνοψιστεί σε λέξεις ορόσημα που είναι, ή τουλάχιστον ήταν, κτήμα της κουλτούρας κάθε Ιάπωνα. Λέξεις-αξίες όπως το σάμπι, που σημαίνει νηφαλιότητα, μετριοπάθεια, πάλιωμα αισθητικό, πατίνα του χρόνου, ομορφιά της σκουριάς. Όπως το ουάμπι, που είναι η γαλήνια λεπτότητα, το συγκρατημένο γούστο, μια μοναχικότητα και μια θλίψη καλαίσθητες. Αξίες που πάνε χέρι χέρι με τη σκιά και εχθρεύονται καθετί που γυαλίζει και επιδεικνύεται. Η ομορφιά είναι ψυχρή, σκοτεινή και διακριτική.

Το Εγκώμιο της σκιάς δεν είναι σε καμία περίπτωση ένα δοκίμιο πολεμικό. Αναπολεί, νοσταλγεί, διαπιστώνει με θλίψη απώλειες, τελικά όμως αποδέχεται με λογική και στωικότητα την αναπότρεπτη εξέλιξη του πολιτισμού στην Ιαπωνία, αναγνωρίζοντας, χωρίς αμφιβολία σαν παρηγοριά λιγάκι πικρή, και τα καλά αυτού του πολιτισμού των φώτων και των ανέσεων. Είναι πασίγνωστο το επεισόδιο που αφηγείται η τελευταία κυρία Τανιζάκι για το τι συνέβη όταν ο μακαρίτης σύζυγός της αποφάσισε κάποτε να χτίσει ένα καινούργιο σπίτι. Ο αρχιτέκτονας στον οποίο το ανέθεσε, δήλωσε αμέσως πως είχε διαβάσει το Εγκώμιο της σκιάς και ήξερε ακριβώς τι σπίτι ήθελε ο κύριος Τανιζάκι. «Μα σ' ένα τέτοιο σπίτι δεν θα μπορούσα ποτέ να ζήσω», απάντησε ο συγγραφέας.

Εγκώμιο και θαυμασμός του μισοσκοτάδου, της καπνισμένης και θολής πατίνας που αποκτούν τα αντικείμενα με το πέρασμα του χρόνου. Τα λακαρισμένα σκεύη, ελκυστικά μόνο μέσα σ' ένα ελάχιστα φωτισμένο δωμάτιο, το γιαπωνέζικο σπίτι με τις επικλινείς στέγες που τα γείσα τους αποκόβουν το φως από το εσωτερικό, τα κοστούμια των ηθοποιών του θεάτρου Νο που αναδεικνύονται σε μια όσο το δυνατόν πιο σκοτεινή σκηνή. Ακόμα και οι γυναίκες, κυρίες αυτές, είναι πλάσματα της σκιάς και από κει αντλούν μια μαγεία και μια φρίκη που θα μας πήγαινε πολύ μακριά να αναλύσουμε. Είναι φαντάσματα και ζωτικά του

σκοταδιού, γεννημένες μέσα του ή μήπως είναι αντίθετα αυτές που το γεννάνε σαν ιστό της αράχνης μέσα απ' τα επιμελώς μαυρισμένα τους δόντια; Μία από τις πιο αγαπημένες ηθοποιούς του Τανιζάκι ήταν η Σιμόν Σινιορέ, ιδιαίτερα αφού την είδε να παίζει το ρόλο μιας δολοφόνου στις Διαβολογυναίκες. Τη θαύμαζε για «το πλατύ, καπνισμένο πρόσωπο, και το χωρίς λάμψη κουρασμένο δέρμα, για την εντύπωση της χωρίς οίκτο, αδίστακτης, πανούργας γυναίκας».

«Η ομορφιά είναι ψυχρή, σκοτεινή και διακριτική. Όπου εισχωρεί το φως, σβήνει η μαγεία».

Αντίθετα με οποιαδήποτε εύκολη και ήδη πολύ διαδεδομένη ανάμεσα στους Ιάπωνες εξήγηση γιατί αυτή η ακατανίκητη έλξη για τον κόσμο της σκιάς, ο Τανιζάκι δεν διαλέγει να υποστηρίξει πως είναι η φανέρωση της μυστηριακής φύσης και της ποιητικής ουσίας του Ανατολίτη. Εδώ οι αισθητικές επιλογές δικαιολογούνται και βασίζονται σε χειροπιαστές πραγματικότητες. Όπως ότι οι Ανατολίτες, λόγω κάποιας πρόσμειξης σκοτεινότητας στο δέρμα τους, καλλιέργησαν αυτόματα μια αίσθηση ομορφιάς ανάλογη προς το ίδιο τους το χρώμα. Η αρχιτεκτονική ήταν τέτοια εξαιτίας των κλιματολογικών συνθηκών και της φύσης των πρώτων υλών που ήταν τότε διαθέσιμες. «Αυτό που ονομάζουμε ομορφιά είναι συνήθως προϊόν της πορείας των πραγματικών αναγκών της ζωής...» Απ' τις πιο λεπτές μέχρι τις «χαμηλότερες». Ο Τανιζάκι θα πλέξει το εγκώμιο της ιαπωνικής τουαλέτας, της σούπας και του ρυζιού, προσδίδοντας στις «ενστικτώδεις και βρόμικες ανθρώπινες ανάγκες» μια διάσταση ποιητική και υψηλά αισθητική.

«Το Εγκώμιο της σκιάς» γράφτηκε το 1933. Το δοκίμιο καταλήγει απαισιόδοξα στο ανέλπιδο συμπέρασμα πως είναι ζήτημα χρόνου να χαθούν και τα τελευταία απομεινάρια αυτής της ομορφιάς, κι αν ο Τανιζάκι ζούσε ακόμα σήμερα δεν πιστεύω πως θα εκπλησσόταν ή θα θλιβόταν περισσότερο απ' όσο είχε ήδη κάνει στη δεκαετία του '30 όταν το έγραφε.

Το Εγκώμιο της σκιάς τελειώνει με τη δήλωση του συγγραφέα πως θα 'πρεπε κανείς να προσπαθήσει να ανακαλέσει, μέσα απ' τη λογοτεχνία, τον κόσμο των σκιών που χάνονταν με τον εκμοντερνισμό της Ιαπωνίας. Να μείνει μέσα στη γραφή ό,τι ήταν πια αδύνατο να

είναι πραγματικότητα. Ο ίδιος, από μεριάς του έκανε ό,τι μπόρεσε. Τα έργα που ακολούθησαν προσπαθούν να αναπλάσουν ένα τέτοιο σύμπαν, έναν σύθαμπο κόσμο κατοικημένο από ανθρώπους που τρέφονται με σκοτάδι. Αρχίζει η εποχή των ιστορικών μεσαιωνικών μυθιστορημάτων όπου όλα διαδραματίζονται μες στη σκοτεινιά πύργων και εσωτερικών αυλών. Κάτι σαν το πιο μύχιο κομμάτι της αβύσσου της ανθρώπινης ψυχής και του πόθου, κάτι σαν τις μισοσβησμένες, στις ομίχλες μιας συνείδησης που λαχταράει, αναμνήσεις της πρώτης παιδικής ηλικίας».⁶⁷

E.32^A Antonio Tabucchi

Antonio Tabucchi (24/9/1943 – 25/3/2012), γεννήθηκε στην Πίζα. Ταξίδεψε στην Ευρώπη, αλλά η μεγάλη του λατρεία ήταν η Πορτογαλία. Οι μεταπτυχιακές σπουδές του, στη Scuola Normale Superiore di Pisa, του άνοιξαν το δρόμο για να γίνει δάσκαλος της πορτογαλικής γλώσσας και λογοτεχνίας στη Μπολόνια.

Υπήρξε συγγραφέας, δοκιμιογράφος, αρθρογράφος και μεταφραστής. Τιμήθηκε με το Ευρωπαϊκό βραβείο Λογοτεχνίας (1994) και με το γαλλικό βραβείο Médicis (1984).

Τα έργα του έχουν μεταφρασθεί σε 18 γλώσσες, κάποια από αυτά είναι:

Piazza d'Italia (1975), *Notturmo indiano* (Νυχτερινό στην Ινδία, νουβέλα, 1984), *Piccoli equivoci senza importanza* (Μικρές παρεξηγήσεις άνευ σημασίας, συλλογή διηγημάτων, 1985), *Il filo dell'orizzonte* (Η γραμμή του ορίζοντα, συλλογή διηγημάτων, 1986), *Sogni di sogni* (Όνειρα ονείρων, 1992), *La gastrite di Platone* (Η γαστρίτιδα του Πλάτωνα, 1998) κ.α.

⁶⁷ //Το κείμενο που φιλοξενεί η στήλη είναι απόσπασμα από το «Σημείωμα του Μεταφραστή» (το κεφάλαιο «Το έργο») Παναγιώτη Ευαγγελίδη. Ο Ευαγγελίδης, λάτρης ο ίδιος της ιαπωνικής κουλτούρας –έζησε μάλιστα στην Ιαπωνία από το 1985 έως το 1989 και, όπως έχει δηλώσει σε συνέντευξή του, «Πρώτη φορά κατάλαβα τι είναι να είσαι ερωτευμένος όχι με άνθρωπο αλλά με μια χώρα!»– μετέφρασε από το πρωτότυπο το βιβλίο του Τανιζάκι «Το Εγκώμιο της σκιάς», εκδ. Άγρα.

Πηγή : <https://www.andro.gr/empneusi/junichiro-tanizaki/>

E.32^B ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΕΓΚΩΜΙΟ TABUCCHI ANTONIO

«Ποιος θα το έλεγε ποτέ ότι θα ερχόταν μια μέρα που θα αναλάμβανα το καθήκον να πλέξω το εγκώμιο της λογοτεχνίας. Το γεγονός ότι έχω γράψει λογοτεχνία σε ποσότητες που μου φαίνονται υπερβολικές, κάνει το εγκώμιό μου να φαίνεται πλεονασμός. Αλλά ανάμεσα στα προνόμια που η ηλικία μας παραχωρεί, είναι κυρίως οι πλεονασμοί: και καλό είναι να τους εκμεταλλευόμαστε. Άλλωστε έχω την εντύπωση ότι σήμερα, όπως συμβαίνει πάντα στην Ιστορία, η λογοτεχνία αξίζει ένα εγκώμιο, και ακόμα περισσότερο μια στήριξη. Κατά βάθος έχει τους ίδιους εχθρούς που είχε πάντα, τους ίδιους κακολόγους, τους ίδιους εξωτερικούς και εσωτερικούς αντιπάλους, τους ίδιους σικάριους. [...] (Από την παρουσίαση της έκδοσης)»⁶⁸

E.33^A Charles Pierre Baudelaire

Ο Charles Pierre Baudelaire (9/4/1821 – 31/8/1867), ήταν Γάλλος ποιητής και κριτικός τέχνης. Τα έργα του έχουν ρυθμό και συνδυάζουν το ρομαντισμό, που έχει κάτι το εξωτικό, με την πραγματική ζωή. Λάτρευσε, επηρεάστηκε και μετέφρασε τα ποιήματα του Edgar Allan Poe. Υπήρξε πρότυπο για πολλούς ποιητές.

Κάποια από τα έργα του είναι:

Καθρέφτης της Τέχνης (1955), Η ουσία του γέλιου (1956), Ο ζωγράφος της σύγχρονης ζωής και άλλα δοκίμια (1964), Τέχνες στο Παρίσι 1845-1862 (1965), Βέλγιο Γδυμένο (2019).

Έγιναν πολλές Μουσικές προσαρμογές των ποιημάτων του όπως: Το ελληνικό black metal συγκρότημα Rotting Christ προσάρμοσε το ποίημα του Baudelaire "Les Litanies De Satan" από το *Fleurs du Mal* για ένα τραγούδι με το ίδιο όνομα στο άλμπουμ *Rituals* του 2016.

⁶⁸ Συγγραφέας/Δημιουργός: TABUCCHI ANTONIO

Ξενόγλωσσος τίτλος: ELOGIO DELLA LETTERATURA

Μετάφραση: ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΙΑΗΣ ΑΝΤΑΙΟΣ

Εκδόσεις: ΑΓΡΑ/ Μάιος 2009, (ΔΙΓΛΩΣΣΗ ΕΚΔΟΣΗ)

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789603258148-tabucchi-antonio-agra-logotechnias-egkomio-diglossi-ekdosi-149287>

E.33^B ΕΓΚΩΜΙΟ ΤΟΥ ΜΑΚΙΓΙΑΖ BAUDELAIRE CHARLES

«Η γυναικά έχει το απαράγραπτο δικαίωμα, και μάλιστα εκπληρώνει ένα είδος χρέους όταν προσπαθεί να φανεί μαγική και εξωπραγματική. Πρέπει να εκπλήσσει, να γοητεύει. Ως είδωλο πρέπει να χρυσώνεται για να γίνεται αντικείμενο λατρείας. Πρέπει, λοιπόν, να δανείζεται απ' όλες τις τέχνες τα μέσα για να υψωθεί πάνω απ' τη φύση, ώστε να σκλαβώνει καλύτερα τις καρδιές και να συναρπάζει τα πνεύματα. Δεν πειράζει διόλου αν η απάτη και το τέχνασμα είναι γνωστά σε όλους, όταν η επιτυχία τους είναι εξασφαλισμένη και το αποτέλεσμα πάντα ακατανίκητο.»

Υπάρχει ένα τραγούδι τόσο τετριμμένο και τόσο ανόητο, ώστε δεν μπορεί ούτε να αναφέρει κανείς μέσα σ' ένα έργο που έχει κάποιες αξιώσεις σοβαρότητας, εκφράζει όμως στην εντέλεια, σ' ένα ύφος επιθεώρησης, την αισθητική των μη σκεπτομένων ανθρώπων: "Η φύση ομορφαίνει την ομορφιά". Υποθέτω ότι ο "ποιητής", αν είχε κατορθώσει να μιλήσει γαλλικά, θα είχε πει: "Η απλότητα ομορφαίνει την ομορφιά!", πράγμα που αντιστοιχεί, με έναν τρόπο εντελώς απροσδόκητο, στην εξής "αλήθεια": Το "ανύπαρκτο" ομορφαίνει το υπαρκτό [...]»⁶⁹

---

⁶⁹Το μικρό αυτό δοκιμιακού χαρακτήρα κείμενο του Baudelaire γράφτηκε προς το τέλος του 1860 και δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Figaro, το Νοέμβριο του 1863, μαζί με άλλα κείμενα κάτω από τον γενικό τίτλο *Le Peintre de la Vie Moderne* (Ο ζωγράφος της σύγχρονης ζωής). (ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ)

Συγγραφέας/Δημιουργός: BAUDELAIRE CHARLES

Ξενόγλωσσος τίτλος: ELOGE DU MAQUILLAGE

Μετάφραση: ΚΑΡΑΠΙΑΝΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

Εκδόσεις: ΑΓΡΑ/ Δεκέμβριος 2009

Πηγή: <https://www.politeianet.gr/books/9789603258490-baudelaire-charles-agra-egkomio-tou-makigiaz-182486>

➤ ΣΤ Κεφάλαιο. Η τέχνη της πειθούς

Η ρητορική τέχνη δεν είναι παρά η τέχνη της πειθούς. Οι άνθρωποι διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τα συμφέροντα, την κοινωνική τους υπόσταση, τη μόρφωση και την παιδεία και είναι φυσικό να έχουν αντιπαραθέσεις μεταξύ τους και να μη συμφωνούν σε όλα. Μία πλήρης ταύτιση απόψεων, σχεδόν πάντα, είναι αδύνατη. Στην προσπάθειά τους για επικοινωνία και για να επιβάλλουν την άποψή τους, χρησιμοποιούν τη μέθοδο της πειθούς. Είτε με πιο βάρβαρους τρόπους, που βασίζονται στη σωματική υπεροχή και τη βία, είτε με πιο εκλεπτυσμένα 'πολιτισμένα' μέσα, όπως είναι ο λόγος και η γραφή. Δεν είναι απαραίτητος ο κόπος, ενδείκνυται ο τρόπος, έτσι και ο άνθρωπος που ήταν σαν άγριο θηρίο δαμάζεται με το σωστό τρόπο, που είναι ο κατάλληλος λόγος, υπακούει και εξευγενίζεται.

Αυτός που κάνει χρήση του λόγου, με την πειθώ κερδίζει τις εντυπώσεις και επιτυγχάνει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Πείθει και αυτός είναι ο τελικός του στόχος, που μπορεί να αφορά από τα πιο μικρής σημασίας καθημερινά θέματα, μέχρι τα σοβαρότερα, όπως μία αγόρευση στο ανώτατο δικαστήριο.

Ικανότητα έκφρασης αποτελεί και η τέχνη της πειθούς, και όπως κάθε τέχνη, μπορεί να καλλιεργηθεί και να διδαχθεί. Υπάρχουν τεχνικές για την αποτελεσματικότητά της, έχει πρακτική εφαρμογή, είναι επίκαιρη και έχει αντίκτυπο στην παιδεία και τη μόρφωση, από τον 5^ο αι. π.Χ. έως τώρα.

Υπάρχουν τρεις απαραίτητες προϋποθέσεις εκμάθησης της ρητορικής τέχνης: το φυσικό χάρισμα ή έμφυτη κλίση του ομιλητή, η τέχνη της ομιλίας και οι κανόνες που τη διέπουν και η καλλιέργεια του χαρίσματος με την άσκηση αυτής της αποκτηθείσας γνώσης.

Σε μία κοινωνία που οι άνθρωποι ήταν σαν αγρίμια, μόνο κάποιος που υπερερούσε πνευματικά θα ήταν σε θέση να τους πείσει να υπακούσουν. Σύμφωνα με το γνωμικό, η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει. Μέσω της λογικής ενός ισχυρού λόγου και με την πειθώ, είναι εφικτό να επικρατήσει το κοινό συμφέρον και η δικαιοσύνη. Χάρη στην προσπάθειά του ανθρώπου να υπερισχύσει έναντι των άλλων

και να γίνει καλύτερος, οφείλονται τα περισσότερα επιτεύγματα της ανθρωπότητας. Άλλωστε ξεχωρίζει από τα ζώα χάρη στη λογική και στην έκφραση της σκέψης του, με το λόγο. Ένα από τα ισχυρότερα πλεονεκτήματα του, είναι η ικανότητα της ομιλίας. Μέσα από αυτή ξεδιπλώνει τις πτυχές του χαρακτήρα του, της παιδείας και της κρίσης του. Για να έχει τη δυνατότητα να επιχειρηματολογεί, είναι απαραίτητο να κατέχει μία ευρεία γνώση, από πολλές επιστήμες και τέχνες. Ο ομιλητής μπορεί να γοητεύσει, να παροτρύνει να καθοδηγήσει και να ηρεμήσει το ακροατήριό του. Με το λόγο του μεγαλουργεί, το πλήθος τον θαυμάζει, κρέμεται από τα χείλη του. Αποτελεί πρότυπο ασφάλειας και εμπιστοσύνης.

Το σημαντικότερο στη ρητορική τέχνη δεν είναι η διδασκαλία των κανόνων για το πώς πρέπει να είναι η ομιλία, αλλά η διδασκαλία ενός μέτρου σύγκρισης, των κανόνων που επιβεβαιώνουν αν κάτι είναι ορθό ή όχι.

Ο ικανός ομιλητής έχοντας σαν όπλο το λόγο, μπορεί να μετατρέψει το κακό σε ενάρετο και ας μην ακολουθεί το δρόμο της αλήθειας. Η δύναμη των λέξεων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για καλό αλλά και για κακό σκοπό. Συνεπώς όταν η ευγλωττία συνοδεύεται από τη σοφία, συμβάλλει στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Ενώ η ευγλωττία χωρίς τη σοφία οδηγεί σε καταστροφή και κάτι τέτοιο μπορεί να καταστεί επικίνδυνο. Όπως για παράδειγμα ένας ένοχος μπορεί να αθωωθεί, αν ο δικανικός λόγος υπεράσπισής του είναι πειστικός και 'θολώσει τα νερά', σχετικά με την απεχθή πράξη του. Η δεξιοτεχνία του ρήτορα, αυτό το Θείο δώρο, μπορεί να μετατραπεί σε κάτι απάνθρωπο και ευτελές. Και φυσικά δεν πρέπει να λείπει και η ηθική από τον ομιλητή. Οι συνήγοροι πολλές φορές υπερασπίζονται αυτό που είναι παρόμοιο με την αλήθεια, αλλά δεν είναι η αλήθεια. Η απόκρυψη της αλήθειας, νοείται ψέμα.

Σημαντικό ρόλο στην πειθώ για την οργάνωση του λόγου παίζουν 5 μέρη: «η εύρεσις», «η τάξις», «η λέξις», «η μνήμη» και «η υπόκρισις».

ΣΤ.1 Η εύρεσις

Η εύρεση προσδιορίζει τη θέση-αντίθεση του ερωτήματος που είναι υπό διερεύνηση, με σκοπό τη διεξοδική μελέτη του θέματος για να βρεθούν τα αποδεικτικά μέσα και τα επιχειρήματα για την άσκηση της πειθούς.

Κατά τον Αριστοτέλη υπάρχουν δύο είδη μέσων πειθούς, τα άτεχνα και τα έντεχνα μέσα. Τα άτεχνα είναι πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και βασίζονται σε έγγραφα, καταθέσεις και συμβόλαια. Ενώ τα έντεχνα είναι εκείνα που δημιουργεί, κατασκευάζει, επινοεί ο ίδιος ο ρήτορας εξ ολοκλήρου. Για τα έντεχνα μέσα πειθούς, ο ομιλητής, χρησιμοποιεί τους ‘κοινούς τόπους’, που όπως έχουμε αναφέρει στο πρώτο κεφάλαιο, αποτελούν γενικές στερεότυπες λογικές και είναι καθετί που επινοείται σε οποιαδήποτε ομιλία.

Η ρητορική τέχνη προκειμένου να πείσει ως μέσο απόδειξης, στηρίζεται στο λόγο, στο ήθος και στο πάθος.

Ο λόγος, είναι η λογική επιχειρηματολογία, και βασίζεται στο ενθύμημα, που είναι ο ρητορικός συλλογισμός και στην επαγωγή, που είναι το παράδειγμα, τα έχουμε αναφέρει στο πρώτο κεφάλαιο, και είναι τα απαραίτητα συστατικά προκειμένου ο ομιλητής να πείσει.

Το ήθος κάποιου αντικατοπτρίζεται στο χαρακτήρα του, τις συνήθειες, τις πράξεις και τον τρόπο διαβίωσης του. Προκειμένου λοιπόν να ασκήσει πειθώ χρειάζεται να αποπνέει ένα αίσθημα εμπιστοσύνης και συμπάθειας, χάρη στο εξαιρετο ήθος του. Να είναι σεμνός, εγκρατής, έντιμος, δίκαιος και ενάρετος. Ο λόγος του, αντανακλά το ήθος του. Ένας άνθρωπος αξιοθαύμαστος μπορεί να επηρεάσει πιο εύκολα και περισσότερα άτομα.

Το πάθος είναι ένα μέσο απόδειξης, που πείθει μέσω της επίκλησης στα συναισθήματα του ακροατή. Ο ομιλητής προσπαθεί να συγκινήσει, να παθιάσει, να επηρεάσει τον ψυχισμό όσων τον ακούν, στοχεύοντας με αυτόν τον τρόπο να ενταχθούν με το δικό του μέρος. Με συναισθηματικούς εκβιασμούς εκμεταλλεύεται τη συναισθηματική φόρτιση που προκαλείται στο ακροατήριό του, και το προδιαθέτει

ευνοϊκά προς όφελός του. Και όλη αυτή τη συναισθηματική διέγερση την επιφέρει αποκλειστικά με τη δύναμη του λόγου του.

ΣΤ.2 Η τάξις

Το δεύτερο μέρος στην οργάνωση του λόγου είναι η τάξις, η διάταξη της ομιλίας σε μέρη: το προοίμιο, η διήγηση, η απόδειξη, η ανασκευή και ο επίλογος.

Το *προοίμιο* ή *εισαγωγή*, αποτελεί την αρχή, που είναι το ήμισυ του παντός. Εδώ ο ομιλητής βάζει τα δυνατά του, να προσελκύσει το ακροατήριό του, να του κεντρίσει το ενδιαφέρον, για το υπόλοιπο μέρος της ομιλίας του, προετοιμάζει το έδαφος χρησιμοποιώντας το λόγο, το ήθος και το πάθος για να δεχθεί τα επιχειρήματά του και να πείσει.

Η *διήγηση* είναι η έκθεση του θέματος και πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδεικνύει την επιχειρηματολογία. Έχει αρτιότερο αποτέλεσμα όταν διέπεται από συντομία με απλές, μικρές προτάσεις, σαφήνεια, χωρίς να υπάρχουν περιθώρια παρερμηνείας και πειστικότητα, για να καθηλώνει τον ακροατή.

Μετά τη διήγηση, στην οργάνωση της ομιλίας, θέση έχει η *απόδειξη*. Ξεδιπλώνεται η ισχυρή επιχειρηματολογία, προκειμένου να πείσει ο ομιλητής και προβάλλονται οι αποδείξεις, ως επιβεβαίωση για τη βαρύτητα και τη σπουδαιότητα των επιχειρημάτων. Οι αποδείξεις αποτελούν *αδιάσειστα* στοιχεία. Κάποια επιχειρήματα εκφράζουν όμως απλά την πιθανότητα, το ενδεχόμενο να ισχύει κάτι ή εμφανής, προφανής αλήθεια και άλλα όμως είναι οι πραγματικές και αληθινές αποδείξεις.

Η *ανασκευή* αποτελεί σημαντικό μέρος στην ομιλία, όπως και η απόδειξη. Η επιχειρηματολογία, για την εδραίωσή της, πρέπει να στηρίζεται στην ανασκευή, που είναι η κατάρριψη των επιχειρημάτων του αντίπαλου στρατοπέδου. Αλλά από μόνη της η ανασκευή των επιχειρημάτων του αντίπαλου, δεν έχει λόγο ύπαρξης, χωρίς την απόδειξη των δικών μας, πρέπει να δρουν ταυτόχρονα, για να είναι ισχυρότερες. Είναι καλό να συμμαχούν, να συνεργάζονται και να υπάρχει αρμονική σύζευξή τους.

Η ανασκευή επιτυγχάνεται, όταν δε γίνονται αποδεκτές οι υποθέσεις των αντίπαλων επιχειρημάτων ή αν γίνουν δεκτές, δεν παραδεχθούμε ότι ευνοούν στην κατάληξη ενός ασφαλούς αποτελέσματος. Επίσης, αν αποδείξουμε ότι το ίδιο το επιχείρημα βασίζεται σε λανθασμένα στοιχεία και τέλος αν ένα ισχυρό επιχείρημα το αντικρούσουμε με ένα ισχυρότερο, έχουμε κάνει ανασκευή.

Το τελευταίο μέρος ενός γραπτού ή προφορικού λόγου, είναι ο *επίλογος*, που συμβολίζει το κλείσιμο του λόγου. Εκεί προβάλλονται τα συμπεράσματα και γίνεται μία σύνοψη των προηγούμενων επιχειρημάτων. Ο σκοπός του επιλόγου είναι να παθιάσει, να συγκινήσει, να προδιαθέσει ευνοϊκά και να πείσει το ακροατήριο. Στο τέλος αποτυπώνεται η τελική εντύπωση, ανάλογα με το τι αίσθηση έχει αφήσει ο λόγος.

ΣΤ.3 Η λέξις

Το τρίτο μέρος για την οργάνωση του λόγου, η λέξις, είναι το ύφος. Ένας λόγος αρχίζει με το τι θα ειπωθεί, συνεχίζεται με την τακτοποίηση, για να υπάρχει μία σειρά, η τάξις και έπειτα ακολουθεί ο τρόπος που θα εκφραστεί ο λόγος, το υλικό μέσω της γλώσσας, των λέξεων και των προτάσεων. Άρα μπορεί να εκφραστεί με πολλούς τρόπους, αν χρησιμοποιηθούν διαφορετικές λέξεις, προτάσεις, ύφος. Το σημαντικότερο ρόλο σ' αυτό διαδραματίζει η εκφορά του λόγου, το περιεχόμενο και οι λέξεις. Είναι απαραίτητη η εύρεση των σωστών λέξεων, του ανάλογου ύφους και των σωστών σκέψεων, για τη διαμόρφωση της πρότασης που συνθέτει το λόγο. Όμως τον καθοριστικό παράγοντα παίζει ο ίδιος ο ομιλητής, γιατί αυτός θα αναδείξει ή όχι το λόγο. Κάθε ομιλητής βάζει τη δική του πινελιά στο λόγο του, μιλάει με τον δικό του τρόπο, που τον χαρακτηρίζει. Υπάρχουν οι γενικοί κανόνες διδασκαλίας για τη ρητορική τέχνη, αλλά πάντα υπάρχει, όπως είναι φυσικό και η υποκειμενικότητα.

Οι αρετές του ύφους είναι η ορθοέπεια, η καλλιέπεια και η ευπρέπεια.

Η *ορθοέπεια* συνεπάγεται ο ομιλητής, να εκφράζεται με τρόπο ορθό και πρέπων, καθώς πρέπει. Αυτό σημαίνει να μιλάει απλά, σωστά, με σαφήνεια, να γίνεται

κατανοητός, να χρησιμοποιεί σύντομες προτάσεις, για να υπάρχει συνεχόμενη ροή στον ειρμό της σκέψης και στο λόγο του.

Η *καλλιέπεια*, είναι το κάλλος, το κόσμημα, το στολίδι του λόγου, που χρησιμοποιείται ως τέχνασμα για την αφύπνιση του ακροατηρίου. Ο λόγος πρέπει να γοητεύει, να στολίζεται και να διαμοιράζεται αυτό σε όλη την ομιλία. Χρειάζονται ενέσεις ομορφιάς, για να αποδοθεί ζωντάνια, χωρίς όμως να υπάρχει υπερβολή. Το πολύ φτιασιδωμένο χάνει το κάλλος του και παύει να γοητεύει.

Η *ευπρέπεια*, είναι η καταλληλότητα για το τι είναι πρόπον. Να χρησιμοποιήσει ο ομιλητής, αυτό που πρέπει. Κι αυτό είναι να συνταιριάζει την περίσταση, το υλικό, τις λέξεις και το ύφος. Ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται, την περίσταση και το είδος του λόγου, όπως για παράδειγμα σε ένα δικανικό λόγο πρέπει να υπάρχει το ανάλογο αυστηρό ύφος.

Τα έντεχνα μέσα της πειθούς, κατά τον Αριστοτέλη, που είναι ο λόγος, το ήθος και το πάθος, ο Κικέρων τα συσχετίζει με την απόδειξη, την τέρψη και τη συγκίνηση. Η οξυδέρκεια και η ικανότητα του ομιλητή απογειώνονται, όταν συνδυάζει και τα τρία αυτά είδη ύφους. Αρχικά με την απόδειξη, που είναι απαραίτητη προϋπόθεση της πειθούς, έπειτα με την τέρψη, προκειμένου να γοητεύσει και τέλος με τη συγκίνηση, σαν όπλο υπεροχής στις υποθέσεις που χειρίζεται. Ανάλογα με το τι απαιτεί η περίσταση, αυτός που μιλάει κρίνει και αποφασίζει, ποιο από τα τρία είδη ύφους θα χρησιμοποιήσει και με ποιο τρόπο. Ιδίως με το τελευταίο, τη συγκίνηση, ξεσηκώνει τα πλήθη, που παραληρούν και κρέμονται από τα χείλη του, γιατί συγκινεί και κατακλύζει τις ψυχές τους και τα λόγια του ομιλητή αγγίζουν κάθε ευαίσθητη πτυχή τους. Επικαλείται τον οίκτο, την οργή, τη χαρά, τη λύπη, το μίσος και όλα τα συναισθήματα, προκειμένου να τους αφυπνίσει πνευματικά και συναισθηματικά. Και είναι γνωστό, ότι σύμφωνα με την ψυχολογική κατάσταση και φόρτιση που έχει ο καθένας, βλέπει και τις καταστάσεις αντίστοιχα.

ΣΤ.4 Η μνήμη

Το τέταρτο μέλημα του ρήτορα, είναι η μνήμη. Στην αρχαιότητα, ελλείπει των οπτικοακουστικών μέσων και του έντυπου υλικού η καλή μνήμη ήταν απαραίτητο προσόν του ρήτορα, του οποίου η ομιλία μπορεί να διαρκούσε και ώρες. Υπάρχουν κατά τους αρχαίους δύο είδη μνήμης η φυσική και η τεχνητή. Η πρώτη είναι αυτή που είναι χαραγμένη στο μυαλό και παίρνει ζωή με την έκφραση του λόγου. Η τεχνητή είναι η μνήμη που με μεθόδους εξάσκησης διαμορφώνεται και βελτιώνεται. Υπάρχει η φυσική μνήμη ως υπόβαθρο η οποία καλλιεργείται και με την εξάσκηση γίνεται συνήθεια. Η απομνημόνευση είναι βασική στη μάθηση, στη συγκράτηση και αποτύπωση της διδασκαλίας στο μυαλό. Οι αρχαίοι λοιπόν δημιούργησαν τότε ένα σύστημα μνημοτεχνικής, που αποτελεί τον πρόδρομο των σύγχρονων μεθόδων μάθησης.

ΣΤ.5 Η υπόκρισις

Το τελευταίο αλλά και το σημαντικότερο έργο του ομιλητή είναι η υπόκρισις, που δεν είναι άλλο από την εκφώνηση. Πολλές φορές δεν μετράει τόσο τι θα πει κάποιος, αλλά ο τρόπος που το λέει. Κάτι ασήμαντο, ο ρήτορας σε ένα εγκωμιαστικό λόγο, το κάνει να φαντάζει ότι είναι το άπαν. Έτσι φαίνεται ακόμα περισσότερο η δεξιοτεχνία και ικανότητά του και μ' αυτό τον τρόπο μπορεί να ασκεί πειθώ.

Για την εκφώνηση ενός λόγου πρωταρχικής σημασίας είναι ο τόνος της φωνής και η κίνηση. Ο τόνος της φωνής μπορεί να είναι υψηλός, χαμηλός, γρήγορος, αργός, δυνατός, απαλός, τραχύς, αυξανόμενος και μειούμενος. Η κίνηση των χεριών, η έκφραση του προσώπου, η γλώσσα του σώματος, είναι μία μορφή δήλωσης και προβολής των συναισθημάτων που προσπαθεί να επισημάνει και να αποπνεύσει ο ομιλητής στο ακροατήριό του. Είναι μία έκφραση της πειθούς όπως ο ζωγράφος εκφράζεται και δίνει ζωή στα έργα του, με τα διάφορα χρώματα που διαλέγει για τους πίνακές του. Τα διαφορετικά συναισθήματα αποτυπώνονται με διαφορετικό τόνο φωνής και έκφραση

προσώπου. Για παράδειγμα, σαν επισήμανση των όσων λέγονται στο θυμό η φωνή είναι πιο υψηλή και οι εκφράσεις προσώπου εντονότερες.

Τα μάτια είναι ο καθρέφτης της ψυχής και με το βλέμμα εκφράζεται το συναίσθημα. Μέσα από την υπόκριση μπορούν να επηρεαστούν ακόμη και αυτοί που δεν ήταν τόσο οξυδερκείς, για την κατανόηση του λόγου, γιατί εκφράζει τα πάθη της ψυχής, που είναι κοινά σε όλους.

➤ **Z Κεφάλαιο. Διαπραγμάτευση**

Διαπραγμάτευση είναι η συζήτηση αντιπαραθέσεων, ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες πλευρές, προκειμένου να δοθούν κοινώς αποδεκτές λύσεις. Και είναι κάτι πραγματικά δύσκολο, το να πάρει κάποιος μία απόφαση που να είναι και η σωστή, μιας και αυτό αποτελεί συνισταμένη πολλών παραγόντων που επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης, όπως είναι η μόρφωση, η ηθική, το κοινωνικοοικονομικό σύστημα κ.α. Φυσικά ακόμα πιο δύσκολο είναι περισσότερα άτομα να αποφασίσουν και να έρθουν σε συμφωνία, για το κοινό καλό.

Στον κόσμο των επιχειρήσεων λέγοντας διαπραγμάτευση εννοούμε τη συναλλαγή, που καλύπτει ευρύ φάσμα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, από μια απλή αγοραπωλησία εμπορευμάτων μέχρι αγοραπωλησίες μετοχών και παραγώγων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η διαπραγματευτική ικανότητα κρίνεται απαραίτητη για την επιβίωση στο σκληρό επιχειρησιακό χώρο και χάρη σ' αυτήν επιτυγχάνεται η μεγιστοποίηση κέρδους, ωφέλειας και διασφάλισης συμφερόντων, σε ατομικό ή επιχειρηματικό επίπεδο. Αποτελεί μέσο, όχι μόνο για την επίτευξη στόχων αλλά και για την κατανόηση του κόσμου όλου, του οποίου μέρη είμαστε και εμείς. Είναι αναγκαία η δυνατότητα αποφυγής προστριβών και η εύρεση της 'χρυσής τομής' και συμφωνίας στις εταιρικές διαπραγματεύσεις, ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα των αντίπαλων μερών.

Το αποτέλεσμα εξαρτάται από τον αντίπαλο, στην ισοδυναμία υπάρχει ισονομία. Τα πράγματα δυσκολεύουν περισσότερο όμως, όταν ο αντίπαλος είναι ισχυρότερος.

Χρειάζεται προσεκτικός χειρισμός και προσέγγιση στη διαπραγμάτευση. Υπάρχουν κάποιοι κανόνες στην τέχνη της διαπραγμάτευσης, για την αύξηση της πιθανότητας για αίσια έκβαση. Ένα συστατικό για επιτυχία, είναι στην αποστολή αυτή, να πείσεις και να πάρεις με το μέρος σου κι άλλους στρατιώτες, που θα συστρατευθούν για να πολεμάνε για σένα. Καλό είναι να ποντάρουμε εκεί που έχουμε το συγκριτικό πλεονέκτημα, αλλά πολλές φορές και μέσα στην αδυναμία κρύβεται δύναμη, η οποία είναι καλό να βγαίνει στο φως.

Δυστυχώς η σύγχρονη ανταγωνιστική κοινωνία που ζούμε είναι άδικη και δεν ανταμείβει πάντα τον ικανό και γνώστη. Καθημερινά όλοι διαπραγματευόμαστε, είτε σε προσωπικό είτε σε επαγγελματικό επίπεδο, για να επιβάλλουμε, για να διεκδικήσουμε τα θέλω και τη θέση μας ή για να επιλύσουμε διαφορές σε ζητήματα που μας αφορούν.

Διαπραγματεύσεις πραγματοποιούνται μεταξύ: επιχειρήσεων, φίλων και συζύγων, επιχειρήσεων και προμηθευτών/πελατών, κεντρικής διοίκησης και περιφερειακών αρχών, χρηματοδοτούμενου και χρηματοδότη, προϊσταμένου και υφισταμένων κ.α. Αντικείμενο διαπραγμάτευσης μπορεί να είναι η απελευθέρωση ομήρων, η επικράτηση της ειρήνης μεταξύ των εθνών, η επίλυση διμερών διακρατικών διαφορών, η λύση μιας απεργίας κ.α. Οι διαπραγματεύσεις διενεργούνται σε Προσωπικό, Διπλωματικό και Επιχειρηματικό επίπεδο, με τα δύο τελευταία να χρήζουν εξειδικευμένης μεθόδου προσέγγισης των αντίπαλων μερών.

Η διαπραγματευτική δεινότητα είναι αυτή που εξισορροπεί την όποια αδικία, για να εξασφαλιστεί αυτό που προσδοκά ο ικανός και να πετύχει τους στόχους που θέτει και να έχει θετικά αποτελέσματα στις συμφωνίες που κάνει.

Όπως κάθε τέχνη έτσι και η τέχνη των διαπραγματεύσεων, μπορεί να προέρχεται από ένα έμφυτο χάρισμα, αλλά ως τέχνη διέπεται από κανόνες και μεταδίδεται με διδασκαλία, σωστή εκπαίδευση και εξάσκηση, για να στέφεται με επιτυχία οποιαδήποτε διαμάχη ή συναλλαγή. Κάποιοι όμως αποφεύγουν τη διαπραγμάτευση από φόβο, από άγνοια ή γιατί τη θεωρούν άχρηστη για να προσφέρει περαιτέρω βοήθεια στην

προσπάθεια για θετική έκβαση. Αλλά, δεν είναι καλύτερο να δίνουμε μάχη για να κατακτήσουμε τον επιδιωκόμενο στόχο, από το να μένουμε αδρανείς;

Η διαμάχη αντιπαραθέσεων προκύπτει λόγω των διαφορετικών επιδιώξεων και αναγκών που έχουν διαφορετικοί άνθρωποι με ποικιλομορφία απόψεων και εκεί έρχεται η διαπραγμάτευση, για να επιφέρει τη λύση με τον καλύτερο τρόπο. Είναι δούνα και λαβείν.

Στη διαπραγμάτευση υπάρχει μια διαδραστική σχέση ανάμεσα στα μέρη που λαμβάνουν μέρος. Οι σχέσεις μπορεί να είναι *ανεξαρτησίας*, οπότε να επιτρέπεται να είμαστε αδιάφοροι και να έχουμε ελευθερία κινήσεων, ή *αλληλεξάρτησης*, οι οποίες είναι πολύ πιο πολύπλοκες και είναι σχέσεις αμοιβαίας εξάρτησης. Σ' αυτές τις σχέσεις τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν συγχρόνως και κοινούς και αντικρουόμενους στόχους. Μπορεί να είναι της μορφής win-lose, όπου αυτό που κερδίζει το ένα μέρος, είναι αυτό που χάνει το άλλο, είτε win-win, όπου και τα δύο μέρη έχουν τη δυνατότητα να κερδίσουν. Επίσης υπάρχουν οι *ανταγωνιστικές* διαπραγματεύσεις, οι οποίες είναι ο θάνατός σου η ζωή μου, όλα ή τίποτα, zero – sum. Και τέλος οι *δημιουργικές* διαπραγματεύσεις ή οι non-zero-sum διαπραγματεύσεις, όπου υπάρχει θετική συσχέτιση προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους τους.

Οι διαδικασίες προσέγγισης στη διαπραγμάτευση, όπου τα μέρη της μετακινούνται από την αρχική τους θέση, γίνονται στα πλαίσια του συμβιβασμού, των συναλλαγών, του εξαναγκασμού, της συναισθηματικής φόρτισης και των λογικών επιχειρημάτων.

Z.1 Στρατηγικές των Διαπραγματεύσεων

Ακολουθούνται κάποιες στρατηγικές για τη διαχείριση διαφωνιών/επίλυσης προβλημάτων και είναι οι παρακάτω: Επίλυσης Προβλημάτων, Υποχωρητικότητας, Ανταγωνιστικής Διαπραγμάτευσης, Αποχής/Αδράνειας, Συμβιβασμού.

- **Στρατηγική της Επίλυσης Προβλημάτων/Συνεργασίας**

Ενδιαφερόμαστε για την επίτευξη τόσο των δικών μας στόχων, όσο και του αντιπάλου. Αυτή η στρατηγική είναι κατάλληλη όταν τα ζητήματα είναι πολύπλοκα, χρειάζεται

σύνθεση ιδεών και υπάρχει χρόνος μετά από γόνιμη συζήτηση για την επίλυση του προβλήματος προς το κοινό συμφέρον.

- **Στρατηγική της Υποχωρητικότητας**

Ενδιαφερόμαστε πιο πολύ για την επίτευξη των στόχων του αντιπάλου και λιγότερο των δικών μας. Ενδείκνυται όταν το ζήτημα της διαπραγμάτευσης δεν μας απασχολεί ιδιαίτερα, το θεωρούμε λάθος και βρισκόμαστε σε θέση αδυναμίας. Αντιθέτως είναι πολύ πιο πολύτιμο για το αντίπαλο μέρος, με το οποίο θέλουμε να έχουμε καλές σχέσεις και γι' αυτό υποχωρούμε περιμένοντας συνάμα την ανταποδοτική κίνησή του, η οποία θα μας φέρει πιο σημαντικά πλεονεκτήματα και όφελος, σε σχέση με τη ζημιά της υποχώρησης.

- **Στρατηγική της Επικράτησης/Κυριαρχίας ή ως Ανταγωνιστικής Διαπραγμάτευσης**

Επιδιώκουμε με κάθε μέσο την επίτευξη των στόχων μας. Εφαρμόζεται όταν κατέχουμε θέση ισχύος, το ζήτημα είναι υψίστης σημασίας για μας και μία αντίθετη απόφαση του αντίπαλου θα ήταν καταστροφική. Επίσης πραγματοποιείται, όταν απαιτείται να παρθεί μια απόφαση το γρηγορότερο δυνατό και για να το πετύχουμε αυτό, ασκούμε πίεση δίνοντας τελεσίγραφα.

- **Στρατηγική της Αποχής/Αδράνειας**

Όταν αδιαφορούμε για τη συγκεκριμένη συμφωνία. Είναι η στρατηγική της παθητικότητας. Βρίσκει εφαρμογή όταν θεωρούμε ότι το ζήτημα είναι ασήμαντο και τα οφέλη από την επίλυση της διαμάχης, θα είναι υποδεέστερα, από τη ζημιά που θα προκαλέσει η αντιπαράθεση με το άλλο μέρος.

- **Στρατηγική του Συμβιβασμού**

Δεν ενδιαφερόμαστε πολύ ούτε για το συγκεκριμένο ζήτημα, ούτε και για τα αποτελέσματα που θα επιτύχει ο αντίπαλος. Αυτή η στρατηγική κρίνεται αναγκαία, όταν δεν μπορεί να εφαρμοστεί κάποια άλλη, γιατί οι στόχοι των αντιπάλων είναι αμοιβαία αποκλίνοντες και οι αντίπαλοι έχουν την ίδια ισχύ, οπότε και η συμφωνία καθίσταται αδύνατο να επιτευχθεί.

Z.2 Οι δέκα χρυσοί κανόνες των διαπραγματεύσεων.

Στους κανόνες που εκθέτονται παρακάτω πρέπει να στηρίζονται όλες οι διαπραγματεύσεις:

- 1.** Οι άνθρωποι αγαπούν τους ομοίους τους, γιατί αυτούς καταλαβαίνουν πιο εύκολα, αυτούς συμπονούν και συμπαθούν.
- 2.** Πάντα η εικόνα που πρέπει να δείχνεις στους άλλους είναι ότι δεν εξαρτάσαι από το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης, είσαι χαλαρός, δε βιάζεσαι, γιατί έχεις και άλλες εναλλακτικές λύσεις, έστω και αν κάτι τέτοιο δεν ισχύει.
- 3.** Ποτέ δεν ανοίγεις πρώτος τα ‘χαρτιά σου’. Δε δίνεις τιμή και δεν κάνεις προσφορά.
- 4.** Δεν αποδέχεσαι ποτέ την πρώτη προσφορά, κι ας είναι υπεράνω πάσης προσδοκίας, δεν το δείχνεις αυτό και στέκεσαι στο ύψος σου. Σίγουρα η επόμενη προσφορά θα είναι καλύτερη και αξίζει να περιμένεις, γιατί θα σε αποζημιώσει.
- 5.** Σε περίπτωση που κάνεις υποχώρηση, ως ένδειξη καλής θέλησης, πάντα περιμένεις το αντάλλαγμα και αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση, ειδάλλως με τίποτα δεν υποχωρείς ξανά.
- 6.** Η υποχώρηση που κάνεις πρέπει να γίνεται με πολύ αργά βήματα και μεγάλη δυσκολία, για να φαίνεται ότι σε φέρνει σε τρομερά δύσκολη θέση. Σε αντίθετη περίπτωση θα ήταν σαν να μη σου κόστιζε και τίποτα το να υποχωρήσεις.
- 7.** Είναι καλό, περισσότερο να ακούς το συνομιλητή σου, να δείχνεις ότι προσέχεις και κατανοείς αυτά που λέει, γιατί έτσι κερδίζεις τη συμπάθεια και τη φιλία του και συνάμα συλλέγεις πληροφορίες, παρά να μιλάς. Ο ενεργητικός ακροατής βγαίνει πάντα κερδισμένος.
- 8.** Δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να δείχνεις τα συναισθήματά σου και να επηρεάζεσαι από αυτά, ο αντίπαλος караδοκεί για να εκμεταλλευτεί αυτή σου την αδυναμία. Μία συμπάθεια στον αντίπαλο μπορεί να σε οδηγήσει σε μία άνευ λόγου και αιτίας υποχώρηση, και να χάσεις το στόχο.

9. Δε δείχνεις ποτέ ενθουσιασμένος και ευχαριστημένος από το αποτέλεσμα. Χρησιμοποιείς τη γλώσσα του σώματος. Υποκρίνεσαι τον κακοδιάθετο και το βαρύ. Έχεις όλο το χρόνο να απολαύσεις τη νίκη σου όταν είσαι μόνος σου και να το χαρείς.
10. Προετοιμάζεσαι και είναι η λέξη κλειδί. Χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία είναι δύσκολο σχεδόν ακατόρθωτο να επιτύχεις το στόχο σου.

Όπως είναι αντιληπτό δεν μπορεί να υπάρξει και να στεφθεί από επιτυχία μία διαπραγμάτευση χωρίς την χρήση της κατάλληλης επικοινωνίας. Βασικό είναι να ακούς τον άλλο. Συνήθως βλέπουμε σ' αυτό που λέει, αυτό που θέλουμε να δούμε και καθένας μας έχει τη δική του αλήθεια και ερμηνεία για τα τεκταινόμενα και είναι σύνηθες το να συγχέουμε τις αντιλήψεις μας με αυτό που πραγματικά ισχύει.

Z.3 Οι φάσεις των Διαπραγματεύσεων

Οι διαπραγματεύσεις έχουν φάσεις, κάποια στάδια, για να έχουν όσο το δυνατό καλύτερα αποτελέσματα και είναι οι ακόλουθες: η προετοιμασία και ο σχεδιασμός, η έναρξη, ο έλεγχος, η προσέγγιση μέσω αμοιβαίων υποχωρήσεων, τα συμπεράσματα και η μέτρηση της επιτυχίας και των αποτελεσμάτων.

- **Η πρώτη φάση**, αποτελείται από την *προετοιμασία* και το *σχεδιασμό*. Στην *προετοιμασία*, ο έξυπνος επιχειρηματίας αφιερώνει χρόνο για να προετοιμαστεί κατάλληλα για τη διαπραγμάτευση. Αυτή η φάση περιλαμβάνει τη *διερεύνηση της αγοράς*, που είναι να αναλύσει προσεκτικά την *Κλαδική μελέτη*, για να δει πως πάει ο κλάδος, πόσο ανταγωνιστική ή όχι είναι η εταιρεία του στον κλάδο και ποια η θέση που κατέχει σ' αυτόν. Περιλαμβάνει επίσης συλλογή πληροφοριών σχετικά με τους *προμηθευτές*, τους *πελάτες* και τα *στελέχη* του, για το τι 'ακούγεται' στην αγορά, οι φήμες άλλωστε παίζουν σημαντικό ρόλο για να ξέρει πώς να προφυλαχτεί. Χρήσιμο και απαραίτητο εργαλείο επίσης είναι, να ενημερωθεί από το *διαδίκτυο* και γιατί όχι να κάνει *βιομηχανική κατασκοπεία*, προκειμένου να συλλέξει πληροφορίες που θα του φανούν πολύτιμες στην προετοιμασία του. Στα πλαίσια της προετοιμασίας είναι αναγκαίο επίσης, να γίνει *προσδιορισμός των αναγκών* του και να θέσει τους στόχους και τα όριά του, καθώς και

πλήρης διερεύνηση των ισχυρών/αδυνάτων σημείων του αντιπάλου. Επίσης να κάνει διαχωρισμό των πραγματικών χαρακτηριστικών του αντιπάλου και των εικονικών, αυτών που νομίζει, υποθέτει ότι μπορεί να έχει ο άλλος. Είναι βασικό να γίνει *ανάπτυξη επιχειρημάτων* και να βρεθεί το *απαραίτητο αποδεικτικό υλικό* καθώς και οι *πιθανές εναλλακτικές λύσεις*, ένα Plan B, για παν ενδεχόμενο.

- Στο *σχεδιασμό* καταστρώνεται ένα σχέδιο σχετικά με την *ημερήσια διάταξη*, ποια είναι η καλύτερη σειρά συζήτησης των θεμάτων, και ποια είναι η αποδοτικότερη *επιλογή τακτικής*. Επίσης *πώς θα επιτύχει ο διαπραγματευτής να επηρεάσει αρνητικά* την αντίπαλη πλευρά για να *ελαχιστοποιήσει τις προσδοκίες* τους και τέλος σε περίπτωση που γίνει ομαδική διαπραγμάτευση τί ρόλο θα παίζει ο καθένας απ' την ομάδα.
- **Η δεύτερη φάση** είναι η *έναρξη* της διαπραγμάτευσης. Γίνεται προσπάθεια να *χτιστεί* μια ωραία εικόνα για μας, όπως ακριβώς κάνει και η ρητορική. Ο διαπραγματευτής είναι ευγενικός και *δημιουργεί φιλικό, ζεστό κλίμα*, για να ανοιχτεί ο αντίπαλος πιο εύκολα. *Γίνεται όμοιος μαζί του*, τον συμπονά, και τον καταλαβαίνει, τον νιώθει. *Αφηγείται* κάτι για να αισθανθεί άνετα και να μιλήσει και το άλλο μέρος με τη σειρά του, ένα είδος ανάκρισης με το 'γάντι'. Το σημαντικότερο όλων είναι να δείξει τη δέουσα προσοχή. Να μη διακόπτει τον ειρμό της σκέψης του άλλου και να *ακούει με προσοχή*. Έτσι θα μάθει περισσότερα γι' αυτόν και θα μαζέψει πληροφορίες, που θα του φανούν χρήσιμες κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων.
- **Η τρίτη φάση** αφορά τον *έλεγχο* των διαπραγματεύσεων. Ο έλεγχος περιλαμβάνει την προσπάθεια για να έχουμε τον έλεγχο του "παιχνιδιού". Αρχίζοντας ο διαπραγματευτής, *αποφεύγει γρήγορες συμφωνίες*, οι οποίες ευνοούν συνήθως τους έμπειρους διαπραγματευτές. Όσο καλή και να είναι η *πρώτη προσφορά*, ακόμη και να μην μπορεί να συγκρατηθεί, πρέπει να την *αρνηθεί*, γιατί με υπομονή και εξυπνάδα, θα καταφέρει ακόμα καλύτερα αποτελέσματα. *Προσπαθεί να επηρεάσει τις προσδοκίες του άλλου*, ότι δύσκολα θα επιτύχει αυτά που περιμένει και φροντίζει να *αποκαλύψει* ο αντίπαλος τα 'χαρτιά' του. *Η σιωπή είναι χρυσός*. Όταν δε μιλάει κάποιος σε μια διαπραγμάτευση, συνήθως σημαίνει ότι διαφωνεί και η αντίπαλη πλευρά είναι πρόθυμη να κάνει

μεγαλύτερες υποχωρήσεις. Όσον αφορά την *ομαδική διαπραγμάτευση*, είναι έξυπνο να ξέρει αυτός που διαπραγματεύεται, πόσο σημαντικό είναι αυτό το άτομο με το οποίο μιλάει, ποια η θέση του και *αν θα τηρηθεί η δέσμευσή του σε μία πιθανή συμφωνία*.

- **Η τέταρτη φάση** είναι η *προσέγγιση μέσω αμοιβαίων υποχωρήσεων*. Σ' αυτό το στάδιο ο διαπραγματευτής *κάνει πράξη τη στρατηγική που επέλεξε να εφαρμόσει, χρησιμοποιεί ξανά τη δύναμη της σιωπής, και ακούει για να μαζέψει πληροφορίες για το αντίπαλο μέρος. Αξιοποιεί τις τακτικές των διαπραγματεύσεων στο μέγιστο βαθμό. Αμφισβητεί τις υποθέσεις, το σκεπτικό και τα συμπεράσματα του αντιπάλου, με σκοπό να κερδίσει χρόνο, να γίνει επαναδιαπραγμάτευση, ώστε να διευκρινιστούν κάποια αμφιλεγόμενα σημεία και να ξεκαθαριστεί ότι εννοούν τα ίδια πράγματα και τα δύο μέρη. Ασκεί πίεση στον αντίπαλο με χρονικούς περιορισμούς, και dead lines, καθώς και ψυχολογική πίεση με συναισθηματική φόρτιση. Και το "παιχνίδι" δεν σταματάει εδώ, επαναλαμβάνει συνεχώς ποιες υποχωρήσεις έκανε και πόσο σημαντικές είναι γι' αυτόν και φυσικά προτείνει συμβιβασμό και αμοιβαία υποχώρηση. Για την υποχώρηση βέβαια, απαιτείται από πριν προετοιμασία, γιατί αλλιώς υπάρχει κίνδυνος να αντιστραφεί το παιχνίδι εις βάρος του. Και πάντα η αξία του ανταλλάγματος που απαιτεί από την υποχώρηση μετριέται με την αξία που βλέπει σε αυτό ο αντίπαλος και όχι με την αξία της υποχώρησης για το διαπραγματευτή.*
- **Η πέμπτη φάση** είναι τα *συμπεράσματα*. Ο καλός διαπραγματευτής πάντα *υπερεκτιμάει τα οφέλη του αντίπαλου* και δείχνει ότι δεν είναι ευχαριστημένος από το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης. Μια διαπραγμάτευση γίνεται αντιληπτό ότι *τελειώνει*, όταν σταματήσει να επιχειρηματολογεί το αντίπαλο μέρος. Η γλώσσα του σώματος δίνει επιπλέον πληροφορίες γι' αυτό, για παράδειγμα ο αντίπαλος είναι αφηρημένος και δεν δίνει προσοχή ή κλείνει φακέλους σαν να προετοιμάζεται να φύγει. Φυσικά αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί όχι μόνο από την αντίπαλη πλευρά, αλλά και η δική μας μπορεί να κάνει τα ίδια, όταν θεωρεί ότι πρέπει να τελειώνει η διαπραγμάτευση. Είναι η κατάλληλη χρονική στιγμή για να κάνει ο διαπραγματευτής στο τέλος και χωρίς επιχειρήματα μία *προσφορά αιφνιδιαστική*, του τύπου 'take it or leave it'. Και επειδή το γραπτό είναι αυτό

που μένει είναι καλό να *καταγράφονται συνοπτικές σημειώσεις*, για να μην υπάρχουν περιθώρια παρερμηνείας στη συμφωνία σας.

- **Και η έκτη φάση** είναι η *αξιολόγηση των αποτελεσμάτων*, για τη μέτρηση της επιτυχίας. Πάντα μετά από μία διαπραγμάτευση, με καθαρό μυαλό και χωρίς άγχος *διαπιστώνονται* τα τυχόν λάθη που έχεις κάνει. Μέσα από αυτά *αξιολογείται* τι θα μπορούσες να είχες *αποφύγει*, για να τα πας καλύτερα στο μέλλον. Και *αξιολογείς* πόσο κοντά ή μακριά είσαι από τους *στόχους* σου.

Z.4 Τακτικές των Διαπραγματεύσεων

Στις διαπραγματεύσεις υπάρχουν πολλές τακτικές που μπορεί να ακολουθήσει κάποιος, ανάλογα με την κρίση που έχει, τις ανάγκες του και την περίπτωση. Τα τεχνάσματα λοιπόν αυτά των διαπραγματεύσεων είναι:

- **Τακτική της Τμηματοποίησης.** Διαπραγματεύεσαι τμηματικά για να επιτύχεις καλύτερο αποτέλεσμα. Για παράδειγμα σε ένα συμβόλαιο 3ετές, διαπραγματεύεσαι και βλέπεις τι μπορεί να κερδίσεις για συμβόλαιο 1 χρόνου, μετά ρωτάς τι παραπάνω θα προσφέρουν για 2 και έπειτα κάνεις το ίδιο για τα 3 χρόνια.
- **Τακτική Ρωσικού Μετώπου.** Όταν δεν υπάρχει συμφωνία σε κάποιο καίριο/δύσκολο σημείο της διαπραγμάτευσης, ισχυρίζεσαι ότι χωρίς αυτό θα πρέπει να επαναδιαπραγματευτούν όλα τα ήδη συμφωνηθέντα. Κάτι τέτοιο φέρνει σε δυσάρεστη θέση τον αντίπαλο, εκτός αν συμφωνήσει να προχωρήσετε παρακάτω, για να αποφύγει την επαναδιαπραγμάτευση.
- **Τακτική της Αναβολής.** Αναβάλλεις τη συζήτηση θεμάτων για τα οποία δεν έχεις προετοιμαστεί. Ο αντίπαλος θα νιώσει άβολα και θα επαναλάβει αυτό το σημείο. Έτσι μέσω των επαναλήψεων μπορεί να δοθεί λύση στο πρόβλημα, από όσα θα ειπωθούν και συνάμα έχεις κερδίσει χρόνο για να κάνεις καλύτερη προετοιμασία.
- **Τακτική του Πονοκεφάλου.** Προκειμένου να αποφευχθεί να συζητηθεί κάποιο σημείο, από την αρχή της συζήτησης και με τη γλώσσα του σώματος δείχνεις ότι δεν είσαι καλά, οπότε το να θέλει να συνεχίσει τη διαπραγμάτευση ο αντίπαλος, φαντάζει παράλογο.

- **Τακτική της Συσχέτισης.** Μετά από την καλή διάθεση που έδειξε ο αντίπαλος, αναγκάζεσαι να συμφωνήσεις σε κάτι, το κάνεις όμως με τρόπο, και αφού έχεις ‘αποσπάσει’ κάτι από πριν, μετά ζητάς αυτό που σου αναλογεί, το ‘δωράκι’ σου.
- **Τακτική της Ατομικής Βόμβας.** Απειλείς, ότι αν δεν γίνει η συγκεκριμένη συμφωνία, κάθε συνεργασία μαζί τους θα σταματήσει, λειτουργεί σαν να πετάς μία βόμβα.
- **Τακτική των Επαναλήψεων.** Όταν επαναλαμβάνεις ένα αίτημα συνεχώς, μπορεί να οδηγήσει τον αντίπαλο στην υποχώρηση, γιατί βαρέθηκε και δεν αντέχει να σε ακούει άλλο και η υποχώρηση είναι ο μόνος τρόπος για να υπάρξει εξέλιξη στη διαπραγμάτευση.
- **Τακτική του Αλόγου της Τροίας.** Πρέπει να είσαι επιφυλακτικός σε πρόταση που φαντάζει πολύ καλή. Ίσως είναι προτιμότερο να την αποφύγεις, συνήθως είναι παγίδα. ‘Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντες’.
- **Τακτική της Κατά Μέτωπο Επίθεσης.** Προσπαθείς να δελεάσεις τον αντίπαλο και να του προτείνεις κάτι στο οποίο δεν μπορεί να αντισταθεί, φυσικά πάντα με αντάλλαγμα, προς όφελός σου. Όπως για παράδειγμα, ανταλλαγή ρευστότητας με έκπτωση.
- **Τακτική του Απλού Αποστολέα.** Δηλώνεις ότι δεν είσαι ο υπεύθυνος, κάνεις ότι συμφωνείς και κατανοείς τον αντίπαλο και θα μεταφέρεις ότι ειπώθηκε στον αρμόδιο.
- **Τακτική της σε Βάθος Άμυνας.** Κάνεις τον αντίπαλο να καταλάβει ότι η συμφωνία που προτείνεις βασίζεται στην πολιτική της εταιρείας σου, που είναι πάγια και δεν υπάρχει δυνατότητα απόκλισης από αυτή.
- **Τακτική της Φυσικής Ενόχλησης του Αντιπάλου.** Προσπαθείς να τον ενοχλήσεις και να του δημιουργήσεις εκνευρισμό με τη συμπεριφορά σου, για να μην μπορεί να συγκεντρωθεί.
- **Τακτική της Σιωπής.** Όταν επικρατεί σιωπή, ο αντίπαλος αντιλαμβάνεται τη δυσαρέσκεια σου, γιατί η σιωπή ερμηνεύεται ως άρνηση, με αποτέλεσμα να προβαίνει σε περαιτέρω υποχωρήσεις.
- **Τακτική της Επαναδιαπραγμάτευσης.** Όταν φτάνει σε αδιέξοδο η διαπραγμάτευση, ζήτησε διάλειμμα για καφέ. Με αυτό τον τρόπο, όλοι έχουν χρόνο και είναι πιο ήρεμοι

να το ξανασκεφτούν και ίσως αναθεωρήσουν και μπορέσουν να βρουν τη χρυσή τομή, γιατί χαλαρώνουν και έρχονται πιο κοντά.

- **Τακτική των Χρονικών Περιορισμών.** Με το χρονικό περιορισμό, προσπαθούν τα αντίπαλα μέρη να βρουν λύση, με δημιουργικό διάλογο, σε σύντομο χρονικό διάστημα.
- **Τακτική του Γιατί.** Αμφισβητώντας τις θέσεις του, ο άλλος καταλαβαίνει ότι απαιτείς πλήρως αιτιολόγηση των υποθέσεών του.
- **Τακτική Δήθεν Συμπάθειας στον Αντίπαλο.** Υπενθυμίζεις στον αντίπαλο και του τονίζεις, πόσο τον συμπαθείς και τι έχεις κάνει εσύ για χάρη του, αυτό ισχύει φυσικά για περιπτώσεις που γνωρίζετε ήδη.
- **Τακτική της Έκπληξης.** Κάνοντας τον έκπληκτο στο άκουσμα μίας προσφοράς, και μένοντας άναυδος, να είσαι σίγουρος ότι σύντομα θα έρθει καλύτερη προσφορά.
- **Τακτική του Σαλαμιού.** Για να μη βρεθεί στη δυσάρεστη κατάσταση, κατόπιν απαίτησής σου να αιτιολογήσει ένα ‘πακέτο θέσεων’, αναθεωρεί τους ισχυρισμούς του.
- **Mr Nasty and Mr Nice.** Σε διαπραγμάτευση ομάδων, κάποιος παίζει το ρόλο του κακού και είναι αδιάλλακτος, και κάποιος παριστάνει τον καλό και έρχεται σαν από μηχανής Θεός και δίνει λύση, όταν η διαπραγμάτευση έχει φτάσει σε αδιέξοδο.
- **Τακτική Ανοιχτών Χαρτιών.** Υποκρίνεσαι ότι παίζεις με ανοιχτά χαρτιά, εννοείται ότι αυτό δεν το κάνεις ποτέ και ότι υπάρχει μία συμπάθεια με τον αντίπαλο, μιας και έχετε ξανανταμώσει παλιότερα σε άλλο τραπέζι διαπραγματεύσεων.
- **Τακτική του Ας Πάμε για ένα Γεύμα.** Όταν μια διαπραγμάτευση βαδίζει προς το αδιέξοδο, είναι μία λύση το να πάτε να γευματίσετε. Εκεί χαλαρώνετε, έρχεστε πιο κοντά και αναθεωρείτε πιο εύκολα τις απόψεις σας.
- **Τακτική Μείζονος Άμυνας σε Δευτερεύον Θέμα.** Υπερεκτιμάς τη σημασία ενός δευτερεύοντος ζητήματος, και κάνεις τον αντίπαλο να πιστέψει ότι ήταν πολύ σημαντικό για σένα, με σκοπό να υποχωρήσεις και να περιμένεις το αντίστοιχο αντάλλαγμα για κάτι, που πραγματικά θα σου είναι πολύτιμο.
- **Τακτική Μεταφοράς της Πίεσης.** ‘Ρίχνεις το μπαλάκι’ στον αντίπαλο, προκειμένου να ωφεληθείτε και οι δύο.

Εκτός από τις τεχνικές υπάρχουν και κάποια ‘μυστικά’, που θα αποκαλύψουμε, και βοηθούν, για να επιτύχουμε καλύτερο αποτέλεσμα στη διαπραγμάτευση. Κατ’ αρχάς η διαπραγμάτευση δεν είναι μία μέθοδος συνεργασίας, αντίθετα είναι άκρως ανταγωνιστική, καθώς αυτός που διαπραγματεύεται επιδιώκει να επιτύχει τη μεγιστοποίηση του κέρδους που θα έχει από τη συμφωνία και όχι να μην αδικήσει την άλλη πλευρά. Δεν πρέπει να σε ενδιαφέρει το κοινό καλό αποτέλεσμα, γιατί έτσι μπορεί να αποπροσανατολιστείς από το στόχο σου, που είναι η νίκη. Όταν διαπραγματεύεσαι, πρέπει να μην αποκλίνεις και να πιστεύεις εσύ ο ίδιος στους στόχους σου, για να μπορέσεις να ασκήσεις πειθώ στους άλλους και να παραμένεις πιστός στους στόχους σου. Πολύ σημαντική στη διαπραγμάτευση, είναι η ανάληψη πρωτοβουλίας, κινδύνου και ρίσκου, φυσικά πάντα μέσα σε προκαθορισμένα όρια. Αποκλίνεις από τους στόχους σου μόνο αν αλλάξουν τα δεδομένα και αλλάξεις γραμμή πλευσης, προκειμένου να μη χάσεις τις νέες ευκαιρίες που εμφανίζονται.

Ένα χρήσιμο εργαλείο, στα πλαίσια του σχεδιασμού, είναι να ελέγξεις αν επαληθεύονται οι υποθέσεις που έκανες για τον αντίπαλο ή αν αστόχησες. Έτσι αποκτάς γνώσεις όχι μόνο για το συγκεκριμένο αντίπαλο, αλλά και γενικότερες, γιατί εξασκείσαι και αντιλαμβάνεσαι καλύτερα ό,τι συμβαίνει γύρω σου. Στα πλαίσια της αξιολόγησης του αποτελέσματος της διαπραγμάτευσης να προσπαθείς να βελτιώνεσαι και να μαθαίνεις από τα λάθη σου και να μην ικανοποιείσαι και εφησυχάζεις ποτέ με τον εαυτό σου και το αποτέλεσμα.

Στη διάρκεια κάποιας συζήτησης είναι απόλυτα φυσιολογικό να σου δημιουργηθούν απορίες και να έχεις να κάνεις κάποιες διευκρινιστικές ερωτήσεις, που δεν πρέπει να τις προσπεράσεις, προκειμένου να κατανοήσεις καλύτερα κάποια σημεία. Έτσι θα εξαλειφθεί κάθε περιθώριο παρερμηνείας και θα δείτε και τα δύο μέρη αν καταλάβετε τα ίδια πράγματα και κερδίζετε το χρόνο που θα διαθέτατε, σε περίπτωση που θα προέκυπτε αυτό το πρόβλημα μελλοντικά. Βέβαια όμως δεν είναι έξυπνο να ρωτάς πολλές ερωτήσεις συγχρόνως, γιατί ο αντίπαλος αισθάνεται ότι του ασκείς ένα είδος πίεσης και θα αντιδράσει και το αποτέλεσμα θα είναι να απαντήσει σε ελάχιστες,

γεγονός που δε σε καλύπτει. Προσπάθησε στις συζητήσεις σου να υπάρχει σαφήνεια, γιατί σε αντίθετη περίπτωση, αν δεν υπάρχουν ξεκάθαρες κουβέντες, δυσχεραίνεται το έργο της διαπραγμάτευσης.

Είναι σημαντικότερο να ανακαλύψεις τις αδυναμίες από ότι τα δυνατά σημεία του αντιπάλου. Είναι ευκολότερο να χτυπήσεις στην 'αχίλλειο πτέρνα' κάποιον, από ότι στο δυνατό του σημείο. Εκεί θα χρειαστεί περισσότερη δύναμη από την πλευρά σου και μπορεί να σταθεί μοιραίο και να λαβωθείς εσύ. Ένα χρήσιμο όπλο στα χέρια σου, είναι να ενισχύσεις ακόμα περισσότερο τα δικά σου δυνατά σημεία και να τα τονίζεις και στον αντίπαλο, αυτό θα λειτουργεί σαν εκφοβισμός.

Ακόμα και ο πιο σκληρός διαπραγματευτής επειδή είναι άνθρωπος δεν είναι δυνατό να ελέγχει πλήρως τα συναισθήματά του. Η συναισθηματική φόρτιση αντιβαίνει τη λογική. Χρειάζεται αυτοσυγκέντρωση και αυτοέλεγχος και μεγάλη πρακτική άσκηση για να είναι κάποιος κυρίαρχος των συναισθημάτων του.

Τον αντίπαλο, ακόμα κι αν κατέχει πολύ σημαντικότερη θέση από εσένα πρέπει να τον κοιτάς κατά πρόσωπο, σαν ίσος προς ίσο (τηρώντας πάντα τον απαραίτητο σεβασμό), για να μη λοξοδρομήσεις από την αποστολή σου. Εάν τον φοβάσαι, δε θα μπορέσεις να τον κερδίσεις. Όταν έχεις να συζητήσεις τα πιο καίρια, δύσκολα, αμφιλεγόμενα σημεία, καλύτερα είναι να το κάνεις στη αρχή της διαπραγμάτευσης, για να αφιερώσετε η κάθε πλευρά περισσότερη ώρα στην επιχειρηματολογία σας και να έχετε μεγαλύτερη διαύγεια πνεύματος. Είναι έξυπνο το να επιτύχεις η διαπραγμάτευση να διεξαχθεί στο αντίπαλο γήπεδο. Έτσι θα είσαι καλύτερα προετοιμασμένος, ενώ στο δικό σου χώρο θα χαλάρωνες πολύ και μπορεί αυτό να μην αποβεί σε καλό. Ταυτόχρονα έχεις τη δυνατότητα να βλέπεις, να παρατηρείς και να συλλέγεις πληροφορίες για τον αντίπαλο, από το χώρο του. Έχεις μπει στο σπίτι του, στο δικό του χώρο, που τον χαρακτηρίζει και το εξερευνάς. Το συμπέρασμα είναι ότι πάντα προσπαθείς να φέρεις το επιθυμητό για σένα αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης και τον αντίπαλο εκεί που σε βολεύει για τις ανάγκες σου.

➤ Η Κεφάλαιο. Επίλογος

Η σύζευξη της ρητορικής τέχνης με κάθε είδους διαπραγματεύσεις, όπως και με τις εταιρικές γίνεται μέσω της πειθούς, με τη χρήση του λόγου και της γραφής. Όπως έχει αναφερθεί κάθε τέχνη, βασίζεται σε κάποιους κανόνες που διευκολύνουν την εκμάθησή της. Η πειθώ ως ικανότητα έκφρασης, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να αναδειχθεί ο ικανός ρήτορας, με τον εύλωτο λόγο που θα εκφέρει να κατορθώσει να πείσει και να κερδίσει τον ακροατή. Το χτίσιμο του λόγου είναι αρωγή στο να υπάρχει καταλληλότερη και αποτελεσματικότερη επιχειρηματολογία.

Καθημερινά χρησιμοποιούμε το λόγο και διαπραγματευόμαστε. Ένας δεινός ρήτορας είναι και καλός διαπραγματευτής. Μπορεί να έχει έμφυτο ταλέντο ή να το καλλιεργήσει. Χάρη στην πληθώρα τους οι απόψεις δίστανται και δημιουργείται η ανάγκη για διαπραγμάτευση και πειθώ. Η ρητορική οργανώνει το λόγο και κάνει μία προετοιμασία, η οποία είναι το σημαντικότερο στάδιο και σε μία διαπραγμάτευση. Η ρητορική χρησιμοποιεί την εύρεση, για να βρεθούν τα αποδεικτικά μέσα και τα επιχειρήματα για να ασκήσει την πειθώ, την τάξη, για να οργανώσει το λόγο και να έχει μία δομή με αρχή, μέση και τέλος. Σ' αυτά συνεισφέρει το ύφος για την αρτιότερη εκφορά του λόγου και η καλή μνήμη, που αποτελεί ατού για κάθε ομιλητή και διαπραγματευτή, όταν αυτός θυμάται όχι μόνο τι είπε ο ίδιος αλλά και η αντίπαλη πλευρά. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό είναι η υπόκριση, για τον τρόπο που θα εκφωνηθεί ο λόγος. Κάτι αντίστοιχο με τα παραπάνω συναντάται στα στάδια των διαπραγματεύσεων. Μία διαπραγμάτευση αρχίζει με την καλή προετοιμασία και την έναρξη, κάτι ανάλογο της εύρεσης και της τάξης στη ρητορική. Συνεχίζει με τον έλεγχο και την προσέγγιση, που βασίζονται στο ύφος και την υπόκριση, όπως ακριβώς η ρητορική. Χρησιμοποιεί τη συναισθηματική φόρτιση και χειρίζεται τα συναισθήματα του άλλου, προκειμένου να πείσει και να φέρει τον αντίπαλο ακριβώς εκεί που θέλει.

Και οι δύο, ρητορική και διαπραγματεύσεις, στηρίζονται στην ικανότητα να ανταλλάσσεται ο ρήτορας-διαπραγματευτής σε κάθε περίπτωση τα μέσα της πειθούς που έχει διαθέσιμα και βασίζεται σε κάποιες τεχνικές. Ο ρήτορας-διαπραγματευτής, μελετά,

παρατηρεί και προσδιορίζει τον ακροατή-αντίπαλο, που θα απευθύνει το λόγο του και ανάλογα τον προσαρμόζει. Προσπαθεί να δημιουργήσει την κατάλληλη ατμόσφαιρα, για να έρθει το επιθυμητό αποτέλεσμα, συλλέγει πληροφορίες, βρίσκει επιχειρήματα και προσπαθεί να διαχειριστεί με τον καλύτερο τρόπο το χρόνο που έχει στη διάθεσή του.

Το ύφος και η εκφώνηση του λόγου στη ρητορική και τις διαπραγματεύσεις, είναι τα μέσα για την εκφορά του λόγου, ο τόνος ή η μονοτονία της φωνής μας, η ταχύτητα ομιλίας, η έκφραση του προσώπου, η κίνηση των χεριών και η γλώσσα του σώματος. Ένα βλέμμα ή μια κίνηση του σώματος μπορεί να επικοινωνήσει πολλές πληροφορίες σε κάποιον που έχει την ικανότητα να την αφουγκραστεί. Σε αντίθετη περίπτωση μπορεί να απομακρυνθεί το ενδεχόμενο μιας καλής συμφωνίας και για τα δύο μέρη.

Τόσο στη ρητορική όσο και στις διαπραγματεύσεις, τον πρωταγωνιστικό ρόλο τον παίζει ο ομιλητής-διαπραγματευτής. Το προφίλ και το ήθος του, μπορεί να αποπνέει ένα αίσθημα εμπιστοσύνης. Ο άνθρωπος με αξιοπρέπεια και ήθος, είναι αξιοθαύμαστος και πείθει ευκολότερα το ακροατήριό του και έχει μεγαλύτερο κύρος όταν βρίσκεται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

Με την πειθώ προσπαθεί να επηρεάσει τις επιλογές των άλλων. Η διαπραγμάτευση είναι μία μορφή επικοινωνιακής τακτικής. Σε κάθε είδους επικοινωνία το μοντέλο είναι : πομπός-μήνυμα-μέσο-δέκτης.

Όταν ενεργούμε ως *πομπός*, γίνεται αντιληπτό ότι είναι σημαντικότερος, όπως ήδη έχει αναφερθεί για τη ρητορική τέχνη, ο τρόπος που θα ειπωθεί κάτι, παρά το τι θα ειπωθεί. Κερδίζεις τις εντυπώσεις και τη συμπάθεια, ‘πουλάς τον εαυτό σου’. Εδώ γίνεται η ένωση της ρητορικής με τη διαπραγμάτευση. Η σύζευξή τους στηρίζεται στην πειθώ.

Για το *δέκτη* μαζεύουμε όσες περισσότερες πληροφορίες μπορούμε για να μιλάμε στην ίδια γλώσσα. Ανάλογα με το ακροατήριο επιλέγεται και το είδος του λόγου που θα χρησιμοποιήσουμε, για να έχουμε το καλύτερο δυνατό όφελος από αυτό.

Το *μήνυμα* είναι ο δομημένος λόγος, όπως έχει αναφερθεί, πρέπει να χαρακτηρίζεται από σαφήνεια για να μην αφήνει περιθώρια αμφιβολίας και

παρερμηνείας, λαμβάνοντας υπόψη τα θέλω και τη θέση μας. Για να καταστεί ξεκάθαρο και να αντιληφθεί ο δέκτης τι ακριβώς εννοεί ο πομπός και τι θέλει να του ‘μεταφέρει’.

Το μέσο είναι η λεκτική επικοινωνία, ένας εύλωτος και κατανοητός λόγος, που σε αφοπλίζει. Η επικοινωνία μπορεί να είναι γραπτή, με e-mail, με τηλέφωνο, που αποτελούν πιο δύσκολες μορφές, επειδή δεν υπάρχει οπτική επαφή είναι πιο δύσκολο να αποδώσουν σωστά το μήνυμα. Στη δια ζώσης επικοινωνία επιπλέον διευκολυντικό εργαλείο είναι η γλώσσα του σώματος, που μέσα από το βλέμμα, την κίνηση των χεριών, των εκφράσεων του προσώπου, την προσεγγμένη εξωτερική εμφάνιση, τον τόνο και τη χροιά της φωνής, μιλάει και μπορεί να πει πολλά σε όποιον μπορεί να τη διαβάσει.

Και οι δύο, ρητορική και διαπραγματεύσεις έχουν πολλά κοινά. Η ρητορική όμως υπερέχει, αποτελεί το απαραίτητο ‘δεκανίκι’ και συνιστά μέσο βελτίωσης και ανάπτυξης των διαπραγματεύσεων. Όσο καλός και να είναι ένας διαπραγματευτής, αν δεν έχει ευχέρεια λόγου δεν μπορεί να καταφέρει και πολλά, γιατί απλά δεν μπορεί να πείσει.

Η μεγάλη στρατηγική δεν έχει τυμπανοκρουσίες, η μεγάλη στρατηγική δεν φαίνεται.
Νομίζω ότι το ίδιο ισχύει στην πολιτική όσο και στον κόσμο των επιχειρήσεων.
(Εγκώμιο της απραξίας, Francois Jullien).

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αριστοτέλης, «Άπαντα Αριστοτέλους», δεύτερος τόμος ρητορική τέχνη, εισαγωγή- μτφρ-σχόλια Παπανδρέου Απ., εκδόσεις Ωφέλιμου Βιβλίου (1979).
- Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη Αθανασία (Καθηγήτρια Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών), Σακελλίου Χριστίνα (Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης), Ελένη Λεοντσίνη (Διδάσκουσα (ΠΔ 407/80) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου), «Ανθολόγιο Φιλοσοφικών Κειμένων», Γ΄ Γυμνασίου, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος.
- Κακριδής Ι. Φάνης , «Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία», Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 2006.
- Μάρκος Τύλλιος Κικέρων, (Μάϊος 2017), «Η Τέχνη της Πειθούς», επιλογή- μτφρ και επιμέλεια κειμένων James M. May, εκδόσεις Διόπτρα.
- Σουμπενιώτης Δημήτριος, (2020), «Εταιρικές Διαπραγματεύσεις», Compus Π.Μ.Σ. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Στέφος Αναστάσιος (Επίτ. Σχολικός Σύμβουλος), Στεργιούλης Εμμανουήλ (Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης), Χαριτίδου Γεωργία (Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης), «Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας», Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων Διόφαντος.

Ξένη Βιβλιογραφία

- Manfred Fuhrmann, «Η αρχαία ρητορική. Μια εισαγωγή», (τίτλ. πρωτ.: Die antike Rhetorik. Eine Einführung, Μόναχο 1984).

- Pernot Laurent, «Η ρητορική στην αρχαιότητα», Μτφρ. Ξ. Τσελέντη, επιμ. Β. Σερέτη, Δαίδαλος, Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2005 (τίτλ. πρωτ.: La rhétorique dans l'antiquité, Παρίσι 2000).
- Pernot Laurent, (2015), Epideictic Oratory: Questioning the Stakes of Ancient Praise, University of Texas Press, Austin.

Websites

Τα Εγκώμια & οι συγγραφείς τους

- <https://el.wikipedia.org/wiki/Γοργίας>
- https://www.mikrosapoplous.gr/elenhs_egwmion.html
- <https://el.wikipedia.org/wiki/Συνέσιος>
- <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/177--ΕΦΦ030/22.%20ΣυνέσΦαλάκρΕγκ.pdf> &
- <https://booklesvos.files.wordpress.com/2016/06/cf86ceb1cebbceaccebaf81ceb1cf82-ceb5ceb3cebaf8ececcecb9cebf.pdf>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Μάριος_Πλωρίτης
- <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/pseydoys-egkwmion/>
- <https://el.wikipedia.org/wiki/Λουκιανός>
- http://zoosofistonmelathron.blogspot.com/2014/03/blog-post_12.html
- https://www.hs-augsburg.de/~harsch/gaeca/Chronologia/S_post01/Lukios/luk_lu00.html
- <https://adnoctum.wordpress.com/2010/06/28/όνου-εγκώμιον.../>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Μιχαήλ_Ψελλός
- http://www.ime.gr/projects/cooperations/byzantine_literature/gr/100/102ap3.html
- https://el.wikipedia.org/wiki/Γάσης_Παπαϊωάννου
- https://www.efsyn.gr/tehneseikastika/55404_egkomion-botsaloy
- https://el.wikipedia.org/wiki/Νίκος_Δήμου
- http://www.ndimou.gr/el/keimena/omilies_meletes/τραπεζίτου-εγκώμιον/
- https://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx
- <https://pernoampariza.files.wordpress.com/2013/12/ceba-cebcceb1cf81cebe-ceb8ceb5cf89cf81ceb9ceb5cf83-ceb3ceb9ceb1-cf84ceb7cebd-cf85cf80ceb5cf81ceb1cebeceb9ceb1-t-4cebf82-cf84cebf85.pdf>

- https://en.m.wikipedia.org/wiki/James_C._Scott
- <https://www.respublica.gr/2019/05/post/petty-bourgeoisie/>
- https://en.m.wikipedia.org/wiki/Raoul_Vaneigem
- <https://isotita.files.wordpress.com/2010/08/rv-ceb5-ceb5-cf84.pdf>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Μπέρτολτ_Μπρεχτ
- <https://erodotos.wordpress.com/2011/09/29/mprext-egkomio-kommoynismos/>
- <https://pribas.blogspot.com/2019/02/bertolt-brecht.html>
- <https://www.newsbeast.gr> & <https://www.stcloris.gr>
- <https://ennepe-moussa.gr/γάρτης/εγκώμιο-στη-μάθηση-μπέρτολτ-μπρεχτ>
- <https://socialsecurity.gr/apo-alli-optiki/mpέρτολτ-μπρεχτ-ευλογημένη-να-να-η/>
- <https://biblionet.gr/προσωπο/?personid=19241>
- http://strongeuro.blogspot.com/2014/03/blog-post_13.html
- https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/translation/contents.html?author_id=8#toc004
- <http://ellinikoarxeio.blogspot.com/2010/05/isocrates-panathinaikos.html>
- https://el.wikisource.org/wiki/Πατρίδος_Εγκώμιον
- <https://ellas2.wordpress.com/2020/02/03/πατρίδος-εγκώμιον/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Θεόδωρος_Γαζής
- <https://www.skroutz.gr/books/13908918.Κυνός-εγκώμιον.html>
- <http://www.ndimou.gr/el/keimena/anthologia/satires/egkomion/>
- <https://kapsimi.gr/dionysis-tzarellas>
- <https://www.politeianet.gr/books/9789606750977-tzarellas-dionysis-kpsm-egkomio-tis-bias-239737>
- https://www.avgi.gr/tehnas/132224_diabazontas-gia-ti-bia-sholio-se-dyo-biblia
- <https://www.timesnews.gr/author/nikos-tzoulias/>
- <https://www.politeianet.gr/books/9789601609898-tsoulias-nikos-patakis-paideias-egkomion-28921>
- <https://anthologio.wordpress.com/2020/11/15/%CE%AC-%CF%8C-%CE%AF/#more-19135>
- <https://el.wikipedia.org/wiki/Ερασμος>
- <https://www.politeianet.gr/books/9789603350323-erasmus-desiderius-iridanos-morias-egkomion-205672>
- <https://anarchypress.wordpress.com/2018/12/17/μωρίας-εγκώμιον/>
- <http://eranistis.net/wordpress/2014/08/23/μωρίας-εγκώμιον-του-έρασμου/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Αλαίν_Μπαντιού
- <https://www.politeianet.gr/books/9789601668925-badiou-alain-patakis-egkomio-gia-ta-mathimatika-276501>

- <https://thalesandfriends.org/el/book/egkomio-gia-ta-mathimatika/>
- <https://www.politeianet.gr/books/9789601647272-badiou-alain-patakis-egkomio-gia-ton-erota-221878>
- <https://frapress.gr/2015/03/ena-egkomio-gia-ton-erota-apo-ton-alain-badiou/>
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe_Brenot
- <https://www.politeianet.gr/books/9789606691577-brenot-philippe-potamos-egkomio-ston-aunanismo-125411>
- <http://www.potamos.com.gr/εγκωμιο-στον-αυνανισμο>
- <https://biblionet.gr/προσωπο/?personid=43771>
- <https://www.politeianet.gr/books/9789605243920-jullien-francois-pek-panepistimiakes-ekdoseis-kritis-egkomio-tis-apraxias-217069>
- <https://www.monocleread.gr/2016/02/07/francois-jullien-egkwmio-tis-apraksias/> &
- https://www.philosophicalchemistry.eu/2017/02/blog-post_25.html
- https://en.m.wikipedia.org/wiki/Matthieu_Pigasse
- <https://www.politeianet.gr/books/9789608061408-pigasse-matthieu-stereoma-ekdoseis-ae-egkomio-tis-mi-kanonikotitas-247702>
- <https://diastixo.gr/kritikes/meletesdokimia/4705-egkomio-mi-kanonikotitas>
- https://en.m.wikipedia.org/wiki/Régis_Debray
- <https://www.politeianet.gr/books/9789600516302-debray-regis-estia-egkomio-ton-sunoron-250464>
- https://www.huffingtonpost.gr/entry/vivlia-ya-tis-diakopes-eykomio-ton-senoron-rezis-ntemprevivliopoleion-tes-estias_gr_5d495580e4b0244052e0eaca
- https://en.m.wikipedia.org/wiki/Jun'ichirō_Tanizaki
- <https://www.politeianet.gr/books/9789603251385-tanizaki-junichiro-agra-to-egkomio-tis-skias-7740>
- <https://www.andro.gr/empneusi/junichiro-tanizaki/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/Αντόνιο_Ταμπούκι
- <https://www.politeianet.gr/books/9789603258148-tabucchi-antonio-agra-logotechnias-egkomio-diglossi-ekdosi-149287>
- https://en.m.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire
- <https://www.politeianet.gr/books/9789603258490-baudelaire-charles-agra-egkomio-tou-makigiaz-182486>

Ένθετο. Η εικόνα της ρητορικής

**Αναγεννησιακή αναπαράσταση της Ρητορικής
που κρατάει το σπαθί
ως σύμβολο της δύναμης του λόγου**